

ILIE BĂDESCU DAN DUNGACIU SANDRA CRISTEA CLAUDIU
DEGERATU RADU BALTASIU
SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI
VOLUMUL II
EDITURA FLOAREA ALBASTRĂ București, 1995
Coperta: GEORGE RONCEA
Redactor: SANDRA CRISTEA
Tehnoredactare computerizată: MARCELA OLARU
Tipografia Fundației „România de Măine” Palatul Sporturilor și
Culturii Parcul Tineretului București

Numele autorilor secțiunilor respective sunt indicate în cuprins
după cum urmează:

ISBN 973 – 97305 – 1 – 5 / ISBN 973 – 973305 – 3 – 1

ILIE BĂDESCU – I.B. DAN DUNGACIU – D.D. SANDRA CRISTEA –
S.C. DANCLAUDIU DEGERATU – CD. RADU BALTASIU – R.B.

CUPRINS

VOLUMUL ÎI PARTEA VI

DE LA TEORIILE INTEGRĂRII EUROPENE LA GEOPOLITICA GRANIȚELOR INTERIOARE

Capitolul I. Regionalizare și federalizare în Europa (CD.)

1. Regiuni monoetnice 1
2. Modelul regional al lui Pompidou 7
3. Regiuni transfrontaliere 12
4. Politica regională sau regionalizarea politică. Critica politicii
spațiale 17

Capitolul II. Înaintarea frontierei și logistica regionalizărilor (I.B.)

1. Regionalizarea, cooperarea transfrontalieră, zonele
nostalgice. Pulsațiile imperiale în Europa centrală și de răsărit 19
2. Modelul geopolitic al dominației și puterea zonelor
frontaliere 29

3. Frontiera și logistica sistemelor expansionare 32

4. Frontiera și baza logistică a expansiunii 35

5. Procedee de evaluare a expansiunii 45

6. Mitteleuropa și logistica noilor frontiere 51

7. Frontiera și frontul logistic 53

PARTEA A VII-A FRONTIERA ECONOMICĂ

Capitolul I. Est-Vest economia și sociologia frontierei (I.B.)

1. Frontiera și riscul de țară 59
2. Frontiera occidentală și subeconomii redistributive 62
3. Teoriile „societății reale” 65
4. Procese metropolitane, procese periferiale. Economii dependente 70

5. Imperialism și lumpenburghezie 73
6. Infanticidul industrial și efectul demonstrativ 76
7. Conduita capitalistă în „periferie” 80

Capitolul El Compoziția frontierei est-europene. Impasul modelului occidental și neputința desprinderii de acesta (R.B.)

1. Generalități. Conceptul de inițiativă istorică. Paradoxul ideii europene contemporane 83

2. Frontiera: conceptul și fenomenul „la fața locului” 85

3. Situația lumilor locale („exterioare”). Balanța politică „dezechilibrată” 85

4. Concluzii: frontiera – actorul cu inițiativă (Occidentul) își delimitează responsabilitățile 99

5. Capitalismul de vad 101

PARTEA A VIII-A REVIZIONISMUL ÎN LUMINA TEORIEI FRONTIERELOR (D.D)

Capitolul I. Presiunea frontierei maghiare: direcții vechi și noi

1. Miza ungurească 105

2. Perioada interbelică și „presiunea maghiară” 107

3. Presiunea revizionistă în perioada regimului comunist 112

Capitolul II. Geopolitica europeană și logica instituțională a revizionismului

1. Cooperarea maghiaro-britanică și producția de falsuri. Istoriografia în slujba politicii 118

2. „Sora noastră Franța” și problema româno-maghiară 120

3. Instrumentele analizei geopolitice în jocul geopoliticii europene 123

Capitolul III. Reinventarea „Europei centrale”.

1. Noi proiecte culturale, vechi ideologii imperiale 129

2. De la terminologie geopolitică la proiect politic. Scurt istoric al conceptului „Mitteleuropa” 135

3. „Mitteleuropa” în varianta autohtonă. Teze și opțiuni 139

4. Europa centrală față de Europa. Cine și de ce confecționează „Atlasul popoarelor Europei centrale”? 145

149 5. Europa centrală și statutul Transilvaniei. Delimitări necesare

6. „Presiunea maghiară” și frontiera catolică. „Maghiarizarea catolicizării” 151

PARTEA A IX-A

FRONTIERE NAȚIONALE ȘI FRONTIERE IMPERIALE.
FRONTIERA RĂSĂRITEANĂ: ISTORIA AGRESIUNII RUȘEȘTI

Capitolul I. Teritorii și frontiere în geopolitica statului de dominație (C.D.)

1. Caracteristicile geopolitice ale statului de dominație 159

2. Modelul geopolitic al dominației în viziunea lui Parker 165

3. Expansiunea Rusiei. Imperiul rus în perspectiva geopoliticii
dominației 169

4. Uniunea Sovietică: prelungirea imperială a unui sfârșit 175

5. Dimensiuni strategice 180

Capitolul II. Naționalism, imperialism, colonialism (I.B.)

1. Isometria geopolitică a conferinței de la Yalta. Frontiera și
masacru 184

2. Frontiere geopolitice. Critica raportului GDS în chestiunea
etnocrației 189

3. Naționalism, colonialism, imperialism 192

Capitolul III. Modelări ale spațiilor supranaționale. Expansiunea
și destructurarea imperiului sovietic

1. De la sociologia imperiului la sociologia imperialismului.
Tipologii ale imperialismului și limitele lor (S.C.)

2. De la imperiul țarist la URSS. Concepții și tehnici antinaționale
în statul sovietic (S.C.) 203

3. Revoluție comunistă și etnocid (S.C.) 217

4. Rolul frontierelor naționale în destructurarea imperiului
sovietic (S.C.) 223

5. Partidul-stat (I.B., S.C.) 229

6. Circulația elitelor în imperiul comunist (I.B.) 232

7. Naționalism, brejnevism, gorbaciovism (I.B., S.C.) 235

PARTEA A X-A ÎNĂINTAREA FRONTIEREI KOMINTERNISTE

Capitolul I. Geopolitica rusească și înaintarea frontierei
kominterniste (D.D., S.C.)

1. Fondarea Kominternului. Chestiunea internaționalelor 240

2. Înaintarea frontierei militare a Kominternului și geopolitica

Emergența unităților mici de organizare politică se încadrează în tendința pe care Schumacher o numea „small is beautiful”. Dar pentru geopoliticieni această etapă nu elimină tendințele de dominație și de integrare din partea altor state. Acest aspect stă în centrul atenției noilor geopoliticieni care încearcă să descopere premisele unei noi ordini europene plecând nu de la fenomenul dominației, ci de la cel al înțelegerii și cooperării.

Procesul de unificare europeană pune într-o lumină nouă problemele frontierelor în Europa, de la acest proiect pornind și ideea necesității schimbărilor majore în structura de putere a lumii și, de asemenea, discuția despre puterile statului și despre structurarea relațiilor dintre state.

1 J. Fouere, *L'Europe aux cent drapeaux*. Paris, Presses d'Europe, 1968.

Un exemplu este noua orientare cristalizată în jurul geopoliticianului Yves Lacoste și a revistei „Herodote”, bazată pe premisa că soluția reală nu se limitează la teoria „Europe des nations” propusă de de Gaulle și nici la ideea fostului premier Margaret Thatcher privind cooperarea limitată între statele suverane, ci ea este favorabilă ideii „Europe des regions” a francezului Jean Fouere¹. Cartea autorului francez poartă titlul *L'Europe*

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

aux cent drapeaux și deschidea în 1968, când a fost publicată, una din cele mai active orientări privind modelul viitor al întregii Europe.

O primă lectură a cărții scoate în evidență centralitatea problemei transformării statului național, problema frontierei ocupând un loc important în economia prezentării. Adept deschis al federalismului, Fouere respinge ideea gaulle-istă a confederației cu un fundament pur economic: „Pentru crearea Europei, constanța

economică întâlnește piedici în anumite sectoare de activitate sau în anumite regiuni, periclitând interese individuale sau colective, determinând subdezvoltare în anumite zone” 1. Deoarece concluzia se impune de la sine, politica economică trebuie corijată prin măsuri de ordin politic: „Economia și politica nu mai pot fi în zilele noastre separate. Este inutil să creăm instituții economice fără crearea de instituții politice corespunzătoare”. Iar statele europene, în structura lor politică actuală, centralizată și unitară, nu pot crea noua Europă politică.

Spre deosebire de statul-națiune, federația presupune existența unei puteri centrale, cu atribuțiuni distincte de acelea ale statelor membre și care sunt exercitate independent. Aceste atribuțiuni se exercită printr-un Parlament federal bicameral și prin sufragiu universal, iar problemele federale sunt de competența autorităților centrale federale, în timp ce statul rămâne suveran în anumite competențe. Membrul unei federații este de două sau de trei ori cetățean: în sânul comunității sale, al statului în care trăiește și al statului federal. Pe plan economic, federalizarea presupune o largă descentralizare care ar trebui să se finalizeze în uniune vamală, monetară, poștală, militară și în transporturi.

2 Ibid., p. 33.

3 Ibid., p. 33.

4 pbjd p 43

Astfel, în structura federală se observă că statul abandonează suveranitatea în anumite domenii, autorul subliniind că aceasta este o condiție obligatorie a federalizării⁴. Structura federală nu este apărută de tensiuni între puterea federală și cea a statului, de aceea instituția Curții federale supreme este chemată să arbitreze conflictele care pot surveni în domeniul de competență între federație și statele ce o compun. Noua postură a statului în noua Europă unită este una foarte puțin semnificativă, aceasta

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

datorită în primul rând faptului că statul, ca model spațial, a fost un nesecat izvor de tensiuni.

Mai mult, autorul depistează în inițiativa integrării europene o tendință de impunere a unui suprastat european, a unui „supra-Parlament”, rezultat al iluziilor revoluției, al naționalismului francez și al marxismului revoluționar, după cum observă chiar

autorul, fără să țină cont de culturi și organizări sociale diferite. Acest proiect de unificare socială și politică”, de un gigantism politic” creator de insecuritate, cum îl numește autorul francez, devine în cele din urmă proiectul unui suprastat european. Invocându-l pe Harold Toynbee, Fouere susține că suprastatul este un factor de conflicte, dar și de declin intelectual.

Perspectivă critice a autorului nu-i scapă nici problemele economice legate de integrarea europeană, planificarea economică continentală, intrând în contradicție cu frontierele economice anacronice aparținând statelor-națiuni. În comparație cu acest tip de planificare, cea regională realizată în cadrul statului federal este democratică și neautoritară.

Argumentele unei asemenea sumbre diagnoze sunt extrase din analiza statelor-națiuni istorice, autorul considerând că tendința suprastatului se regăsește la scară mică în sânul statului: dogmatismul suveranității absolute, naționalismul, centralizarea politică și administrativă în interior, toate acestea fiind consecințele „mitului Revoluției franceze al statului-națiune”.

Statul-națiune nu mai reprezintă nici pe departe, în viziunea autorului, elementul de bază al celei „de-a treia Europe”.

*

Prima Europă a fost aceea care s-a dezvoltat într-un interval cuprins între anul 800 d.Hr. și Renaștere, perioadă în care creștinismul se impune ca structură spațială uniformă la scară europeană.

A doua Europă este cea a națiunilor, a triumfului statului modern și a unificării politice din secolul al XIX-lea.

A treia Europă este, după cum încearcă să ne propună Fouere, „Europa regiunilor”, nerealizată, dar a cărei iminență ar fi anunțată, după; el, de însăși criza statului național.

Această demonstrație lasă loc unei clare unități de bază folosite de autor în proiectarea unei Europe federale: regiunea. Destul de vag pentru a lăsa loc unor interpretări diferite, conceptul de regiune cuprinde o etnie! perfect decupată și care, în structura federală, păstrează aceeași poziție și; relație ca și alte unități regionale. Ca unitate spațială, socială și nu numai, regiunea are o dimensiune mult mai mică decât statul național, aceasta depinzând de o serie de factori, începând cu poziția geografică, mărimea grupului etnic, istoria, economia, demografia etc.

Față de statul modern, cu guvernarea sa prea complicată, cu o administrație super-birocratizată, cu masificarea omului, cu o planificare deficitară, cu statute economice și sociale complexe, statul-regiune, cu mărimea sa redusă (cuprinsă, după cum estimează autorul, între unu-două și șase-opt milioane de membri), ar fi în stare, în viziunea lui, să asigure individului posibilitatea participării în cunoștință de cauză la viața publică⁵. (în treacăt fie spus, nu înțelegem care ar fi diferența pentru individ între un raport de 1/6 milioane și 1/2 milioane, în ceea ce privește participarea la viața publică. Jocul cu cifrele este, aici, de-a dreptul arbitrar).

Observăm că relația individ-stat federal beneficiază de o atenție sporită. Fouere accentuează principiul de simplificare a relațiilor în care este prezent individul și accesul mult mai larg al acestuia la luarea deciziilor și la consultare, sugerând ipoteza că un individ ar avea un acces mai mare la decizie într-o colectivitate de șase milioane de membri decât într-una de douăzeci de milioane, să zicem. Concluzia este într-adevăr arbitrară.

Din punct de vedere geografic, al delimitării regiunilor, problemele în discuție se complică. Sunt invocate în principal criteriile lingvistice, etnice, situația geografică, profilul economic și demografic. Singurul argument pe care-l aduce autorul în sprijinul teoriei sale este acela că unitatea de referință pentru modelarea atitudinii de atașament a individului ar fi regiunea, nu națiunea (ceea ce însă nu este demonstrat nici de autor, nici de altcineva), iar dintre tipurile de regiuni, regiunile pur economice au

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

conținutul afectiv cel mai scăzut. Termenul folosit de autor pentru a desemna acest atașament față de o regiune este cel de „patriotism local”. Acest sentiment de apartenență la o regiune formează spiritul de rezistență la asimilare. În fața politicului, a statului-național, singura posibilitate de protejare a integrității grupului etnic ar fi aceea de a realiza noi structuri politice, însă, în lipsa puterii politice necesare realizării acestei garanții, singura soluție viabilă rămâne recunoașterea dreptului de autonomie politică și teritorializarea etniilor. În viziunea autorului aceste două dimensiuni obiectivate sunt de ajuns pentru a considera creat statul-regiune.

Preponderența factorului etnic ca diferențiator regional nu

poate fi absolutizată. Cu această observație este de acord și Fouere, când accentuează faptul că viitoarele state-regiuni vor fi monoetnice⁶, însă, în problema practică a delimitării regionale, situația Europei ridică probleme din start. Trei sunt soluțiile regionalizării în viziunea autorului.

1. În cazul în care grupul etnic este prea mic pentru a forma o regiune, garantarea autonomiei administrative și culturale este stipulată în Constituția federală.

2. Dacă grupul etnic este destul de mare, acesta poate forma un stat-regiune distinct.

3. În cazul grupurilor etnice foarte mari, cum sunt germanii, francezii, rușii, spaniolii, ucrainenii etc, aceștia pot forma state-regiuni monoetnice, diferențiate pe criterii economice și geografice.

Exemplul cel mai edificator în acest sens este tipul de coordonare care există între ministerele educației din fiecare land autonom german. Acesta este un tip de federalizare intermediară ce păstrează un anumit echilibru între stat și regiunea autonomă, prin îndepărtarea structurilor politice de structurile culturale.

6 Ibid., p. 166.

O organizare pur federală cere ca statele-regiuni să nu aibă aceleași sisteme de organizare, în interiorul fiecăruia repartitia, organizarea și distribuția puterilor având forme variate și toate acestea în favoarea individului, căruia i se acordă mai multe posibilități de control asupra elementelor și forțelor din societate, mai multă libertate și mai mulți responsabilitate.

Ceea ce am încercat să prezentăm până acum este mai mult perspectiva teoretică asupra regionalizării și integrării regionale în structuri federală a viitoarei Europe unite dar, așa cum recunoaște și autorul francez evoluția spre federalizare presupune și realizarea unor stadii intermediare. De fapt, este vorba de o necesară analiză a experiențelor europene relevante» pentru tema în discuție. Este nevoie de o analiză a cazurilor concrete de aplicare a „politicilor” regionale (regional policy – conceptul în limbi engleză având o relevanță precisă). Acest lucru se impune și pentru faptul ce mulți autori consideră că politica regională începe cu înființarea și consacrarea regiunii ca singură unitate elementară ce compune un stat. Nimic mai fals în această optică. Chiar J. Fouere se aliază aceste perspective prin respingerea stadiilor intermediare.

Înainte de a examina ideea și modelul politicilor regionale, vom stărui asupra tezei de bază a lui Fouere. În viziunea sa, sentimentul soda cel mai puternic în populații este cel regional (al apartenenței la o regiune) nu cel național (al apartenenței la o comunitate națională și la statul națiune). Expresia acestui sentiment este „patriotismul local”. A doua caracteristică a noii ordini, în viziunea lui Fouere, ar fi aceea că grupul etnic omogen trebuie să devină subiect de autonomie regională și actor principal în statul-regiune. În felul acesta, apar state-regiuni monoetnice, integrate, în ultimă instanță, în statul federal.

Modelul lui Fouere are două trăsături: este absolut artificial și pornește de la teza neargumentată a unui fenomen de recesiune a statului-națiune în fața unui afirmare a statului-regiune. În locul unui proces de afirmare istorică a comunității naționale, Fouere propune un proces de provincializare a Europei pe arii etnice omogene, pe decupaje economice și geo-culturale. Locul sintezei istorice complexe, la care au contribuit procese economice, culturale, politice, plătite cu mari energii, cu războaie și uriașe suferințe, este luat, în viziunea lui Fouere, de țesături artificiale – regiunile –, croite în cabinete și prin mijloace juridice, a căror esență este când culturală, când economică, și întotdeauna monoetnicitatea (deci „puritatea etnică” a provinciei) este criteriu fundamental. Teoria frontierei ne atrage

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În atenția că acest fenomen este unul de multiplicare a frontierelor interne între provincii și apoi între regiuni, astfel încât unitatea națională a comunităților etnospirituale cedează puțin câte puțin și sfârșește prin a se prăbuși cu totul într-o policromie de provincii aduse sub ascultarea unui așa-zis stat federal. Ce natură ar avea acest stat federal în Europa centrală, bunăoară, unde ar renaște aspirațiile etnografice ale vechilor „națiuni” imperiale și pancatolice? Exemplele ar putea să continue.

2. Modelul regional al lui Pompidou

Invocam mai sus cazul landurilor germane și cooperarea lor la nivelul inter-regional (pentru autorul francez această experiență germană este un exemplu care doar ilustrează idealul autorului, însă nu este soluția „Europei regiunilor”), dar tendințele de promovare a unor strategii de politică regională sunt mult mai numeroase în spațiul

european. Pentru a încerca să ilustrăm avantajele unor soluții practice deja consacrate față de mult prea îndepărtatul proiect de regionalizare, vom încerca prezentarea unui studiu de caz privind politica regională în Franța⁷.

La 20 octombrie 1970, la Lyon, președintele de atunci al Republicii Franceze, Georges Pompidou, prezenta într-o viziune pragmatică subiectul privind regiunea, politica regională și problema relațiilor dintre stat și puterea regională. Facem precizarea că modelul lui Pompidou nu pune în discuție ideea statului francez, care rămâne totuși un stat-națiune, centrat pe ideea Franței întregi și suverane.

7 Jean-Jacques Dayries, *La regionalisation*, Presses Universitaires de France, Paris, 1978.

„Regiunea trebuie considerată nu ca un eșalon administrativ ce se suprapune celor existente ci, înainte de toate, ca fiind o unire a tuturor departamentelor, permițând realizarea și gestionarea rațională a marilor proiecte colective. Ele (regiunile) sunt pentru departamente ceea ce sunt organizațiile intercomunale pentru comune. Ele (regiunile) permit statului să delege responsabilități, evitând crearea unui ecran suplimentar iar, în același timp, regiunile permit departamentelor să delege o parte din

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

atribuții, atunci când problemele apărute depășesc simplul cadru departamental. Pentru a rezuma, am spune că regiunea este expresia concentrată a departamentelor care o compun și un organ ce tutelează aceste departamente. O asemenea construcție trebuie să fie nu în spiritul sistemului, ci adecvată realităților”.

Ce se constată? Regiunea este o autoritate delegată în raport cu statul. Aceasta înseamnă că statul delegă regiunii nu atribuțiile sale, ci autoritatea pentru exercitarea acestor atribuție. Aceasta este diferența fundamentală între concepția etnocratică a autonomiei regionale (puterea unei etnii de a dispune de regiunea respectivă după criterii etnice) și concepția democratică a descentralizării. Regiunea nu preia atribuție ale statalității, ci doar autoritatea necesară exercițiului regional al acestor atribuție. Însă tocmai funcționarea acestei autorități reclamă garanția statalității centralizate pe suport național. De îndată ce încetează statul central, încetează și descentralizarea regională. Reținem, deci, această distincție între descentralizarea național-democratică, prin delegarea autorității, și descentralizarea

autonomist-etnocratică prin destrămarea autorității statului-națiune.

În linia unei asemenea decizii politice, guvernul francez va prezenta Parlamentului un proiect privind regiunile, ce va fi votat în 5 iulie 1972. Ce stipula această lege? În primul rând, că regiunea nu era o nouă unitate teritorială, ci o instituție regională publică și avea competențe speciale. În al doilea rând, prevederile legii conțineau referiri directe la „respectarea deplină a liberei administrații a colectivităților locale existente – comune și departamente”. Limitele regiunilor erau determinate de cele douăzeci și două de circumscripții de acțiune regională. Noua instituție publică nu avea un consiliu de administrație de tip clasic, în locul acestuia exista un Consiliu regional cu putere deliberativă. Executivul desemna prefectul regiunii și Comitetul economico-social consultativ. Mecanismele puterii regionale sunt Consiliul regional, Comitetul socio-economic și Prefectul regiunii.

Este în afară de orice îndoială faptul că regiunea trebuie să fie o „instituție regională publică” (nu etnică) și, în orice caz, ar trebui să aibă funcții derivate direct din exercițiul regional al politicilor publice unitare

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

ale statului. Altminteri, își pierde rațiunea de a fi. Regiunea îmbină, deci, attribute strict publice, de activare a unor politici publice regionale (între care și votarea bugetului regiunii) și puteri care derivă din existența statului (cum ar fi aceea de a aviza utilizarea creditelor de stat acordate regiunii).

Un alt for este Comitetul socio-economic. Acest for regional este de asemenea rezultatul reformei din 1972 și cuprinde între 35 – 80 membri. Comitetul își desemnează președintele și biroul la doi ani și jumătate și se reunește cu același calendar al activității ca și Consiliul regional.

Cu acest comitet ni se dezvăluie caracterul de organ corporatist al autorității regionale. El îmbină attribute strict geografice cu attribute corporatiste (nivel de afirmare a intereselor și voințelor organizațiilor profesionale, ale camerelor de comerț, industrie și agricultură, care sunt uniți de urgență corporatistă, neîndoielnică). Nicăieri nu este pusă în discuție problema limbii de stat, caracterul unic și indivizibil al statului național, compoziția etnică a regiunii și deci criteriul etnic de participare la exercițiul puterii publice locale, regionale și naționale. Iată marea diferență între ideea franceză (în genere occidentală) de

autonomie regională, care este democratică, și ideea maghiară (UDMR-istă) de autonomie, care este etnocratică.

Ales de executiv, prefectul de regiune instrumentează rezoluțiile Consiliului regional, pregătește proiectul și, în urma deciziilor Consiliului regional, urmărește executarea bugetului domeniului public, și politica de subvenții.

Ca observație de ansamblu vizând rolul acestor trei instituții ar fi aceea că, în centrul relațiilor dintre ele, prioritare rămân ideea și obiectivul „interesului regional direct”. Logica acestui tip de interes stipulează clar că relația local-regional trebuie să primeze în raport cu orice alt nivel, în speță, cel național. Ea ar trebui să se bazeze pe polaritatea local-central (autoritate locală-autoritate centrală), nu pe polaritatea regiune etnică-stat național.

Această nouă concepție este foarte importantă pentru politica regională, fiind semnul unei adevărate descentralizări și a autonomiei regionale. În contextul puterilor limitate acordate instituțiilor regionale, ideea „interesului regional direct” conferă actorilor regionali posibilitatea optimizării acestor puteri limitate de decizie și mai ales ajută la păstrarea

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

unei anumite „originalități” a politicilor regionale. Complementar cu încurajarea individualizării, cadrul legislativ regional din Franța va iniția și organizarea cadrelor de cooperare interregională. Astfel, în urma unui decret din 24 noiembrie 1974, instituțiile regionale dispun de trei grade de cooperare interregională: „summitt”-urile birourilor comitetelor socio-economice, prezentate de președintele Consiliului regional unde se desfășoară conferințe, cu rol consultativ în probleme de interes interregional, „dezbaterile” comune cu interese operative ale Consiliilor regionale pentru studierea, finanțarea și realizarea obiectivelor comune și ultima, posibilitatea realizării unei comisii de interes comun cu durată și obiective determinate, coordonată de un consiliu de administrație.

Un exemplu de asemenea cooperare interregională este cel privind problema coastei atlantice, exemplu prezentat de autorul francez, în care regiunile Bretagne, Basse-Normandie, Pays de la Loire, Poitou-Charentes au convenit în 1976 pentru studierea în comun a problemelor ridicate în aceste regiuni de politica rutieră, dreptul maritim și litoral.

Acest lung excurs prin experiența statului francez, concentrat la nivelul anilor '709, a urmărit argumentarea ideii că o alternativă viabilă la independența funcțională a regiunii în raport cu statul este aceea a politicii regionale care pornește de la ideea descentralizării autorității, nu însă de la ideea destrămării statului-națiune prin transferul unor atribute ale statului asupra regiunii (limba unică, autoritatea legislativă unitară, inclusiv, de pildă, atributul de a promulga o lege regională și de a reveni asupra ei, atribut care revine aceleiași autorități legislative unice și unitare: Parlamentul francez). Am urmărit până acum problemele pe care le ridică împărțirea regională la nivelul intern al unui stat și una dintre acestea a fost problema cooperării interregionale.

9 De fapt, procesul de descentralizare regională va continua în Franța, un alt pas important fiind înregistrat odată cu alegerea lui François Mitterand în funcția de președinte, care va iniția etapa decisivă în regionalizare, legea din 2 martie 1982 care stipula principiile instituționalizării, legile din 1983 și 1985 ce vizau repartitia competențelor la nivelul a ceea ce se va numi de acum regiunea – ca nouă comunitate teritorială.

De o importanță evidentă, problema relațiilor dintre regiuni atinge, în mod esențial, domeniul frontierelor. În contextul istoric postbelic, granița

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

și zona frontalieră stau în centrul acestor două procese la nivel european: regionalizarea statelor europene și procesul de integrare. Granița pare să fie în centrul contradicțiilor, pe de o parte, multiplicarea ei prin proliferarea regiunilor și, pe de altă parte, desființarea ei prin unificarea europeană. Dincolo de ideologia politicii „Europei unite fără frontiere”, realitatea ultimelor evoluții și evenimente indică clar că unificarea politică și economică nu rezolvă problema discrepanțelor regionale (vezi confruntarea Nord-Sudm ceea ce privește costurile economice ale integrării).

Evidența unor asemenea contradicții îl conduce pe autorul elvețian Jurg Witmer la concluzia: „Contradicția dintre fragmentarea instituțională a teritoriului și existența unor probleme transnaționale (privind integrarea europeană, n.n.) impune o colaborare transfrontalieră”™. Din punctul de vedere al analizei regionale, colaborarea transfrontalieră este un tip aparte, special, de cooperare

interregională, care trebuie să țină cont de faptul că între cele două regiuni frontaliere se interpune o delimitare de graniță și că, de cele mai multe ori, există două legislații diferite, ce impun exigențe diferite cadrului de cooperare.

„În funcție de modul în care granița este transgresată, se poate vorbi de regiunea transfrontalieră ca de o entitate spațială cu o identitate proprie. Cu alte cuvinte, aceasta înseamnă că respectivul cadru de referință al acestei colaborări este regional și nu include decât părți din teritoriile naționale a doua state vecine preocupate de anumite probleme comune. Teritoriul în care o asemenea colaborare pe deasupra frontierelor devine efectivă este denumit cu termenul de «regiune transfrontalieră»”. 11 Și în acest caz, însă, autoritatea ultimă care dispune de cadrul cooperării transfrontaliere se dovedește a fi tot cea a statului-națiune. Altminteri, rezultă un proces periculos de fragmentare care poate scoate zone întregi dintr-un stat, expunându-le riscului de a fi înghițite de un alt stat mai puternic sau mai viclean. De altminteri, acesta este și paradoxul

10 Jurg Witmer, *Les frontieres nationales à l'heure de l'intégration européenne (le cas de la frontière Suisse)* în „Frontieres et contacts de civilisations”, Coloque universitaire franco-suisse 1977, Ed. de la Baconniere, Neuchatel, Suisse 1979, p.215.

11 Ibid., p. 216.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

regionalizării statelor europene (împărțirii pe regiuni). Cu cât un proces este mai necontrolat, mai spontan, cu atât riscul înghițirii regiunii de către state mai puternice sau mai viclene este mai mare. Cu cât procesul este mai controlat, cu atât regionalizarea acționează mai sigur pentru întărirea statelor deja existente. Deci, și într-un caz și în altul, ceea ce rezultă este un fenomen de întărire a statalității, doar că în prima situație se întărește suprastatul (imperiu), în a doua, se întărește statul-națiune.

3. Regiuni transfrontaliere

Citând o lucrare a unui autor german, Viktor von Malchus, care prezintă, documentat, zonele transfrontaliere ca un fenomen european, J. Witmer avansează chiar ideea că se poate discuta deja de un centru de gravitare a cooperării transfrontaliere în anii '70, pe axa de puternică dezvoltare Rotterdam-Bâle. Deci, accentul cade, în cazul zonelor transfrontaliere, pe cadrul de colaborare, cadru care

uniformizează „asperitățile” granițelor și mai ales cadrele legislative diferite.

Exemplul invocat de autorul elvețian este cel al colaborării transfrontaliere dintre cantoanele elvețiene Genève și Bale și departamentele franceze Am și Haute-Savoie. În centrul colaborării au stat problemele legate de amenajarea teritoriului, protecția mediului, frontiere, transporturi și energie. Pentru aceasta, a fost înființată în 17 iulie 1973 o comisie mixtă consultativă franco-elvețiană cu rolul de informare reciprocă, elaborare de recomandări către cele două guverne și pregătire a acordurilor bilaterale vizând regiunea transfrontalieră din perspectiva problemelor pe care le-am menționat mai sus.

Aceste forme de colaborare transfrontalieră, însă, nu sunt apanajul Occidentului. Cazul amenajării Dunării, de pildă, a creat un cadru de colaborare transfrontalieră între România, Iugoslavia și Bulgaria, exact pe suportul regiunilor de frontieră fluvială.

Acest caz al regiunii transfrontaliere franco-elvețiene ca și orientarea mai generală a cooperării economice multiple în Europa de Vest a relansat ideea că integrarea europeană poate însemna nu numai unirea țărilor

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

europene, ci și realizarea unei „Europe a regiunilor” printr-o cooperare europeană transfrontalieră.

Regiunea transfrontalieră este considerată a fi cea mai bună bază de unificare, dar ceea ce se poate aduce ca argument împotriva acestei teorii sunt constatările multor specialiști ce semnalează marile discrepanțe regionale capabile să împiedice cooperarea de acest tip.

Una dintre cele mai recente poziții care încearcă să facă lumină în această sumedenie de probleme este aceea a profesorului austriac Egon Matzner care, cu ocazia discursului introductiv în cadrul Colocviului organizat de Consiliul Europei la Conferința europeană a miniștrilor responsabili cu amenajările teritoriului, la 1 aprilie 1993¹², propunea o tipologie a cooperării transfrontaliere, și aceasta tocmai în ideea că sfârșitul războiului rece obligă la reanalizări privind modul în care Europa centrală și de est poate fi încadrată într-un asemenea proces de integrare. Egon Matzner identifica trei tipuri de cooperare:

1. Cooperarea transfrontalieră între regiuni cu niveluri de productivitate și venituri similare sau superioare mediei eropene. Acesta este cazul cooperării în regiunea Panului Superior.

2. Cooperarea transfrontalieră între regiuni cu niveluri de productivitate și venituri similare, dar inferioare mediei europene. Este cazul cooperării republicilor cehe și slovace.

3. Cooperarea transfrontalieră între regiuni având niveluri de productivitate și venituri foarte diferite. Cazul cooperării între regiunile situate de-a lungul fostei „cortine de fier”, de la nord spre sud.

12 Les défis pour la société européenne à l'aube de l'an 2000. La coopération transfrontalière dans le cadre de l'aménagement durable du territoire en Europe centrale, Vienne, 1993, p. II

Dincolo de schematismul tipologiei, un lucru pare însă destul de cert în ceea ce privește cooperarea între regiunile situate de-a lungul fostei „cortine de fier”: ea este considerată ca fiind posibilă numai dacă decalajul va fi înlăturat. Ceea ce părea că desparte Europa din punct de vedere politic și militar, în timpul războiului rece, continuă să aibă aceeași funcție de separare din punct de vedere economic și social. Problema compatibilității regionale pare pusă aici numai din punct de vedere economic (productivitatea și venitul), ceea ce este reduționist ca viziune politică și pare să mascheze ideologia „integrării cu viteze diferite”. Această observare conține întrebarea fundamentală dacă pentru țările din Europa centrală și est cooperarea transfrontalieră cu regiunile puternic dezvoltate nu reprezintă un lux pe care nu și-l pot permite. În fața mozaicului de probleme pe care analiștii din Vest îl inventariază, întrebarea de mai sus nu face decât să adauge și să complice și mai mult soluțiile gata pregătite în cancelariile europene. Contextul general care complică această „logică unificatoare” este în principal diferența de ritmuri ale tranzițiilor economice și politice.

Așa cum sublinia Michel Foucher, Directorul Observatorului European de Geopolitică¹³, partea estică a continentului european este caracterizată de un „joc contradictoriu” al „timpilor” și „contratimpilor” timpul reformei convergente cu Europa occidentală și contra-timpul crizei locale care frânează recompunerea teritorială a Europei. Încercând să analizeze această situație, M. Foucher își structurează raportul în două părți, una (diagnoză și altă de prognoză. În prima parte, autorul francez analizează ce* ce el numește „implicațiile

teritoriale din ultima jumătate de secol e economie centralizată”. Patru sunt „rupturile” pe care această perioadă determină la nivelul fiecărei țări din Europa de Est.

a) Schimbarea geografiei industriale este caracterizată de două tipuri de regiuni distincte:

1) Prima localizată în trei state din zona mediană și de nord a Europ centrale, cu triumphiul Łódź, Varșovia și Praga, din perioada industrial anterioară anului 1945.

2) Mari regiuni industriale situate mult mai aproape de frontiere sovietică: complexul siderurgic Ekastahl (fost RDG), Nowa Huța de lângă Cracovia, Košice în Slovacia, Galați de pe Dunăre.

b) Integrarea în sistemul economic sovietic s-a materializat prin nou rețea de transporturi feroviare, distribuție de energie electrică, conducte d petrol și gaze etc.

c) Urbanizarea progresivă după 1945 s-a realizat prin înființarea peste șaiseci de orașe în apropierea complexelor militar-industriale. Mi

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

mult, în regiunile strategice de pe frontul Europei centrale au fost construite orașe de garnizoană și terenuri de tabere militare și antrenament. Densitatea maximă a fost atinsă în fosta RDG, în jurul regiunii Berlinului.

d) Colectivizarea agriculturii a reușit penetrarea și exercitarea controlului politic asupra regiunilor colectivizate și, mai mult, a generat fenomenul de mișcare, al navetismului, în rândul populației rurale, creând anomalii de organizare regională.

La aceste patru „rupturi” majore se adaugă și moștenirea lăsată de haosul administrativ și al politicii teritoriale. Analiza ritmurilor și a numărului de reforme administrative relevă că, de fapt, acestea erau doar metode de control exercitate de autoritatea politică.

O statistică invocată de M. Foucher¹⁴ este pe cât de simplă pe atât de revelatoare: în patruzeci și cinci de ani numărul, mărimea și rolurile unităților teritoriale au fost modificate în fiecare stat de câte trei sau patru ori.

Albania

Bulgaria

Ungaria
Polonia
România
Cehoslovacia Iugoslavia
1949, 1953, 1958;
1947, 1949, 1959, 1977, 1988;
1949, 1984; 1954, 1975, 1983;
1950, 1960, 1968, 1974, 1981, 1988;
1949, 1969, 1968;
1950, 1952, 1955, 1967, 1974, 1989.

Din perspectiva moștenirii perioadei comuniste și a influenței proceselor ce au urmat schimbărilor din 1989, autorul identifică patru tipuri de situații geoeconomice și geopolitice:

I. Polonia, Cehia, Ungaria și Slovenia – au o tranziție fermă, iar cooperarea transfrontalieră a devenit efectivă.

II. Slovacia, România și Bulgaria – tranziția se desfășoară cu greutate datorită contextelor politice și a unui nivel scăzut al cooperării transfrontaliere.

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

III. Noile state independente din fosta URSS au un statut încă nesigur și o rezistență împotriva tranziției, determinată de factori economici și politici.

IV. Croația, Bosnia, Serbia, Macedonia și Albania – state afectate de grave crize politice. În fața dezastrului economic, tranziția nu este prioritară.

Dacă trecem, așa cum ne sugerează și M. Foucher, la perspectiva de geopolitică regională, într-astatală, regiunile pot fi împărțite în regiuni „câștigătoare” și regiuni „ne-câștigătoare” 15. Criteriile avute în vedere au fost: nivelul șomajului, localizarea investițiilor străine, nivelul echipa-lmentelor și serviciilor, poziția geografică și accesul la piețele economice, tradiția industrială și ritmul reconversiei militare. Rezultatul la care a ajuns Observatorul European de Geopolitică a fost acela că, ținând cont de standardele vest-europene, următoarele tipuri de regiuni au avut succes: capitalele, regiunile occidentale ale Poloniei, Ungariei și Republicii Cehe, regiunile de graniță (Ungaria), regiunile de interes european și regiunile cu o puternică tradiție industrială.

Ceea ce nu reușește, însă, autorul francez este să ofere o

concluzie

77

15 Ibid., p. 19.

16 Vezi partea a VI-a, capitolul II, respectiv analiza comparativă a României și a

Ungariei în ceea ce privește eficacitatea investițiilor de capital străin în cele două țări.

Analiza descoperă un paradox: deși eficacitatea investițiilor străine e mai scăzută în

Ungaria decât în România, totuși capitalul străin are preferințe pentru Ungaria. Inerție sau operațiune strategică? În orice caz, analiza „Observatorului francez...” denotă aceeași turnură paradoxală a concluziilor.

clară despre ceea ce se întâmplă în afara „țărilor de la Vișegrad”, România nebeneficiind de nicio abordare pertinentă. În lucrarea de față am încercat să completăm această lacună¹⁶. De asemenea, analiza regiunilor cu rezultate palpabile nu este completată cu o analiză a celorlalte regiuni, sau, mai precis, nu este realizată o „balanță regională” care poate fi baza de comparație a țărilor. Concluzia lui M. Foucher este aceea că problematica regională și frontalieră este esențială în definirea strategiilor de recompunere spațială europeană, iar, în acest sens, cooperarea transfrontalieră este doar una din etapele integrării și nu chintesența acestui proiect.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Oricum, putem constata că noțiunea însăși de integrare europeană este, în cel mai bun caz, extrem de vagă și, din păcate, acoperă prea multe conotații și ambiguități de pură esență ideologică.

4. Politica regională sau regionalizarea politică. Critica politicii spațiale

Am observat pe parcursul acestei treceri în revistă a problemelor regiunii că distincția majoră în abordare este aceea între regiune ca entitate spațială ce își pune amprenta pe viața politică, schimbând în primul rând structura de putere a statului, și regiune ca obiectiv într-o strategie politică mai generală. Aceste tipuri de abordare, prezentate mai sus, sunt diferite, așa cum sublinia autorul american Charles Gore, care, făcând distincția între politica spațială și politica regională, acordă avantaj politicii regionale: „Politica regională

nu este destinată spațiului, ci locului. Un «loc» este format de relațiile sociale dintr-o populație într-o lungă perioadă de timp, de caracteristicile fizice ale mediului, de istoria comună și de experiența de viață comunitară a regiunii” 11. În această direcție a politicii regionale se îndreaptă și pledoaria noastră, cazul francez fiind ales tocmai pentru a ilustra această soluție alternativă a statului. O dezvoltare a paradigmei politicii regionale este de aceea absolut necesară. Această paradigmă are câteva dimensiuni importante: politica presupune mobilizarea resurselor umane și naturale din interiorul regiunii, populația ia parte la viața politică și la planurile locale ce vin în întâmpinarea cerințelor locale, scopul acțiunii colective nu mai este definit ca maximalizarea dezvoltării regionale, în centrul acestei paradigme stând conceptul de „interes regional”. În sens restrâns, conceptul este definit ca interese ale populației dintr-o regiune dată. O asemenea definiție nu rezolvă însă problema raportului dintre interesul colectiv și interesele individuale.

Charles Gore, *Regions in Question, Space, Development Theory and Regional Policy*, London, Methuen, 1984, p.224.

C. Gore încearcă să răspundă la această problemă citând doi autori, Friedman și Weaver, care, recunoscând incongruența sferelor de interese.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Încearcă să găsească obiectivarea interesului regional în spațiul de integrare regională aflat la intersecția a celor trei spații regionale: „spațiul cultural, spațiul politic și spațiul economic”.

Diferența dintre teoria regionalizării politice și politica regională, prezentată mai sus, este semnificativă într-un sens major. În primul rând că a doua paradigmă nu mai este datoare ideii de separatism spațial caracteristic teoriilor dezvoltării, accentul cade acum pe integrare organică, ținând cont în primul rând de interesele comunității. În al doilea rând, teoria politicii regionale folosește concepte precum „periferie”, „regiune limitrofă”, „centru de creștere”, „incidența spațială a dezvoltării”, „forțele interne de dezvoltare regională”, care sunt cadre de analiză a legăturii dintre societate și spațiu.

În cuprinsul abordărilor noastre propunem un alt înțeles pentru conceptul de regionalizare socială, care nu pornește de la ideea fragmentării spațiului social, ci de la ideea complementară a creșterii

spațiului social. An denumit acest proces „regionalizarea spațiului social”. În analiza regiunilor am pornit de la procesele care măresc, în mod real, deci obiectiv dimensiunile spațiului social, nu de la premise integraționiste, care susțin ideea fragmentării spațiilor regionale, în vederea unei atât de utopice integrări europene (prin federalizarea regiunilor derivate dintr-un imperath de segmentare generalizată a statelor naționale europene).

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

CAPITOLUL II

ÎNAINȚAREA FRONTIEREI ȘI LOGISTICA REGIONALIZĂRILOR

1. Regionalizarea, cooperarea transfrontalieră, zonele nostalgice. Pulsațiile imperiale în Europa centrală și de răsărit

Teoria occidentală a regionalizării face abstracție totală de complexitatea fenomenului regional în Europa centrală și de răsărit. Regiunea nu este o simplă decupare juridică a teritoriului. Fenomenul regional își are un corespondent secret în sentimentul spațiului și în ideile cu care operează anumite populații pentru a desemna agregările etnoteritoriale revendicate drept sisteme sau cadre de referință ale unei expansiuni legitime. Haushofer a creat un termen pentru desemnarea acestei idei: panideea. Acest termen desemnează agregarea dintre o etnie și ceea ce aceasta consideră a fi teritoriul ei de expansiune legitimă. Panideea este totodată o ideologie etno-spațială. Ea desemnează acele „fronturi intermediare”, acele „imense perspective” asupra spațiului care au devenit vizibile după război și care se arată capabile să străpungă liniile directe ale micilor și marilor puteri; ele „sunt atât de puternice că numai marile puteri planetare își mai pot continua obiectivele pe termen lung și adesea cu ajutorul lor. Puterile medii sau mici sunt, pur și simplu, stele de a treia mărime, proiectate în afara orbitelor lor sau obligate să încheie prietenii defensive” 1. Astfel de panidei sunt: panslavismul, pangermanismul, pancatolicismul, panelenismul, panhunganismul, ideea paneuropeană, panpacifică, ideea puterilor panasiatice etc, etc.

„Puterile mari de după război (primul război mondial, n.n.) (...) – SUA (...) și Republicile federative sovietice – (...) au utilizat «panideile» celor mai vaste spații ale planetei: ideea panasiatică a Eurasiei și ideea

K. Haushofer, De la geopolitique, Paris, Fayard, 1986, p. 212.

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

panpacifică a Oceanului Pacific; vechilor puteri coloniale – Franj Anglia, Belgia și Țările de Jos, Spania și Portugalia – nu le-a mai răm nimic de făcut decât să formeze un fel de comunitate de interese pentru a descurca” 2. Pentru contragreutate, politica culturală franceză a a action spre a face vizibilă ideea paneuropeană „pentru a-și reasigura impieri colonial și a pune ancore solide statu-quo-ului, îi.

Într-o altă accepciune, panideea desemnează o „zonă de veci amintiri trufașe” sau o „zonă nostalgică”. O asemenea „zonă de instabilitai – ce nu poate fi neglijată ca zonă tampon, dar plină de noi potente și e vechi amintiri semețe – se întinde începând cu Coreea, peninsula ratașal Japoniei și pod care o leagă de continent, trecând prin Mancium străduindu-se să devină independentă, dar disputată între China, Japom Uniunea Sovietică (aproape 1 milion km², 30 de milioane de locuito, cuprinși direct în zona sa de putere și 60 de milioane cuprinși indirect aici în spațiile vechilor mari imperii ale Asiei Superioare care oscilează înți influența chineză și influența sovietică, dar care sunt mult mai apropiate e aceasta din urmă” 4. În acest caz, „zona de vechi amintiri” este un spațiu e potențială țâșnire a unei panidei, dar este și un spațiu ușor de atras în zori de acțiune manifestă a unei panidei. Este, bunăoară, cazul nostalgic ecocări a imperiului habsburgic, o nostalgie abil provocată, subtil filtrai prin cinema, barocul sublitar și paraesthetic, promisiunea unei „beli époque” utopice, dar nu mai puțin atractivă etc. în genere, zona vechili imperii poate fi ușor preschimbată în „zonă nostalgică”, fiind atrasă astf în raza de acțiune a panideilor.

2 Ibid., p. 213.

3 Ibid., p. 213 – 214

4 Ibid., p. 215.

Între panideile celebre, se cuvine menționată ideea paneuropeam „Având ca obiect o hartă a lumii cu violente contraste în alb și negru (e toate apendicele pan Europei în Africa, America, Asia de Sud-est, Oceania), ideea paneuropeană, cu spațiul și numărul său de locuitori, pai a face o bună figură, cel puțin în ceea ce privește prima parte a lum reunită în «PanFederație» recunoscută în dreptul public și în a internațional, Australia (în ciuda defecțiunii Noii Zeelande) și alături a

2.

IS

le atul pan America unificată doar în dreptul internațional (...). Mai încurcat pare viitorul «pan Europei» atunci când sunt considerate profundele încălcări pe care posesiunile sale externe le aduc posibilităților de realizare a altor mari panidei în Lumea Veche: a ideii panasiatice și panafricane (realizarea acesteia este încă îndepărtată) și când este avută în vedere răceala cu care ideile panpacifice întâmpină toate conexiunile din afara ariei Pacificului în care ele s-au instalat și indiferența pe care-o arată Societății Națiunilor” 5.

Teoria panideilor este un bun instrument pentru determinarea „zonelor incomode”, care se situează de regulă „între două spații de influență”. „În mediile paneuropene s-a născut un proiect de hartă a lumii marilor conexiuni spațiale; acest proiect indică drept spații incomode de apartenență indeterminată și cu o culoare proprie în Asia orientală mult redusă, cu semne de întrebare pentru unele părți din Orientul Apropiat, între care Turcia Ankarei și Persia, Etiopia în Africa și Siamul în Asia de Sud, care – spațiu cu deosebire incomod – devine foarte mic între zonele de interese externe de dominație ale Franței și Marii Britanii” 6.

Pentru cercetătorul regionalizării spațiilor, este de maximă, am zice, decisivă însemnătate să observe pe hartă pulsațiile acestor panidei ca și localizarea „zonelor nostalgice”, de „amintiri trufașe” ale fostelor imperii, cum este și fosta zonă a Mitteleuropei, în care s-a născut imperiul habsburgic. Dintr-o atare zonă vor „țâșni” panidei și populațiile ei vor fi mereu atrase de adânci sentimente nostalgice proto-imperiale. Asemenea regiuni vor așterne fantasma imperiului peste orice inițiativă, dar mai cu seamă peste energiile clarobscurale ale momentelor somnolente, când populațiile se lasă grabnic legănate de marea tentăție și nostalgie imperială. Au încetat vreodată elementele elitei maghiare din aria nostalgică a fostului imperiu dualist să viseze fantasma gloriei imperiale, oricât de scurtă și de îndoielnică i-a fost viața?! Ce va deveni acea zonă de cooperare transfrontalieră care leagă în triunghi cele trei grupuri de maghiari: cel din câmpia Tisei și cele două răzlețite, departe de matca lor, în Transilvania și în Slovacia? Ca să obținem un răspuns este de ajuns să cercetăm proiectele de autonomie regională monoetnică ale UDMR-ului.

5 Ibid., p. 214.

6 Ibid., p. 214

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Devine, iată, cât se poate de clar că regiunea de cooperări transfrontalieră de la nord-vestul țării nu poate avea același înțeles cu cel subînținsă de axul Porților de Fier și care a devenit una dintre cele mai active regiuni transfrontaliere din tot răsăritul Europei. Tot astfel, regiunea de cooperare transfrontalieră cu Rusia are un punct de precipitare a tensiunilor ruso-române situat în Transnistria, după cum cooperare! transfrontalieră cu Ucraina nu poate anula cu totul „cortina de fier” pâni când nu va fi clarificat statutul ținutului românesc al Țării de Sus a Moldovei, Bucovina. Pe tot întinsul frontierei estice a romanității se cristalizează un coridor care este parte constitutivă a istmului ponto-baltic. Iată de ce istmul acesta are înțelesul unei zone tampon reale.

Ne putem imagina așadar că sensul atribuit regiunilor transfrontaliere nu este unul și mereu același pretutindeni, de la Marea Nordului la Vladivostok și de la Atlantic la istmul ponto-baltic sau la marea linie caucaziană. Niciodată un udemerist nu va osteni să suprapună cu cea mai mare „inocență” sensul etnologic al regionalizării în Transilvania peste sensul pur administrativ și occidental al descentralizării (chiar și regionale). Căci, să ne imaginăm că statul român ar aplica modelul regiunilor franceze. Elita maghiară cere nu autoritate administrativă locală, ci atribute statale pentru o regiune pe care o voiește în integralitatea ei. Ce confundă această clasă etnocratică ce se reazemă pe maghiarimea transilvăneană? Confundai atributul statalității cu autoritatea administrativă într-un stat (la nivel local și chiar regional). În concepția sa, protecția minorității este un atribut al minorității însăși, eventual al „regiunii” în care este mai compactă minoritatea respectivă. În realitate, protecția etnicilor este un atribut al statului, care poate delega către administrația regională și locală destulă autoritate pentru ca acea minoritate să-și poată conserva identitatea. Un stat care se respectă și care vrea să fie respectat nu poate ceda prerogativele pe care le are în virtutea caracterului unitar și indestructibil al teritoriului, al puterilor sale și al comunității naționale prin care se legitimează. Un stat nu poate admite că există două comunități naționale decât dacă acceptă să îmbrace un caracter federal. Un stat nu poate admite două comunități lingvistice (două limbi oficiale) și două comunități politice (deși admite trei sfere ale puterii) decât dacă se hotărăște să îmbrace haină federală. Un stat nu poate admite că drepturile civile trebuie distribuite de către două

ori mai 22

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În multe autorități etnice, în raport cu criteriile de apartenență etnică, decât dacă admite că există două ori mai multe surse ale dreptului, deci o jurisdicție federală. Drepturile civile se distribuie sub autoritatea unică a statului (chiar dacă se admite delegarea ei spre instanțele locale) și fără nicio discriminare de vreun fel. Cu atât mai puțin pe temeiul apartenenței etnice.

Să reținem, deci, că regionalizarea nu poate avea același înțeles în Occident și în Răsăritul Europei, pentru că, spre deosebire de aria occidentală, în Orient persistă zonele nostalgice ale imperiilor, pe când în Occident imperiul a eșuat încă din secolul al XVI-lea (mai precis în urma păcii de la Catteau-Cambrésis dintre Spania și Franța). Pentru Occident, o regiune monoetnică este un lucru neutru. Pentru zona răsăriteană, chiar și simplele regiuni de aplicare a politicilor publice ale statului se pot etniciza, pot exercita presiuni într-o direcție etnică, în direcția autonomiilor etnocratice. Mai apoi, dat fiind faptul că regiunea transfrontalieră ungaro-română face parte dintr-o „zonă nostalgică”, de amintiri trufașe ale unui imperiu abia dispărut, cooperarea transfrontalieră și crearea unei regiuni monoetnice a maghiarilor din Transilvania, oricât de puțini ar fi, se află mereu sub presiunea vectorului imperial (imperialist) al acestei „zone nostalgice” (vatră a mai multor panidei: ideea panhunganistă, pancatolică etc). Toate aceste aspecte impun statului român o sarcină specială și dacă vreodată s-ar admite regionalizarea administrativă, aceasta ar trebui să reproducă regiunile istorice ale României (în particular, ale Transilvaniei).

Un alt fapt care se opune concepției despre o regionalizare unică și unitară a Europei ține de istoria însăși a spațiului european. Europa n-a fost și nu este o spațialitate omogenă și unitară. Lucrul acesta este evidențiat de teoriile a căror miză este chiar procesul globalizării.

Astfel, din secolul al XVI-lea începând, Europa nu se dezvoltă ca un spațiu unitar, în ciuda puterii agentului capitalist de a-i fixa o direcție istorică predominant capitalistă. Noul sistem mondial care-și începe expansiunea istorică nu aduce justiție universală, ci o nouă stratificare mondială, un sistem de inegalitate colectivă în temeiul căreia popoarele sunt ierarhizate pe o scară cu trei trepte: „centre”,

„semiperiferii”, „periferii”. Centrul are o poziție dominantă și o economie lider, semiperiferia și periferia, dimpotrivă, alcătuiesc arii de încadrare a regiunilor coloniale, subdezvoltate, dependente. Aceasta este scara exploatării mondiale a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

popoarelor. SUA reprezentau, în epoca precolonială, o „arie externă” raport cu noul „sistem mondial”, în epoca colonială au devenit o „periferie pentru ca în epoca „revoluției americane” să devină arie „semiperiferiali și, din secolul al XX-lea, să dobândească poziția de „arie centrală” sistemului mondial (core ared). Regiunile și regionalizările își schimb iată, înțelesul în funcție de „epocă”, astfel încât modelul lumii este un moi spațial dinamic și stadial, fiecare stadiu antrenând modificarea semnificați pe care o capătă regiunea și regionalizarea spațiului european. Modelul li G. Parker este cât se poate de lămuritor în acest sens7.

Teoria occidentală a regionalizării Europei face abstracție, în fini de faptul că în Europa coexistă economii mondiale cu imperii mondiale astfel că regionalizările sunt radical diferite în cele două sisteme dt referință. Dinamismele imperiale sunt, practic, înglobate în „dinamismei economiei mondiale”, ceea ce complică și mai mult „regionalizările” și, îi orice caz, deformează în mod radical orice curent spre federalizare. La total acestea se adaugă „războaiele” dintre „metropole” pentru „recucerire! periferiilor”. Chiar dacă sensul și natura acestor războaie se modifică, voi continua să împovăreze enorm cheltuielile publice. Acela care va „cuceri periferiile și va aduce venituri „acasă” își va spori securitatea cu o rată mal mare decât rata cheltuielilor de „război” (fie el informațional, ideologic, al „civilizațiilor”, comercial etc). Când cheltuielile pentru „războaie dt cucerire a periferiilor” vor depăși efectele de securitate „acasă” și surplus] de venituri procurate din acele periferii, atunci rolul hegemonic al respectivei puteri și zone va începe să scadă până la anulare.

7 Vezi G. Parker, The Geopolitics of Domination, London, 1988, în special capitol „Teritorii și frontiere”.

Înțelegem uriașa obsesie ardelenească a Ungariei, care a cheltuit și cheltuie enorm în războiul informațional pentru smulgerea Transilvaniei într-un atare context, cu cât cheltuie mai mult, cu atât fantasma imperială I Ungariei va deveni mai acaparatoare și

diplomația vecinilor de la vest vi căpăta un profil tot mai obsidional. Cheltuielile pentru războiul informațional în chestiunea Transilvaniei sunt așa de mari încât Ungaria și-l făcut un obiectiv central în diplomația ei internațională din transformare! Transilvaniei în „mică periferie” locală vizată pentru a compensa deficitele

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Într-o atare situație este clar că nici maghiarii din Transilvania n-ar avea interes în susținerea pretențiilor hungariste, căci odată devenită „periferie” a Ungariei, tot plusprodusul Transilvaniei s-ar duce să umple golurile evocate de uriașele cheltuieli seculare ale unei elite cu dorințe prea mari, ale întotdeauna într-un decalaj absolut nefiresc față de puterile reale ale poporului acesta totuși modest din mica pustă a Tisei. Regionalizările europene vor prelua, iată, în diversele arii ale continentului, asemenea tensiuni în mod fatal. Acestea se vor precipita în anumite „coridoare” de legături dintre diversele „zone nostalgice”, protoimperiale, precum cel austro-ungar, ori ale unor panidei.

Față de aceste „zone nostalgice” ale protoimperiiilor, cum este și zona de manifestare a hungarismului (coridorul austro-ungar), persistă primejdia unor „periferii” și ele virtuale. Transilvania, de pildă, stă sub semnul primejdiei de a deveni „periferia” Ungariei în cazul în care „zona nostalgică” a vechiului imperiu habsburgic și coridorul austro-ungar vor reuși să redevină „centre” sau „puteri” regionale. Regionalizarea Europei centrale se izbește, iată, de existența acestei zone nostalgice și de „coridorul” acesta austro-ungar, care desfigurează orice proiect de federalizare a Europei. Existența acestor „zone” preschimbă proiectul federalist în proiect protoimperial. Regionalizările, așadar, sunt expuse celor două tipuri de presiuni modelatoare: ale stratificării spațiului în „centre” și „periferii” și ale „zonelor nostalgice” protoimperiale. Țările din aceste „zone” suferă de sindromul „marilor puteri” ori doar al „puterilor regionale”, astfel că, dacă acest sindrom nu se stinge, proiectul federalist este fie utopian fie un instrument nesperat în mâna forțelor protoimperiale. Cine poate garanta că aceste „mici puteri locale” vor eșua în „războiul de cucerire” a „periferiilor”, locale și ele? Fiindcă numai acest eșec ar aduce declinul real al acestor „mici satrapii” locale (și regionale). A fost, de exemplu, cazul Spaniei și al Franței (1500 – 1600), care au suferit de sindromul

marii puteri și războaiele continue (alimentate de acest sindrom) le-au ruinat și au creat un vacuum în care s-au mișcat Anglia și Olanda, după 1600 (or, acestea fuseseră „semiperiferii”, dar vor ajunge să disloce „centrele” din Sud).

Această logică a regionalizării spațiului european conferă proiectului federalist un pronunțat caracter utopic. Europa federalizată este sfâșiată de

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

vectorii acelor „puteri locale”, care nu vor înceta niciodată de la sine și renunțe la „visurile” protoimperiale de puteri regionale. Regionalizarea, în această perspectivă, va crea puteri regionale, nu „regiuni monoetnice”, cum crede Fouere, acest utopist din marea familie a socialiștilor utopici francezi] a căror tradiție, iată, n-a apus, ci, dimpotrivă, se arată pulsatorie, capabilă să împingă pe prima scenă a Europei un nou exponent. Un alt dinamism cari subminează regionalizarea în rețea sau „cadrilată”, cum s-ar putea denumi] este exportul de criză din metropolă în periferie, iar acest export an ciclicitatea „ciclurilor Kondratieff (de cincizeci de ani). Tot la cincizeci de ani se produce o stagnare în „centru”, care începe a fi resorbită pe se periferiei (exportul crizei în „periferie”).

Să aruncăm o scurtă privire asupra mișcării frontierei sistemul capitalist mondial pentru a înțelege cât de utopic este proiectul regionaliz federaliste a lui Fouere. La 1557, tentativa Spaniei de a îngloba Europa imperiu a eșuat (intervalul de la 1450 – 1620/40 este perioada hegemoni spaniole). Între 1600 – 1750 intră în istorie „imperiul maritim olandez Amsterdamul devine „centru financiar mondial”. Tot intervalul acesta’s sub semnul luptei orașelor (regiunilor urbane ale Europei) pentru a obțin rang de metropolă: Sevilla, Lisabona, Anvers, Lyon, Genova, Hambur Dintre toate, la 1600, a câștigat Amsterdamul. În secolul al XVI-lea, Sevilla bătea „ritmul lumii” (al acelei lumi), grație, în mare măsură comerțului transatlantic al Spaniei. Lumea prelua în respirațiile ei pulsații celor trei „imperii contemporane”: al Spaniei lui Carol al V-lea, al 1 Soliman Magnificul și al lui Ivan cel Groaznic. Ce era regiunea dunăre atunci? Vrea Occidentul să memoreze ceva în acest sens?

Niciun mare istoric occidental nu menționează măcar faptul imperiul lui Soliman Magnificul nu putea să-și mute frontiera spre nord vest căci se izbea la Dunăre de puterile unor voievozi români

capabili adune oști de patruzeci de mii de oșteni când feudații apuseni abia strângeau „armate” de câte zece mii de „războinici”. Cât a stat frontieră imperiului otoman pe Dunăre? Timp de două sute de ani, cât a dur războiul românilor cu imperiul otoman, un interval îndestulător pentru e Europa occidentală să-și poată spori averile și crea cultura marii Renașteri. Ce manual occidental consemnează „războiul de două sute de ani e Imperiul otoman” la Dunărea de Jos? Niciunul. Dunărea era o frontieră.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t

Apusul nu-și amintește de această „regiune frontalieră”. De ce? Pentru că memoria este ea însăși regională și pentru că memoria a suferit și ea canalizările și deformările cadrelor imperiale și ale „coridoarelor imperiale”, față de care, și atunci ca și astăzi, cadrele naționale și coridoarele de legătură și protecție a ordinilor naționale sunt ignorate ori contestate. În același timp, Franța lui Francisc I încerca să înglobeze Europa economiei mondiale în imperiul ei, cum arată tot Wallerstein. Între cei doi giganți, subliniază savantul american, Habsburgii și dinastia de Valois, se deschide un război care duce la epuizare reciprocă în 1557 și astfel imperiul eșuează în Occident. Nu și în Răsărit.

Ce semnificație au avut regiunile economice de atunci? Erau stâlpii imperiilor. Cele trei orașe-state italiene (minus Venetia) și casele bancar-comerciale din sudul Germaniei (două regiuni economice, așadar), în special casa Fuggerilor (care i-au cumpărat lui Carol tronul imperial) au fost „stâlpii Spaniei”. Modul în care s-a prăbușit Spania este pilduitor pentru o știință a frontierelor. Când s-a prăbușit de fapt Spania? Când imperialismul lui Carol Quintul a devenit prea costisitor pentru ea: „Zonele marginale ale statului (deci zonele frontaliere) constituiau o povară financiară în momentele de inflație, mai mare decât valoarea veniturilor pe care acele zone le-au adus...” * Când ceea ce se pierde în periferie depășește ce se câștigă în centru, frontierele se prăbușesc și sistemul se retrage. Cu momentul 1559 (pacea de la Catteau-Cambrésis) se produce eșecul imperialismului în Occident și din acel moment începe o nouă concepție despre frontiere. Din acel moment, Amsterdamul preia conducerea de la Sevilla, Carol al V-lea moare, Filip al II-lea pierde Europa centrală și tot intervalul de la 1559 la 1600 este al „revoluției olandeze”. Începe epoca olandeză:

Spinoza, Rembrandt, Descartes etc. Apare o nouă „cultură metropolitană” în aria unei foste „periferii”.

8 I. Wallerstein, Sistemul mondial modern: Agricultura capitalistă și originile economiei mondiale europene în secolul al XVI-lea, vol. II, Ed. Meridiane, București, 1992, p. 15.

I. Wallerstein propune o altă concepție asupra regionalizării spațiului european și mondial, concepție bine sistematizată în teoria regionalizării avantajelor conjuncturale. Teza de bază a acestei teorii este: „În cadrul unei

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

9 Ibid. vol. I, p. 131.

10 Ibid. p. 132.

Interacțiuni sociale, micile diferențe inițiale sunt întărite, stabilizate și, a timpul, devin «tradiționale». (...) Dacă la un moment dat, datorită unor serii de factori care au acționat într-o perioadă anterioară, o regiune are un ușor avantaj asupra alteia în privința unui factor-cheie și dacă există o conjunctură de evenimente, care conferă acestui avantaj ușor o poziție centrală în ceea ce privește determinarea acțiunii sociale, atunci acest avantaj este convertit într-o mare disparitate menținându-se chiar și după ce respectiva conjunctură a trecut” 9. Un avantaj dat să devină important din momentul în care a dobândit o semnificație regională, și regionalizat, adică. Care a fost „micul avantaj” occidental? Acesta a fost uoarecare „profit” adus de expansiunea orizontului geografic și demografic a lumii comerțului și industriei. Conjunctura a fost aceea a prăbușirii imperiilor în Occident, dar menținerea lor în Răsărit, ceea ce a creat o diferență între cele două regiuni. Această diferență a făcut ca ușorul înainte să se fixeze în sistemul de acțiune (manifestare) al Occidentului, dobândind o poziție centrală în acest sistem. Această teorie ne atrage atenția asupra faptului că regionalizarea nu este niciodată una singură, ci se desfășoară întotdeauna în dublet. Regionalizarea de tip metropolitan a Occidentului antrenat o regionalizare periferică a Răsăritului. Putem numi teoria lui Wallerstein și teoria „dublei regionalizări”. Wallerstein o spune răspica „Ori Europa răsăriteană urma să devină «grâнарul» Europei occidentale ori viceversa (...). Ușorul avantaj a hotărât însă care dintre cele două alternative va precumpăni” 10. Teoria regiunilor și a regionalizării, așa cum trebuie să țină seama de legea dublei regionalizări și, din acest punct de vedere, trebuie să ne întrebăm serios dacă

Occidentul poate (nu dacă vrei să preschimbe condiția Orientului, adică să realizeze de fapt o Euroj federală. Teoria dublei regionalizări ne spune că nu.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

2. Modelul geopolitic al dominației și puterea zonelor frontaliere

Relațiile dintre dimensiunile spațiale ale statului și funcția sa de dominație au rămas în afara interesului până la ultimul val al geopoliticii engleze și americane în cadrul căruia se distinge teoria lui Geoffrey Parker din *Geopolitics of Domination*. apărută la Londra în 1988, căreia noi i-am consacrat o prezentare în lucrarea de față. Caracteristica de bază a analizei sale constă în considerarea „statelor de dominație” ca fenomene date; el se limitează la a descrie modelul de expansiune spațială și stadială a statului de dominație dezinteresându-se aproape cu totul de mecanismele lui generative. Expansiunea, ca fenomen spațial, prezintă cadrul procesual în care se descarcă două fenomene rămase neexplicate în analiza lui G. Parker: potențialul de expansiune și impulsul spre dominație. G. Parker constată că, la un moment dat, periferia unei macroarii culturale se autonomizează de zona apartenenței primare și inițiază un act de cucerire asupra „zonei externe”, mult mai dezvoltată și deci atractivă. Două lucruri rămân neexplicate: a) cum se explică succesul primei „invazii”, care aruncă o „populație subdezvoltată” asupra unei arii dezvoltate, bine structurate și bine organizate?; b) de unde își extrage respectiva populație subdezvoltată (periferia) potențialul de expansiune și de dominație pe durata instaurării, creșterii și stabilizării imperiului astfel constituit?

În modelul lui G. Parker, centrul original al viitorului imperiu este localizat în zona de frontieră politică și militară, de apărare a graniței. El are funcția de a controla problemele zonei de graniță. Eroarea lui Parker constă în a deriva puterea „elitei frontaliere” din aria de apartenență culturală a zonei de marcă sau de margine, adică a zonei înăuntrul căreia se constituie baza de recrutare a respectivei elite. Nicolae Iorga a demonstrat, cu mult înaintea lui Parker, că, de regulă, aceste „elite locale” din zona de frontieră (a unei puteri oarecare, cum ar fi, bunăoară, Imperiul roman în perioada cuceririlor de pradă ale lui Attila) își datorează puterea funcției de magister militiae cu care au fost investite de către un centru imperial deja

constituit, o mare metropolă. Dacă metropola respectivă le-ar retrage acestor „elite locale” investitura (care le ridică la rang de „puteri consulare”), ele n-ar mai fi nimic, adică ar reveni la dimensiunile lor reale. Petru cel Mare a dobândit

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ere.

„Putere” efectivă de rang european în momentul în care Occidentul s-a de să mizeze pe Rusia și pe factorul rusesc pentru a-l contracara pe cel otom Puterea acestui „țar” nu provine, iată, din raportul lui cu „macrocentrul culturii ruse”, ci din raporturile lui cu puterile și cultura occidentală. Într-un anumit sens, Rusia imperialistă este creația Occidentului, ea nu-și extrage puterea din energiile proprii și nu are nici centru originar. „Centrul” care a creat-o se află în aria culturală a mării metropole occidentale. Puterea turcilor selgiucizi se datorează funcției cu care au fost investiți de marii familii bizantine aflate în conflict pentru putere și pentru control imperiului (și care au făcut eroarea să se folosească de acele trib războinice de la marginea podișului asiatic, conferindu-li-se astfel o putere pe care n-aveau cum s-o aibă de la ele însele). Ungurii își datorează puterea actului de investitură catolică în Răsărit, deci unei funcții de magister militiae în Orient și nicidecum lor înșiși. După 1989, neokominterniștii) I români și-au dobândit poziția datorită funcției de „gatekeeper” și deci, din nou, funcției de magister militiae cu care au fost creditați în România de cancelariile occidentale.

Toate aceste exemple ne previn asupra faptului că orice expansiune se datorează unui fenomen de „dublă regionalizare” a spațiului, fenomen care nu se dezvoltă decât parțial și întotdeauna pe o singură față. Cealaltă față, cea de magister militiae, de putere transferată, rămâne ascunsă, capătă chiar formă ocultă. Așa se explică proliferarea „societăților secrete” creșterea bruscă a rolului organizațiilor de tip masonic etc. în asemenea perioade de expansiune a unei dominații ori de schimbare a centrului de dominație. Teoria dublei regionalizări, căreia noi îi găsim o rădăcină în teoria lui Nicolae Iorga asupra fenomenului de magister militiae în Orient] ne ajută să înțelegem, bunăoară, reasertarea tendinței imperiale în Europa răsăriteană după 1989, proces care și-a recrutat agenții, în principal, din vechile facțiuni kominterniste și neo-kominterniste, conservate mai ales sub] veșmântul ajustat al teoriei dizidente. Dacă Nicolae Iorga

a dezvoltat teorie politică a fenomenului dublei regionalizări (și deci a dublului cea de putere), I. Wallerstein a propus o teorie economică pentru acel fenomen, avertizând că același proces care aduce expansiunea și dezvoltare; ariei centrale sau metropolitane, se acompaniază cu un proces de „periferializare” în celelalte arii de incidență a procesului de expansiune

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Vi unui nou „sistem mondial” (un „imperiu” sau o „economie mondială”). Același fenomen al dublei regionalizări explică și forma pe care o îmbracă jocul diplomatic, care se desfășoară, întotdeauna, la două etaje: etajul diplomației celor „mari” și etajul diplomației la care participă cei „mici”. Șansa pe care o are un stat mic (sau „mijlociu”) într-un asemenea „joc” este să se asigure că agenții cu care participă la aceste „Jocuri” sunt cât mai loiali statului (național). De regulă, acești agenți pendulează între cele două centre de gravitație: al „imperiumului” (în genere, al statului de dominație) și al statului național. Când puterea de atracție a „centrului mondial” este cu o mult mai mare pentru un atare agent decât a „centrului național” (sau „local”), el trebuie schimbat. Întreaga problemă a pregătirii agenților acestui joc (la nivelul statului) se reduce la acele metodologii sofisticate de combinare curriculară (structurarea programelor formative) a celor două forțe culturale: cea metropolitană și cea organic-națională. Când un stat se identifică, în politica sa externă, cu vectorul unui centru imperial oarecare (a unei metropole, în genere), chestiunea programelor sale formative și diplomatice se rezolvă de la sine, fiindcă întreaga sa cultură politică se va croi după modelul metropolei. Avem ceea ce se numește o „cultură de imitație perfectă”. Când, dimpotrivă, un stat năzuiește la o „politică proprie”, distinctă relativ de aceea a marilor metropole, are de rezolvat sarcini culturale extrem de complexe, legate inclusiv de presiunea teribilă a metropolei și de agresivitatea potențială a „statelor vecine” (care pot primi și investiții de magister militiae în zonă). Este creată conjunctura „războiului ideologic” pentru cucerirea „spațiului mental” al populației „insurgente” sau „indisciplinate”.

România s-a confruntat mereu cu o asemenea condiție, iar „elitele” ei culturale au preluat tensiunile care se află transpuse în profilul și caracterologia individuală și colectivă a acestor elite. Atunci când statul reușește să rezolve creator o asemenea problemă avem

epoci de înflorire culturală și de afirmare națională. Când, dimpotrivă, statul eșuează în fața unei asemenea sarcini, avem epoci sterile și umilitoare, fenomenele de imitație descurajează creativitatea, elitele sunt „extravertite”, complexe psihice sunt cele care dirijează reacțiile și mentalitățile, gesturile sunt pe cât de zgomotoase pe atât de sterile ba chiar dăunătoare. Gnoseologia este

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

răsturnată, albul e negru, binele cade răpus de sentința represivă, acuzații înlocuiește explicația etc, etc. Epoca este agnostică și deformatoare trădarea e sărbătorită, iar trădătorul urcat pe postamentul statuilor „naționale” etc, etc. Sărbătoarea e confiscată și deformată, valorile și personalitățile exemplare și tutelare ale neamului sunt batjocorite, începe adică, era malformațiilor. Lupul ajunge paznic la stână și astfel începe en dezastrului programat și raționalizat. Geopolitica statului de dominații numește acest fenomen „controlul locurilor sacre ale unei culturi impunerea uniformizării economice, politice și culturale, crearea unui sistem închis în aria controlată” etc. O asemenea epocă este cea prin care trecem astăzi.

3. Frontiera și logistica sistemelor expansionare

Frontiera este strâns conectată cu fenomenul de „regionalizare spațiului social”, așa cum am văzut. Înaintarea unei frontiere înseamnă, de fapt, o creștere a spațiului social. În acest proces de creștere sau expansiune un rol cu totul special revine anumitor grupări care nu numai că devii vehiculul noii relații sociale (noului spațiu), dar, în plus, mediază și menții în relație diversele părți ale noului spațiu constituit prin înaintarea frontierei. Aceste grupuri capătă de-a dreptul o semnificație logistică.

„În secolul al XVII-lea, ca să luăm un exemplu propus de Karl Deutsch, fiii cei mai mici ai familiilor nobiliare scoțiene deveneau adese\ preoți protestanți, de regulă prezbiterieni. Acești oameni aveau rădăcini adânci în Scoția. Frații și părinții lor erau mici nobili de țară scoțieni a congregațiile lor erau formate dintr-o populație scoțiană. Preoții scoțieni erau așadar strâns legați de enoriașii cărora le predicau duminica. Îi același timp, acești ecleziaști scoțieni erau profund implicați în controversele religioase din Anglia. Ei au abandonat, în secolul al XVII-lea, limba scrisă distinctă a Scoției, lalana, și au început să scrie într-o limbă care, în perioada lui Cromwell și Milton, era engleza-standari (literară). În loc de a se lega de

versiunea scoțiană a Bibliei, ei au acceptat versiunea regelui Iacob, folosită în Anglia. Rezultatul a fost că acești clerici

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I scoțieni au funcționat simultan ca o legătură între Scoția și Anglia și ca o legătură între diversele straturi ale societății scoțiene. Ei au fost, deci, conectorii solizi atât pe verticală, între straturile sociale, cât și pe orizontală, între două teritorii” 11.

Un asemenea grup uman, care-și face o funcție din a lega oamenii între ei, este încă mai important pentru unitatea ca și pentru expansiunea (regionalizarea) spațiului social. În altă parte, am denumit aceste grupuri cu un termen special: „grupuri logistice”. Ele reprezintă o realitate esențială a instituțiilor frontierei și a proceselor legate de frontieră, între care cel mai important este, cum am văzut, procesul de expansiune sau de regionalizare a spațiului social. Înainte de a examina, în esența lui, acest proces, să stăruim asupra fenomenului grupurilor logistice. Ele pot contribui atât la integrarea unei regiuni cât și la dezagregarea ei. În plus, cei ce vor să dezintegreze o regiune dată, un spațiu cultural, încep prin a lichida grupurile sale logistice, întrucât utilizăm un termen vechi – cel de „grup logistic” – într-o accepție nouă, se cuvine să revenim asupra noțiunii primare, cea de logistică, pentru a înlătura orice confuzie.

Conceptul de logistică a apărut, se pare, în timpul domniei împăratului bizantin Leontos al VI-lea (886 – 911), în domeniul militar, pentru a desemna totalitatea măsurilor organizatorice și de aprovizionare capabile să conducă o armată la victorie în confruntarea cu dușmanul.

K. Deutsch, op. cit., p. 109 – 110.

În accepția restrânsă, militară, a termenului, acesta se referă așadar la domeniul activităților combatante, de suport, precum cele legate de furnizare, transport, construcții, îngrijirea și evacuarea bolnavilor, etc. Termenul are o etimologie grecească: *logisticos*, însemnând „priceput în a face calcule”. Logistica este și o ramură a logicii, indicând și un tip de modele statistico-sociologice, așa numitele modele logistice care descriu creșteri exponențiale cu saturație. Logistica mai are pentru unii autori și înțelesul de „strategie” și pe cel de „filosofie a războiului”. Celebrul Jomini, care a participat la campaniile militare ale lui Napoleon, cuprinde logistica în cele cinci clase de activități care descriu „arta războiului”: strategia, tactica mare,

logistica, ingineria și tactica minoră. George Cyrus Thorpe, într-o carte a sa din 1917, împărțea domeniul războiului în trei

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

părți: strategia, tactica și logistica, fixând acesteia din urmă „funcți logistică” de a asigura toate mijloacele umane și materiale penru conducerea războiului. În această accepție, logistica are înțelesul uni domeniu de economie a războiului. În sens mai larg, logistica include toat aspectele administrației unei instituții cum este cea a războiului.

G. Cojocarum remarcă legătura dintre „civil” și „militar” în cadru logisticii, pe care o aseamănă cu „elementul militar al economiei unt națiuni și elementul economic al operațiunilor sale militare” 12.

„Abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea își face intrarea în viața civilă conceptul de logistică, fiind aplicat la rezolvarea problemele aprovizionării piețelor din SUA aflate la mari distanțe față de Nord-esU industrializat, principalul furnizor de produse manufacturate” 13... Termenb englezi „Computer Integrated Manufacturing” și „Computer Integrate» Logistics”, indică o fază nouă în evoluția logisticii, și anume fa» computerizării operațiilor logistice.

Se înțelege că logistica, în această accepțiune, se referă la acel» sisteme și strategii prin care pot fi controlate distanțele (dintre diversei» unități) și fluxurile sau secvențele temporale ale unor activități logistic» (cum ar fi de pildă parcurgerea unui lanț de întreprinderi de către fluxuri» de materiale, materii prime și resurse etc); controlul acesta înseamnă puterii specifice de scurtare a duratelor, comprimare a distanțelor, inversare a secvențelor temporale, stabilire a tactului operațiunilor etc. Distanțele de parcurs compun „lanțurile logistice” care pot fi controlate computerizat, astfel încât instituția capătă abia astfel înțelesul care i se dă de către antropologi, acela de a fi deopotrivă sistem de gândire și sistem de acțiune.

12 „Sisteme logistice”, sept. -oct., nr. 3 – 4, 1991.

13 Cf. Mihai Korka, Timpul – factor de optimizare a activității agenților economici, în

„Sisteme logistice”, nr. 2, 1991, p. 7, cf. Bernd H. Kortschak, Was ist Logistik? Viena.

1990.

Înaintarea frontierei ridică tocmai o atare problemă: de realizare a unei unități necoercitive în cadrul unor spații de

dimensiuni foarte mari. Problema s-a pus atât pentru perioada de trecere de la faza istoriei locale la faza istoriei naționale – când au apărut spațiile naționale și s-a ridicat chestiunea realizării unității naționale – și se pune încă mai acut în faza

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

au fi le al ei în orul în ed za de le ice de ieri: a de at, între globalizării istoriei. În mod normal, procesul de creștere a grupului și deci a spațiului social antrenează fenomene de segmentare și fragmentare. Frontiera ridică, iată, problema ordinii în cadrul grupurilor umane foarte mari, cum ar fi națiunile, imperiile, sistemele mondiale de toate tipurile etc. Instituțiile au de rezolvat probleme de creștere internă dar și de expansiune, adică de difuziune a instituției pe mari întinderi (cum ar fi de pildă expansiunea unui imperiu ori creșterea zonei de influență a unei puteri politice sau a unei bănci etc). În spațiul logisticii s-au petrecut mari invenții. Iorga făcea remarca după care Genghis Khan a inventat marile „bulevarde” și „pașaportul”¹⁴. Cine nu sesizează astăzi omologia dintre cutare operație bancară și raidul invadator inventat de logistica migratorilor? Încât un concept nou se ivește, cel de raid bancar, pentru a da seama de efectele profunde ale unei operații bancare într-o „periferie” a sistemului mondial, asemănătoare cu regiunile de margine ale vechilor imperii. Toate aceste aspecte țin de procesul de înaintare a unei frontiere. Această înaintare își asociază fenomene specifice precum este acela al creșterii grupurilor, al expansiunii spațiului (ceea ce ridică problema controlului distanțelor) și al creșterii instituțiilor. Frontierele sistemelor mondiale creează instituții mondiale: corporații, bănci, organizații oculte, panidei, religii, imperii etc. Din punct de vedere instituțional, înaintarea unei frontiere se traduce într-o creștere logistică a instituției fundamentale pe care se bazează respectiva înaintare. Fenomenul frontierei moderne a creat, credem, un domeniu nou al cunoașterii pe care-l denumim logistică instituțională. La el ne referim în continuare.

4. Frontiera și baza logistică a expansiunii

14 „Drumul” oștilor mongole avea uriașe lungimi și lărgimi remarcabile, anticipând modern și ideea „bulevardelor” (adică a marilor „drumuri”), după cum „biletul” de liberă circulație în tot imperiul, eliberat de marele Han, amintește „pașaportul” modern.

Înaintarea frontierei susține creșterea instituțiilor și a grupurilor. A cerceta cum anume crește o instituție, în ce ritmuri, sub ce forme și cu ce consecințe, care sunt pragurile critice ale acestui proces, adică vârstele instituției, cât de repede „îmbătrânește” o instituție (ca metodă de acțiune de gândire) și deci care este rata ei de înlocuire, ce consecințe au decalajele desincronizării ei, cum și de ce se blochează, în anume condiții, creșterea \ funcționalitatea ei, a distinge între creșterea normală și excrescenței instituției, deci creșterea ei patologică, a determina instrumentul sau organii cu cel mai mare potențial evoluționar al instituției etc, iată tot atâtea dimensiuni și aspecte ale logisticii instituționale în contextul înaintării frontierelor și al expansiunii sistemelor sociale. Nutrim nădejdea că e asemenea perspectivă ne îngăduie analiza elementelor esențialmente noi să strategice ale creșterii instituțiilor, provocate de înaintarea frontiere europene, în epoca instituționalismului mondial: corporații, banc organizații oculte, religii, neoimperii etc. – epocă ce se deosebește net de aceea a instituționalismului provincial.

Putem spune că, din punct de vedere logistic, astăzi se trece de 1 instituția mică la instituția megalitică, pe care nici statele naționale foarte puternice n-o mai pot controla. Fiindcă cine poate susține astăzi că statul este capabil să controleze Imperiul bancar, respectiv marile operați bancare mondiale care stat poate controla astăzi operații mondiale precum aceea a „spălării banilor”?

Aceste tensiuni, ciocniri, aproape un război surd între Imperii bancar și Statul național reprezintă aspecte tipice ale logisticii instituțional în ziua de astăzi și ale frontierei sistemului mondial modera. Din aceeași perspectivă putem înțelege, în fine, drama statelor mici, precum și noua filosofie politică a „statului zero” care asaltează astăzi mentalul colectiv planetar.

Acești teoreticieni se întreabă la ce slujesc statele în condițiile \ care operațiile pieței s-au mondializat. Dintr-o atare perspectivă, statul este privit ca o sursă de perturbări în raport cu jocul liber și autoreglator al pieții. Avem de-a face cu o nouă „religie” pe care logistica instituției mondiale o pune în funcțiune, așa cum alaltăieri, mercantilismul britanic a menținut mentalul european sub hegemonismul teoriei ricardiene aproape o sută de ani, până când un rebel a declanșat războiul logistic împotriva acestei hegemonii. Acesta a fost germanul List. El s-a situat, nu întâmplător, atunci când a

declanșat războiul logistic, într-un punct avantajos de pe scena noului sistem mondial: în SUA. Abia după ce a raportat o primă victorie împotriva 36

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

hegemonismului ricardian pe scena Americilor s-a întors în Germania și s-a pus la dispoziția Zollverein-ului (Uniunea vamală a orașelor hanseatice). Acela a fost momentul care a inaugurat era instituției mondiale. Trei continente erau implicate în acest război. Războiul a început atunci și nu s-a încheiat nici astăzi. Trebuie să spunem că România a fost prezentă în acest război cu un strălucit reprezentant al logisticii naționale în era instituției mondiale, unul dintre cei mai mari de la List încoace. Acesta a fost Mihail Manoilescu. Este surprinzător că astăzi niciunul dintre doctrinarii reformei românești nu vrea ori nu poate să-și amintească de el și să refacă astfel legătura ruptă cu această tradiție – neîndoielnic valabilă – a războiului logistic actual.

15 Ilie Bădescu, Sincronism european și cultură critică românească, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

Războiul logistic, așadar, este un război legat de procesele de creștere ale noilor sisteme de gândire și de fenomenul înaintării frontierelor. Perspectiva aceasta ne ajută să înțelegem că războiul dintre cei doi mari agenți care și-au disputat conducerea lumii la începuturile industrialismului – Spania și Anglia – a fost câștigat nu în confruntarea militară, nici în competiția economică (fiindcă industria spaniolă a textilelor era chiar mai puternică decât cea britanică), ci în războiul sistemelor de gândire. Cine cercetează substratul războiului maritim anglo-spaniol în care a fost distrusă invincibila armada, va descoperi acolo războiul textilelor, iar cel ce merge mai adânc, va descoperi, într-un strat mai profund, războiul sistemelor de gândire¹⁵. Este neîndoielnic, din acest punct de vedere, că URSS a pierdut în confruntarea cu Occidentul (ceea ce nu înseamnă că războiul ruso-occidental s-a încheiat) din pricina „sistemului de gândire”, nu din cauza inferiorității militare. Instituția imperiului rus era teribil de învechită, atinsese un prag critic de creștere (vârsta letală) încă în secolul al XIX-lea și revo/uția leninistă n-a fost altceva decât o tentativă logistică de vastei, instituții. Sovietismul – ca instituție și ca sistem imperialist de gândire – s-a dovedit a fi o încercare nereușită de

modernizare logistică a imperiului răsăritean (chestiunea este reluată astăzi în privința instituției imperiului european-central).

Aceasta este o formidabilă pildă cu privire la cât de ineficientă este puterea materială a unei societăți dacă nu este susținută de un sistem de gândire pe măsură. Efortul actual al SUA în confruntarea cu Japonia ești unul în planul sistemului de gândire, nu în planul vieții economice pur și simplu. SUA sunt sub nivelul japonez în ceea ce privește sistemul corporatist de gândire și acest lucru se transpune prin multe medieri în efectul final: superioritatea logistică relativă a Japoniei în confruntarea americano-japoneză. Sistemul japonez de organizare și de gândire este ural de tip corporatist. Japonia a reușit să unifice instituția ca sistem de gândire cu instituția ca sistem de acțiune pe baza aceluiași principii și acestea sunt cele corporatiste. Cele mai apropiate de acest pattern logistic sunt SUA. În Europa, Germania pare a fi pe urmele Japoniei. La polul tipului logistici tradițional – denumit democrație parlamentară – este Anglia, singura, mi se pare, în lume care mai menține o logistică instituțională de un tip atât de pur.

O instituție, deci, este un model exemplar de gândire colectiv utilizat în comun de către membrii unui grup pentru rezolvarea problemele sociale cu care aceștia se confruntă.

Combinarea, selecția, difuzarea, inovarea și transformarea acestei modele de acțiune și de gândire colectivă (logicile sociale) reprezintă o altă fațetă a domeniului cercetat de logistica instituțională a unei societăți și este prin excelență, corelată cu procesul de înaintare a frontierelor. În orice societate se constituie deci un adevărat câmp logistic în zona profundă a conștiinței colective. Acesta reprezintă baza logistică a creșterii instituțiilor în genere, a schimbărilor instituționale, și ea se manifestă sub formă de valori, a simbolurilor, a concepțiilor de filosofie socială și politică, stilurilor de gândire și a limbajelor, a metaforelor și a stereotipurilor etc. Orice instituție își are deci în aceste elemente propria sa umbră astfel că nu există procedee care să poată matematiza fără rest o organizație. Există un paradox al organizațiilor conform căruia cu cât o organizație este mai iraționalizată, cu atât este mai irațională. Fenomenul a fost examinat de către sociologul german Max Weber, acum optzeci de ani. Creșterea logistică a instituțiilor, așadar, nu se manifestă direct, nemijlocit, ci îmbracă formă proceselor de creație și de difuziune a valorilor, a unor noi modele a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

La nivelul acestui corp se cristalizează noi moduri de gândiri principii, sentimente, opinii, afecte etc. Tot din opera și acțiunile lor se cristalizează noul spirit științific, noile viziuni, noua concepție, noile tipuri de comunicare și organizare etc. Ei reprezintă baza de recrutare a inovatorilor și este suficient să dezbinăm acest corp, să-l blochem în feluri de moduri, pentru a anihila funcțiile cele mai importante ale unei societăți, cînd de care atîrnă „războiul sfînt” al acesteia cu forțele potrivnice ale istoriei! Acest corp este astfel construit încît el folosește în comun cu marii savanți ai momentului anumite idei-forță ale științei epocii.

Pînă în secolul al XIX-lea, de exemplu, au prevalat în mentalii logistici europene ideile mecanicii newtoniene și acestea erau împărțite de membrii staff-urilor, de savanți, de politicieni etc. Pe la începutul acestui secol, deja apar corpuri logistice în societățile nord-atlantice (în special Anglia și Germania și SUA), care, în contrast cu aceste idei, conceau universul ca fiind organic, deschis, evoluționar etc. În contrast cu raționalitatea carteziană, se generalizează apelul la o „rațiune transcendentă”, care atribuie o importanță specială intuiției, sentimentului metaforei și simbolului etc. Asistăm acum la neobișnuita emancipare a salonului în Franța. Din celebrul salon al Mathildei, verișoara lui Napoleoni al III-lea, a ieșit marea literatură franceză și, într-un fel, a născut spiritul francez. Cine și poate imagina acest spirit redus la Descartes, fără Balzac Flaubert? Aceștia au avut un rol uriaș în restructurarea logică a societății franceze și europene. Un intelectual pe deplin conștient de însemnătatea logisticii instituționale în cadrul războiului social de clasă, ca Marx, înțelege lucrul acesta, de vreme ce-a mărturisit că de la Balzac a înțeles atît economie capitalistă cît n-ar fi reușit să înțeleagă de la sute de economiști de școală. Cînd îl privește pe Descartes, un mare filosof român îl consideră părintele democrației parlamentare, socotind că toate principiile noului cîmp instituțional au ieșit din cartezianism și deci din mintea lui Descartes. Oricît ar părea de eseu, trebuie spus că, fără „cohortele” de artiști literați, filosofi, evoluția societăților europene este de neimaginat. Lor li s-a datorează această evoluție tot atît de mult ca și marilor savanți ori marile generali: cele trei corpuri împreună – artiști, oameni de știință și generali reprezintă primul eșalon al logisticii instituționale a unei societăți. Imediu după ei vin politicienii și staff-ul societății respective. Din această pentadă

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU
SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

se alcătuieste corpul logistic al unei societăți și acea societate care nu reușește să se folosească de acest corp este condamnată la înfrângeri logistice, cele mai primejdioase forme de înfrângere.

În cadrul societății românești, este greu să ne imaginăm ce-ar fi fost aceasta fără corpul logistic al pașoptiștilor ori fără contribuția logistică uriașă a grupului de la Junimea, acela care a făcut educația întregii clase liberale românești. Fiindcă, precum remarcabil spune un mare filosof român, statul românesc a fost făcut de cațavenci, dar marea educație a acestora, și deci a burgheziei române, este opera Junimii. Cum putem, mai apoi, să ne imaginăm desfășurarea acelui curent de eroism extraordinar care-a fost hrana spirituală a primului război mondial fără uriașa personalitate profetică a lui Nicolae Iorga? Pe bună dreptate s-a spus că Iorga a fost axul întregii societăți românești și fără personalitatea acestuia nu ne putem imagina logistica instituțională a Marii Uniri. Dimensiunile spiritului lui Iorga erau de tip suprafiresc. Un computer american, întrebat cine este cel mai prolific om de știință din lume, a răspuns: „românul Nicolae Iorga”. Cu Iorga se împlinește cel mai straniu paradox: unui om normal nu i-ar ajunge o viață doar să citească ceea ce Iorga a scris. Iorga a fost, prin el însuși, o întreagă logistică a acelui moment. Într-un moment în care guvernul era mut și niciun glas de orientare nu se ivea în „vuietul infernal al mării catastrofe” a retragerii în Moldova, a vorbit N. Iorga și discursul său a fost afișat în tot restul de țară rămasă. Iată ce scrie unul dintre intelectualii-voluntari ai acestui război de întregire: „Cineva l-a citit cu glas tare. E cel mai mare cuvânt ce mi-a fost dat să-l aud în viață. Iorga leagă tragedia noastră de azi cu întreaga existență tragică a neamului acestuia. (...) Nu e un discurs, ci un poem epic de-o întunecată și încruntată măreție, în care suflul istoriei vântură sufletele și le scutură de pleava țepoasă a deznădejdiei. Nu făgăduiește demagogic biruința, ci îndeamnă la moarte căci numai prin moarte va birui voința celor de după noi. Cuvântul lui Iorga a fulgerat în bezna dezastrului (...). Pe temeliile lui morale a reorganizat rezistența sufletească și – de ce n-am spune-o? – rezistența militară însăși. Din acel moment și până la sfârșit, N. Iorga a devenit axa morală a războiului. N-a mai existat nici guvern nici nimic. Era absolut

indiferent cine cârmuia. N-a existat decât cuvântul lui Iorga, tipărit zilnic în

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

«Neamul românesc» de la Iași (...). Ziarul se lipea pe ziduri, sorbit de mii, mii de oameni, civili și soldați de-a valma... „16.

Când descoperim lucrul acesta, ne amintim că, într-o altă revoluți careia tot Iorga i-a închinat un adevărat cult, cea americană, un Jefferso inventase, pentru a-și comunica gândurile, un instrument cu cinci toc pentru a scrie copiile multiple ale scrisorilor sale. Instrumentele **d** comunicare, canalele de comunicare etc, fac parte integrantă din logistic instituțională, deopotrivă cu personalitățile, cu viziunile, cu concepțiile, e modurile de grupare umană, cu sentimentele colective, cu afectele etc, **p** care o logistică le creează, le distribuie, le dirijează astfel încât să poate conduce societatea spre scopul vizat ori s-o mențină pe linia unui idei social și istoric. Iată de ce atribuim o importanță atât de mare literatur alături de știință, de strategia războiului și de arta administrării, într-o teori despre logistica instituțională. Ce-ar fi fost, bunăoară, practica statuh român, după Marea Unire, când o uriașă sarcină apăsa pe umerii noilor elit – sarcina creației unei noi mașini de stat capabilă să răspundă uniformidabile presiuni interne și externe – fără de contribuția marilor grupă culturale și a marilor școli de știință care au apărut atunci?! S-a continui spiritul Semănătorismului, au apărut noi specii de naționalism, inc necercetate, s-a afirmat țărănismul sociologic și economic, apare mare Școală a lui Guști care urcă haretismul la alți parametri, apare „Zburătoru lui Lovinescu, cerut de logistica încorporării occidentale a zonei răsăritei etc, etc.

Fără toate acestea, societatea românească și instituțiile ei n-ar fi ieș niciodată din pseudodisputa coanei Zoițica cu Cațavencu, iar concept despre stat la români n-ar fi trecut de teoria lui Conu Leonida, după cai statul n-are alte „trebi” mai înalte decât să achite lefurile cetățenilor, pentru care Revoluția n-a adus nimic mai înalt decât dreptul de a fi lefegii la stat libertatea de a respinge pretențiile acestuia la obligațiile de cetățean.

16 Nichifor Crainic, Zile albe, zile negre (memorii), vol. I, 1991, p. 121.42

Ne aflăm, iată, în fața unui domeniu comun științei, literaturii, art războiului, administrației etc, domeniu în care se cristalizează

orientai linii de conduită colectivă, se nasc patternuri instituționale, stiluri (gândire, sentimente, principii etc, hotărâtoare pentru înaintarea societăți

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

către scopurile proprii și pentru menținerea ei pe o linie istorică de afirmare a destinului etnic. Acesta este domeniul logisticii instituționale și cunoașterea lui este de extremă importanță în epocile de criză reformatoare. Cu atât mai importantă este această cunoaștere în cadrul unor confruntări locale, regionale sau mondiale pe care le putem denumi „războaie logistice”, care împrumută atât de mult de la știința militară, dar se aplică atât de exclusiv la raporturile societăților în condițiile în care niciun cetățean n-a schimbat haina păcii cu cea a războiului. Putem spune că succesul unei societăți, coeziunea ei, eficiența și funcționalitatea instituțiilor sale atârnă, în mod hotărâtor, de logistica instituțională. Ni se pare că orice confruntare socială sau națională, etnică etc. Începe printr-o bătălie în jurul acelei logistici instituționale conforme cu noul spirit al epocii. Cine stăpânește astăzi logistica băncii, corporatismul și microelectronica va conduce lumea. Acestea sunt cele trei componente ale noii logistici instituționale.

Însă pentru a repurta o asemenea cucerire triplă, câte lucruri trebuie să se întâmple în literatură, în filosofie, în știință, în arta militară și în sistemele de comunicații ale unei societăți! Baza logistică a unei societăți se aseamănă foarte mult cu paradigmele descoperite de către epistemologie. Acestea reprezintă și ele modele exemplare de gândire utilizate în comun de către membrii unei comunități disciplinare (o școală, de exemplu) în vederea rezolvării problemelor științifice, fiind și ele fixate în stiluri de gândire, limbaje, concepții, procedee standard nedispute, metafore etc. Fără aceste paradigme, câmpul cunoașterii ar arăta ca un teritoriu devastat de război, de confruntarea oarbă a unor adversari incapabili să-și prevalueze forțele și șansele. Paradigmele structurează câmpul ostilităților și organizează pacea. Paradigmele sunt deci un fenomen comun logisticii instituționale, logisticii războiului, proceselor de organizare a păcii, câmpului literar-artistic și metafizic și logisticii cunoașterii. Iată dar că în societate există un nivel mai profund al conștiinței colective, la care se desfășoară acțiuni și procese logistice. Acestea sunt inițiate și susținute, cum am spus, de actori individuali și colectivi nevizibili, care apar totuși la suprafața societății sub forme specifice cum ar fi: o mare

personalitate artistică, un filosof, liderul politic, șeful militar sau șeful unei școli științifice, configurații și grupări umane specifice, precum: elita politică.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

statul major, elita managerială ori staff-ul, școala sau comunitatea) disciplinară a unei științe etc. Formele de cristalizare a gândirii logistice sunt, în toate cele trei cazuri, paradigmele.

Cunoașterea paradigmelor, așadar, îngăduie accesul la cunoaștere! logisticii instituționale. Nimeni n-a știut, de pildă, care este logistica instituțională a liberalilor români până când șeful grupării conservatoare* junimiste, Titu Maiorescu, a identificat paradigma logistică liberali denumind-o cu o sintagmă care n-a mai putut fi părăsită de atunci. Ești vorba despre paradigma formelor fără fond. Aceasta definește logistica instituțională a liberalilor români și reprezintă o contribuție logistică de semnificație mai generală în context european, teoria lui Maiorescu, ei însăși, situându-se pe locul întâi în seria mare a teoriilor neoevoluționiste care se vor dezvolta în metropolă abia cu începerea din deceniul al șaptelea al acestui secol.

Logistica instituțională structurează deci câmpul confruntărilor sociale pentru resurse și mijloace în drumul către scop și în raport cu utilizarea instituțiilor. Adevăratul reformator va începe prin a inova logistica instituțională și instituțiile. În absența acestui nivel de organizare a gândirii sau conștiinței comune, câmpul social ar semăna în întregime, precum am precizat deja, cu un teren devastat de acțiunile unui război pustiitor.

Din perspectiva teoriei despre logistica instituțională a unei societăți se ivește, în fine, posibilitatea unificării științei despre pacea socială a știința războiului și în același timp se înțelege că victoria într-un război ești hotărâtă cu mult înainte, în cadrul proceselor logistice ale societății respective. Logistica instituțională, devenită cadru de cercetare, ne ajută săflăm șansele unui război înaintea declanșării lui, fiindcă instituțiile păci sunt și instituții ale războiului, doar reconvertite. Ceea ce le garantează conversiunea de la o stare la alta este tocmai logistica instituțională. Priviți din perspectiva logisticii instituționale, o societate sau o civilizație ne apare ca un uriaș câmp logistic în care se cristalizează filosofiele sociale și politice, modurile operatorii colective, stilurile de gândire și de acțiuni privitoare la utilizarea instituțiilor etc.

Procesul de creștere a instituțiilor se supune unei legi generale de **tip** logistic. Această lege este aproximată de curba logistică. Caracteristica unei asemenea curbe sunt: pragul inferior, punctul de flexiune și plafonul!

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Altminteri spus, în jos, orice curbă de acest tip este limitată de un prag inferior și, în sus, de un plafon care pune limită creșterii dincolo de care nu se mai poate înainta pe aceleași baze. Este semn că fundul sacului e gol și deci că baza logistică trebuie schimbată. Prin urmare, este îngăduit să vorbim nu numai despre o creștere logistică, dar și despre schimbarea bazei logistice a unui proces de creștere. Creșterea socială a instituțiilor îmbracă formă logistică, în sensul că este un tip de creștere exponențială cu saturație. Curba acestei creșteri, cum se știe, are forma 5". Schimbarea bazei logistice este echivalentă cu schimbarea postulatelor unei instituții, adică a tradițiilor acesteia.

5. Procedee de evaluare a expansiunii

Ne-am referit până aici la câteva aspecte de ordin principal referitoare la baza logistică a creșterii istorice a instituțiilor. Prin aceasta n-am spus mai nimic despre creșterea lor propriu-zisă. Nu ne-am referit nici la aspectele dinamice ale corpului logistic românesc la ora actuală și cu atât mai puțin la starea jalnică a instrumentului de expansiune (**creștere**) logistică a instituțiilor. Aceasta se află, practic, la nivelul pragului inferior.

17 De Solia Price, Știință mică, știință mare, Editura Științifică și Enciclopedică, București, **p. 21**.

De îndată ce luăm în considerare creșterea instituțiilor politice în Răsărit ne confruntăm de-a dreptul cu un paradox sociologic: cu cât creșterea instituțiilor este mai rapidă, cu atât efectele ei sunt mai coercitive și mai dominatoare. Și, într-adevăr, creșterea unor instituții este uluitor de rapidă. După o fază scurtă de creștere zero, instituția, în genere, intră în faza creșterii exponențiale și, în fine, într-una staționară. O creștere exponențială, cum știm, este caracterizată, în condiții optime, prin „stabilirea timpului necesar pentru dublarea volumului sau pentru o creștere înzecită” 11. Practic, raportul între creșterea înzecită și dublare este următorul: la zece perioade de dublare corespund trei perioade de creștere înzecită. Cum se

desfășoară creșterea logistică a unei instituții? Spre a fi mai intuitivi, vom trata chestiunea prin mijlocirea unui exemplu, și anume prin cazul dezvoltării instituției comuniste (considerată ca mod de gândire și de acțiuni colectivă) antrenată de expansiunea frontierei sovietice. Volumul brut t acestei instituții, exprimat în numărul aderenților la principiile ei și deci! forța umană a instituției, s-a dublat tot la trei ani, intervalul de creștet înzecită fiind de nouă ani. După circa patruzeci și cinci de ani de creșteri această instituție și-a atins plafonul și a intrat în ceea ce s-a numit „creștere staționară”. Legea de creștere a acestei instituții a constat în tendința ei e a-și înzecii volumul tot la nouă ani și de a și-l dubla tot la trei ani. Interval) de creștere logistică al acesteia a cuprins cinci perioade de creștere înzecii sau cincisprezece perioade de dublare. Aceasta a fost legea creșterii logistic a instituției comuniste în România. Să ne amintim că perioada de dublare științei (volumului brut al acesteia) – socotită cea mai expansionară sferă culturii mondiale moderne – este de douăzeci de ani. Or, științei i-au trebii cinci ordine de mărime, respectiv circa două sute cincizeci de ani, pentru atinge actualul nivel de mărime și măsurătorile arată că această creștere es la începutul declinului său, astfel încât ea va intra într-o fază staționar Autorul menționat crede că prin anii 1950—60 lumea a trecut prin perioai mijlocie a creșterii logisticii generale a corpului științei. Am recurs această comparație pentru a dovedi cel puțin două lucruri:

a) cea mai expansionistă instituție organică a civilizației moderne parcurs cinci ordine de mărime ale creșterii sale logistice în circa două su cincizeci de ani, pe când instituția comunistă a parcurs cele cinci ordine i mărime ale creșterii sale într-un interval de sub cincizeci de ani;

b) efectele creșterii științei au fost pozitive, pe când efectele crește instituției comuniste au fost distructive. Cum explicăm acest fenomen? În doilea rând, putem astăzi conchide că instituția comunistă și-a închei ciclul istoric, a ieșit adică din istorie odată cu încheierea ciclului ei logistic

Logistica instituțională ne oprește să dăm un răspuns afirmai acestei de-a doua întrebări.

În legătură cu răspunsul la prima întrebare se cuvine făcut observația că, în general, ciclurile logistice foarte scurte indică, în corp societăților, fenomene de tip artificial. Numai acestea pot crește atât

rapid, tocmai pentru că ele au o creștere în sine, independentă de cadrele și deci de raporturile cu celelalte elemente ale societății. Instituți artificiale cresc singure, astfel că ciclurile lor logistice sunt foarte scurte. 46

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU
SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

al doilea rând, pentru a nu fi stânjenite, aceste instituții vor zdrobi tot ceea ce acționează ca piedică, deci ca factor de temporizare, de inerție în raport cu creșterea rapidă. Ideologia unei asemenea logistici utilizează miturile progresului istoric, al trecerii la o societate mai bună etc. În acest sens, este pusă în funcțiune o întreagă strategie și este elaborat un model de creștere și o metodă proprie. Logistica expansiunii instituției comuniste a cuprins, de pildă, următoarele elemente constitutive: comunalizare, ideocrația comisarilor, redistribuția totalitară, deritualizarea violenței sociale, ghetoizarea rurală și urbană, comasarea, degradarea simbolurilor, declasarea socială, eshatonul comunist, megamașina militar-industriaia, universul concentraționar, centrala fiscală, antițărănismul, totalitarismul.

Spațiul nu îngăduie să le examinăm pe fiecare în parte. Metodele logisticii comunist-totalitare din România au fost: rollerismul, etnocidul și experimentul psihiatriei etnice, frica redistribuită, culpabilizarea colectivă, agresiunea introiectată, neorollerismul.

Ne dăm seama că multe dintre metodele logisticii totalitar-comuniste sunt încă în funcțiune, deși este neîndoielnic că asistăm la prăbușirea logistică a instituției comuniste. Tentativa recuperării unora dintre metodele vechii logistici este semnul trecerii la un nou ciclu logistic și nicidecum al continuării vechii curbe logistice a instituției comuniste. Am atins, iată, o problemă esențială a logisticii instituționale, și anume problema metodelor organizaționale și de gândire puse în funcțiune în cadrul proceselor de creștere logistică. Altminteri spus, acesta nu este un proces pur statistic. Fiecare dintre fazele lui valorifică potențialul de creștere al unei metode. Logistica instituțiilor trebuie deci să ia în considerare metodele organizaționale din perspectiva potențialului lor de creștere. Fenomenul este cunoscut din procesul de creștere a științei chimiei, în particular din descoperirea elementelor chimice. Acest proces s-a desfășurat după o curbă de creștere exponențială care s-a dublat tot cam la douăzeci de

ani, cam până pe la 1807, când respectiva curbă atinge punctul mijlociu și urmează un declin. Fuseseră descoperite deja șaizeci de elemente. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, noile metode au condus la descoperirea a unei noi clase de elemente relansând astfel curba de creștere logistică. Același lucru s-a petrecut când marile mașini au permis crearea grupei elementelor transuranice. În acest caz, metodele au susținut procesul de creștere. Același

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

lucru se întâmplă în privința metodelor organizaționale, care indică atâtea tipuri logistice cu privire la creșterea instituțiilor. Grație știm organizațiilor, astăzi cunoaștem aproape toate clasele de metode pe care bazat creșterea logistică a instituțiilor în cadrul societăților industriale postindustriale. Le vom enumera doar, nefiind aici locul unei analize capacității logistice a fiecărei metode, adică a puterii lor de a declanșa susține procese de creștere logistică a instituției. Enumerarea noastră ți seama numai de cele mai importante metode, clasificate pe tipuri instituții.

În domeniul organizațiilor industriale s-au dezvoltat următoari metode care susțin logistica organizațiilor (le-am denumit cu numele ce care le-a identificat, cercetându-le): 1. metoda Brown – logist: informalizării; 2. metoda Gouldner – logistica liderismului; 3. metoda Au – logistica „necesarului de ierarhie”; 4. metoda weberiană – logist: birocrăției; 5. metoda lui Pareto – logistica reziduurilor (circulația elitele 6. metoda lui Durkheim – logistica normelor (circulația normelor).

Metodele ingineriei sociale: 1. taylorism; 2. fayolism; 3. metoda E. Mayo; 4. metoda Lickert.

Metodele circularității: 1. consonantismul; 2. cibernetica wien lână etc.

Logistica statismului: 1. mercantilismul; 2. fiscalismul; monetarismul; 4. keynesismul etc.

Logistica corpurilor: 1. corporatismul generalizat: E. Durkheim; solidarismul; 3. anarhosindicalismul etc.

Logistica totalitarismului (la care ne-am referit) etc.

Desigur că nu toate metodele au avut aceeași putere logică. C este însă că fiecare a relansat creșterea organizațiilor astfel încât, din ac punct de vedere, fiecare nouă metodă a scos organizația din declin; letargie, pregătind-o pentru un nou salt, fie printr-o „escaladare” (o ne

creștere logistică), fie printr-o „fluctuație violentă”. Aceasta înseamnă schimbările ineficiente (sau care n-au fost suficient de radicale) au condus un efect de „urmărire”, cum îl numește logistica, efect generator fluctuații violente. Terapia șocului se bazează pe o asemenea prezum logistică. Cât privește instituția democrației, se cuvine făcută observația

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

dinamica ei logistică indică toate semnele familiare ale saturației, ceea ce nu înseamnă că instituția moare, ci că se află într-o fază de schimbare a bazei sale logistice. Între noutățile tactice și strategice ale noului ciclu logistic al instituției democrației trebuie indicate elementele corporației. Este absolut sigur că, de mai bine de cincizeci de ani, asistăm la pătrunderea masivă a logisticii corporative în procesele organizaționale postindustriale și violențele ultimului război ca și oscilațiile politice ale acestei noi metode trădează un efect de „urmărire” generator de fluctuații violente.

Ni se pare însă că, deja, în țări ca Japonia, noua bază logistică a creșterii organizaționale a intrat într-un ciclu normal, ceea ce explică avansul japonez. Eroarea pe care o fac unii doctrinari de a opune corporatismul și democrația este numai un sindrom de inerție logistică și, eventual, de răbufnire a ideologiei vechii baze logistice a instituțiilor europene. Ar fi o mare eroare ca Reformatorul răsăritean să nu înțeleagă azi că baza noului ciclu de creștere logistică a instituțiilor este corporatismul. Ar însemna să se autocondamne singur la înapoiere sau la o stagnare prelungită. Probleme speciale se pun, desigur, în ceea ce privește capacitatea învățământului de a pregăti noua logistică instituțională. Este, la ora actuală, învățământul răsăritean capabil să pregătească tineretul în spiritul noii logistici instituționale postindustriale? Cine a făcut această cercetare? Care dintre actualele institute de cercetări ale educației, susținute prin suportul financiar al statului român, poate oferi un răspuns satisfăcător pentru România?

Cu aceasta atingem din nou problema corpurilor logistice. Să reținem, în orice caz, că înaintarea unei frontiere este un proces extrem de complex, care antrenează fie o radicală înnoire a vieții (noi instituții, științe noi, moduri noi de gândire ori de acțiune, noi metode, noi stiluri, arte și literaturi, o nouă „hartă cognitivă” etc.) fie o formă

coercitivă (o dominație), de amplitudine și durată variabile. Și una și cealaltă își asociază creșteri logistice, astfel încât, în cadrul expansiunii frontierei, trebuie să distingem între ciclurile istorice ale expansiunii și ciclurile logistice ale creșterii instituției dominante pe care se reazemă expansiunea. În plus, trebuie să determinăm fără echivoc baza logistică a creșterii instituției și deci a expansiunii antrenate de înaintarea frontierei. Aceasta poate fi bogată (ca în cazul expansiunii occidentale: științe noi, arte noi și o nouă filosofie.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

parareligii etc.) sau săracă (precum în capul imperiului sovietic, care n-a adus decât o biată ideologie parareligioasă – marxismul – și aceea împrumutată. Era clar că un atare imperiu nu poate avea viață).

Aceeași problemă se pune în cazul Mitteleuropei, reînviată im disidența central-europeană, de la Kundera, la Michnik și Havel. Toate i scrierile acestora propagă ideologia misionară a unui așa-zis rol civilizator și salvator pe care l-ar avea, chipurile, Europa centrală în Răsărit. Citim ușori aici o năzuință imperială (de fapt, subimperialistă) reluată în cadrul! speranței de refacere a Imperiului central-european. Din nefericire pentru! această elită care susține acest imperiu de imitație sau de substituție, ei n-au reușit să producă mai mult decât o mito-poetică. Nici științe noi nici arte noi niciun nou câmp stilistic, adică nimic din ceea ce ar da o bază logistică! procesului de creștere a instituției neoimperiale. În aceste cazuri, cei ce-ar susține această expansiune ar susține o nouă coerciție și o nouă dominației fără șanse de a izbândi. Eșecul imperiului sovietic ar fi urmat la un scurt interval de eșecul acestui nou subimperiu și de blamul aruncat asupra celor ce l-au susținut, de data aceasta în numele democrației și al Occidentului. Noua frontieră n-a produs corpuri logistice bogate, ci niște bieți legiști, care croiesc hărți și caricaturi de legislație cu privire la noile regiuni transfrontaliere și la noua Europă. Or, cum a demonstrat A. Comte, legiștii nu pot crea o ordine. Ei pot contribui la destrămarea unei ordini, dar n-au puterea să creeze una nouă. Agenții noii ordini nu pot fi asemenea „legiști” (ei sunt agenții anarhiei epocilor de tranziție), ci oamenii unei noi „religii”. A. Comte credea că aceasta este „religia pozitivă”.

Știința frontierei este, iată, un cadru potrivit pentru a formula un avertisment în legătură cu experimentalismul raționalist al acestor „legiști” (saltimbanci) ai noii Mitteleuropa. Procesul de creștere

logistică a noii formații artificiale (nou imperiu) ar putea să fie rapid (căci ar fi sprijinit de uriașele resurse ale Americii și parțial ale Europei și Japoniei), dar pe cât de rapidă ar fi creșterea, pe atât de amplă și adâncă ar fi coerciția și tot pe atât de catastrofală ar fi prăbușirea acestui neoimperiu.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

6. Mitteleuropa și logistica noilor frontiere în cadrul și prin mijlocirea științei frontierelor, interpretăm unele acțiuni, instituții și fundații transnaționale binecunoscute ca fiind expresia voinței de a crea o bază logistică pentru înaintarea frontierei noului imperiu de substituție, a unor rețele subimperiale central-europene create în zona de intenționalitate a disidenței central-europene și susținute din umbră, prin mijlocirea internaționalelor actuale, de uriașe forțe materiale și instituționale. Procesul este similar cu cel de expansiune a Imperiului sovietic, în prima lui fază cea nemilitară, când rețelele de susținere preluaseră forma internaționalelor socialiste și comuniste. Fundațiile transnaționale fac parte, în lumina cercetărilor noastre, din baza logistică a reșezării noii frontiere geopolitice care separă Europa în două, pe o linie care coboară din Finlanda, Țările Baltice, Belarus, Ucraina și urmează linia Carpaților, desparte Croația de Slovacia și astfel creează un model de limită europeană pe acest liniament. Ce regăsim la baza noului proces de expansiune? Instituții transnaționale, internaționale de diverse formule (asupra cărora nu putem stărui din lipsă de date), corpuri de intelectuali cosmopoliți distribuite în toate țările central-europene și răsăritene, de tipul celor constituite la noi imediat după 1989, resurse financiare etc. Cu toată bogăția materială, de resurse și instituții, aceste corpuri logistice sunt spiritualicește destul de sărace și, prin lipsa legăturilor organice cu popoarele și culturile locale, sunt experimentaliste, artificiale, necreative, mimetice, interesate de imitația unor forme occidentale, în genere, respinse de populațiile locale din pricina caracterului lor artificial. Aceasta ne face să credem că faza ideologică (actuală) a expansiunii frontierei neoimperiale central-europene, ar putea fi urmată ori de o renunțare la acest proiect (lucru care nu se întrezărește azi), ori de o fază militară (coercitivă) a procesului, în care, evident, iugoslavizarea s-ar extinde în Transilvania, în Slovacia, în Transnistria, în Macedonia etc. Desigur că aceste conflicte locale ar putea fi gestionate o vreme, dar, în cele din

urmă, ar putea să degenereze și să scape de sub control, cum s-a întâmplat în Iugoslavia. În tot acest cadru, vina pentru conflict ar fi aruncată (exact ca în Iugoslavia) asupra naționaliștilor locali (când dintr-o parte când din alta).

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Forma pe care o capătă, în această concepție, frontiera geopolitică este străveche și are o rădăcină sigură în cancelaria habsburgică budapestană. Acestei concepții despre limita europeană i s-a opus alta, p deplin elaborată în perioada interbelică de către geopolitica românească. Geopolitica Europei lărgite susține că limita extremă a Europei este chiar istmul ponto-baltic, adică linia care unește Baltica cu Marea Neagră coborând pe Nistru. În această viziune, Nistrul este liniamentul spațiului european și zona de limită a Europei. Această nouă viziune operează teoria „zonelor tampon” și este fundamental opusă teoriei neoimperiale reînviere a Mitteleuropei.

Avem, iată, două forme posibile pe care le îmbracă concepția despre expansiunea Europei: concepția imperialistă a Mitteleuropei și concepția națională a zonei tampon. Astăzi se joacă procesul celor două concepții. Momentan, fundațiile transnaționale care activează în România și grupuri! intelectual-logistice legate de ele slujesc concepția imperială a expansiunii lor li se opun forțe mult mai nedotate material, dar, după opinia noastră mult mai creative, căci sunt legate organic de stocul marilor culturi naționale ale regiunii. Aceste forțe nu reușesc încă să se coaguleze sub forma grupurilor logistice dată fiind precaritatea mijloacelor materiale și instituționale aflate la dispoziția lor. Viitorul apropiat al națiunilor răsăritei și central-europene este legat de triumful uneia dintre cele două concepte ale expansiunii europene în Răsărit.

Grație noii științe a frontierelor, pe care am elaborat-o cu acele prilej, putem încerca astăzi o predicție destul de adecvată cu privire la procesul de creștere logistică al noului imperiu. Deocamdată, el se află în faza primă, de creștere lentă, care s-ar putea prelungea destul de mult, dar nu vor interveni noi presiuni externe. O fundație ca cea a lui George Soros de pildă, poate susține procesul de creștere lentă al noului imperiu, dar și poate face față cerințelor de creștere exponențială a noii instituții mondiale. Pentru aceasta ar trebui ca procesul să fie preluat pe seama energiilor interne (grupuri, partide, instituții, școli, mass-media etc.). Este ceea ce încearcă astăzi: crearea noilor grupuri logistice care

vor prelua mâi: inițiativa culturală și politică a statului, transformând statul național într-i vehicul de susținere a expansiunii imperiului. Această indigenizare imperiului este deopotrivă șansa și primejdia unei atari operații. Procesul

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

f prăbușire a centralei comuniste moscovite, odată cu „indigenizarea” comunismului, arată cât de nesigur și de contradictoriu este procesul. Ceva s-a putut învăța însă din prăbușirea imperiului sovietic și agenții logistici ai noului imperiu speră să poată evita greșelile celui vechi. Speranța nu înseamnă însă și puțință. Procesul logistic al noii expansiuni a stârnit deja reacții în zonele dezavantajate. Cele mai puternice par a fi în România și în (fosta) Iugoslavia. Așa se explică violența atacurilor așa-zise „europeniste” contra grupurilor „naționaliste” din zonă (mai ales contra naționalismului organic, spiritual și deci realmente creator).

Urmarea acestor atacuri a fost, între altele, dislocarea grupurilor logistice ale naționalismului basarabean, care, practic, au fost lichidate într-o primă fază. Iată însă că ele s-au refăcut sub forme noi, pe care nu voim să le teoretizăm prea mult aici. Un lucru e cert: noua organizare logistică a grupurilor intelectuale basarabene nu s-a înstrăinat de imperativele naționale. Dimpotrivă!

E necesar, iată, să prevenim cititorul asupra unui fenomen tipic pentru înaintarea unei frontiere: fenomenul războiului logistic.

7. Frontiera și războiul logistic

Clistene, tiranul unei cetăți grecești, voia să extirpe din cetatea sa cultul Adrastei, pentru că aceasta avea „legături culturale” cu dușmanii lui. Tiranul o întreabă pe Pythia dacă i-ar fi îngăduit s-o expulzeze pe Adrasta și primește un refuz categoric. Tiran fiind însă, nu renunță și inventează un mijloc viclean, indirect, de a o expulza. El o „aduce” pe Melanipe a thebanilor și-i consacră o capelă cu pritaneu, tocmai pentru că aceasta era dușmana Adrastei. Dându-i onoruri Melanipei și transferând asupra ei sărbătorile care-o celebraseră pe Adrasta, tiranul Clistene știe că va obține efectul dorit: alungarea acesteia din cetate.

Aceasta este o tehnică veche și o viclenie clasică. Ținta ei era substituirea religiei; efectele ei nu erau însă prea dramatice, având în vedere că substituția antrena lucruri echivalente. Pseudoreligia marxistă a provocat, însă, efecte dezastruoase, fiindcă a operat

substituirii degradante, non-echivalente, a înlocuit divinități, adică entități transcendente, cu entități

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

dogmatice, cu figuri sinistre, care nu numai că n-aveau nimic sfânt, fiind întru totul profane, dar erau și figuri criminale, personaje satanice. Așa a apărut cultul ideocrațiilor comuniști.

O tehnică veche a deformărilor firii este parodia. Aceasta a fost! inițial, un ritual folosit pentru a obține lucruri contrare religiei și moralei! Era deci expresia unui cult răsturnat. Un exemplu este liturghia neagră l-ai popoarele catolice care viza tocmai asemenea destrămări ale religiozității și moralei. Avem, în acest caz, un act tipic de „uzurpare a religiei”. Asemenea! parodii s-au multiplicat în epoca modernității, după secolul luminilor și țintele lor au fost, până la un punct, numai religia și mitologia. O uriașă acțiune de nenorocită de-mitificare a fost inaugurată în acest secol negru... al ateismului „luminos”. Niciodată, însă, exceptând marile războaie ale imperiilor Asiei, care aveau întotdeauna ca țintă un zeu cosmic, deci un zeu paradigmatic al firii unor populații etnice, niciodată, deci, această acțiune malefică n-a vizat atacul la firea și sufletul întreg ale unui popor.

Pentru prima dată a fost lansat un asemenea atac de uriașe proporții distructive împotriva poporului român după al doilea război mondial de către forțele negre ale Kominternului internațional, deopotrivă ocult și manifest. Acesta a fost o adevărată organizație a crimei etnice, o cumplită mașinărie a „liturghiei negre”, îndreptată contra sufletului colectiv al unui întreg popor. „Arma” care-a fost reinventată atunci, aducându-i-se perfecționări satanice și fiind utilizată aproape până astăzi, trebuie să capete o denumire. Noi am numit-o armă logistică generalizată. Știința acestei arme este veche și o aveau popoarele Asiei încă din antichitate. Ea este descrisă într-o scriere apocrifă, atribuită lui Sun-Tzu, încă din secolul al V-lea î.Hr., adică acum două mii cinci sute de ani. Textul lui Sun-Tzu a fost adus la vedere, cu înțelegerea lui antropologică, într-o interpretare la zi, de către scriitorul Paul Anghel, în anii '80, în revista „Luceafărul” 18. Comentariul scriitorului român la Sun-Tzu purta titlul: Arta războiului ca artă a păcii.

18 Nr. 40 – 41/1983.54

Marele romancier și eseist Paul Anghel voia să atragă atenția

asupra unui fel de a distruge nu o armată, ci un stat și un popor, fără a trage nici măcar un glonte. Acest text al lui Sun-Tzu începe astfel: „Arta cea mai

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

rafinată constă în a spulbera rezistența inamicului fără a lupta pe câmpul de bătaie”.

Arma logistică nu vizează nici materialele de război militar (echipamente, arme etc.) nici personalul militar, armatele, adică materialul uman. Arma logistică vizează „spulberarea rezistenței” unui popor întreg fără atacul armatelor, fără gloanțe, prin atacul instituțiilor, simbolurilor, viziunilor, religiei, mitologiei, felului de a fi ale unui popor în întregul său. Arma logistică nu ucide oameni și nu distruge mașina de război; ea „ucide” simboluri, instituții, maxime străvechi, opere eponime, adică geniul unui popor, religii, mituri etc. Distruge adică sufletul colectiv al unui popor și astfel îi anihilează legăturile sufletești, morale, intelectuale, instituționale, destramă adică țesătura firii aceluia popor. Efectul de umilire este uriaș, perplexitatea este totală și generalizată, paralizia sufletească este și ea generalizată, de aici și denumirea de armă logistică generalizată. Înaintarea frontierelor agresive se folosește în operațiile ei de arma logistică. Iată de ce cunoașterea frontierei nu poate ocoli cunoașterea acestui tip de „armă curată”. Pentru a ușura înțelegerea cititorului, ne luăm îngăduința să reamintim accepțiunea largită a termenului de „logistică”.

Logistica se referă la acele „capacități” și „forme organizatorice” care permit controlul spațiului și al timpului și totodată asigură unitatea și coordonarea unor mari colectivități în raport cu țintele ei temporale sau cu cele transcendente, care țin de „misiunea” popoarelor sub geana de cer care le-a fost hărăzită pe planetă. Arma logistică vizează deci tocmai distrugerea acestor „capacități” speciale, care pot fi ale unei armate, ale unui sistem civil – cum ar fi o industrie – ori ale unui popor în întregul său. În acest al treilea caz, avem de-a face cu o armă logistică generalizată.

În războaiele militare sunt vizate, de pildă, acele „lanțuri logistice” care leagă unitățile militare între ele, asigurându-le aprovizionarea, evacuarea răniților etc. Războaiele asiatice, de pildă, foloseau arma logistică atunci când izolau armata inamică,

împresurând-o (într-o cetate, de regulă) și deci rupându-i legăturile logistice (de aprovizionare). Înfometată, aceasta sfârșea prin a se preda. Armata lui Napoleon a suferit în Rusia o înfrângere (un adevărat dezastru, de fapt) logistică. Kutuzov se folosea, cu instinct asiatic, de arma logistică, beneficiind de avantajul spațiului. O altă

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

formă de armă logistică este uciderea „comandantului”, care, de regulă, aduce destrămarea armatei și deci înfrângerea.

Arma logistică poate fi utilizată pentru „blocarea” unui sistem civil, cum ar fi cel industrial. Provocarea unor disproporții și decalaje, segmentarea sau ruperea verigilor procesului, distrugerea unor „lanțuri logistice” (de la fluxurile de aprovizionare cu materiale până la „blocajele financiare” etc.) sunt toate expresia unei arme logistice folosite spre a dezagrega respectivul sistem industrial. Ne-am putea referi pe larg la asemenea operații „logistice” în domeniul industrial, financiar, bancar etc, folosite în România după 1989 spre a provoca colapsul sistemului industrial și chiar al întregului sistem economic. Războiul logistic industrial a fost generalizat în aria răsăriteană în ultimul deceniu și el s-a încheiat cu un uriaș dezastru logistic al întregului Răsărit. Cea mai cumplită presiune logistică, în privința sistemelor civile, este aceea care se referă la dezagregarea instituțiilor, chestiune la care ne-am referit deja.

Un plan de cercetare a războiului logistic ar trebui să cuprindă următoarele puncte:

1. Asaltul logistic asupra Europei;
2. Ce este arma logistică?
3. Războiul logistic în domeniul militar. Aspecte istorice și contemporane;
4. Războiul logistic în domeniul sistemelor civile. Aspecte istorice și contemporane;
5. Războiul logistic instituțional. Studiu de caz;
6. Războiul logistic generalizat. Cazul României;
7. Războiul rece – tip de război logistic;
8. De ce continuă războiul logistic al Apusului contra Răsăritului?
9. De ce se menține războiul logistic între națiunile Răsăritului?
10. De ce este România împinsă din nou în războiul logistic generalizat?

11. Șansele României în actualul război logistic;
 12. România înainte și după războiul logistic;
 - 12.1. Ce șanse are statul național?
 - 12.2. Ce corp logistic este necesar pentru apărarea statului național?
 - 12.3. Ce șanse are unitatea națională?
- SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI
- j
- 12.4. Ce șanse are „harta etnică”?
 - 12.5. Tensiunea dintre harta etnică și harta socială; coeficienții de ruptură;
 - 12.6. Tensiunea dintre harta etno-simbolică și harta socială; coeficienții de ruptură;
 - 12.7. Tensiunea dintre harta etno-culturală și harta economică; coeficienții de ruptură.
 - 12.8. Parametri de securitate și pragurile critice. Când putem spune că ne aflăm în război: economic; cultural; psihologic; logistic;
 13. Chestiunea Basarabiei. A reușit războiul logistic să provoace o deplasare a „sufletului etnic”?
 - 13.1. O regresie provocată. De la eul național la eul provincial. Un caz de introecție etnică;
 - 13.2. De ce nu vor basarabienii unirea? Ipoteza mancurtizării și semnificația ei logistică;
 14. Ce se va întâmpla cu Transilvania?
 - 14.1. De ce n-a reușit războiul logistic în Transilvania? Va reuși el în viitor?
 15. Ce se va întâmpla cu Banatul?
 - 15.1. Compararea „reacției bănățene” de la Timișoara cu „reacția ardeleană” de la Târgu Mureș. Avantaje și dezavantaje;
 - 15.2. Se va provincializa Banatul?
 - 15.3. Factorii de care depinde provincializarea Ardealului și a Banatului;
 16. Va intra în balans Moldova „interioară”?
 - 16.1. Cum se distribuie corpurile logistice de la Iași?
 - 16.2. Importanța națională a corpului logistic basarabean;
 17. Bucureștiul – centrul războiului logistic antinațional;
 - 17.1. Cum se distribuie corpurile logistice în București?
 - 17.2. Semnificația armei logistice televizuale;

- 17.3. Descrierea ofensivei logistice de după decembrie 1989;
- 17.4. Războiul din interiorul războiului. Gherila logistică;
18. De ce persistă războiul logistic în România? Marea eroare a ipotezei logistice în chestiunea României;

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

18.1. Implicarea „transfugilor” deceniilor opt și nouă în elaborarea acestei ipoteze logistice. Cazul Vladimir Tismăneanu. Cazul Radu Ioanid. Cazul Leon Volovici. Cazul revistei „Societate și cultură” (Radu Florian). Cazul neorollerismului (Z. Ornea);

18.2. „Scrisoarea celor cinci” și rolul ei în cristalizarea ipotezei logistice antiromânești;

18.3. Rolul „Europei libere” în declanșarea războiului logistic generalizat contra României;

19. Infrastructura războiului logistic generalizat;

20. Cât va mai dura războiul logistic generalizat?

21. Zonele războiului logistic generalizat: eminescianismul teoretic;

ortodoxia; naționalismul; mitologia; lupta în jurul „dreptului la priorități” în domeniile: a) metafizic, b) literar, c) teoretic;

22. Tipuri de „arme logistice generalizate”.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

PARTEA AVU-A FROMTItRA ECONOMICĂ

CAPITOLUL I

EST-VEST: ECONOMIA ȘI SOCIOLOGIA FRONTIEREI

1. Frontiera și „riscul de țară”.

Frontiera economică se exprimă prin indicatori specifici, cum ar fi ritmul investițiilor străine într-o zonă, piața de muncă, piața consumului, rețeaua căilor de comunicație (infrastructura), raportul dintre piața internă și piața externă, balanțele comerciale etc. Sociologia frontierei occidentale a elaborat metodologii rafinate pentru a evalua „zonele de frontieră” ale expansiunii unei economii. Una dintre acestea este metoda „riscului de țară”, care permite măsurarea riscului investițiilor străine într-o țară dată. În felul acesta, capitalul străin clasifică țările dintr-o zonă în cinci clase de risc: A, B, C, D, E. Metoda „riscului de țară” (country risk) constă în utilizarea unei scări de notare, de la 1 la 100 (gradul de risc este proporțional cu numărul de puncte) pentru a evalua climatul economic (determinat cu ajutorul unor indici, precum evoluția PIB, balanța comerțului exterior,

rata șomajului, nivelul datoriei externe, rezervele valutare, indicele inflației etc), climatul politic, social etc. Țări precum Japonia, SUA, Germania se situează pe poziția riscului celui mai scăzut, iar țările cu cel mai mare număr de puncte se situează în grupa al cărui coeficient de risc poate ajunge la 100%. În 1990—91, România s-a aflat în clasa E de risc, apoi, din 1992, a trecut în clasa D (alături de Bulgaria, Rusia, Estonia etc). În 1994, „The Economist” publica un studiu în care România era situată în grupa C, alături de Ungaria, Polonia, Slovacia (cu 55 de puncte, față de 77

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

din etapa anterioară). Sub aspectul riscului de împrumut pe termen mediu, suntem situați în grupa B, iar sub acela al riscului comercial pe termen scurt, în grupa C. Curiozitatea este că, sub aspectul „riscului politic”, evaluatorii occidentali ne situează în grupa D.

Ce înseamnă, de fapt, această evaluare? Când o țară prezintă un risc comercial scăzut pe termen scurt înseamnă că ea are capacitatea să plătească înapoierea frontierei economice, adică poate acoperi cheltuielile provocate de expansiunea „economiei comerciale”. Înainte de a examina indicatorii sociali ai frontierei occidentale, să examinăm puterea reală a frontierei economice în Europa de Est, cercetând câteva exemple consacrate...

Care sunt caracteristicile frontierei economice occidentale în America Latină? Hirschman s-a ocupat de această chestiune și a consemnat faptul că aici piața de absorbție a produselor de înaltă productivitate este restrânsă (legată strict de pătura limitată a bogaților). Piața muncii este foarte ieftină, iar stratul celor din elitele locale care au fost îmbogățiți de înapoierea frontierei probează destulă străduință în a oferi ofere suficiente garanții pentru repatrierea profiturilor (adoaptă politici de „dezvoltare a\ subdezvoltării”, spune A.G. Frank). Produsele electronice și altele de înaltă productivitate nu se vând pe piața locală, ci se exportă. Așadar, frontiera aduce cu ea economii-enclave, economii care produc, dar nu pentru piața locală – cu excepția unui segment foarte restrâns –, ci pentru piața externă. În concluzie, putem spune că aceste societăți sunt incluse în sistemul global al economiilor de exploatare comercială, chiar dacă rangul lor de industrializare este destul de înalt. Sub aspect social, înapoierea frontierei nu sporește mobilitatea, ci o reduce, ba chiar o blochează,

ceea ce înseamnă că accesul la consumul produselor cu tehnicitate ridicată și la pozițiile cu venituri înalte este limitat la un segment redus de populație, majoritatea neavând nicio șansă de acces la o asemenea „piață”. Forțele productive pot produce pentru comerțul extern (pentru „piața mondială”), nu neapărat pentru piața locală. Ori de câte ori „piața internă” este restrânsă, se află deci cu mult sub nivelul de expansiune al pieței externe, efectul este declinul vieții populației, subdezvoltarea și „periferializarea” țării.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În altă parte¹ am examinat pe larg sistemul de exploatare fiscal-comercială a unor întregi națiuni, sistem creat de expansiunea sistemului mondial de acumulare a capitalului. Prin urmare, înaintarea frontierei occidentale nu înseamnă obligatoriu dezvoltare națională, ci îmbogățirea unui segment al noii clase politice și o imensă sărăcire a mării majorități a populației.

Așadar, ce înseamnă modelul occidental și care este modelul real din țările care se confruntă cu noua expansiune (oricât de prudentă ar fi ea) a frontierei economice a Occidentului?

Modelul occidental implică: stabilitate economică, mobilitate socială ridicată, piață internă dezvoltată (și larg accesibilă), piață de muncă atractivă, piață de consum pentru produsele de folosință îndelungată și „înalt procesate”, garantată și destul de largită (un coeficient social de absorbție a produselor de înaltă productivitate echitabil distribuit în diversele păături și straturi sociale), o bună circulație a elitelor, corelație între scara salariilor și scara productivităților etc.

1 Vezi Ilie Bădescu, Sociologia eminesciană, Ed. Porto Franco, Galați, 1994.

2 Vezi mai jos, capitolul II, partea a VI-a.

Modelele care se dezvoltă pe măsura înaintării frontierei occidentale (vezi America Latină, Africa, Europa de Răsărit etc.) sunt la polul opus: instabilitate politică și economică, mobilitate socială blocată, piața muncii ieftină, progresiv îngustată spre produsele de înaltă tehnicitate și de folosință îndelungată, circulația elitelor blocată, piața de consum pentru produsele de înaltă productivitate limitată la o pătură de bogați, lipsa corelației între scara salariilor și scara productivităților etc. Cu toate acestea, reacția diverselor zone la

fenomenul frontierei occidentale este diferită. Europa de Răsărit refuză modelul latino-american („al periferiei”), năzuind să ajungă la o distribuție cât mai echitabilă a veniturilor (cât mai puțin polarizată), dovedind așteptări ridicate la toate categoriile populației, la o mobilitate socială deschisă, la scumpirea muncii și la dezvoltarea pieței interne etc.² Capacitatea elitelor economice locale de a folosi frontiera economică occidentală este și ea diferită de la o țară la alta. Studiile desfășurate în cadrul Programului ISOGEF de către Radu Baltasiu arată că eficiența unor state din zona răsăriteană, în ceea ce privește utilizarea

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

capitalului străin în economie, este destul de diferențiată pe țări. Deși economia românească se dovedește a fi mult mai eficientă decât cea ungară în folosirea rezervelor pe care le mijlocește înaintarea frontierei economice occidentale, totuși, aproape jumătate din capitalul dirijat spre Europa de Est este investit în Ungaria (or, Ungaria era în urma Poloniei, Cehoslovaciei și României). În condițiile în care situația financiară a Ungariei acumulează un deficit bugetar care scapă de sub control și stabilitatea contextului investițional ungar devine problematică, singura formulă salvatoare ar fi pomparea suplimentară de „resurse” (de capital), subvenționându-se, astfel, o „economie bizară”. Ce fel de economie este aceasta și de ce este subvenționată?

Chestiunea aceasta ne aduce direct în fața unei sarcini speciale: a determina modelul de economie pe care îl poate crea înaintarea unei frontiere într-o zonă dată. Această problemă este una de sociologia economică a frontierei.

2. Frontiera occidentală și subeconomiile redistributive

De la început, trebuie observat că înaintarea unei frontiere nu poartă cu ea modelul sau tipul de economie pe care le regăsim în metropolă, adică în „centrul” sistemului. În loc de a mijloci difuzarea unui model economic rațional, asemănător celui din metropolă, înaintarea frontierei occidentale generează, în diversele arii, modele cel puțin ciudate și, în orice caz, total diferite de modelul matriceal. Sincronizarea, așadar, este un concept pur ideologic. În realitate, sincronizarea produce o bizară desincronizare. Dar să vedem despre ce este vorba.

Cel mai tipic produs al înaintării frontierei este acela al „subeconomiilor redistributive”. Frontiera nu creează economii

„raționale”, asemănătoare celor din metropolă, ci mijlocește nașterea a ceea ce, în altă parte, am denumit „subeconomii redistributive”. Înțelegem prin aceste „submodele economice” acele subsisteme, practici, sectoare economice, care intervin în procesul distributiv provocând o stranie deviație a economiilor locale de la legea metropolitană a valorii (în speță, de la legea schimbului egal de valori egale). Aceste subeconomii funcționează

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Înăuntrul economiilor naționale și au puterea (și rolul) de a provoca acea deviație de la mecanismul „schimbului egal” (de valori egale). De unde preiau subeconomii redistributive această putere de a devia economii naționale întregi, instaurând un „schimb inegal între valori egale” acolo unde legea valorii ar fi cerut ca, între valorile egale, schimbul să fie egal? Subeconomii redistributive sunt subordonate fie economiilor comerciale fie sistemelor bancare de scară mondială fie chiar sistemelor politice, de tipul imperiilor; sunt, adică, prelungirile acestora în spațiul interior al economiilor naționale. Subeconomii redistributive au funcția de a iniția un proces economic de integrare dependentă, deci de creare a unui sistem de dezvoltare dependentă, acolo unde ar fi putut funcționa un sistem de dezvoltare liberă sau autonomă (ceea ce nu înseamnă autarhie). Funcția lor este de a subordona economiile naționale mecanismelor de funcționare a economiei mondiale, care produce astfel o stratificare a lumii în „centre”, „semiperiferii” și „periferii” 3.

Ținta principală a subeconomii redistributive este „surplusul”. Surplusul poate fi utilizat pentru sporirea lui însuși, ceea ce conduce la o concentrare și deci la o acumulare de puteri într-o societate. Același

Surplus, însă, poate /7? a/7 a//zi7/ de către o's*> &? cu? /rf/ & r /fofi*! t care mto &nându-i conefuce fa „pulverizarea” lui și deci la zid & mettea mă & m. Aceasta aduce după sine și o prăbușire a motivației efortului pentru procurarea (și sporirea) surplusului și a „filosofiei” productiviste a acumulării. Când subeconomii redistributive sunt suficient de puternice într-o societate, ele vor contribui la anihilarea oricărui progres și deci a oricărui efect evoluționar. Prin urmare, tot ceea ce aduce cu sine pozitiv o frontieră se anihilează prin consecințele înaintării sale și prin emergentele locale, pe care le provoacă. Distingem, deci, două linii evoluționare

posibile în orice zonă atinsă de înaintarea frontierei economice occidentale: una bazată pe economii de capitalizare (și eficiență), proprie marii metropole („centrului”) și alta întemeiată pe subeconomii redistributive, proprie „periferiei” sau zonei frontaliere. Ca să înțelegem mai bine fenomenul, să pornim de la ecuația lui Manoilescu:

Cf. I. Wallerstein, Sistemul mondial modern, ed. cit.

$p = s + i \times q$, unde $s = S/N$; S = salarii; N = număr de muncitori, s este coeficient de eficiență a muncii;

I = remunerația capitalului / Total capital; i este așadar un coeficient de rentabilitate (eficiență) a capitalului.

$q = (K + A) / N$, unde K = capital de rulment, A = capital de investiție, N = număr de muncitori.

q este deci un coeficient al „capitalului specific”, care măsoară gradul de „concentrare a capitalului” sau „de mecanizare” a economiei, cum se exprimă Manoilescu. Abia q este un indice al civilizației (industriale) într-o zonă, fiindcă el măsoară „gradul de mecanizare” a producției și deci „înlesnirile de civilizație aduse muncii” (naționale). El măsoară cu adevărat puterea de civilizație a unei societăți, așa cum s măsoară „puterea muncii”, Prin urmare, q măsoară puterea civilizației (adică intensitatea sau gradul de dezvoltare); s măsoară puterea muncii (intensitatea ei), iar i măsoară puterea capitalului.

Economia politică a metropolei operează doar cu indicii i și s . Economia politică a zonelor frontaliere a introdus și indicele q , care măsoară abia el gradul de concentrare și acumulare (localizare) a civilizației și deci a capitalului (puterii reale) într-o societate dată.

În societățile în care „surplusul” este canalizat de „subeconomii redistributive” (spre metropole) este zădărnicită acumularea și creșterea civilizației, adică este afectată mărimea q . Acesta este cazul zonelor frontaliere. Înaintarea frontierei poate spori remunerația capitalului pe seama diminuării remunerației muncii, de pildă, și a „volumului” civilizație locale. Este un fenomen tipic de „deculturație”: scade „stocul de civilizație”, „scad salariile reale”, se prăbușește nivelul de viață și pragurile de sărăcie (de subriețuire) etc, astfel încât ceea ce se pierde în nivelul mării q nu poate fi compensat prin creșterea „câștigurilor” capitalului (căci acestea se scurg spre metropole) și nici prin supraexploatarea muncii, care dă iluzia sporirii mării s („eficacitatea muncii ca sursă de acumulare”).

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

3. Teoriile „societății reale”.

Clasicii economiei politice britanice au susținut că și i sunt măsura unei civilizații. Suntem în măsură să-i contrazicem, iată, grație ecuației lui Manoilescu, și să precizăm că q singur este măsura civilizației. Deci nici surplusul (timpul de supramuncă) nici eficiența capitalului (I) nu vor putea sluji ca măsură a civilizației unui popor și ca mărimi de evaluare a frontierelor economice. De exemplu, o industrie turistică poate avea o foarte ridicată eficiență a capitalului și totuși nu dă măsura de civilizație a unui popor în întregime. Dar ce este mai puternic asociat cu înaintarea frontierei occidentale decât o industrie turistică? Posesorul capitalului poate fi interesat în eficiența capitalului pentru propriul său beneficiu și nu pentru beneficiul general. El își va extrage surplusul dirijându-l spre alte forme și locuri de capitalizare care nu au efecte obligatorii asupra civilizației unui popor. Diferența dintre aria centrală și aria frontalieră constă și în aceea că în zona frontalieră se produce o gravă separare între beneficiul personal și beneficiul general sau național. Altminteri spus, burghezia frontierei își pierde profilul național. Dacă admitem că există o proprietate de muncă (așa cum au dovedit studiile lui Madgearu) care se exprimă sub forma unor „averi” de patrimoniu, atunci putem spune că exact această proprietate este afectată în „periferie” (zona frontalieră). Aceasta se referă tocmai la „beneficiu/național” al unei afaceri, adică la creșterea bazei de civilizație a unei națiuni. Așa se face că îmbogățirea unor antreprenori nu înseamnă automat și îmbogățirea națiunii.

Frontiera economică a determinat, iată, dezvoltarea unei noi filosofii economice, pe care o putem desemna prin sintagma „filosofia q ”. Aceasta este întemeiată pe ideea numerică de proporție și pe ideea că nu există o creștere a civilizației decât acolo unde funcționează un raport de participare a muncii la capital și a capitalului la muncă. Filosofia economică clasică era întemeiată pe un dualism ireductibil între puterea masificată a muncii și forța concentrată a capitalului, adică profitul. Cele două nu se pot împăca și expresiile lor instituționale – sindicatele și patronatul – se vor afla în tabere mereu opuse. Ideea numerică pe care se întemeiază această „filosofie

economică” este aceea de „medie”: muncă socială medie și profit mijlociu.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Frontierele poartă cu ele acest tip de filosofie economică, or, aceasta se dovedește catastrofală în zona frontalieră („în periferia” sistemului).

Aceasta este tensiunea principală a civilizației capitaliste și ea este „exportată” în toate zonele de frontieră sau de expansiune ale acestei civilizații. Să desemnăm teoriile economice clasice (engleze), centrate pe mărimile s și i , cu termenul de „filosofii sau teorii X” și pe cele centrate pe q prin termenul de „filosofii sau teorii Y”.

Caracteristica dominantă a sistemului capitalist este tocmai tensiunea între filosofia politică (de organizare economică) a metropolei care este centrată pe „teoria X” și filosofia economică a proceselor evoluționare reale care este centrată pe „teoria Y”. Organizarea socio-economică și politica este centrată pe teoria X, în vreme ce forțele evoluționare sunt centrate pe teoria Y, astfel încât societățile occidentale sunt marcate de o „dezunire interioară” de care nu pot scăpa. Frontiera economică poartă cu ea, în toate zonele ei de înaintare, acest dualism structural, care, în „periferie”, adică în zonele de frontieră devine de-a dreptul catastrofal. Așa se face că, aici, un economist ca Manoilescu a încercat să soluționeze chestiunea și a găsit un răspuns creator la marea „provocare” a frontierei occidentale, provocare la care metropola nu oferise niciun răspuns corespunzător. O problemă ridicată de expansiunea metropolei și deci de procesele de evoluție ale metropolei și-a găsit răspuns în „periferie”, nu în „centrul” sistemului, adică în metropolă. Cu aceasta avem dovada că frontiera occidentală este (frontieră universală și că toate zonele planetei au rezolvat cam aceleași probleme ridicate de expansiunea acestei civilizații. Acolo unde metropola eșuat, a reușit zona de frontieră sau „periferia”.

Între timp, filosofia Y (sau q) a cucerit structurile economice ale metropolei, în vreme ce structurile socio-politice (și culturale) sunt, în continuare, dominate de teoria (sau filosofia) X. Între principiul care dirijează organizarea socio-politică și cel care guvernează dinamismul interior al economiilor este o separație ireductibilă, o opoziție de fond. „Tranzacțiile” parlamentare n-au nicio putere în aceste condiții, contractul politic fundamental al societății denumit parlament nu mai

exprimă **p** nimeni și deci nimic, este o pură ficțiune juridică. El silește societate organică (**agregată în conformitate cu filosofia Y**) să se rupă în fract

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

l politice cu scopul de a tranșa „criterii” și „proporții” în care nu se mai recunoaște nimeni și care nu mai exprimă decât, eventual, interesele și agregările acestor „fracții politice” ele însele. Pe cine mai reprezintă azi, de exemplu, partidul cutare sau cutare? Nici unii nici ceilalți nu mai sunt legați de interesele și „legile” societății „organic-corporative” și „comunitare”, ci de superfetația societății politice sau civile. Între societatea reală și cea politică nu mai există nicio legătură. A apărut o nouă „organizație organic-corporativă” a forțelor și puterilor reale ale societății, care nu este reprezentată nicăieri, prin nicio structură politică, Aceasta este drama „democrațiilor” industriale în epoca „postindustrială”. Între noul industrialism (sau „economismul postindustrial”) și democrația politică nu mai poate funcționa nicio relație. Modelul celui dintâi este bine redat de filosofia **q**, al celei de-a doua, de filosofia X. Cele două sunt în afara oricărei circulații ca și cum ar fi două lumi separate. Democrația s-a întors contra principiului ei: s-a transformat în oligarhie, confirmând într-un sens mai profund „legea de fier a oligarhiei” a lui Michels.

Maastrichtul a consacrat puterea oligarhică și deci reprezintă botezul noului imperiu care a renăscut în Occident. Frontiera occidentală exportă, iată, imperialism. Astăzi, Occidentul este la începutul unei serii istorice noi, a unui conflict între Imperiul Atlantic și popoarele occidentale. Puterea noului imperiu va încerca să înghită și popoarele abia scăpate din imperiul comunist și va reuși dacă America își va da mâna, se va coaliza cu Rusia împotriva ori doar în detrimentul popoarelor sud-est europene. În orice caz, din punct de vedere economic, frontiera occidentală generează structuri care nu pot fi cunoscute cu științele socio-economice ale metropolei occidentale și „periferiile” fac eforturi aproape disperate să se apere de agresiunea ideologică a sistemelor de cunoaștere metropolitane și să inventeze propriile structuri de cunoaștere adecvate pentru realitățile frontierei.

Între acestea, cea mai pregnantă este realitatea subeconomii redistributive. Formele pe care le îmbracă subeconomii redistributive sunt: **a)** comerțul de speculă; **b)** capitalismul prădalnic

(booty capitalism); c) negoțul cu monedele; d) enclavele economice ale rețelelor urbane; e) subeconomiile industriilor pentru export (cu piețe foarte reduse în interior

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

din pricina unei uriașe polarizări a veniturilor și ieftinătății forței de muncă locale); f) economiile de plată a datoriilor; g) economiile de război sau de comandă preponderent militară (cum a fost „complexul militar-industrial” sovietic); h) economii de consum superpus și de lux etc. Toate acestea sunt expresii ale subeconomii redistributive care sărăcesc popoarele spre a îmbogăți o pătură superpusă și a recanaliza („drena”) surplusul local spre marile metropole. Știința economică a periferiei nu se potrivește pentru analiza acestor realități și de aceea „periferia” a izvodit propria ei „știință economică”, pe care o putem denumi „economia politică a frontierei”. Vom stăruia mai încolo asupra câtorva dintre elementele distinctive ale „noii științe economice” a frontierei. O dezvoltare a subiectului depășește cadrul acestei lucrări.

Primul lucru pe care trebuie să-l consemnăm în cazul zonelor frontierei occidentale este presiunea asupra mărimii q , mai precis efectul de diminuare a lui q datorat economiilor redistributive ale frontierei. O asemenea diminuare a lui q aduce după sine și o blocare a funcției productive a economiei (mărima i) ca și o dezagregare și o masificare a muncii (mărimea s). Într-un cuvânt, diminuându-i pe q și pe i , provocăm o distrugere a „avuției” naționale și o comprimare a masei valorii în cadrul societății din zona de frontieră. Or, astăzi, întreaga planetă este o „societate de frontieră”, pentru că frontiera occidentală este pretutindeni. Ca atare, putem formula ipoteza că tot sistemul planetar se confruntă cu o „distrugere de avuție” și deci cu o „micșorare” a „masei valorii”, ceea ce antrenează un efect irflaționar global. Omenirea se află în situația paradoxală că ceea ce se „ce asuma” pentru a produce depășește ceea ce se obține în urma acestui proces economic mondial (la capătul unui ciclu de producție și deci de acumulare mondială). Efectul este endemic negativ și costurile care compensează pierderea: ni nemijlocit ecologice.

Subeconomiile redistributive sunt vehiculate de înaintarea frontierei oriunde și oricând, încât putem spune că, din punct de vedere strict economic, înaintarea unei frontiere aduce mai degrabă un deficit decât un „spor”. Frontiera este un proces de înaintare masivă.

Vehiculele ei sunt diversele tipuri de subeconomii redistributive: războaie militare, rețele bancare, războaie economice și comerciale, războaie ideologice etc.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Războiul din Vietnam, de pildă, în care putem citi o tensiune geopolitică între geopolitica continentală și geopolitica oceanică, a adus după sine o creștere bancară spectaculoasă, un nou centru financiar mondial în Hong Kong. Moneda străină, în special dolarul, a inundat Asia de sud-est, exact în intervalul intensificării conflictului militar și politic. Era necesar un centru regional al „fluxului de capital” (capital-fiight) care să poată garanta libertatea și anonimatul „mișcărilor financiare”. Facilitățile financiare erau cerute și pentru a susține traficul ilegal de arme, de narcotice și piața neagră. Băncile din Hong-Kong-ului au cunoscut o rapidă extensie a operațiilor internaționale în raport cu aceste noi trebuințe și piața Hong-Kong a primit influxul necesar de fonduri. Prin 1965, estimările Băncii Manhattan au dus la concluzia că procentul depunerilor în băncile din Hong-Kong provenite din banii flotanți se cifrau la 30 – 50%. Una dintre cele mai înalte componente ale banilor flotanți din tot sistemul bancar, excluzând Elveția, și aproape același procent investit în pământ provin din aceleași surse. Ceea ce dorim să precizăm este că frontiera nu este un proces simplu, liniar și că adeseori modifică nu doar geografia culturală, financiară, economică în genere. Frontiera provoacă apariția unor centre, cum a fost Hong-Kong-ul, și astfel ridică vechi periferii la rang de semiperiferii ori chiar de „centre” noi în sistemul mondial. Războiul din Vietnam, fenomen declanșat de înaintarea frontierei americane în Pacific, a creat o nouă regiune economică dezvoltată, un nou centru financiar internațional și, neîndoielnic, un nou ax în geopolitica continental-oceanică. Hong-Kong-ul a devenit centrul financiar și comercial al economiei Bazinului Pacific în expansiune, fiind integrat într-o veche și extinsă rețea de legături maritime chineze care atrăgeau afacerile spre Hong-Kong.

Să ne amintim că Trilaterală a ținut în Europa de răsărit ocuparea aceleiași poziții. Ungaria, mai ales, a grăbit cât a putut acest proces năzuind să devină Hong-Kong-ul financiar al Europei răsăritene. Bănuim că proiectul Trilateralei n-a reușit, dar nici n-a

pierdut orice șansă reală în acest sens. Poziția Hong-Kong-ului era una strategică și foarte asemănătoare cu a României. Hong-Kong-ul a fost capabil să funcționeze ca fereastră a Chinei spre lume și a lumii spre China. Când „cortina de bambus” era încă trasă, afacerile Hong-Kong-ului au putut prospera.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

4. Procese metropolitane, procese peri fenafe. Economiife dependenței

4 Cf. T.K. Hopkins și alții, World Sistem Analysis. Theory and Methodology, Beverly Hills, Londra, 1982.

5 Ibid., p. 13.

6 Idib., p. 13.

Frontierele geoeconomice își asociază întotdeauna și fenomene geopolitice, geostrategice și geoculturale. Toate acestea sunt dimensiuni ale unor procese la scară continentală și mondială. Sistemele aflate în expansiune sunt considerate, de aceea, sisteme mondiale. Expansiunea însăși este acționată și susținută de vehicule și agenți cu o identitate inconfundabilă. Împreună – agenți și vehicule – formează realitatea umană, instituțională și materială a frontierelor. Agenții care împing în spațiu frontiera sistemului mondial modera sporindu-i dimensiunile sunt doi: statele și capitaliștii. Aceștia din urmă își sporesc capitalurile pe două căi: căutând activități productive cu cheltuieli scăzute și piețe cu mari profituri pentru produsele desfăcute. Statele, la rândul lor, sunt în căutarea acelor aliați care le permit să-și sporească „avantajul competitiv”. Acestea sunt alianțele de frontieră. Ceea ce rezultă este un proces politic denumit „periferializare” 4. „Statele puternice inițiază și dezvoltă procese metropolitane, cele slabe inițiază și dezvoltă, pentru ele, procese periferiale. Frontierele reprezintă deci un fenomen în a cărui compoziție regăsim cele două tipuri de procese contradictorii. Altminteri spus, frontierele reproduc în zonele frontaliere conflictele sau tensiunile structurale dintre „centre” (metropole) și „periferii” și aceasta este cea mai pregnantă realitate a zonelor de frontieră. Relația „centru-periferie”, deci, este o lege de fier a sistemului capitalist: „Fără periferii nu există centre, fără amândouă nu există dezvoltare capitalistă. Stratificarea lumii în centre și periferii, coimplicarea proceselor periferiale și metropolitane reprezintă o lege a sistemului și frontierele nu pot fi înțelese fără această lege. O altă observație

importantă a lui Hopkins, semnificativă pentru o teorie a frontierei, este că în periferie, deci în „zonele de frontieră”, unele tipuri de firme și subsisteme economice au fost create nu pentru a servi progresului economic local, ci spre a media „drenarea” surplusului local

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I către societățile metropolitane („centrale”), ceea ce înseamnă subordonarea plusprodusului local față de necesitățile activităților sistemului mondial. Am numit aceste „firme” și subsisteme economice subeconomii redistributive. Într-o atare situație se află toate acele firme care sunt situate sub nivelul mediu pe scara productivității naționale sau mondiale. Indiferent cum ar sta lucrurile în privința altor mecanisme ale sistemului mondial, se cuvine remarcat un fapt cu statut de lege: expansiunea sistemului mondial generează un fenomen care va căpăta o abordare centrală în cadrul teoriilor foaino-americane: dependența.

Fr<? trăă3 ț?, <2 zd &; j-j & O & iază acest fenomen de dependență. Pentru a

7 A.G. Frank, Lumpen-bourgeoisie et lumpen-developpement, Maspero, Paris, 1971, p. 12.

foa comprehensibil acest concept, A.G. Frank îl traduce prin alte două concepte, nu mai puțin curioase: „lumpen-dezvoltare” și „lumpenburghezie”. Vom stărui aici asupra teoriei dependenței din unghiul acesta de privire. Dependența, în viziunea lui A.G. Frank este tot una cu fenomenele de lumpen-dezvoltare și lumpenburghezie. Dependența este consecința „expansiunii sistemului mondial unic al capitalismului comercial”, precizează Frank, adăugând, în același timp, că dependența nu este strictamente un „raportpur extern”, impus din exterior, ci, în mod egal, o condiție internă, o parte integrantă a societății în cauză, condiție determinată nemijlocit de burghezia dominantă din cadrul acelei societăți. Iată un aspect nou, care merită atenție specială. Dependența este, deopotrivă, un fenomen intern, nu pur și simplu un raport pur „extern”. Dependența devine trăsătura dominantă a acestor societăți, ea a format și a transformat structura economică și de clasă și chiar cultura. „Structura națională se modifică în funcție de schimbările în formele de dependență colonială” 1. Frontiera își asociază, iată o realitate economică specială – colonia. La rândul ei, structura de colonie determină interesele burgheziei dominante, care, prin instrumentele statului, va crea „politicile de

subdezvoltare” economică, politică, socială și culturală. Modelul analitic al lui Frank este, deci, acesta: „schimbările formelor de dependență vor determina schimbări în politicile burgheziei”.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Ce înțelege Frank prin lumpenburghezie? Lumpenburghezia este acea clasă care nu este decât instrumentul comerțului exterior și al industriei și ai cărei membri sunt interesați a se menține în stare de întârziere, stare din care comerțul exterior își extrage „beneficiile sale”. Această stare sau proces de întârziere (ceea ce este, în viziunea lui Hopkins procesul de periferializare) este denumit „lumpen-dezvoltare”. Metoda lui Frank constă în „a sublinia caracterul actorului principal și natura scenei pe care se mișcă”: lumpenburghezia și lumpen-dezvoltarea. Într-o celebră „mea culpa”, pusă în fruntea lucrării sale⁸, Frank sesizează că știința societăților periferiale nu s-a eliberat încă de „colonialismul cultural” care a impus o terminologie și o conceptualizare inadecvate realității din „periferie”. „Dependența”, remarcă el, este un „eufemism”, un cuvânt lipsit de un conținut bine definit; el a fost utilizat pentru a „disimula subordonarea, opresiunea, alienarea și chiar rasismul imperialist și capitalist intern și extern pe care le suportă poporul sărăcit... Pentru a reda sensurile specifice ale „capitalismului dependent”, Frank folosește cele două noțiuni inventate de el: lumpenburghezie și lumpen-dezvoltare. Prin urmare, interesul lui Frank se deplasează de la analiza sistemului mondial ca atare spre analiza „periferiei” ori, mai exact spus, a sistemului mondial văzut din periferie, adică din regiunea de frontieră sau frontalieră. Iată dar că sistemul mondial văzut din periferie are înțelesuri speciale, pe care Frank le sintetizează în ceea ce consideră a fi „capitalismul dependent”, respectiv „colonial”.

8 Op. cit. * Ibid., p. 15.

Care este deci originea acestui tip de capitalism și ce consecințe a avut el? Capitalismul dependent, dimpreună cu structura colonială și de clasă au rezultat din implantarea într-o zonă a unei „economii exportatoare ultraexploatoare și dependentă de metropolă”. Aceasta este economia frontierei. Efectele ei au fost: comprimarea pieței interne și crearea lumpenburgheziei și inițierea lumpen-dezvoltării. În America Latină, procesul sdesfășurat într-un cadru contradictoriu, care opunea burghezia legată de producerea și comercializarea materiilor prime acelei părți a burgheziei mai legată de sectorul

industrial și mai naționalistă. Când prima a reușit

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j se impună militar și politic în fața celei de-a doua și-a ales și o politică economică de fortificare a dependenței economice și, prin aceasta, a fost inaugurată „dezvoltarea subdezvoltării”. „Alegerea modelului economic al liberului schimb a fost una dintre politicile principale de lumpen-dezvoltare pe care lumpenburghezia a adoptat-o în conformitate cu propriile ei interese economice. Reforma liberală a ieșit din această configurație și nu din filosofia luminilor. „10

5. Imperialism și lumpenburghezie

Imperialismul a fost cadrul accelerării producției exportatoare și totodată laboratorul identificării unor noi „politici de lumpen-dezvoltare”. Declanșarea „crizei metropolitane din anii 1930 a inaugurat o nouă tendință”, un ciclu nou care va accentua curentul „naționalismului burghez” și politica dezvoltării industriale proprii. Acestea sunt răspunsurile naționale la criza metropolei, care împiedica exportul și importul la scară mare și astfel sunt create condițiile unei politici de dezvoltare industrială. Această dezvoltare a fost limitată de structura de clasă și de lumpenburghezie pe care aceste țări le moșteniseră din condiția lor de dependență anterioară și ca urmare a „reprisei economice a metropolei începând cu anii 1950”.

Ibid., p.15.

Această nouă fază imperialistă, pe care Frank o asimilează „neoimperialismului” va induce o „neodependență” care va transforma încă o dată structura economică și de clasă în epoca contemporană. Aceasta va reîmpinge lumpenburghezia și unele sectoare industriale în poziție subalternă de „asociați minori ai imperialismului”. Avem de-a face așadar cu o fază reînnoită și amplificată a „lumpenburgheziei”. Orice asemenea relansare a politicilor și proceselor metropolitane aduce deci o reconvertire a burgheziei frontierei în lumpenburghezie și a dezvoltării în lumpen-dezvoltare, astfel că orice dezvoltare internă se dovedește a fi, în cele din urmă, o „dezvoltare a subdezvoltării”, adică o „lumpen-dezvoltare”. Cât

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

privește „istoria lumpen-dezvoltării”, care cuprinde succesiunea modurilor de exploatare fiscal-comercială, de la encomienda (concesiune de muncă și tribut către encomenderos) până la hacienda mexicană (sistem de aservire a muncii agricole pe marile proprietăți),

aceasta se dovedește a fi un răspuns la nevoile metropolei, deci tot un fenomen de frontieră. „Modurile de producție care au apărut și dispărut în Mexic au corespuns posibilităților pe care le aveau coloniile de a răspunde nevoilor metropolei” 11. Apare acum marele domeniu de exploatare comercială a muncii agricole (cash-crop domains, cu expresia lui Wallerstein).

Pe scurt, și acesta este lucrul cel mai important, Frank sesizează nu un singur mod de producție în „periferie”, ci o succesiune de moduri de producție, care au toate același caracter: sunt moduri de producție ale dependenței de metropolă. Cu fiecare nouă schimbare în metropolă se produce o schimbare în „periferie”. Aceasta este realitatea economică a frontierei, în viziunea lui A.G. Frank.

Ce înseamnă termenul propus de Frank: „politicile subdezvoltării” sau „lumpen-dezvoltării”? Acest concept este propus de A.G. Frank pentru a caracteriza conduita și stilul de viață al lumpenburgheziei. Spre deosebire de burghezia metropolitană, lumpenburghezia va adopta atitudini, orientări și politici care răspund nevoilor și reorientărilor metropolei, nu cerințelor populației, deci unei creșteri interne organice. Ansamblul politicilor de dezvoltare care răspund unei noi conjuncturi a raporturilor metropolei cu periferia poartă numele de politici de subdezvoltare. Ele nu contribuie la o dezvoltare reală, în sensul că efectele lor asupra populației sunt progresiv negative, nu pozitive, cum ar fi de așteptat. Lumpen-dezvoltarea măsoară deci acest decalaj între creșterea efortului de dezvoltare și degradarea stării unei populații.

Dacă notăm cu S suma puterilor unei societăți mobilizate pentru politicile de dezvoltare și cu R suma cheltuielilor de „reproducțiune” a unui „popor” (o populație dată), vom observa că politica lumpen-dezvoltării are drept caracteristici sporirea progresivă a lui S și scăderea progresivă a lui R (și cantitativ și calitativ). Este drept că adeseori lumpen-dezvoltarea este ascunsă de creșterea aparentă a lui R. În realitate, acesta trebuie să crească u Ibid., p. 34.74

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

cu aceeași rată de creștere ca și S. Or, politicile lumpen-dezvoltării sporesc mărimea S cu o rată mult mai mare decât rata de creștere a mărimii R și acest decalaj relativ este un alt indicator al politicilor lumpen-dezvoltării. Iată, dacă luăm în seamă dezvoltarea industrială a Americii Latine între 1923 și 1969, vom observa că, deși

participarea producției industriale la PNB crește de la 11% în 1925 la 23% în 1967, folosirea forței de muncă în industrie va fi în primii ani de 14%, în 1950 de 14%, în 1960 de 14% și în 1969 tot de 14%. „Deci creșterea industrială, remarcă Frank, a fost incapabilă să ofere ocazii de ocupație unei mari părți a forței de muncă” 12.

Dependența este o consecință a unei adaptări premature, dar imperative, a unor forme politice pentru care lipsește baza socială corespunzătoare. Adaptarea este un imperativ al integrării în arena internațională; pentru a se face inteligibilă și recognoscibilă în Vest, periferia trebuie să adopte acest format (al dependenței).

Neocolonialismul se referă la faptul că relațiile cu cei bogați întârzie și distorsionează dezvoltarea celor săraci. Marxiștii explică acest fenomen de frontieră prin efectele comerțului și investiției capitaliste, efecte care distorsionează alocarea resurselor disponibile și întârzie procesele de creștere a factorilor ofertei (înzestrări cu resurse productive). Relațiile cu metropola, consideră A.G. Frank, generează sărăcie. Aceasta este, alături de fenomenul dependenței și neocolonialismului, o caracteristică a frontierei moderne. Toate împreună alcătuiesc etiologia subdezvoltării. Subdezvoltarea este o formă de sărăcie impusă țărilor sărace de legăturile lor cu cei „bogați” (structurile de producție ale „periferiei” sunt sistematic distorsionate și subordonate de economiile centrului metropolitan). „Subdezvoltarea, precizează Frank, nu este originară sau tradițională. Subdezvoltarea contemporană este, în mare parte, produsul istoric al relațiilor economice și de altă natură între metropola, și țările satelite subdezvoltate. Când metropola se extinde spre a încorpora zone anterior izolate într-un sistem mondial, dezvoltarea anterioară și industrializarea acestor regiuni este canalizată în direcții care nu au puterea să genereze mecanisme proprii de dezvoltare. (...). Dezvoltarea istorică a sistemului (...) a generat subdezvoltare în țările periferiale al căror surplus economic a fost

Ibid., p. 108.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

expropriat și dezvoltare economică în centrele metropolitane, care și-au însușit acest surplus. „13

6. Infanticidul industrial și efectul demonstrativ

13 Ibid., p. 109.

14 Cf. A.G. Frank, op. cit.

15 Ibid., p. 107.

Metropola împiedică țărilor periferiale să pătrundă ușor pe o piață stabilită sau le blochează accesul la tehnologiile mai avansate. În felul acesta alocarea unidimensională a resurselor este o distorsionare. Relațiile cu centrul deci generează sărăcie în periferie. Frontiera poartă cu ea sărăcie. Pe de altă parte, această alocare nu încurajează creșterea înzestrării (dotării) în periferie. Aceasta este ceea ce se înțelege prin teza că relațiile cu centrul perpetuează sărăcia în periferie. Rezumarea pe importul de bunuri manufacturate poate inhiba ori chiar înăbuși dezvoltarea talentului întreprinzător local – managementul. Baran a numit acest fenomen „infanticid industrial”. Când un asemenea talent antreprenorial a început să se dezvolte, deschiderea comerțului cu capitaliștii bogați îl poate distruge și, în genere, poate distruge resursele naționale valoroase¹⁴. Este cazul Indiei, unde, anterior venirii britanicilor, funcționa de multă vreme o industrie textilă înfloritoare. Aceasta a fost minată prin invazia unor produse textile ieftine din Anglia și antreprenorii indieni au dat faliment. Frank găsește exemple în America Latină. Când o industrie internă e ruinată, nu se pierde numai talent întreprinzător, ci și capital uman sau capacități industriale. „Când asemenea capacități au început a se dezvolta, acumularea lor poate fi întârziată ori înăbușită. Un fenomen familiar astăzi este «brain drain» («scurgerea creierelor») din țările mai puțin dezvoltate, în măsura în care oameni de știință, cercetători, ingineri etc. emigrează spre centrele metropolitane în căutarea unor ocupații mai bine plătite și a unui mediu de muncă mai stimulat¹⁵. În plus, specializarea în industrii de export pentru primul tip de produse poate duce la o istovire a resurselor primare:

I

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j minereuri și petrol. O asemenea specializare împiedică acumularea în economiile locale.

Investițiile

Relațiile cu metropola au determinat și „orientarea investițiilor”, conferindu-le un „caracter unidimensional” (de răspuns la cererea metropolei). Investițiile de acest tip au condus la ceea ce se numește o „economie enclavă”, care deci nu are legături cu economia locală nefurnizându-i aproape niciun beneficiu. Economii enclavă sunt cea mai tipică realitate economică. În zonele de frontieră alș

sistemului mondial. Deoarece „proprietatea era străină, profiturile au tins și tind în genere să se repatrieze sau să fie reinvestite doar în cadrul «enclavei», ocolind orice alte utilizări în cadrul țării-gazdă. Chiar atunci când sunt încurajate industriile locale, corporațiile multinaționale își mențin avantajele asupra întreprinderilor locale în chestiuni precum: legăturile cu piețele, finanțele și patentele.

În felul acesta este minată orice competiție națională în naștere. Efectul cel mai tipic constă în emergența barierelor pentru dezvoltarea talentului antreprenorial indigen. „16

Aspectul esențial al raportului centru-periferie se leagă de faptul că în centru „capitalul este relativ abundent în raport cu munca”, iar în periferie este un factor de „raritate”. Pe de altă parte, analiștii C/P (centru – periferie) atrag atenția asupra procesului de „decapitalizare”. Decapitalizarea este poate caracteristica cea mai pregnantă a foratierii economice a „sistemului mondial modern”. „Orice influx net (de capital străin) poate fi mai mult contrabalansat de ieșirile prin dividende și dobânzi câștigate din investiții trecute în periferie”. În America Latină, de exemplu, repatrierea profiturilor a tins să depășească venirea noilor capitaluri. Între 1950 – 1970, fluxul de întoarcere a depășit net influxul cu peste trei la unu. Acesta este un proces de „decapitalizare”, mai curând decât de capitalizare. Iată ce scrie sociologul Galeano: „Imperialismul își îmbolnăvește mai întâi supusul, apoi construiește spitalul în care va sta pacientul prizonier și fără nicio posibilitate de vindecare... Este un cerc vicios al strangulării: împrumuturile și investițiile cresc și, ca efect, plata amortizărilor, dividendele și

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

dobânzile dimpreună cu alte servicii cresc și ele. Pentru a face aceste plăți, sunt necesare noi injecții de capital străin, care generează obligații noi și așa mai departe.

În fine, un alt factor de modelare a „periferiei” de către metropolă în cadrul procesului de înaintarea a frontierei este acela al „gusturilor” sau „orientărilor consumului”...Posibilitățile de producție ale unei țări sunt doar un factor al bunăstării sale naționale. (...) Un alt factor este configurația gusturilor, evidențiată de distribuția cheltuielilor publice totale ale venitului. „18 Unele configurații ale orientărilor de consum vor stimula dezvoltarea, altele, din contră, o vor distorsiona... Aceste orientări, ca și cantitatea și calitatea

resurselor, pot fi influențate de natura relațiilor economice cu metropola. Aceste relații transmit celor săraci un profil al preferințelor și dorințelor cu totul inadecvat cu nevoile lor economice și sociale. Distribuția cheltuielilor lor nu reflectă gusturi autonom determinate, ci, mai degrabă, reflectă configurația ideilor și valorilor, stilurilor și modelelor în genere asociate cu capitalismul global. Această configurație, afectând dezvoltarea periferiei, este transmisă deopotrivă prin comerț și prin legăturile investiționale cu centrul metropolitan. (...) Comerțul transmite configurația gusturilor prin ceea ce este denumit «efect demonstrativ». Acesta se referă la tendința unei părți a populației din țările sărace (cel puțin cei ce-și pot permite) de a încerca să întrețină modelele de consum ale țărilor bogate despre care se citește în presă sau se află la radio și televiziune ori prin filme. Gusturile sunt gradual orientate în afara produselor locale spre tipuri de bunuri străine”™

„Efectul demonstrativ” poate să conducă la o „mentalitate consumeristă” care umflă nivelul general al consumului și astfel „propensiunea spre economisire este redusă considerabil”. Această imitare a stilului metropolitan este și ea un factor de întârziere și o caracteristică a frontierei economice actuale. Legăturile investiționale întăresc acest efect întrucât, de îndată ce „el a creat apetitul pentru o marfă dată în periferie.

17 Benjamin Cohen, The Question of Imperialism. The political Economy of

Dominance and Dependence, Baskbooks, Inc., PIM – shers, New Yoric, 1973, p. 160.

18 Ibid., p.160.

„Ibid., p. 161.

78

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

l corporațiile multinaționale care o produc au un stimul să lărgască și să consolideze piața acesteia prin investiții în facilități de comercializare și de promovare a vânzărilor. Ținta lor este să faciliteze răspândirea unei preferințe pentru un produs al lor în întreaga economie locală. „Aceasta înseamnă că ele trebuie să fie implicate în transmiterea internațională de valori și mode. (...) în opinia radicalilor, aceasta conduce la «imperialism cultural», la distrugerea autonomiei culturale locale; acest fenomen este adesea denumit «imperialism

coca-cola» „21. Peter Evans subliniază efectul retardant al fenomenului: „Pare plauzibil ca toate corporațiile multinaționale să transmită standarde de consum care să reprezinte o mizalocare (alocare distorsionată) a resurselor din punctul de vedere al bunăstării comunității ca întreg. Dacă acest lucru e adevărat, atunci distorsionarea dorințelor consumatorului are un efect de retardare asupra progresului economic” 11.

20 Ibid., p. 161.

21 Ibid. p. 162.

22 Ibid., p. 162.

În fine, un alt fenomen care deosebește aria centrală de cea periferială se leagă de cele două structuri urbane în cele două arii. Wallerstein dovedește că metropola a fost scoasă din fragmentarismul său structural al epocii feudale grație unei „rețele urban-comerciale” capitaliste, pe care o putem denumi trend urban. Florența, Milano, Veneția controlau fiecare o parte a lumii în secolul al XVI-lea. Alături de ele apar alte zone urbane integrate: în nordul Germaniei (legate de casa Fugger-ilor) și cea din nordul continentului în frunte cu Amsterdamul. Europa toată e legată acum într-o rețea urbană. Față de această rețea, întregi zone subcontinentale au fost împinse într-o stare de hinterland, de arie suburbială, încât Europa era străbătută acum de două tendințe istorice: urbanizarea ariei continentale și suburbializarea ariei orientale. Acesta este un adevăr fundamental referitor la frontiera occidentală a sistemului mondial modern cu centrul în Occident. Frontiera creează peste tot suburbii, arii suburbiale; țări întregi devin hinterlandurile metropolelor occidentale: „Starea de suburbie nu se referă doar la colectivitățile aflate în hinterlandul orașelor, ci se aplică spațiului social al unor societăți istorice

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

concrete” 1. Prima caracteristică a acestor societăți este dependența lor de zona metropolitană. A doua caracteristică este specializarea ei funcțională în raport cu necesitățile ariei metropolitane. Esența suburbialismului este deci subordonarea față de necesitățile și „mișcările” centrului. Aceasta este esența „dependenței” și a frontierei europene (atlantice) moderne. A treia caracteristică a ariei suburbiale este „marginalizarea” maselor, împinse într-o relație de aservire și de imitație față de centru, deposedate de spirit

întreprinzător și de libertate combinatorie. Aceste „mase marginalizate” devin „mecanismul de subansamblu” al funcționării capitalului străin în periferie. Odată cu acest efect se produce și proletarizarea rurală. Frontiera aduce cu ea toate aceste efecte.

7. Conduita capitalistă în „periferie”.

Samir Amin propune o altă distincție între centru și periferie vizând, de data aceasta, o teorie a conduitei capitaliste în cele două arii. În „centru” predomină o conduită capitalistă „autocentrată” (Ca), orientată spre dezvoltarea internă a societății locale. În periferie predomină conduita capitalistă extravertită (Ce), de dependență față de metropolă. Prin urmare, cele două conduite sunt coprezente în cadrul sistemului mondial, dar cu o compoziție socială eterogenă. Astfel la/Ce 1 în „centru”, pe când în „periferie” raportul este invers: $Ca/Ce < 1$. Frontiera difuzează un asemenea raport. Compoziția socială a conduitelor este diferită de la o zonă la alta. O clasă capitalistă le va dezvolta pe amândouă. Ponderea lor poate fi evaluată prin ceea ce am denumi „compoziția organică” a conduitei capitaliste. Acesta este indicatorul de bază al evaluării frontierei. Există o relație între tendința de scădere organică a ratei profitului în metropolă și tendința de sporire progresivă a conduitelor speculative ale capitaliștilor în periferie. Aceasta se măsoară prin sporirea corupției, starea de anomie, „masificare” etc.

Cf. Ilie Bădescu, Sincronism european și cultură critică românească, București, 1984.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Teoriile compoziției organice a conduitei capitaliste:

- a) Marx: conduita mercantilă și industrială;
- b) Pareto: rentieri și speculanți – echilibrul sistemului social;
- c) W. Sombart: dorința de câștig și spiritul întreprinzător;
- d) S. Amin: capitalul autocentrat în metropolă și extravertit în „Periferie”.

Pareto distinge în clasa „capitaliștilor” două tipuri de „conduite” sociale:

a) cea orientată spre aventură, noutate, inovație, combinații, speculație etc; este conduita S și b) cea orientată spre economisire, prudență, timorare, liniște interioară, tradiționalism; conduita de tip R.

„Categorica S este mai ales cauză de schimbări și de progres economic și social. Categoria R este un puternic element de stabilitate

care, într-un număr de cazuri, evită pericolele mișcărilor aventuroase ale categoriei S. O societate în care predomină aproape exclusiv industrii din categoria R rămâne imobilă. Una în care predomină indivizii categoriei S e lipsită de stabilitate..." (Vilfredo Pareto). Dezechilibrul în favoarea categoriei S este fenomenul cel mai tipic pentru zonele de frontieră, care sunt, din această cauză, înalt instabile.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

CAPITOLUL n

COMPOZIȚIA FRONTIEREI EUROPENE. 1 IMPASUL MODELULUI OCCIDENTAL ȘI NEPUTINȚA DESPRINDERII DE ACESTA

1 Este deosebit de util să ne păstrăm calmul și puterea de detașare față de ceea ce este considerat „dezirabil” (ca oameni politici sau ca simpli cetățeni; utilitatea devine necesitate în cazul omului de știință – vezi în acest sens Max Weber, *Economy and Society* – an outline of interpretive sociology, University of California Press, voi I, 1978) la un moment dat în epocă, „dezirabilitate” care, în esență, se referă la binele colectiv, al indivizilor, al lumii etc. Este foarte probabil că forma pe care o îmbracă aceste idealuri să difere, însă realizarea lor este o chestiune mai complicată decât clamarea lor. Formele acestea pot să fie doar „derivații” (v. Pareto, mai jos) ale unor comportamente inconsistente (voit sau nu) cu idealurile respective. Lucrurile nu ar fi prea grave, în general comportamentul uman fiind unul definit de derivații, ele se complică însă atunci când raționalizarea proclamată de „dezirabilul” respectiv este de fapt rău corelată cu nevoile „obiective” ale colectivităților în cauză. Vezi în acest sens V. Pareto, *Trăite de sociologie generale*, în 2 vol., Payot Paris, 1933, vol. I, apud Ilie Bădescu, *Istoria Sociologiei, perioada marilor sisteme*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994, p. 352 – 366. În ceea ce privește noțiunea de „obiectiv”, am adoptat aici o definiție minimală, anume: o situație o considerăm obiectivă dacă acțiunile politice aferente corespund nevoii de eficiență economică.

Când politica și economia nu sunt corelate, există riscuri de degradare. Faptul devine pe deplin alarmant când politica de integrare europeană occidentală nu are un suport economic coerent pentru politicile și concepțiile cu care încearcă să organizeze Estul european; cu alte cuvinte, politica europeană construiește pe principii neorganice și în afara criteriilor de eficiență economică (prin care se traduce, în ultimă instanță, eficiența politică); politica europeană încearcă o

raționalizare instituțională a societății în numele umanității, lăsând în afară tocmai suportul umanității vizate – națiunile Europei de Est. Pentru cine are dubii în raport cu această problemă, lucrurile sunt simple, căci presiunea spre raționalizare¹ instituțională deosebit de puternică în Europa de Est după standardul

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

occidental (de exemplu, o veritabilă concurență între Grupul de la Vișegrad și România sau în interiorul chiar al Grupului de la Vișegrad pentru aderarea la cât mai multe organisme occidentale) este asociată cu o total nesatisfăcătoare implicare economică a Occidentului în zonă², implicare ce ar fi putut sprijini tranziția structurilor și comportamentelor locale fără atâtea costuri umane (tranziția implică în primul rând costuri umane; aceste costuri ar fi putut fi cert reduse prin investiții structurale în economiile respective, investiții generatoare de consum și altele). Frontiera, ca proces de înaintare a unei culturi (grupări de state, ideologii, mentalități, economii) într-un nou spațiu, reprezintă, în realitatea sus-pusă analizei, creuzetul reacțiilor rezultate printr-o asemenea înaintare, iar metodologic, îngăduie delimitarea componentelor fenomenului.

1. Generalități. Conceptul de inițiativă istorică. Paradoxul ideii europene contemporane

2 Cu privire la implicarea economică occidentală în Europa de Est, nivelul investițiilor străine în zonă este un indicator util: 20 mii USD între 1989 – 1994 (aprilie), față de 26 mld USD în China și 56 mld USD în America Latină numai în 1994: „Business Central Europe”, aprilie 1994. Un studiu recent realizat de către Ernst & Young arată că Europa de Est este pe penultimul loc (la o distanță considerabilă de locurile din față) în ceea ce privește nivelul investițiilor în lume (provenind din SUA, Europa occidentală și Japonia): aproape 90% dintre companiile chestionate au investit în Asia, puțin sub 70% în America Latină, aproximativ 40% dintre companiile chestionate au investit în Europa de Est, și în jur de 30% în zona de sud a Africii. În ceea ce privește planurile de viitor (pentru următorii doi ani), interesul investitorului european pentru partea de est a continentului european nu e semnificativ mai mare decât a celui din SUA, fiind tot pe penultimul loc: aproximativ 20% dintre companiile investitoare (europene occidentale) s-au pronunțat pentru investiții viitoare în Europa de Est, aproape 70% pentru Asia, 25% pentru America Latină

și aproximativ 10% dintre companiile chestionate vor investi în zona de sud a Africii. Aceste ultime date sunt din: „The Economist”, voi 333, no 7891, 26 nov. – 2 dec. 1994, Emerging-Market Indicators, p. 132.

În cele ce urmează, vom încerca să punctăm mai îndeaproape conceptul de „frontieră” în contextul situației din estul Europei. Conceptul

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

de „frontieră” este legat, în esență, de o înaintare a unui proces politic-economic-cultural dinspre o zonă cu inițiativă istorică în lume spre o alta, precum Estul european, zonă ce așteaptă și cere o astfel de înaintare. Zona cu inițiativă istorică este, în cazul nostru, Occidentul european; prin inițiativă istorică înțelegem procesul instituirii standardelor instituționale într-un spațiu precum cel european, unde aceste standarde sunt doar într-o oarecare măsură legate de o putere economică susținătoare (în cazul de Mă).

Problema Estului european constă în aceea că aici avem, pe de o parte, o putere orujnatoare și aproape fără rezerve apreciată ca model și, pe de altă parte, o necorelare între gesturile politice ale zonei și suportul lor obiectiv-economic ordonator. Cu alte cuvinte, Occidentul își păstrează un rol ordonator în zona Estului european, însă gesturile sale nu au o susținere adecvată obiectiv, adică economică, singura legitimare a standardelor instituționale pe care încearcă să le instituie fiind de ordin mental: mentalitatea politicianilor, a straturilor vehiculante ale respectivelor standarde. Urmează inevitabil că standardele instituționale europene sunt:

1) neorganice – de vreme ce nu se grefează pe raporturi economice adecvate;

2) foarte probabil deformate local: ca orice ideologie „de transplant” – transformate în sursă de venit (via mașina de vot sau prin alte mijloace).

3 Ne referim la structura exportului statelor din Est, cu precădere la Ungaria și România: în general, energofag și cu o productivitate a muncii inferioară produselor de import. Cu privire la România: Radu Baltasiu, Note de curs, Academia de Științe Economice, Budapesta, iulie 1994; cu privire la Ungaria: I. Popescu, Constantin Ionete: Gradul de fiscalitate este excesiv... în „Capital, săptămânal economic și financiar”, nr. 15, 15 apr. 1994, p. 6.84

Referitor la susținerea economică a politicilor instituționale

europene nu trebuie să ne deruteze orientarea comerțului est-european preponderent către Occident; ceea ce ne interesează este volumul și structura economiei est-europene orientată către acesta: în creștere, dar insuficientă ca volum și încă slab eficientă ca structură³. Know-how-ul economic este încă un atu economic al Occidentului, abia exportat (prin simpozioane și burse de cuprindere limitată).

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Ceea ce este și mai interesant este faptul că în Europa de Est există state care și-au asumat rolul înfăptuirii ideologice a standardelor instituțiilor europene, adică și-au asumat sarcina „modernizării” instituțiilor naționale prin transplantul instituțional occidental, în afara unor preocupări coerente de reorganizare instituțională și economică internă.

2. Frontiera: conceptul și fenomenul „la fața locului”.

Frontiera reprezintă situația rezultată în urma interacțiunii dintre delimitarea responsabilităților Occidentului (în cazul nostru) în acțiunile sale legate de „lumile exterioare” (pe care și le revendică) și reacțiile respectivelor „lumi exterioare”. „Lumile exterioare” sunt ierarhizate atât după ele însele, adică după interesul pe care îl acordă responsabilităților occidentale față de ele, cât și după interesul politicii occidentale, de „integrare”, pentru statele din „lumea exterioară”.

*

Lărgind câmpul cuprins în definiția de mai sus vom spune că există o arie geopolitică ce stabilește și își stabilește responsabilități continentale; ea se constituie ca model pentru ceea ce consideră/autoconsideră „lumi exterioare” (de integrat), și, deși neomogenă, vom opera cu ea oarecum unitar, numind-o „Occident”; ce este demn de remarcat aici este că tipul de ordine este stabilit de către Occident atât prin ierarhiile pe care le stabilește cu lumile exterioare în funcție de abilitatea de integrare în ordinea propusă/instituită drept model, cât și prin faptul că aria ordonatoare are libertatea de a-și limita/asuma responsabilitățile de ordonare după cum crede de cuviință.

3. Situația lumilor locale („exterioare”). Balanța politică „dezechilibrată”.

Politica externă a României este orientată, cel puțin prin ideologia promovată în mass media, către integrarea euro-atlantică. Deși încă nu

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

suntem în posesia unui studiu concret de analiză de conținut a mass-mediei (cel puțin a celei oficiale), ne îngăduim să susținem, cel puțin ipotetic, ideea după care structura informației externe (cu privire la politica externă a României) este mult mai clar definită (etape, componente) decât informația referitoare la mediul de susținere (știri interne) a unei asemenea politici externe.

4 Ștefan Zeletin, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, ed a 2-a, Ed Humanitas, București, 1991; remarcăm însă faptul că Zeletin nu este de acord, în ultimă instanță, cu prelungirea etapei comercial-uzurare în economia și viața socială a unei națiuni, o atare etapă fiind nu numai improductivă pe termen lung, dar și ruinătoare în

Cu câteva excepții (cum ar fi de pildă, strategia cu privire la restructurarea siderurgiei), politica internă în România este lipsită de o viziune coerentă asupra propriului domeniu. Însă politica externă știe, cel puțin, ceva mai în amănunt ce are de făcut: să integreze România în structurile europene. Cu alte cuvinte, clasa politică conducătoare și-a asumat o funcție instituțională de transplant, de grefare pe instituțiile românești, slăbite oricum de haosul structural înainte de 1989. Și totuși, pentru reușita transplantului, elitele politice au imaginat un cadru de susținere, o nouă structură, care, în condițiile lipsei unei legături clare cu „economia reală”, nu își justifică existența decât prin faptul că devine, în fond, un aparat de deservire a economiei jocului în raport cu ideologia tranziției, a integrării euro-atlantice etc. Este clar pentru toată lumea că niciuna din instituțiile Statului Român, nu a reușit să impulsioneze, de cinci ani, procesul privatizării (mai exact să revigoreze procesul de temelie al dezvoltării: proprietatea – ca fenomen psihologic și material, socioeconomic), nici să clarifice contextul economic moștenit (precum China, de pildă, comunistă, dar cu economie de piață) prin restructurare. Pe de altă parte, s-a creat falsa impresie că statul nu e capabil să asigure protecția socială, instituție rău transplantată în România contemporană (protecția socială anterioară, de tip socialist, dispărând odată cu sistemul), fapt evident dacă punem în legătură tipul de capitalism incipient – de tip comercial și uzurar în sine (slab productiv, cu acumulări reduse și bruște de capital) –, ce a luat naștere aproape spontan, cu îndatoririle unui stat social (ce are ca model societatea occidentală). Chiar dacă Zeletin⁴, urmărind schema dezvoltării de tip

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

capitalist, ajunge la concluzia că prima etapă a acestuia este de tip comercial-uzurar și că în statele semiperiferiale-periferiale starea aceasta se depășește mai repede decât a făcut-o Occidentul în evoluția sa, fiind o stare „normală” a capitalismului incipient, noi ne îngăduim următoarele observații:

ceea ce privește baza de viitor a națiunii respective (ruina factorului uman, în primul rând).

5 Este de presupus că inițiativa privată legată de ideea de proprietate și de venit individual a funcționat în 1989 – 1990 – perioada de început a tranziției uzurare – și la o parte din personalul întreprinderilor de stat; chestiunea interesantă este aceea că „atitudinea capitalistă” nu s-a putut dezvolta satisfăcător în aceste întreprinderi răzbătând, în schimb, în terenul viran și necorelat satisfăcător cu sectoarele primar și secundar ale economiei celui mai rudimentar capitalism: acela al vadului, unde cererea și oferta nu mai au niciun mediator social sau economic multiplicator de eficiență (precum Bursa, lanțul economic de productivitate crescândă etc). Acești multiplicatori de eficiență reclamau exact ceea ce elitele nu au dorit să își asume: restructurarea economiei și constituirea mecanismelor instituționale ale economiei de piață civilizate. Este interesant să remarcăm faptul că multiplicatorii de eficiență sunt tocmai aceia care nu au niciun interes în creșterea inflației, întrucât timpul realizării profitului de la un capăt la altul este lung și interdependent. Lipsa acestui mecanism legat de o economie de piață veritabilă a lăsat noțiunea de profit, de câștig, la îndemâna orizonturilor „limitate” ale comerțului. Comerțul este, în sine, un multiplicator de profit prin mutarea mărfii dintr-un loc în altul (Mihail Manoilescu, Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, p. 271 – cu referire directă la comerțul internațional); în condițiile unui mediu vulnerabil social și economic, cum este cazul României după 1989, se înțelege că întreprinzătorul comerciant eliberat de servituți a încercat să câștige maximum din contextul respectiv. Numai că respectivul context slăbit economic nu permitea decât

1) chestiunea etapelor obligatorii, indiferent de durată, în evoluția unei societăți nu ni se pare suficient fundamentată doar prin

exemplul istoric sau prin realitatea curentă înconjurătoare. Există centre cu putere de decizie istorică în societăți, atât la nivelul maselor (aspirațiile), cât și la nivelul elitelor (ce propun modele concrete);

2) tipul comercial-uzurar dezvoltat în România este produsul statului, mai exact al neasumării sarcinilor de guvernare ale elitelor post decembriste. Ideea proprietății individuale și a profitului individual se poate dezvolta de la sine urmând etapele descrise de către Zeletin, adăstând mai mult sau mai

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

puțin într-una din ele, însă acestea pot fi canalizate și de către structurile statului (legislative și instituționale), construite de către elite în vederea reducerii costurilor evoluției sociale, rolul statului și al elitelor sociale fiind tocmai acesta, de a sistematiza și eficientiza energiile societății. Este clar că elitele locale și-au declinat această funcție, mulțumindu-se să administreze o situație tot mai dereglată și mai perversă.

*

O altă politică externă locală, strâns legată de ideea integrării euro-atlantice este aceea a Ungariei. Rezultatele concrete obținute se referă la stabilirea în Ungaria a foarte multe dintre organismele europene legate de integrarea europeană și de economia mondială (sedii bancare, întreprinderi, capital: circa jumătate din capitalul străin investit în ultimii cinci ani în Europa de Est este localizat în Ungaria⁶). Nu greșim alăturând nivelul investițional ridicat în Ungaria de politica externă euro-atlantică a acestei țări: este o chestiune de imagine pe care noi am încercat să o abordăm în altă parte; cert este că economia Ungariei și riscul ei de țară nu justifică nivelul extrem de ridicat al investițiilor străine în Ungaria: „Ungaria, prin contrast, exemplifică pericolele căii graduale. Ea și-a început devreme reforma (din 1956 în agricultură, din 1968 în industrie, n.n.) și de atunci a primit partea leului din investițiile străine. Dar economia sa este acum probabil cea mai slab performantă (the weakest) din grupul aflat în frunte (din care mai fac parte Polonia, Cehia, Slovacia, statele baltice, n.n.). Deficitul său bugetar este mare iar balanța de plăți precară” 1. Corupția și supradezvoltarea sistemului bancar⁸ (supradezvoltare percepută ca fiind parțial câștiguri efective, restul făcându-se pur și simplu „pe hârtie”, adică prin tipărirea de monedă (pentru a se acoperi diferența dintre preț și puterea de cumpărare tot mai scăzută, erodată de

prețurile mari și de vizibilitatea scăzută ale comerciantului, statul s-a văzut nevoit să intre în cercul vicios al inflației: tipărirea de monedă fără acoperire).

6 * * *, Foreign Investment Survey, The engine of Growth, Foreign Investors are

Central Europe", apr. 1994, p. 35.

7 * * *, After Communism, Lounter-reroiution, W & rsaw, Moscow, Almaty and Bishek, în „The eeconomist”, vol. 333, nr. 7892, 3 – 9 dec, 1994, p. 24.

8 Radu Baltasiu, Note de curs, Academia de Științe Economice, Budapesta, iulie 1994.88

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

neproductivă și supraremunerată) au luat o amploare suficient de mare și în Ungaria.

9 „The eeconomist”, voi 333, nr. 7892, 3 – 9 dec 1994, idem, tabelul „Marking to market”.

10 Putem spune că performanța socială a unei societăți contemporane este discutabilă în condițiile în care perspectivele sale sunt în mod semnificativ (față de raportarea la trecut a altor societăți) legate de trecut, indiferent de încrederea în viitor afișată de respectiva populație. Nu vom compara raportarea la trecut a societății ungare cu raportarea la trecutul absolut aberant al românilor (trecut cotate – „apreciat” – suficient de puțin: pe locul al treilea, după Cehia și Croația, la egalitate cu Slovenia, dintr-un total de 10 state

Est Europene și din CSI) ci cu aceea a vecinilor din Grupul de la Vișegrad: maghiarii se dovedesc a fi cei mai nostalgici după regimul comunist (aprox 58% din populația interviuată), adică imediat după Belarus (stat evident mult mai puternic bulversat atât în perioada comunistă cât și în cea actuală), cu aprox 62% din populația interviuată apreciind pozitiv vechiul regim. Facts & Figures, Rating Politica! Regimes, în

„Business Central Europe”, vol. II, nr. 15, oct. 1994, p. 80.

Cu aceasta, ajungem la abordarea comparativă a situației din Ungaria și România. Într-un studiu efectuat de Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare cu privire la stadiul realizării economiei de piață în statele est-europene și cele din CSI, din cei șase indicatori luați în considerare în studiul respectiv (ponderea sectorului privat în PNB, marea privatizare, privatizarea la scara

micilor întreprinzători, gradul de restructurare, prețuri și concurență, liberalizarea comerțului exterior și reforma bancară) 9 doi sunt, în egală măsură, realizați de ambele societăți (liberalizarea comerțului exterior – patru puncte pe o scală de la 1 la 4 – și liberalizarea prețurilor-concurență – trei puncte). La ceilalți indicatori, România obține câte un punct mai puțin. Este foarte important să subliniem încă o dată, dincolo de neajunsurile pe care le-am arătat mai sus cu privire la România, că, în treizeci și opt de ani de reformă, Ungaria nu a reușit în mod concret o înaintare semnificativă în raport cu vecinii săi pe calea reformei altfel decât în imaginea externă – singurul fapt care explică plauzibil concentrarea influxului monetar occidental în Ungaria, în ciuda unor performanțe economico-sociale discutabile¹⁰, atât în raport cu vecinii săi cu risc de țară mai mare (precum România), că și în raport cu alte state vecine cu risc de țară mai mic (cum este Cehia, de pildă).

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Dacă lucrurile stau astfel în Ungaria, prin comparație cu situația vecinilor ei, ne îngăduim să revenim asupra problemei concentrării capitalului străin în această țară.

11 „Business Central Europe”, vol. II, nr. 15, oct. 1994, p. 81.

12 W. Riecke, L. Antal, „Hungary: sound money, fiscal problems”, în R. Portes (ed.).

Economic Transformation in Central Europe, A Progress Report, Budapest, 1993, p. 124.

13 Ibid., p. 128.

14 Bineînțeles, de la sarcinile fiscale nu se eschivează numai capitalul străin, ci tot capitalul (inclusiv cel autohton) din țara respectivă.

15 Al. Gavrilesco, Pentru o investiție de câteva sute de dolari, România oferi firmelor mixte profituri de miliarde de lei, II Adevărul”, nr. 1397, 25 oct 1994, p 1.

Rezervele valutare ale Ungariei sunt cele mai ridicate din Europa de Est¹¹; aceasta poate explica, într-o măsură semnificativă, stabilitatea forintului (nivelul redus al inflației). Pe de altă parte, deficitul bugetar greu de controlat, ne referim în special la perioada 1992 – 1994¹², pune sub semnul întrebării robustețea monedei maghiare. Deficitul bugetar ungar este localizat în zona veniturilor (și nu atât în cea a cheltuielilor). Au fost situații, precum cea din 1992,

când au intrat mai puțin de 40% din taxele provenite din unitățile economice¹³ – aici unde capitalul străin este localizat – în fondurile programate la „venituri”. Cu alte cuvinte, din contribuția sa, guvernul poate susține pe termen limitat moneda însă, pe de altă parte, același capital străin¹⁴ încetează să mai susțină bugetul, eschivându-se de la sistemul de prelevare a taxelor. Problema eschivării de la plata contribuției la bugetul de stat o întâlnim și în România, unde, la nivelul lunii octombrie 1994, se înregistra o discrepanță semnificativă între capitalul străin declarat și cel efectiv¹⁵. Chestiunea este însă mai amplă în Ungaria, având în vedere dimensiunile capitalului străin investit, pe de o parte, iar pe de alta, a deficitului bugetar. Ar părea că avem un comportament duplicitar al capitalului străin în zonă: ce oferă cu o mână (sprijin direct prin susținerea monedei cu implicații benefice în reglarea balanței de export/import) ia cu cealaltă (problema deficitului bugetar) pe termen mediu-lung – cel puțin așa reiese din analiza noastră asupra zonei est-europene unde acesta este cel mai prezent: în Ungaria.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Desigur, nu putem învinui numai capitalul străin de situația descrisă mai sus, putem discuta și despre incompetența guvernamentală locală în administrarea economiei, incompetență care în Ungaria este aproape cronică (deficitul bugetar a început să devină o problemă din anii '90; deficitul bugetar nu înseamnă numai incapacitate organizatorică – eventual lipsă de legitimitate – în strângerea impozitelor, ci și incapacitatea economiei de a susține o balanță de plăți echilibrată și robustețea monedei naționale).

Faptul că acest capital străin nu a reușit să propulseze în mod semnificativ economia maghiară și având în vedere criteriile de eficiență cu care se presupune că acesta s-a implantat ne duc cu gândul că profitul obținut în Ungaria este foarte probabil drenat sistematic în afara economiei acesteia.

Discordanța dintre nivelul capitalului investit și eficiența economiilor unde s-a plasat capitalul respectiv reiese și din tabelul de mai jos:

Remarcăm că între Ungaria și România, în ceea ce privește rezervele valutare create din surse proprii, nu există decât o diferență de 0,23 mld USD. De asemeni, notăm serviciul datoriei externe a

Ungariei, în condițiile posibilităților unui export încă nestructurat pe produsele de productivitate mare a muncii și ale unui deficit bugetar greu de controlat; stabilitatea pe termen mediu a monedei naționale – și deci a contextului economic investițional ungar devine discutabilă (discutabilă este, în consecință, și ideea localizării majorității investițiilor străine în Ungaria).

Se știe că infuzia de capital în economie are efect multiplicator, antrenând mai rapid și mai consistent lanțul investiții-consum. Problema este aceea a eficienței cu care se produce respectiva multiplicare. Unul dintre indicatorii care se referă efectiv (care măsoară în adâncimile economiei sănătatea acesteia) este cel referitor la nivelul rezervelor valutare. Or, în ciuda imaginii extrem de favorabile a țării și a concentrării maxime de capital străin, economia maghiară este net în urma economiilor Poloniei și Cehiei și foarte discutabil înaintea economiei României, în condițiile în

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

care din 5, 8 mld USD investiți pe criterii de eficiență nu apar, în plus, decât 0,68 mld USD.

Fig. 2 (valori-neponderate)

Eficiența economiilor din Europa de Est după capitalul străin investit și rezervele lor valutare (1993 – 1994)

Cel puțin la nivelul surselor indicate în note și la bibliografie. „Adevărul”, nr. 1397, 25 oct 1994, idem.

Se cuvine să menționăm faptul că cifrele referitoare la capitalul străin investit din tabelul 1 se referă la capitalul declarat, nu la capitalul efectiv, îndrăznim să credem că în Ungaria evaziunea fiscală de acest gen nu este evidentă¹⁶. Cert este că în România situația se schimbă semnificativ dacă vom lucra cu datele avute la dispoziție cu privire la evaziunea fiscală: capitalul străin efectiv era, în octombrie 1994, de 189 mii USD (23% din capitalul înregistrat de 0,8 mld USD) 17; ar rezulta, la rubrica referitoare la

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

rezerve valutare altele decât cele provenite prin investiții directe de capital străin, o sumă de 1, 07 mld USD. Cu alte cuvinte, economia românească, cel puțin pe dimensiunea acestui indicator, este semnificativ mai eficientă decât apare în statistica respectivă.

Fig. 3

Eficiența economiilor unor state din Europa de Est după capitalul străin investit și rezervele lor valutare (1993 – 1994) – procente ponderate

100%

80%

60%

40%

20%

mm W & – mm sgggi

M'l

0%

Cehia

Ungaria

Polonia

România

Slovaca

Apar două probleme:

1) De unde acest nivel de eficiență redus în multiplicarea resurselor valutare: ce se întâmplă cu respectivele rezerve valutare?

2) De ce Ungaria atrage, totuși, în continuare, cea mai mare parte a capitalului occidental din zonă?

Cu privire la prima problemă avem două posibile răspunsuri, oricât de fanteziste ar părea ele în raport cu imaginea chestiunii est-europene cu care ne-a obișnuit mass-media:

a) Elitele locale nu sunt capabile să dirijeze resursele financiare către acele puncte din societate capabile să genereze „efectele de relație”¹⁸ între intrările și ieșirile procesului economic. Funcțiile de acumulare și cele de

¹⁸ Cf. A.O. Hirschman, *Essays în Trespassing, Economics to Poli ti ce and Beyond*.

Cambridge, 1981, p. 65.94

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

redistribuire-egalizare a veniturilor ale elitelor în societate nu sunt bine coordonate ci, eventual, demagogic asumate.

Putem merge mai departe de sistemul teoretic propus de Hirschman cu privire la explicația socială a ineficienței economice în câmpul neomarxist al problematicei dezvoltării. Putem presupune, luându-l ca model teoretic pe Gunder Frank¹⁹, că elitele locale reduc

interesul național la cel de grup²⁰, plasând circuitul economic în sfera intereselor grupale. Cu alte cuvinte, eficiența economiei naționale va fi inevitabil redusă, interesul de grup având o perspectivă limitată asupra întregului mecanism economic (perspectivă limitată structural și temporal) ²¹.

19 Vezi cazul subordonării Argentinei de către elitele locale imperialismului britanic, în numele civilizației, la începutul secolului al XX-lea, în André G. Frank, *Dependent*

Accumulation and Underdevelopment, The Macmillan LTD, 1982, p.56, 86.

20 Aceasta nu exclude indeologiile demagogic naționaliste.

21 Hirschman, op. cit., p. 64.

22 Vezi nota 10.

23 Al. Sau ca, KGB-ul și revoluția română, intensificarea ofensivei forțelor antiromânești, ed. a II-a, Ed. Miracol, București, 1994, p. 31.

b) Dincolo de problema incompetenței economice expusă pe scurt mai sus, probabil că politica externă în Ungaria absoarbe foarte mult din resursele naționale. Tot elitele sunt cele ce hotărăsc, în ultimă instanță, și acest tip de distribuire. Îndrăznim să spunem, că, cel puțin indirect, populația nu împărtășește, în general, modul în care resursele financiare naționale sunt gestionate²² și, în particular, probabil, cheltuielile legate de susținerea imaginii țării în străinătate: „... ungunii cheltuiesc, anual, circa patru miliarde de dolari, sumă exorbitantă raportată la mărimea și potențialul țării, pentru a convinge opinia publică și cancelariile occidentale, mai ales, că la Trianon li s-a făcut o mare nedreptate...” ²³. Ceea ce ne interesează pe noi, chiar dacă nu am reușit să verificăm în alte surse veridicitatea sumei enunțate de autorul citat, este amploarea efortului făcut de către statul ungar pentru realizarea unor scopuri ce nu generează „efecte de relaționare” în economie sau, chiar dacă le generează prin convingerea investitorilor potențiali să devină investitori actuali, efortul

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

financiar pentru susținerea imaginii politicii externe este atât de mare, încât însăși economia națională se resimte²⁴.

A doua problemă: de ce Ungaria atrage, totuși, în continuare, cea mai mare parte a capitalului occidental din zonă?

Foarte probabil că imaginea Ungariei, construită vreme de

șaptezeci de ani prin politica ei externă, cu toată logistica grupurilor de interese aferente, cosmetica urbanistică în zonele des circulate etc. au dus la instituirea unor clișee mentale în mediile investiționale occidentale. Ideea că civilizația s-ar opri la granițele de est ale Ungariei are cel puțin o vechime de șaptezeci de ani.

Presupunem că acest clișeu mental este cel care, indiferent de performanțele precare ale economiei Ungariei, a dirijat interesele capitalului străin în zonă. Condițiile economiei locale pun însă sub semnul întrebării profiturile acestui capital. Rezultă că acest capital are, probabil, interese politice în zonă, nu atât economice. De ce? Participarea economică a Occidentului în Ungaria e minoră în raport cu alte regiuni de pe Glob, dar semnificativă în plan regional. Astfel, considerăm că scoaterea în evidență a unui stat din zona est-europeană, în raport cu vecinii săi, prin nivelul maximal de implicare economică în raport cu întreaga regiune, în ciuda „riscului de țară” și a eficienței economiei respective este un vot politic pentru statul respectiv și o subvenționare economică a aceluiași stat. Că votul e politic și nu economic reiese încă o dată și din aceea că, în raport cu fluxurile economice occidentale spre alte zone de pe glob, cel înspre Ungaria este minor.

În afara ipotezei de mai sus vom fi tentați să credem că investițiile străine în regiunea est-europeană sunt lipsite de raționalitate.

*

Revenim acum la definiția propusă de noi a frontierei: «Frontiera reprezintă situația rezultată în urma interacțiunii dintre delimitarea responsabilităților Occidentului (în cazul nostru) în acțiunile sale legate de „lumile exterioare” (pe care și le revendică) și reacțiile respectivelor „lumi

24 Vezi nota 7.96

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

exterioare”. „Lumile exterioare” sunt ierarhizate atât după ele însele, adică după interesul pe care îl acordă responsabilităților occidentale față de ele, cât și după interesul politicii Occidentale de „integrare” pentru statele din „lumea exterioară”».

Delimitarea responsabilităților occidentale se referă, în esență, la asumarea rolului de model politico-economic, model care este considerat și se autoconsideră ca unic model dezirabil; cu respectarea

caracteristicilor „de model” de către națiunile europene debutante în democrația contemporană se ocupă organisme și comitete, chiar veritabile instituții.

Națiunile debutante în ceea ce privește exercițiul contemporan al democrației și al economiei de piață, pentru a realiza relații economice și politice „normale” cu Occidentul, acceptă și chiar doresc să devină integrate modelului respectiv.

Problema se complică atunci când chestiunea integrării este demagogic asumată în special în zona „lumilor exterioare”, adică „de integrat”: atunci când suportul economic național este neglijat sau capturat și divizat intereselor de grup ale diferitelor elite (centre de putere).

Reacțiile „lumilor exterioare” modelului occidental sunt rău adecvate în raport cu inițiativele acestuia (precum am arătat până acum). Economiiile naționale, precum cea românească, și probabil cea maghiară, caută atunci soluții „necontrolabile” politic pentru a se echilibra. Soluțiile găsite de la sine sau cu sprijin politic minimal (cum e cazul politicii fiscale a Băncii Naționale a României), se traduc prin stabilizări macroeconomice de conjunctură. Creșterea economică întârzie să se facă simțită. Nivelul de trai este în permanență amenințat, iar stabilitatea socială un deziderat.

Vezi Pareto, nota 1.

Fără suport economic coerent, integrarea europeană a statelor din Est rămâne un simplu produs ideologic (având în vedere criteriile de performanță ale economiilor naționale stabilite la Maastricht). Însă economiile naționale din zonă (am discutat cazurile României și Ungariei) sunt structurate – se pare – grupai, adică nestructurate coerent la scară națională, în felul acesta politicile externe ale statelor respective cu privire la problematica europeană fiind, în cel mai bun caz, intenții bune, iar în cel mai rău caz, derivații²⁵ sau fanteze ale unor interese de grup.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Dezideratul social cu privire la problema aceasta a elitelor este sintetizat, cu referire la situația de după primul război mondial, de către Zeletin: „Acum, după ce procesul de acumulare a capitalului nostru a găsit în atmosfera tulbure a războiului o atât de formidabilă pârghie, trebuie ca acești aventurieri să se pună pe muncă și să-și valorifice capitalurile. România are în prezent nevoie de o mână de

fier, care să reguleze viața noastră economică și să strige cavalerilor romantici ai loviturilor capitaliste: destul!" 26.

Inadecvarea reacțiilor locale (în special a elitelor din sfera politico-economică) se realizează concret, în plan economic, nu numai prin subordonarea și fragmentarea economiilor naționale intereselor de grup, ci și printr-un comportament economic uzurar în domeniul revendicat/obținut (vezi și nota 5): este vorba despre decapitalizarea întreprinderilor, a diferitelor regii și societăți comerciale. Aici modelul occidental nu este decât unul de consum, iar în plan organizatoric ideea liberală a statului neintervenționist servește drept paravan pentru realizarea unor acumulări personale care propulsează în final în zone vitale ale societății adevărați potențați financiari cu o etică dubioasă. Este important să subliniem că „laissez-faire”-ul în care economia românească a fost obligată să intre în

1990 este tot un fenomen de frontieră: așa au înțeles guvernanții de atunci că netezesc calea spre economia de piață; așa a fost atunci înțeleasă ideea relaxării relațiilor internaționale ale României prin sacrificarea (în fapt) a economiei: în doar doi ani, între 1990 și 1991, produsul național brut a scăzut cu 16%, iar inflația și-a început avântul urcând la 179% în decembrie

1991 – ambele cifre având ca referință anul 1989/27

*

26 Ștefan Zeletin, Neoliberalismul, studii asupra istoriei și politicii burgheziei române, ed. a III-a, Editura Scripta, București, 1992, p. 141.

27 Cf. „Capital”, martie-iulie 1994 și „Adevărul economic”, aprilie-iulie 1994.

Fenomenul frontierei s-a manifestat și în plan intelectual. Modelul occidental cu privire la umanitate: „drepturile omului”, „societatea civilă”, „libertatea presei”, „democrație”, a fost preluat și prelucrat în diferite feluri de către diversele grupări de intelectuali. În numele ideilor, conceptelor

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

„Modelului”, sau în jurul lui și în numele altor modele au avut loc dispute frecvent dublate de scopuri politice legate de acapararea instituțională în stat. Cu alte cuvinte, înclinăm să credem că perioada post-decembristă a cunoscut nu atât o dezbatere între diferite curente,

școli de gândire, teorii (încă neclar constituite), cât o dispută de ordin ideologic.

4. Concluzii. Frontiera – actorul cu inițiativă (Occidentul) își delimitează responsabilitățile

Am văzut până acum cum se desfășoară reacția Estului european, „lume exterioară” Occidentului deja reglementat european, față de înaintarea ideologică și economică a acestuia în zonă. Am încercat să sugerăm că există o diferență între reacția maselor și reacția elitelor (cazul României și Ungariei) în ceea ce privește corelarea economicului cu politicul.

Vom încerca mai jos să dezvoltăm ideea, punctată deja până acum, după care Occidentul – ca model economic, social – își susține minimal și gradat ideologia în Est.

28 O forță de muncă ieftină nu poate fi asigurată decât prin limitarea aspirațiilor sociale și materiale ale indivizilor. Un nivel de mizerie „acceptabil” se pare că asigură liniștea investitorilor occidentali într-o serie de state din regiunile citate. Or, această mizerie, fie

Nu suntem înclinați să luăm în calcul stagnarea economică occidentală ca explicație a acestei interesante implicări vizibil ideologice și mai puțin economice întrucât, chiar investitorii occidentali o recunosc, prioritățile economice sunt în alte zone de pe glob (vezi nota 2). Remarcăm însă că, după știința noastră, zonele de maxim interes economic în lume (Asia, America Latină) pentru investitori nu sunt presate spre o raționalizare instituțională de tip democratic, cele mai multe dintre statele din zonele respective fiind regimuri hibride între economia de piață și o politică internă totalitară. Altfel spus, Estul european, nefiind dispus să ofere o forță de muncă înregimentată, disciplinată de sus în jos și o piață de consum formată (piața de consum este limitată la aceea a potenților locali) 28 este actualmente neinteresant din punct de vedere economic.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ea și „acceptabilă” nu se poate constitui într-o veritabilă piață de consum pentru produsele de înaltă tehnicitate: automobile, tehnica audio-video, produsele alimentare înalt procesate, etc. Piața de consum e asigurată, în zonă, de către cei însărcinați cu menținerea ordinii sau cu realizarea afacerilor ce încalcă o etică oficială. 29 Este

vorba despre așa numiții „turn-around candidates”, vezi „Business Central Europe”, vol. 2, nr. 17, dec. -ian. 1995, articolul Cover Story. 1995: Growth... p.7 – 11.

Probabil că structura interesului occidental în lume este condiționată și de o raportare oarecum deficitară la realitate. Am încercat să explicăm, până acum, orientarea economică a acestuia în Europa de Est pe criterii politice, iar cea din restul lumii pe criterii aproape exclusiv economice. Ne îngăduim să avansăm această ipoteză întrucât punctul de vedere exprimat în reviste precum „The economist” sau „Business Central Europe”, atunci când atacă problema dezvoltării în zona noastră, nu reușesc să depășească nivelul cauzalității superficiale (cauzele diferitelor fenomene nu sunt structural prezentate) sau al descripției comparative susținută „obiectiv” prin interviuri la fața locului. Părerea noastră este că a încerca să fii obiectiv, într-o revistă de specialitate, nu înseamnă doar interviuri și corespondenți la fața locului, descripții comparative, ci și un sistem teoretic de analiză. Impresia noastră este aceea că analizele în revistele respective sunt lipsite de un substrat teoretic sociologic și economic coerent, acesta fiind înlocuit cu stereotipiile mentale dominante în mediul respectiv. Astfel, informațiile despre Grupul de la Vișegrad, în contul informațiilor despre Europa de Est sunt predominante și chiar exclusive. Singurele date care echilibrează oarecum știrile și analizele despre Europa de Est sunt cele cu privire la Rusia, cu o economie și societate, prezentate – în numeroase rânduri – ca fiind absolut incerte; dacă situația este așa, însăși „riscul de țară” pentru Rusia fiind mai mare decât al altor state Est Europene obscure prezentate în sursele de informații mai sus citate, de ce atât de mult spațiu pentru Rusia și atât de minimal pentru România și aproape inexistent pentru Croația și Bulgaria, Țările Baltice, state evident mai stabile economic și social – precum însăși respectivele surse o recunosc²⁹. Cu câteva excepții, articolele despre România sunt de opinie, lucru greu admisibil pentru o revistă de specialitate. Este interesant să observăm cum aceiași care scriu în „The economist” se entuziasmează în „Business Central Europe” în fața

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

faptului că exporturile est-europene se „relansează”; problema a fost lămurită în altă parte³⁰, anume: ceea ce contează în relansarea

economiilor – pe dimensiunea export – nu este atât o chestiune cantitativă, ci una structurală: tipurile de mărfuri exportate în funcție de productivitățile încorporate; cu cât productivitatea muncii încorporată este mai mare, cu atât veniturile din comerțul internațional al țării exportatoare sunt mai mari; în condițiile în care exportul este slab constituit din productivități ridicate, economiile naționale exportă în pierdere, adică într-un proces numit „dezvoltare a subdezvoltării”.

Ne-am străduit în studiul de față să contribuim la destrămarea unei imagini, a unui model de tranziție est european inadecvat construit și, pe alocuri, fals. Adevăratele modele trebuie să se instituie prin performanțele economice, oricare ar fi scopurile politicii externe. Politica economică a unui stat ar trebui să aibă întâietate asupra politicii externe, în general; nu am constatat, pe cazurile est europene discutate, o corelare între aceste două politici.

5. Capitalismul de vază

30 Vezi Manoilescu, op. cit., Hirschman, op. cit., Gunder Frank, op. cit.

31 I. Wallerstein, *The Capitalist World Economy*, Cambridge University Press &

Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1986, p. 14 – 18; M. Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, ed. cit., passim, și, în special p. 170 – 175.

Atunci când abilitățile capitaliste moderne – acumulare, raționalizare³¹ – la nivelul segmentelor din societate ce posedă astfel de atitudini-abilități, își găsesc cu greu instituționalizarea – adică consacrarea în economie și viața publică – acestea se vor instituționaliza sub o formă slab productivă, cu profituri rapide la scară redusă, unde munca este rău organizată, iar consumatorul neapreciat. Acest capitalism se manifestă cel mai evident prin apariția comerțului cu amănuntul în toate zonele urbane de interes public, în condițiile în care celelalte sectoare ale economiei suportă

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

un proces constant de erodare, suficient de adânc încât am putea vorbi, pe alocuri, acolo unde sunt puse în pericol sectoare economice întregi, de un proces de dezinstituționalizare.

Procesul de dezinstituționalizare în economie se referă la dispariția sau erodarea puternică a funcțiilor

productive-distributive-multiplicative, în esență, de creștere economică, grupate într-o serie de ramuri, întreprinderea sau ramura economică, prin rolul său în societate, îndeplinind o funcție de creștere economică sistematizată într-o tehnologie de producție/organizare, este o instituție. Dezinstituționalizarea se referă la procesul prin care tehnologiile de organizare/producție se modifică în așa fel încât organizațiile respective nu își mai pot îndeplini funcția (ce le definește ca instituție) de creștere economică. Pierderea de funcționalitate, sinonimă cu procesul dezinstituționalizării, implică – poate implica prin blocajul financiar și alte mecanisme perverse din economie – chiar procese aruncionale.

32 Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, ed. a 2-a, Ed.

Humanitas, București, 1991, p. 26.

Procesul de dezinstituționalizare economică este pus de noi în legătură cu tipul de capitalism conceptualizat mai sus, deci, cu capitalismul de vad. Cu alte cuvinte, capitalismul de vad este susținut de către dezinstituționalizarea economică, reprezentând o cale neobligatorie altfel decât în cazul în care structurile politice decid, voit sau nu, printr-o politică de laissez-faire rău înțeleasă la nivel macro-economic, că aptitudinile comerciale ale membrilor societății trebuie să se desfășoare fără vreo legătură coerentă cu cadrul macroeconomic moștenit. Această legătură coerentă face parte din „restructurare”, proces neasumat până acum (decembrie 1989 – 1994) la nivel politic. Revenind la conceptul respectiv, observăm că acesta are caracteristicile primelor forme de capitalism combinate cu aspecte moderne. Mai exact, capitalismul de vad, prin comportamentul purtătorilor săi, ne duce cu gândul la capitalul comercial-uzurar, etapă primară a capitalismului³², însă contextul politic, politicile economice sunt predominant fiscal-bancare de tip modern, chiar dacă sistemul lor de articulare nu este pe deplin contemporan modelului occidental. Nu trebuie să uităm că, atâta timp cât restructurarea economică

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

nu a fost realizată, iar procesul de privatizare suferă de slăbiciunile prezentate de noi mai sus, stabilitatea relativă a monedei naționale s-a datorat în principal politicilor fiscale operate de Banca Națională începând din primăvara anului 1994.

33 A. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline*

în Firms.

Organizations, and States, Harvard University Press, 1970.

34 Hirschman nu operează cu conceptul de „mediocritate subvenționată”, această denumire ne aparține și preia de la autorul citat teoria monopolului tiranic; vezi

Hirschman, op. cit., p. 59.

Ne vom referi mai departe la ceea ce am numit, plecând de la Hirschman (1970) 33, „mediocritatea subvenționată”, un fenomen ce îngreunează suplimentar efortul de transformare economică și socială la nivelul structurilor de decizie în întreprinderi, prin îmbinarea avantajelor protecției materiale din partea statului cu o relativ ridicată liberă inițiativă, orientată, de multe ori, spre satisfacerea intereselor personale. Rezultă o atomizare a procesului decizional, o amplificare nebănuită a puterilor staffului respectiv chiar față de puterea centrală, în paralel cu o foarte posibilă ruinare a întreprinderii respective. Fenomenul a luat o amploare deosebită pe măsura îmbinării dintre: libertatea profitului personal, monopolul de stat, cererea constrânsă prin lipsa de resurse și lipsa concurenței; rezultatul – produse subvenționate de calitate slabă, întreprinderi producătoare falimentare și directori locali cu puteri excesive. Acest fenomen l-am numit „mediocritate subvenționată”, plecând de la studiile lui Hirschman asupra situațiilor numite de el „monopol tiranic” 34. Monopolul tiranic este asociat incompetenței managementului (auto-suficienței) și, implicit, unei constante degradări a patrimoniului avut în custodie. De remarcat că implicațiile sociale sunt suficient de serioase: întreprinderile în cauză sunt mari, importante în lanțul economic și deservește o masă mare de oameni, ocupându-se cu servicii importante precum: electricitate, căldură, tutun, cereale, salubritate etc. Caracteristica esențială a acestor întreprinderi este aceea că sunt în mod constant susținute de către stat în condițiile în care conducerile lor au o libertate de decizie foarte mare („autonomă”). Cu alte cuvinte, nimeni nu poate împiedica staff-ul decizional să își stabilească salarii mari în condițiile în care întreprinderea

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

este nerentabilă din moment ce aparține statului. În acest fel, ne putem explica și puterea de adevărat senior revoltat împotriva puterii centrale („a principelui”) a unui Triță Făniță în fruntea unor veritabile

ducate precum „Agroexport”. Veniturile și deciziile necontrolate de către stat, proprietarul de fapt al întreprinderii, permit acumulări personale ce propulsează în final adevărați potențați financiari cu o etică dubioasă în zone vitale ale societății, după zona de acțiune a întreprinderilor respective. Ceea ce este îngrijorător este faptul că astfel de întreprinderi, configurate într-un context de resurse precare ale cererii și al unei oferte limitate, perpetuează această stare de lucruri, fiind rezistente în fața unei eventuale concurențe ulterioare. Ele se pot manifesta ca stat în stat. Or, în condițiile în care, din start, o societate „în tranziție” posedă un stat slăbit de procesele aferente și inevitabile, este cel puțin lipsit de sens să își permită astfel de erori organizatorice. Credem că astfel de situații apar în condițiile în care se operează cu ambiguități (jumătăți de măsură) în sectoare vitale. Aceste veritabile ducate economice sunt „prin definiție” neadaptabile și rigide. Sunt surse de poluare socială continuă prin intransigența față de forța de muncă și consumator.

Este interesant de văzut că mediocritatea subvenționată are capacitatea să producă dizidenți³⁵, adică oponenți predictibili, controlați de către organizația respectivă sau să elimine pe adevărații oponenți, fie oferindu-le noi oportunități fie prin alte mijloace. În acest fel, supremația organizației respective în câmpul ei de acțiune, ca și aceea a șefilor ei „pe domeniul lor” este asigurată. Și toate acestea, în condițiile unui declin constant și permanent.

Dincolo de analizele făcute de Zeletin cu privire la procesul evoluției capitalismului în zona noastră, fenomenul frontierei ne arată că fragmentarea ieuea\ a economiei și cosmopom. \smu\ sunt fenomene a\ e unei aculturații deplasate, adică respectiva aculturație vehiculează exclusiv interese de termen scurt sau modele de consum, iar nu modele culturale propriu-zise, conduse complete sau istoria efortului civilizației luată drept model.

35 Hirschman, op. cit., p. 36 – 38, 59, 119.104

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

PARTEA A VIII-A

REVIZIONISMUL IM LUMINA TEORIEI FRONTIERELOR

CAPITOLUL I

PRESIUNEA FRONTIEREI MAGHIARE. DIRECȚII

VECHI ȘI NOI

1. Miza ungurească într-un discurs pronunțat în ședința Adunării Deputaților, la 16 decembrie 1915, Take Ionescu rostea aceste cuvinte: „Ei bine, pentru mine, dacă m-ați întreba ce este cel mai bine de făcut, aş zice: cel dintâi lucru de consultat e instinctul neamului. (...) Această politică instinctivă nu e o amețelă, nu este o greșeală, nu domnilor, ea este bazată pe un fapt primordial, ca și dreptul la viață. Fiecare popor are dreptul să-și trăiască viața lui, să și-o trăiască întreagă cu toți ai lui, fiindcă numai așa poate și el să creeze o civilizațiune a lui, care să intre în armonia tuturor celorlalte civilizațiuni. Acest drept îl simte fiecare popor, acest drept este dreptul primordial, dreptul esențial și de aceea poporul român a înțeles totdeauna, câteodată, poate inconștient, altă dată conștient, că de o mie de ani s-a pus o problemă între el și unguri: ori ungurii până în vârful Carpaților și de acolo dominându-ne pe noi, ori noi așezați în cetățuia Transilvaniei și de acolo dominând Pusta ungurească; altfel nu se poate. De o mie de ani așa stă problema, o mie de ani ea nu a dispărut niciodată din conștiința noastră...”

Miza conflictului româno-maghiar resimțit la nivelul străfund al instinctului național este deci poziția frontierei: pe Tisa sau pe Carpați. Lapidar și ferm, marele politician conservator fixa diagnosticul unui conflict

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

milener. La trei ani după memorabilul discurs, poporul român va găsi soluția disputei, dar capătul confruntării nu avea să fie atins. Granița fusese pecetluită, dar Ungaria începuse aproape concomitent marea ofensivă pentru discreditarea „dictatului” de la 1918 și aducerea Europei în sprijinul cauzei sale. Presiunea maghiară va căpăta alte forme și se va exercita de-acum înainte pe trasee noi.

Nae Ionescu deslușea la națiunea maghiară o adevărată mistică a statului, ce devoră neostoit imaginarul colectiv al mărunțului popor vecin.

Suntem un popor mic, dar o națiune mare”. Iată formula – devenită obsesie – ridicată la dimensiunea periculoasă a „proiectului mental” al ungurimii. Materializarea ei va căpăta adesea accente patologice, proiectând fundamentul „propagandei maghiare” la rang de angoasă colectivă. Tentative de acest gen au brăzdat sistematic zgomotoasa istorie a ungurilor. Intensitatea lor a fost o constantă, dar limbajul cel mai violent avea să-l capete în intervalul interbelic.

Perioada de după 1989 devine, sub acest aspect, o pasișă.

Spațiul politicii europene era și este punctat de câteva instituții esențiale ce-i reglează configurația. Orice decizie la acest nivel se supune unui traseu logistic adecvat, nicio perspectivă geopolitică „la vârf neputându-le ignora. Ungaria a fost și continuă să fie – în perioadele vânătorii de teritorii – atentă și sensibilă la marile rute ale diplomației și deciziei europene, fiind dispusă la angajamente de orice natură ideologică cu orice partener capabil să-i susțină, fie și temporar, interesul („patronul” s-a numit fie Hitler fie Lenin sau Stalin fie – astăzi – marile democrații occidentale). Preambulul râvnitei schimbări de frontieră juridică (statală) consta în înscrierea pe aceste rute sau cucerirea jaloanelor ei esențiale.

Pregătindu-și înaintarea spre Carpați, „frontiera maghiară” penetra tenace spre capitalele diplomatice ale Europei. Zürich, Paris, Londra au fost pe rând, în funcție de conjunctura politică a momentului, focare de propagandă a intereselor ungurești și centre de presiune frontalieră. Vom ilustra traseul „presiunii maghiare” după 1918 încoace, selectând câteva etape cu valoare paradigmatică.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

2. Perioada interbelică și „presiunea maghiară”.

„Presiunea maghiară” a căpătat între cele două războaie mondiale două înfățișări predominante, ce se intersectau și se dublau în funcție de conjunctură. În primul rând, o asiduă propagandă „științifică” susținută prin masive tomuri de „lucrări de istorie” livrate Occidentului în sprijinul discursului politic. Falsul și fracturarea adevărului au fost de aceea permanente în istoriografia maghiară. Răspunsuri strălucite au oferit nu o dată cărturarii români pe acest teren. Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Al. Lapedatu (Școala de la Cluj), Onisifor Ghibu, Nicolae Iorga sau Simion Mehedinți, Ion Conea, Gheorghe Brătianu, Anton Golopenția sau Sabin Manuilă, revistele „Geopolitica și Geoistoria” sau „Revue de Transylvanie” – sunt doar câteva nume.

De data aceasta vom stărui asupra travaliului politic al iredentismului maghiar – mai mult sau mai puțin camuflat –, selectând din imensul material ce-l avem la dispoziție o lucrare apărută în 1923 la Berna (Elveția), scriere ce trece în revistă și demonstrează atât amploarea arsenalului declanșat de administrația maghiară cât și

aliniamentele pe care ofensiva propagandistică fusese declanșată. Broșura la care vom apela poartă semnătura lui Jean Bauler, jurnalist elvețian al cărui imbold în redactarea ei a fost „inundarea” efectivă a țării sale sub un noian de tipărituri ungurești. Iată cuvintele autorului: „Maeștri în arta propagandei, maghiarii au inundat Elveția, de patru ani, cu broșuri, jalbe, pamflete, monografii, articole de revistă. Material de propagandă impresionant, întărit ca din întâmplare prin congrese, mitinguri religioase și neîncetate proteste la Societatea Națiunilor” 1.

„Patrioții maghiari nu au dezarmat”.

1 Jean Bauler, *Un Nouveau Danger Pour la Paix européenne*, Berne, Librairie Payot & Cie, 1923, p. 3.

Sunt cunoscute în această perioadă lucrările remarcabile ale lui Seton Watson, Björnsson, Rochefort, Wickam Steed, Maurice Muret, Henri Fazy, Tony Roche și atâția alții care au denunțat opresiunea imperială maghiară drept un „scandal european”. După 1918, „bunii maghiari” pozau

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

În victime, oprimați de pe urma unei decizii politice „arbitrare” și „fără discernământ”, încercând să recâștige simpatia cercurilor influente ale Occidentului. Chestiunea căpătase anvergură europeană. Campania de propagandă dirijată de maghiari, chiar pe teritoriile noilor state naționale este caracterizată de observatorul neutru în acești termeni: „... propagandă criminală, destinată să întrețină ideea de răzvrătire, să provoace război civil; propagandă destinată înainte de orice războiului de revanșă; operă periculoasă în cel mai înalt grad și care-i interesează pe toți acei care au la inimă pacea Europei” 1.

Capitolul care deschide lucrarea, „Patrioții unguri nu au dezarmat”, redă programul „Ligii pentru integritatea ungară”, publicat la Budapesta de către Alexandru Patho (Strassbourg-Metz, Pressbourg-Cassa). Redăm un fragment: „Într-o situație politică mai favorabilă, națiunea ungară, cu armele în mâini, își va recăpăta drepturile ei și, cu armele în mâini, va asigura Ungariei o poziție potrivit culturii și onoarei sale în cultura națiunilor. Trebuie ca Europa să știe că națiunea ungară, deșteptată din letargia ei actuală, va fi atunci gata să se folosească de toate conjuncturile politice pe care le va avea pentru a lua armele, pentru a pune în pericol pacea europeană, dar pentru a se elibera din situația umilitoare și injustă și a-și recuceri frontierele sale istorice și geografice” 3. Lectorul interesat va găsi

acolo și măsurile efective preconizate în acest sens. Proiectul este un adevărat testament lăsat urmașilor care, în nicio împrejurare, n-au abdicat de la prea greaua misiune lăsată pe umerii lor de amintirea coroanei Sfântului Ștefan.

„Presiunea maghiară” și bolșevismul

2 Ibid., p.5.

3 Cf. ibid., p. 6.

Un episod ignorat cu deliberare astăzi este coabitarea perfectă a bolșevicilor, pe de o parte, și a administrației statale ungurești, pe de alta. Nu o dată țelurile acestora se întreșeau perfect. Iredentismul maghiar utiliza orice traseu pentru atingerea țelului propus, iar varianta bolșevică oferea la un moment dat oportunități excelente.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

O broșură exemplară publicată în 1919 tot de un autor elvețian⁴ dovedește fără drept de apel – prin documente și fotografii – că „pericolul a fost real iar lupta surdă și imorală a guvernului ungar avea drept scop să introducă bolșevismul la popoarele vecine”⁵. Tentativa avortând, ordinul dat de Budapesta a devenit „război fără milă împotriva impostorilor”, concretizat în boicotarea reclădirii statelor naționale, sabotarea și împiedicarea normalizării vieții politico-sociale în statele vecine. Textele de propagandă începeau cu pateticul fr4 pel către frații sclavi!”. Paralel au fost declanșate atentate și inițiate comploturi politice. Vârful de lance era „Societatea ungurilor redeșteptați”, din activitatea căreia Jean Bauler oferă nenumărate exemple. Unul dintre ele ne privește direct: „Instrucția complotului descoperit la București în 1922 îndreptat împotriva suveranilor români și împotriva marilor demnitari de stat a dovedit în mod clar că mașina infernală care trebuia să arunce în aer tribuna regală de la cursele de cai era fabricată la Budapesta”⁶.

Propaganda în școală

Guvernul de la Budapesta a dispus imprimarea și – ceea ce este mai grav – a aprobat apariția unei abundente producții de lucrări didactice, menite să propage în sufletul tinerilor unguri credința în integritatea Ungariei, certitudinea că „petecul de hârtie de la Trianon” nu are decât o existență efemeră și că tineretul trebuie să aștepte vigilent ziua decisivă a victoriei finale și a reglării conturilor. Analistul elvețian oferă numeroase exemple în sprijinul tezei sale, din care spicuim:

4 M. Richard Bovet-Grisel, *L'Opinion d'un neutre sur le bolchevisme magyar*. Berna, Librărie A. Lefilleul, 1919.

5 J. Bauler, op., cât., p. 10.

6 Ibid., p. 13. Despre bolșevism ca înveliș pentru iredentism, a se vedea și lucrarea lui Mihai Stratulat, *Revizionism și neorevizionism ungar*, Ed. Globus, București, 1994, în secțiunile consacrate acestui subiect. De asemenea, și capitolul dedicat campaniei românești din 1918 – 1919 din această lucrare.

a) „Manualul de retorică” apărut la Budapesta în 1922 și aprobat de Ministerul Instrucției Publice ilustrează genurile stilistice după cum urmează:

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

— Descrierea: „«Piața lui Matei din Kolosvar este în Ungaria locul unde se poate visa cel mai minunat vis al grandorii de altă dată». (Este de remarcat că Kolosvar – Cluj – se găsește azi în România)”;

— Elocința: autorii manualului aleg discursul pronunțat la 28 mai 1921 de către „unul dintre cei mai iluștri călăi ai naționalităților, contele Apponyi: «Căci eu iubesc mereu patria integrală. În inima mea ea nu este îmbucățită. Această integritate a Ungariei, care este în toate inimile maghiarilor, nu va putea fi distrusă de nicio forță, ea nu va putea să dispară decât dacă ni se vor smulge inimile...»”;

— Poezia: textul selectat este imnul ungar al lui Sajo Sandor: „«Nu vom ceda nici cea mai mică parcelă din pământul nostru, nici cu prețul sângelui nici cu prețul tratatelor nici cu prețul infernului nici cu cel al cerului... Paiele străine ne murdăresc brazdele noastre sacre! În această lume otrăvită de mii de otrăvuri, freamătă în mine, ca o mărturisire, un singur sentiment: Sunt ungar! îmi ador rasa și mai curând vreau să mor decât să-mi schimb naționalitatea»”.

7 Cf. ibid., p. 27.110

b) „Manualul de matematică” din clasele secundare, apărut la Budapesta în 1922, conține texte ale problemelor compuse după acest calapod: „«Temă: Ungaria mutilată (exercițiile 98 – 114). În 1910, teritoriul Ungariei (fără Croația și Slovenia) era de 282.870 km². În 1922, teritoriul Ungariei mutilate este de 91.114 km – La cât la sută din teritoriu se ridică pierderea noastră provizorie?»”.

c) Hărțile și atlasele destinate școlilor, deseori vândute la prețuri modice sau distribuite gratuit, nu țin cont de schimbările impuse de Tratatul de la Trianon. Un singur exemplu: în atlasul de

geografie" publicat la Budapesta în 1922 (deci după trei ani de la Trianon), contururile Ungariei sau denumirile sunt menținute exact ca înainte de război. Și acest atlas, ca atâtea altele, a avut de asemenea aprobarea Ministerului de Instrucție Publică⁷.

d) Manualele de muzică, apărute sub egida oficialităților, cuprind, aproape exclusiv, cântece tendențioase și revizioniste. Manualul clasic de Hakl, apărut la Budapesta în 1922, abundă în strigăte de ură și sloganuri războinice. Câteva mostre de titluri: „Ungaria sfâșiata”, „Ungaria cea

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Mare”, „Rugăciunea lui Rakokzy”, „Drapelul național”, „O, nefericitule ungur” etc.

e) Pe coperta „Manualului de igienă” publicat la Budapesta în 1920 se află următorul motto: „Ungaria sfâșiata nu este o țară; Ungaria întreagă este paradisul!”.

Propaganda maghiară prin Biserică

Nici biserica nu a fost uitată și scutită de diriguitorii politici ungurești. În biserică nu se propovăduia dragostea de aproape, ci, dimpotrivă, ura și îndemnul la răzbunare. Preoții cultului, fără excepție – catolici, reformați, unitarieni – primind cuvânt de ordine de la conducătorii politici maghiari au transformat amvonul în tribună iredentistă. Serviciul religios capătă o importanță secundară. Tema predilectă a preoților devine: „fraternitatea între maghiari și unirea cititului patriei maghiare unitare”. Jean Bauler scrie: „Predicile pronunțate din înaltul amvon tind să convingă pe credincioși că Dumnezeu a pedepsit poporul maghiar pentru păcatele sale, dar că nu depinde decât de el să se ridice și să facă să renască gloria trecutului. Aproape toate predicile se termină prin imnul maghiar, în care Fecioara «patroana eternă a Ungariei» este implorată să-și amintească de patria milenară maghiară”.

Propaganda maghiară nu s-a dat înapoi nici în fața sacrilegiului de a transforma până și cărțile de rugăciune în mijloace de propagandă. Mai mult, o Biblie tipărită în 25.000 de exemplare în orașul Debrețin includea un număr masiv de cântece iredentiste, care încep, cel mai adesea, prin aceste versuri atât de puțin nimerite într-o carte de rugăciuni: „Fii santinelă neclintită pentru patria ta, o, maghiarule!”. Publicistul elvețian redă și episodul elaborării „Catehismului iredentist”: „În luna mai 1922, Liga profesorilor din

școlile secundare din Ungaria a organizat un concurs în vederea redactării unui catehism maghiar iredentist. Profesorul Károly János a fost clasat primul. Catehismul său, tipărit în o sută de mii de exemplare, a fost distribuit în cea mai mare parte în școlile ungurești din

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Cehoslovacia, România și Serbia... Una din primele teze amplu dezvoltate este următoarea: «Dreptul poporului maghiar la teritoriile pierdute», (9.

Până și imaginea Mântuitorului Iisus Hristos a fost rechiziționată și pusă în serviciul propagandei maghiare, chipul Său, încadrat de hotarele Ungariei Mari, fiind imprimat pe cărți poștale iredentiste difuzate în mii de exemplare.

Concluzia lui Jean Bauler este lămuritoare: tr Ar fi inutil să mai insistăm. Într-adevăr, credem că am dovedit cu prisosință cât de periculoasă este politica Ungariei și că Marile Puteri ar trebui să exercite o presiune serioasă asupra conducătorilor acestui popor, pentru a împiedica o nouă catastrofă". În viziunea sa, ungurii sunt inamicii păcii europene și prin aceasta proprii lor dușmani: „Cel care crede că trebuie să scrie aceste rânduri este un observator sincer, obiectiv și dezinteresat. Doresc ca ele să-și găsească ecou în inima adevăraților patrioți din Budapesta" 10.

*

„Presiunea maghiară”, în forma de mai sus, devenea după 1944, în noile condiții, o imposibilitate practică. Deși zona Transilvaniei va fi iarăși focarul unor asemenea tentative, mai cu seamă în intervalul 1944 – 1946, spațiul politic postbelic solicita o schimbare de ton. Noile condiții au diminuat o perioadă avântul revizionismului maghiar. Ea s-a dovedit însă extrem de scurtă, vechile teze ale istoriografiei ungare din anii '20—40 și declarațiile politice cu acest mesaj fiind resuscitate deja în anii '60—70.

3. Presiunea revizionistă în perioada regimului comunist

După 1944, minoritatea maghiară a devenit extrem de activă în politica românească. Comuniștii victorioși în România, în mare majoritate alogeni, cuprindeau o mare parte dintre membrii acestei etnii. Având vechi legături cu falanga bolșevică, funciar antinațională, revanșarzii unguri au

9 Ibid., p. 39.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

declanșat încă din primele momente programul Kominternului privind caracterul „multinațional” al statului român. Au avut loc chiar și convertiri spectaculoase ale foștilor naționaliști unguri (horthyști) la ideologia comunistă, aceasta din urmă utilizată atunci ca o altă fațetă sau canal de manifestare ale revizionismului maghiar.

În octombrie 1944, s-a reorganizat rapid pe noile alinamente ideologice MADOSZ-ul, transformându-se în Uniunea Populară Maghiară (UPM) din România. Acest organism și-a încetat existența în 1953, iar în 1968 a fost creat Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară, parte componentă a Frontului Unității Socialiste. Aportul minorității maghiare la instaurarea comunismului în România nu l-au constituit atât acțiunile UPM-ului, cât faptul, mult mai semnificativ, că membrii ei constituiau în Transilvania baza organizațiilor județene comuniste¹¹. Regionala Cluj a PCR, bunăoară, avea în componență, în 1945, aproape 70% maghiari (ea includea județele Cluj, Someș, Turda, Bistrița și Sălaj, județe cu populație preponderent românească!).

11 Vezi în această cheștiune Mihai Stratulat, op. cit., din care vom extrage informații și date statistice pentru acest fragment.

În 1952, sub presiunea naționalismului unguresc, vopsit în roșu de această dată și camuflat sub pavăza protectoare a internaționalismului proletar, s-a creat în Transilvania Regiunea Autonomă Maghiară. Inițial, a avut o suprafață de 13.500 km², în 1961, de la 1 ianuarie, ajungând la 12.500 km², cuprinzând aproximativ teritoriile actuale ale județelor Covasna, Harghita și Mureș. Specificul acestei zone era că întreaga infrastructură cuprindea minoritari unguri, funcțiile cheie din administrația de stat și aparatul de partid, din instituțiile economice, sociale, culturale, științifice etc. aparținându-le în proporție covârșitoare: „Pe teritoriul regiunii autonome maghiare se petreceau lucruri inacceptabile pentru un stat național-unitar și suveran: actele oficiale se întocmeau în limba maghiară și, eventual, bilingv; inscripțiile cu denumirile localităților, străzilor, instituțiilor etc. erau, majoritatea, în limba maghiară ori bilingve; se maghiarizau numele românilor; în multe localități nu existau școli în limba română; preoții, învățătorii, alți intelectuali

români trăiau sub o permanentă amenințare; din cauza presiunilor și violențelor, numeroși

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

români au trecut la catolicism sau protestantism, au renunțat să-și mai dea copiii la școli românești; mulți români și-au părăsit locurile de baștină. În Practic, limba maghiară devenise în Regiunea Autonomă Maghiară o a doua limbă oficială în stat, într-un teritoriu în care orele de limbă și literatură română, de istorie sau geografie a României căpătau accente de zeflema și parodie.

Pe plan extern, o scurtă perioadă de timp după încheierea Tratatului de Pace de la Paris, Ungaria abandonase, cel puțin la nivelul instituțiilor și al autorității de stat, discursul politic revizionist. Repausul nu avea să fie însă îndelungat, căci în zilele revoluției ungare din octombrie-noiembrie 1956, la Budapesta se vehiculau deja vechile sloganuri tradiționale ce vizau expres „problema” Transilvaniei. Etapa ce a urmat se caracteriza mai cu seamă prin activismul emigrației maghiare din Europa de Vest, SUA sau Canada, neprizate încă, oficial, de autoritățile maghiare. Publicul român sau maghiar intra în contact cu acestea pe trasee indirecte, cum au fost atunci posturile de radio Vocea Americii sau Europa Liberă¹³.

Politica fățiș revizionistă a autorităților maghiare începuse practic odată cu cel de-al IX-lea Congres al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar din 28 noiembrie-3 decembrie 1966. Kádár János, prim-secretar al PMSU, includea în raportul său următoarea considerație: „Tratatul de la Trianon a fost un dictat imperialist care a dezmembrat Ungaria, acordând Transilvania României” ¹⁴.

A fost semnalul declanșării campaniei neorevizionismului la nivel oficial. Intervalul următor este martorul unor intense luări de poziție pe această direcție: în diverse interviuri, cu ocazia semnării Acordului Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (Helsinki, 1975), de la tribuna celui de-al XXV-lea Congres al PCUS (24 februarie – 5 martie 1976), Kádár János lansa teza „dictatului de la Trianon” sau comenta evenimentul în termeni de „ciopârțirea trupului Ungariei” ¹⁵. Istoriografia maghiară s-a convertit rapid la noua orientare indicată de autoritatea

¹² Ibid., p. 208.

¹³ În această chestiune, a se vedea ibid., p. 308 – 309.

¹⁴ Apud. ibid., p. 310. Pentru amănunte, vezi Ștefan Pascu,

Ștefan Ștefănescu (coord.).

Jocul periculos al falsificării istoriei, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

15 Cf. ibid., p. 310.

114

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

politică. Vechile teze revizioniste din anii '20—40 sunt reabilitate, sarcinile noi ale științei fiind exprimate cu limpezime de un istoric ungar: „Trebuie să prezentăm meandrele reale sau considerate reale ale istoriei noastre, chiar dacă istoria reală suferă de știrbire, dar, cel puțin pentru noi, să fie o istorie bună și nu o istorie împotriva noastră” 16. „Istoria bună” desemna, distorsionarea flagrantă pe direcție antiromânească a realităților trecute sau prezente. A urmat condamnarea Tratatului de la Trianon, „justificarea” revizionismului interbelic, scenariu de autonomie sau independență ale Transilvaniei, promovarea tezei „responsabilității Ungariei pentru minoritățile maghiare din afara granițelor”.

Literatura obsesiei revizioniste maghiare a fost uriașă. Unul din punctele de culminație s-a numit Istoria Transilvaniei, colecție de falsuri și denaturări apărută în 1986 în trei volume, sub redacția ministrului culturii din perioada respectivă. Căpătase deci girul autorității statului maghiar¹⁷.

16 Apud. ibid. p. 311.

17 Recent a fost pusă în circulație o ediție nouă, prescurtată, în limbile engleză, franceză și germană, a lucrării citate. O prezentare a acestei ediții a fost realizată de Sandra Cristea în „Mișcarea”, nr. 50, 15 – 30 mai 1995.

18 Apud., ibid., p. 313.

În 1982, ministrul de externe al Ungariei, János Peter declara tranșant: „Prin recunoașterea clauzelor teritoriale, prevăzute prin Tratatul de Pace de la Trianon (1920) și, respectiv, de la Paris (1947), Ungaria nu a considerat niciodată ca drepte și temeinice aceste clauze care i-au fost impuse și nu negociate, fiind astfel numai aparent acceptate, datorită unor împrejurări istorice conjuncturale nefavorabile” TM. Propaganda revizionistă maghiară s-a calat apoi perfect pe tezele „Europei centrale”. În 1988, un autor ungar constata într-o lucrare intitulată Traumland Mitteleuropa?: „Când ne gândim la Transilvania și la ocazia pierdută de a crea aici o Elveție a Europei

centrale ne vine greu să ne stăpânim sentimentele”. În același an, fostul președinte interimar al Ungariei declara: „Naționalitatea maghiară care trăiește în afara frontierelor noastre, în mod deosebit maghiarii din Bazinul Carpatic, constituie parte a națiunii ungare. Pe drept, aceștia așteaptă ca Ungaria, în toate împrejurările, să simtă răspundere față de ei”.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

În 1988 se înființa la Stuttgart filiala vest-germană a Uniunii Mondiale Ardelene. Cităm din discursul unuia dintre conducătorii ei: „Ardealul trebuie scos de sub conducerea României, acesta fiind interesul Europei și al națiunii maghiare. Potrivit convingerilor mele, pentru realizarea independenței Ardealului există trei alternative: 1. crearea Ardealului de sine stătător, de așa manieră încât toate grupările etnice de acolo să beneficieze de acest lucru. Eu aș numi aceasta cipriotizare. 2. Trebuie creat un Ardeal liber și independent, care fără a fi împărțit teritorial să-și poată exercita aceste calități. 3. Alipirea Ardealului la Ungaria, iar germanilor și românilor să li se acorde și să li se asigure drepturi autonome” 19.

Un element important în declanșarea și susținerea propagandei l-au avut grupările constituite ale diasporei ungurești. Un „Comitet pentru drepturile omului în România” constituit în februarie 1976 din cetățeni americani de origine maghiară elabora în 1977 o „informare despre maghiarii din România”, unde România este cotate ca țară multi-etnică, ungurii drept supuși unui regim de asimilare și asuprire etc, etc. Scopul acestui demers era limpede, grupul nefiind altceva decât unul dintre lobby-urile ungurești antiromânești ce funcționau și funcționează pe teritoriul SUA. La toate acestea se adaugă lucrările revizioniste ale autorilor unguri apărute în Occident, în diferite limbi de circulație. Devine limpede că terenul pe care a căzut noul discurs revanșard al politicii maghiare de după 1989 a fost cu minuțiozitate pregătit cu multă vreme în urmă. De aici, buna lui întâmpinare.

O inventariere a direcțiilor acțiunii neorevizioniste ale Ungariei până în 1989 s-ar înfățișa astfel:

a) editarea unor seturi de lucrări cu vector antiromânesc și revizionist;

b) menținerea trează a simbolului „Ungariei Mari”;

19 Ibid., p. 314 – 315.116

c) tentativele de inoculare sistematică a ideii „superiorității”

națiunii maghiare și a rolului ei „civilizator” în această parte a Europei, atât minorității maghiare din România cât și opiniei publice internaționale;

d) coroborarea și coordonarea ofensivei antiromânești cu imigrația maghiară din Europa sau America;

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

e) căutarea de protectori dispuși, din diverse motive, să susțină tezele revanșarde ale Ungariei²⁰.

Trebuie precizat că abilitatea propagandei maghiare a mers atât de departe încât gesticulația politică antistatală și antiromânească a unor Király Károly, Takács Lajos (1976 – 1978), Szocs Geza (după 1980) a fost denaturată și „înnobilată” prin calificativul eronat de „anticomunistă”.

După 1989, evoluția revizionismului maghiar a atins cote greu prognozabile, amplificat și susținut atât din interiorul granițelor României cât și din exterior. Consecințele se văd deopotrivă în discursul oficial al Ungariei cât și în traseul politic anticonstituțional al UDMR-ului.

*

O subtilă modificare de strategie se cere obligatoriu consemnată. Propagandei directe, violente și stridente, făcând abstracție de orice camuflaj sau restricții, i s-a alăturat astăzi propaganda indirectă, mult mai subtilă și perversă, purtată prin rețelele mass-mediei mondiale de soldații interesului maghiar, nu obligatoriu de către reprezentanții direcți ai maghiarimii. Disputa s-a transferat astfel la nivelul instituțiilor europene. Energia enormă a fost risipită de reprezentanții maghiarimii pentru cucerirea sau penetrarea lor. Capacitatea uriașă a acestor instituții „apolitice” de lansare a mesajelor le conferă un statut însemnat pe harta logistică a continentului nostru.

20 Cf. *ibid.*, p. 315. După 1989, principala teză care se va adăuga la acest veritabil program va fi „obligăția Ungariei mamă de a-și apăra fii rămași în afara granițelor statului ungar”. Vezi *ibid.*, p. 215 – 230 și 322 – 351.

Asistăm, așadar, la „noua” formulă a iredentismului unguresc, alături de cea clasică a presiunii politice: propaganda și presiunea prin instituțiile europene.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

CAPITOLUL n

GEOPOLITICA EUROPEANĂ ȘI LOGISTICA INSTITUȚIONALĂ A REVIZIONISMULUI

1. Cooperarea maghiaro-britanică și producția de falsuri. Istoriografia în slujba politicii

Cea mai afectată dintre zonele supuse presiunii iredentismului maghiar a fost producția de lucrări „istoriografice”. Sub acest aspect, travaliul frenetic al Ungariei interbelice pare a păli. Ofensiva s-a declanșat după 1989 cu aceeași violentă patimă, dar cu metodologii mult mai rafinate. Continuitatea nu a fost dificil de menținut. Exemplul interbelic era viu căci legătura s-a păstrat cu tenacitate. Am arătat că politica oficială maghiară n-a stăvilit propaganda revenșardă sub niciun regim, nici chiar sub cel comunist.

O ilustrare aproape neverosimilă a ceea ce înseamnă astăzi colaborarea impecabilă între „istoricii” maghiari și occidentali o reprezintă un proaspăt Atlas de istoria lumii, editat sub egida Times, Editura Harper Collins, în 1992. Pagina de gardă a atlasului reprezintă imaginea cartografică a Ardealului. Ținta este desemnată limpede, iar conținutul va fi în consecință. Puseurile „științifice” ale truditivilor la această întinsă lucrare vizează o problemă vastă. Agresiunea împotriva României se înscrie însă cu precădere pe câteva traiecte precise și bine evidențiate: etnogeneza poporului nostru, statutul politic al Țărilor române, aspectul religios din acest teritoriu, Transilvania fiind aproape de fiecare dată în centrul atenției. Lectorul avizat va constata fără surprindere că, deși drapate mai puțin ostentativ, tezele susținute nu diferă de repertoriul consacrat deja de „istoricii” maghiari interbelici. Izul roessler-ian brăzdează de la un capăt la altul recenta coproducție.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Spicuim câteva denaturări flagrante, într-o ordine conformă cu cronologia chestiunilor aduse în dezbatere¹:

a) pe harta teritoriilor românești de la începutul secolului al IX-lea d.Hr. apare scris limpede: „Imperiul bulgar” ¹, existența românilor în aceste locuri fiind negată cu desăvârșire;

b) în sec. IX-X, în Răsăritul Europei, la Nord de Dunăre, îi întâlnim pe maghiari, pe ruși – românii fiind în continuare ignorați³;

c) la începutul sec IX, populația care trăiește în spațiul românesc este, în viziunea autorilor, păgână, cu excepția unei fâșii în

extremitatea vestică, unde credința creștin ortodoxă coexistă cu cea catolică⁴;

d) harta răspândirii monumentelor creștine nu indică, până în anul 600, nicio bazilică creștină în spațiul nostru nord-dunărean⁵;

e) în capitolul „Reforma și Contra-reforma: războaiele din Europa între 1517 – 1648”, harta confesiunilor religioase ne arată Transilvania inclusă Ungariei (deci nici pomeneală de principatul autonom sub suzeranitate turcească; tocmai când, în 1648, Transilvania participa ca stat suveran la încheierea păcii Westfalice); confesiunile indicate sunt numai cele catolice și protestante. Totodată, Țara Românească și Moldova apar ca părți integrante în Imperiul otoman, iar sub raport confesional sunt prezentate aici, cartografic, echilibrate ca pondere religiile musulmană și creștin ortodoxă⁶;

1 Călin Câmpean a consacrat acestei coproducții istorice o analiză ce-i dezvăluie, punct cu punct, „sunetul secund” al revizionismului maghiar. A se vedea „Mișcarea”, nr. 11 (23), an. III, lui. 1994, p. 3.

2 Atlas de istoria lumii, ed. cit., p. 108.

3 Ibid. p. 111, 123.

4 Ibid., p. 101.

5 Ibid., 92 – 93.

6 Ibid., p. 183, 187.

7 Ibid., p. 214.

f) dezvoltând partea intitulată „Consolidarea naționalismului în Europa, 1800 – 1914”, autorii oferă o hartă a repartiției etnice în

Transilvania, în urma căreia trebuie să concludem că în Țara Bârsei etnicii germani au încetat să mai fie prezenți și, în plus, în toată zona curburii, până inclusiv în Țara Făgărașului, nu este semnalată populație românească⁷;

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

g) perimetrul fostului regat al Sf. Ștefan încadrat conștiincios pe tot parcursul lucrării este reluat obsesiv (și) într-un capitol intitulat „Problemele politice ale Europei în 1919 – 1934”.

Comentariile nu-și au rostul. O dezbatere asupra bunei credințe a istoricilor britanici care au elaborat acest volum devine fastidioasă. Intenționat sau nu, ei au girat cu autoritatea lor un fals grosolan ce încalcă orice normă deontologică și ofensează grav un întreg popor.

Dar o asemenea evaluare ar însemna, din punctul nostru de vedere, prea puțin. Este limpede că sursele pe care le-au avut nu au fost confecționate de istorici români, și, mai mult, că ele aparțin patrimoniului „științific” unguresc. Este semnul indubitabil că presiunea maghiară în aceste direcții și-a atins scopul, că instituțiile occidentale ce-au girat dicționarul respectiv au fost penetrate masiv de factorul unguresc. Or, asta interesează în primul rând în această discuție.

„Frontiera maghiară” – evaluată din acest punct de vedere – se întinde așadar mult mai departe decât granița statului unguresc. Academii britanice se transformă în viguroase puncte de susținere a înaintării „frontierei maghiare” spre ținta limpede, deși nedeclarată: direcționarea conștiinței publice europene în sprijinul iredentismului niciodată isprăvit al maghiarilor de ieri, de azi și de mâine.

Un alt traseu spre această țintă devenea, după 1989, faimosul dicționar Larousse.

2. „Sora noastră Franța” și problema româno-maghiară

Dicționarele sau enciclopediile sunt instrumente prime ale oricărui specialist. Aria lor de răspândire sau capacitatea de orientare în materie de cultură, istorie, politică etc. este esențială. A le „controla” informația înseamnă a domina o bună parte din arsenalul mental al potențialului cititor sau, pe de altă parte, a filtra în folosul tău tipul de informație vehiculată la un moment dat. Este motivul principal pentru care publicațiile de acest fel dobândesc pe eșichierul disputelor europene rol geopolitic sau strategic primordial.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

O plauzibilă ilustrare este recent apărutul Le Petit Larousse8. Prestigiul acestui dicționar este imens. Zona de difuzare și – îndeosebi ponderea pe care o deține între „distribuitorii” mondiali de informație enciclopedică îl consacră ca unul dintre reperele în materie, imposibil de ignorat. Tirajul său de peste un milion de exemplare, în ediții multilingve, sunt argumente în plus. A reuși să-ți plasezi aici referințele care te avantajează – din punctul de vedere al politicii sau culturii naționale – echivalează cu a deține avantajul într-o posibilă confruntare ulterioară.

Devine limpede importanța pe care o capătă un asemenea instrument pentru „imaginea externă” a oricărui stat devenit rubrică de dicționar. Importanță dublată de încă un aspect ce decurge din

specificul publicației: informația circulă univoc, nu există nici măcar teoretic posibilitatea corectării ei imediate după apariție. Unui dicționar Larousse nu i se poate riposta cu aceleași mijloace de către un stat care nu deține instrumentar de același nivel. Tentativele ulterioare din partea unor instituții lezate nu pot accede sub nicio formă la anvergura inițiatorului. Duritatea mizei rezidă în aceasta. Dicționarul Larousse anihilează orice ripostă și poate fixa în conștiința publică „adevărata” configurație istorico-culturală a unui spațiu (regiune) stat național etc, pe o durată de câțiva ani.

8 Ediția 1993.

9 Ed. cit.

10 Vezi materialul o ofensă la adresa României, semnat de Eh”.
Corneliu Dida în

„Mișcarea”, an III, nr. 4 (25), 16 – 28 Februarie 1994, p. 2.
Citatele din dicționar redată de noi sunt extrase din acest studiu.

Radiografia capitolului dedicat României în Le Petit Larousse⁹ a fost făcută¹⁰. Bilanțul este catastrofal. Istoria României este macerată fără scrupule, denaturată și răstălmăcită cu o lipsă de pudoare paralizantă. Cui prodest?... Întrebare inutilă. Tuturor acelor care se încrâncenează să refuze teza continuității milenare a acestui popor, legitimitatea actului Unirii de la 1918 sau acelor care au interesul astăzi să fie obturată perioada criminală 1947 – 1965 din istoria popoarelor răsăritene. Sunt mulți și – dicționarul o dovedește – extrem de influenți. Direcțiile enumerate sunt numai câteva dintre cele vizate în dicționarul francez. Suficiente ca să probeze fără greș că și în această bătălie unul dintre învingători se cheamă „propaganda maghiară”. Iată ce poate afla lectorul interesat în cercetarea istoriei românilor sau a relațiilor româno-maghiare (scopurile materialului nostru ne îndreaptă în primul rând către aceste chestiuni). Cităm din rubrica dedicată României:

Istorie: principatele Moldovei, Valahiei și Transilvaniei. Dacii sunt primii locuitori cunoscuți ai actualei Românie. Sec. I î. Hr.: Burebista pune bazele statului dac. 106: Traian cucerește Dacia. 271: Aceasta este evacuată de romani. Sec. VI: Slavii se stabilesc în regiune. Sec. XI: Creștinismul se răspândește aici; Biserica adoptă liturgia slavonă. Sec. X-XIII: invaziile turco-mongole perturbă regiunea, în timp ce ungurii cuceresc Transilvania în sec. XI”. Au trecut paisprezece secole de istorie și românii încă nu există... Ungurii cuceresc o

Transilvania a nimănuui său, în orice caz, nu a românilor.

În alt loc: „Moldova: Regiune istorică a României, azi împărțită între România și Republica Moldova. Istorie: Către 1352 – 1354, Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei, crează marca Moldovei. 1359: Aceasta se emancipează de sub tutela Ungariei sub Bogdan!”. Iar la litera „M” a aceluiași Larousse citim: „Marcă: (de la francicul marka, frontieră), sub Carolingieni, teritoriu jucând rolul de protecție militară în proximitatea frontierelor sau a regiunilor rău pacificate. (Condușe de marchizi sau maregrafi, mărcile s-au multiplicat în sec. IX)”. Basarab și Bogdan devin astfel „marchizi”, „făcuți” de regele Ungariei! Nimic nu împiedică cititorul occidental perfect ignorant în istoria acestor spații să-i asimileze maghiarilor.

Din istoria contemporană, spicuim: „1918: Trupele române pătrund în Transilvania. 1919 – 1920: Tratatul de la Neuilly, Saint-Germain și Trianon atribuie României Dobrogea, Bucovina Transilvania și Banatul”. Sau: „1940: Ungaria recuperează o parte a Transilvaniei”. Sunt formulările preferate ale propagandei actuale de dincolo de Tisa.

Extrasele reprezintă o infimă cantitate din arsenalul tendențios aflat în dotarea autorilor dicționarului. Toată analiza denotă un parti-pris fără echivoc. Ungaria este – prin comparație – favorizată și „premiată” de fiecare dată. (Rubrica ce ne este dedicată abundă în formulări de acest soi: „Arad, oraș în România, lângă Ungaria”. Sau: „Criș, trei râuri care

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Izvorăsc în Transilvania, confluează în Ungaria și se varsă în Tisza”. Informații corecte, dar – după cum observă referentul – nicio referire la România.)

Concluzionând, tezele preferate ale „specialiștilor”, frați întru ginta latină, sunt cele consacrate deja: etnogeneza poporului român este eludată sau împinsă în zona ambiguității, influența ungurească în teritoriile românești este decisivă de fiecare dată, iar 1918 este transformat într-un eveniment factice, simplu rod al jocurilor de alianțe conjuncturale, dacă nu într-un veritabil rapt teritorial avându-i ca protagoniști pe români. Dacă se adaugă la acestea minimalizarea sistematică a tot ceea ce înseamnă izbândă românească va rezulta o imagine – vai, palidă! – a rubricii „România” din dicționarul Le Petit Larousse.

*

A purcede la asemenea evaluări nu echivalează nici pe departe cu încercarea unei replici la adresa prestigiosului tom. Ar fi ridicol și superfluu. Scopul este mult mai modest: a oferi cititorilor încă un prilej de reflecție asupra a ceea ce înseamnă propaganda purtată pe traseele instituționale ale Europei și asupra subtilității agresiunii la care poate fi supus un stat. Politologii și sociologii analizează aceste cazuri în termeni de „agresiuni instituționale”. În limbajul pe care îl propunem aici, vorbim de deplasarea „frontierei maghiare” pe aliniamentul instituțional capabil să decidă sau să influențeze direcția politicii europene pe largi intervale de timp. Una dintre aceste instituții este dicționarul Le Petit Larousse. Dar, ținând seama de miză și de nivelul real la care se desfășoară disputele, nu cea mai însemnată.

3. Instrumentele analizei geopolitice în jocul geopoliticii europene

Se înțelege că eficacitatea unei instituții depinde de ponderea strategică pe care o ocupă la un moment dat în distribuțiile de putere pe continent. În această categorie se include și „instrumentarul” utilizat cu precădere de specialist în cartografierea geopolitică a teritoriului european.

123

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Cele mai însemnate sunt enciclopediile sau dicționarele geopolitice. Dat fiind travaliul uriaș pe care îl presupun, aparițiile lor constituie evenimente. Dintre acestea, astăzi se detașează net o apariție de ultimă oră în domeniu, Dictionnaire de Geopolitique, apărut în Franța, în 1993, la Editura Flammarion, sub direcția lui Yves Lacoste. Masivul tom depășește 1.700 de pagini și la el au colaborat peste cincizeci de reputați specialiști. Amploarea unui asemenea demers conferă volumului francez o importanță aparte. El va deveni în următorii ani principala referință a geopoliticianului de pe toate meridianele.

*

Cel dispus să deslușească mizele politice ale autorilor unor asemenea dicționare are în față o strategie infailibilă. Sociologii identifică pentru orice spațiu social un set de probleme ce prezintă pentru acel interval de timp un interes maxim. Este așa-numita „agendă socială”.

Strategia constă în a compara la un moment dat „agenda socială” europeană cu textele referitoare la teritoriile (zonele) geopolitice avute în vedere. A constata că textul în cauză marșează pe accentuarea „problemelor negative” (respectiv „pozitive”) de pe „agenda” înseamnă un serios indiciu despre obiectivele absconse ale autorilor respectivei publicații relativ la teritoriul în cauză. Strategia poate fi identică în cazul oricărui dicționar, însă, ținând seama de profilul celui care ne preocupă aici, miza se amplifică enorm.

„Agenda socială” europeană actuală ar putea cuprinde, la partea negativă, următoarele puncte: a) problema naționalismelor de orice fel; b) resurecția unor mișcări cu alură fascistă; c) holocaustul și pogromurile antievreiești consemnate în istorie (antisemitismul în general).

Iar în ceea ce privește elementele ei pozitive (acțiuni dezirabile) s-ar putea consemna: d) protecția minorităților; e) construcția Europei Unite și globalizarea mondială.

Vom lectura astfel dicționarul de geopolitică după două grile, cea dintâi urmărind istoria relațiilor româno-maghiare, iar cea de-a doua comparând „agenda” de mai sus cu rubricile „România” și „Ungaria” prezente în dicționar.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În primul caz, scenariul este aproape identic cu obsesivele teze ale iredentismului maghiar. Legat de subiectul fierbinte al originii poporului român sau al priorității vreunei populații în spațiul ardelean, dicționarul de geopolitică avertizează: „... Teoria «continuității daco-române» elaborată de școala transilvană înainte de secolul al XVIII-lea se opune viziunii ungare” 11, girând astfel și teza ungurească conform căreia maghiarii susțin că ei au colonizat o țară aproape pustie, unde românii din

Valahia și Moldova s-au instalat după Evul mediu” 12. Deja clasicele aberații ale lui Roessler populează deci un dicționar de geopolitică din 1993!

Formulele care prezintă actul de la 1918 sunt următoarele: „decupajele la care a fost supusă Ungaria între 1920 – 1945” 13, „dezmembrarea imperiului”, „integrarea Transilvaniei de către România”, „amputările teritoriale consfințite prin Tratatul de la Trianon” 14, „România a anexat în 1920 Transilvania și Bucovina” 15. Unirea de la 1918 este eliminată brutal din istoria românilor, ea

nefiind tratată în această lucrare.

Rubrica dedicată Transilvaniei conține o definiție stupefiantă. Transilvania este, în viziunea autorilor, „un ansamblu de teritorii ungurești devenite românești prin semnarea Tratatului de la Trianon... Ea le-a fost oferită românilor în 1920” (!!) 16. Și exemplele ar putea continua.

11 Dictionarul citat, p. 1504.

12 Ibid., 1505.

13 Ibid., 592.

14 Ibid., p. 742.

15 Ibid., p. 1295.

16 Ibid., p. 1504.

A doua grilă de lectură aplicată dicționarului oferă rezultate mult mai spectaculoase. România se desenează în final ca o țară xenofobă, bântuită de un naționalism violent, funciar, o țară agresivă și antisemită, a cărei istorie a fost marcată sistematic de pogromuri sau gesturi asimilatoare împotriva minorităților. De fiecare dată tabloul sumbru al istoriei românilor iradiază luminând tabloul Ungariei de ieri și de azi. Cităm aprecierile referitoare la matricea comportamentală a românilor aflate la rubrica „România”: „Acest naționalism exagerat, ce relevă o trăsătură romă – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

nească mult mai veche, explică, de asemenea, singularitatea geopolitică actuală a României” 11. Se accentuează pe „naționalismul cel mai radical” TM, „argumentând”: „În numele unui naționalism românesc exacerbat, minoritățile etnice au fost obiectul unor forme diverse de discriminare și constrângere. Acestea s-au exercitat în mod deosebit de violent împotriva evreilor, care au fost obiectul unor sângeroase pogromuri... Această derivă antisemită a apropiat România de metodele naziste ale celui de-al treilea Reich” 19. Aprecierea are rol fundamental, căci despre aceeași perioadă, dar în Ungaria de data aceasta, autorii nu lansează niciun calificativ. Dacă în România, în 1941, avem de-a face cu „conducători ultranaționalisti”, despre Miklós Horthy se spune numai că a fost „regent al Ungariei” \ Comparăția, în contextul politic actual, vorbește fără tăgadă despre țintele pe termen lung ale inițiatorilor dicționarului.

17 Ibid., p. 1292.

18 Ibid., p. 1293.

19 Ibid., p. 1295.

20 Ibid., p. 1295.

21 Ibid., p. 1505.

22 Ibid., p. 742.

23 Ibid. p. 742.

După 1944, lucrurile nu se schimbă semnificativ în cazul României. Aberanta sintagmă „era național-comunismului” este validată de volumul francez și explicitată fie prin, peenofobie generalizată și ostilitate în ceea ce privește minoritățile” 20 fie prin „luptele naționaliștilor împotriva minorităților” 21. (Este invocat tendențios conflictul de la Târgu-Mureș din martie 1990 și fără a se uita ca denumirea localității românești să fie tradusă și în ungurește.) În opoziție, între 1949 și 1988, Ungaria este considerată a fi renunțat la orice pretenții iredentiste²², atitudinea perfect europeană a acestui stat continuând să se manifeste și după 1989²³. Ungaria de astăzi acționează, în viziunea autorilor, în primul rând pentru „spiritualizarea frontierelor”. Să reluăm argumentele împotriva unor asemenea aserțiuni este inutil. Utilă ar fi poate precizarea că numai cine nu a vrut să vadă nu a văzut iredentismul agresiv al Ungariei atât din perioada comunistă cât și de după 1989. Autorii însă nu au vrut. Mai mult, au privit parcă prin lunete diferite trecutul și prezentul celor două țări vecine, Ungaria și România.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Altă temă de o actualitate indiscutabilă este cea a minorităților. România este repetentă și de această dată, spre deosebire de Ungaria, campioană absolută și la această probă. România a persecutat minoritățile religioase: „... exemplul României, unde minoritatea maghiară protestantă din Transilvania a căutat să reziste la ASIMILAREA forțată exercitată de puterea română. (Atenție: nu comunistă, ci „română”! – n. n). Structura religioasă proteja rețelele de rezistență care se puteau menține, pastorii unguri situați de cealaltă parte a frontierei serveau de punct de sprijin, iar parohiile lor drept puncte de primire a comunităților maghiare care părăseau Transilvania^{fz}. România a persecutat apoi minoritatea maghiară: „În ciuda presiunilor la care această minoritate a fost supusă timp de decenii, ea a refuzat să părăsească teritoriul pe care trăiește de secole”²⁵.

24 Ibid., p. 348.

25 Ibid., p. 1036.

26 Ibid., p. 1295.

27 Ibid., p. 744.

Cifrele oferite de autori pentru estimarea minorităților din România sunt cel puțin stranii: în ceea ce privește ȣiganii din România, „o estimare de 2 milioane pare plauzibilă” 26, iar ungurii s-ar găsi în număr de 2, 2 milioane, ei fiind „obiect de presiuni asimilatoare constante, care au sfârșit prin a le bloca dezvoltarea culturală și demografică” 21. (O întrebare se ridică: dacă ungurii sunt astăzi în număr de 2, 2 milioane după sistematice tentative de „blocare” din partea statului român, câți unguri consideră autorii că au existat în Transilvania înainte de 1944?... Chestiune „uitată” cu seninătate). Este inadmisibilă o asemenea tehnică la o lucrare de anvergura celei discutate aici. Cifrele ultimului recensământ din România sunt limpezi: 400.000 de ȣigani și 1, 6 milioane de unguri. Dacă toate cifrele vehiculate în acest dicționar au asemenea marjă de eroare, valoarea lui ca instrument științific se anulează, fie și numai pentru acest motiv. Impresia care se degajă la capătul lecturii este cea a unei Româнии multietnice, polimorfe, pestrițe, care nu ar justifica, sub nicio formă, sintagma „stat național”. În plus, „religia ortodoxă”, „lipsa tradițiilor democratice” obstrucționează serios intrarea României în competiția europeană. Și încă o

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

notă proastă în actualul context: „relațiile României sunt destul de bune cu Serbia” 2.

28 Ibid., p. 1297.

29 Ibid., p. 742.

30 Ibid., p. 744.

31 Ibid., p. 1504. Ar fi multe de adăugat despre ignorarea deliberată a perioadei comuniste în spațiul răsăritean sau despre tratamentul aplicat „Moldovei”. Comentariile în legătură cu instaurarea regimurilor comuniste de ocupație, bunăoară, sunt reduse la o frază: s-a proclamat RPR după „abdicarea și plecarea Regelui Mihai” (\\) – ibid., p. 1295 –, iar teritoriul de dincolo de Prut devine „teritoriu românofon”, populat, printre alții, de 2, 8 milioane de „moldoveni” – ibid., p. 1041. Aceste analize depășesc însă obiectul materialului de față.

În opoziție, tabloul Ungariei este redat în tușe luminoase,

senine, în perfectă concordanță cu tot ceea ce înseamnă astăzi criteriile europene de evaluare a unui stat. Ungaria cumulează toți „indicii europeni”, oricum ai privi-o. Ungaria este un teritoriu compact în ceea ce privește populația: „Fapt excepțional în Europa centrală, populația este, din punct de vedere etnic, foarte omogenă, constituită din 95% maghiari” 29. În Ungaria nu au existat „conducători ultranaționaliști” – Miklós Horthy este numai „regent al Ungariei” – Ungaria nu a cunoscut pogromuri, Ungaria nu a promovat asimilarea etnică sau discriminările rasiale. (Iredentismul a fost, în viziunea autorilor, o manifestare sporadică stopată definitiv după 1944). Ungaria apare ca un stat șicanat sau agresat sistematic de vecina ei, România: „Viața politică ungară este marcată de aceste vicisitudini istorice” O. Iar verdictul, în ceea ce privește Transilvania: „acest teritoriu rămâne unul din punctele fierbinți ale Europei Centrale” 31.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

CAPITOLUL m

REINVENTAREA EUROPEI CENTRALE

1. Noi proiecte culturale, vechi ideologii imperiale

Fetișizarea unor autori, tonul strident, hagiografic, în invocarea unor lucrări, răspândirea unor puncte de vedere până la transformarea în locuri comune sunt strategiile tipice utilizate de posesorii instituțiilor culturale pentru impunerea tezelor menite a le justifica sau consolida pozițiile deținute la un moment dat.

Unul dintre exemplele recente și peremptorii în acest sens este „primirea” ultimei lucrări a cercetătoarei americane Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics în Ceaușescu's România*, apărută la Editura Humanitas¹, sub un titlu adaptat cu vădit scop propagandistic: *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*. Distribuția elogiilor a fost neînfrânată, cartea și autoarea proiectate urgent la rang de reper. Celelalte perspective asupra intervalului cercetat de Verdery vor deveni astfel lecturate și evaluate în funcție de lucrarea în cauză. Mai mult, ca urmare a rangului înalt dobândit, opiniile emise de Verdery – înainte ori după recenta „validare” instituțională – capătă statut și greutate privilegiate în dezbaterile culturale românească. Prin prisma discuției din această secțiune – motivul „Mitteleuropa” – cartea conține elemente ce nu pot fi ignorate. Dar mai importantă devine acum, după „consacrarea” cercetătoarei americane, semnalarea opțiunilor vechi și

niciodată abandonate ale lui Verdery, de data aceasta cu referiri directe asupra noii configurații politico-culturale europene. Lucrarea vizată de noi este Transilvanian Villagers (Sătenii transilvăneni), o carte mai veche a cercetătoarei, apărută în 1985 la prestigioasă editură University of California Press, rod al unor ample cercetări asupra istoriei Transilvaniei.

București, 1994.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Lectorul atent și avizat va detecta fără dificultate o idee ce pulsează de la un capăt la altul al cărții. Este vorba de o judecată axiologică prin care se pune, nu o dată, semn pozitiv Imperiului austro-ungar și unul negativ naționalismului – „hidra” –, fie acesta cel românesc, perfect îndreptățit. Simpatia pentru Imperiu, în fapt teritoriul vizat de adepții actuali ai Mitteleuropei, din partea unui autor primit cu surle și trâmbițe în spațiul culturii române capătă în contextul actual conotații semnificative. Cartea lui Verdery a văzut lumina tiparului în 1985. La începutul anilor '80, în zona Europei Centrale se declanșa o subtilă campanie de resuscitare a motivului „Mitteleuropa”, campanie cu bătaie lungă și adusă la apogeu peste mai bine de un deceniu, când condițiile redeschiderii dosarului sunt deja coapte.

2 Ed. Arcantiere, Paris, 1990.

3 C. Karnoouh, op. cit., p. 29.

Pe același traseu desenat pe arunci timid de Verdery, de sub pana altui cercetător practicant și el ani buni pe teritoriul României, Claude Karnoouh, vede lumina tiparului în 1990 o lucrare ce se circumscrie fără dubii subiectului nostru: L'invention du peuple. Chroniques des Roumains. Essai (Inventarea poporului. Cronicile românilor. Eseu) 2. Titlul mărturisește de la sine opțiunile recente ale „fostului” marxist C. Karnoouh. Volumul a fost oferit publicului românesc în 1994 de către aceeași Editură Humanitas, dar, strategic, cu un titlu mult împlânzit: Românii. Tipologii și mentalități. O grilă de lectură potrivită (și) în acest caz este atitudinea față de chestiunea Europei centrale și, fatalmente, față de statutul Transilvaniei. Rezultatele sunt de data aceasta infinit mai spectaculoase. Limbajul este frust și tonul răspicat, nuanțele par a nu-și mai avea rostul după zece ani de asiduă propagandă. Canavaua pe care Karnoouh își țese argumentația este conținută în următorul fragment: „Există, mi se

pare, o cultură autentică transilvăneană, pe care o împart, indiferent de naționalitate și de religie, toți locuitorii acestei provincii, chiar dacă-și arată mutual dispreț și, uneori, ură” 3. Aserțiunea va fi ridicată la rang de teză. Dacă se adaugă la acest filon al cărții acribia cu care „fostul” marxist Karnoouh invocă toponimia maghiară a locurilor; grija de a evita discuții pe tema, dureroasă încă pentru populația românească, a „conviețuirii” româno-maghiare în spațiul ardelean (strategia e bine gândită căci cartea fusese destinată

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

publicului occidental); abilitatea de a vorbi despre o „Transilvanie” plasată undeva în zona României, dar suficient de vag reperată încât să poată lăsa impresia unui teritoriu cvasiautonom; dibăcia de a plasa formule insidioase gen: „Această sfâșiere caricaturală la unii, dar tragică la toți, a intelectualului român, care, neștiind niciodată unde se află patria lui spirituală, oscilează mereu...” 4 – va reieși rețetarul și imaginea unei lucrări clădite de la un capăt la altul în sprijinul traseului de înaintare favorit al unor intelectuali maghiari – sau nemaghiari dar captați de interesul și propaganda ungurească – și al unui comandament politic devenit obsesie: teza „Europei centrale”.

*

Cele două lucrări selectate de noi – nu atât pentru ponderea lor în dezbateri cât pentru tenacitatea popularizării lor în România – și datele lor de apariție, 1985 și 1990, desenează un arc cu alură ascendentă ce-și are punctul de plecare la începutul anilor ’80.

4 Ibid., p. 28.

5 Avantajele sunt cele pe care le oferă orice platformă: un set de propoziții coerente și compacte care va profila identitatea contestatarilor. Avatarurile strategiei se evidențiază în comparație cu alte tipuri de reacție: riposta militară sau cea spirituală. Prima strategie, ideologică, va da naștere disidentului, cea de-a doua, militară sau spirituală, rezistentului. Între disidență și rezistență există deci o diferență ce presupune unghiuri diferite de abordare. Dacă fenomenul disidenței (ideologic în esența lui) a fost, cu precădere, specific zonei Europei centrale, cel al ripostei militare și spirituale a marcat reacția românească la comunism începând încă din anul 1918.

Motivul „Europei centrale” se încadrează în seria termenilor

identificați de Karl Haushofer cu statutul de „panidei”. În perioada războiului rece – „război al ideologiilor”, cum susține Huntington –, ideologia Mitteleuropei s-a dovedit ispititoare în riposta împotriva ideologiei oficiale impusă în Răsărit. S-a petrecut procesul tipic în care unei ideologii i s-a răspuns cu o altă ideologie. Consecința a fost apariția unei categorii de contestatari care au format ceea ce numim îndeobște disidență. Fenomenul disidenței se cuantifică deci la nivelul ripostei ideologice, în planul „războiului ideologiilor”, purtând cu sine avantajele, dar și avatarurile unui asemenea tip de conflict⁵.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Cei care au resuscitat atunci motivul „Mitteleuropa” au fost intelectualii est-germani, susținuți însă masiv și prompt de omologii cehi și unguri. Prozatorul Milan Kundera, un animator fervent al acestei chestiuni, evoca în acea perioadă renașterea unei Europe Centrale cu ajutorul ungarilor, austriecilor, croaților, chiar polonezilor. Unul dintre materialele sale – *The Tragedy of Central Europe*⁶ – dă o imagine explicită asupra opțiunilor sale politico-culturale, lesne depistabile în majoritatea scrierilor sale. Un alt promotor faimos al acestei direcții este și ungurul Konrad György, impus cu o lucrare în limba germană elaborată cam în aceeași perioadă (1982): *Antipolitica*, având un subtitlu elocvent: *Meditații central-europene*. Un reprezentant tipic al unei categorii numeroase este scriitorul și gazetarul italian Claudio Magris, germanist de formație și susținător ardent al civilizației central-europene. În 1986, el tipărea cartea *Danubio*, al cărui parti-pris nu este greu de surprins. Capitolul dedicat Transilvaniei („*Transsilvanismus*”) degajă impresia unui spațiu eclectic – „creuzet de popoare”, scrie Magris – fără ierarhii sau priorități demografice și istorice. Majoritatea românească și minoritățile etnice sunt așezate de fiecare dată pe același plan. Transilvania îi pare drept un „... mozaic plurinațional româno-germano-maghiar ’n. Titulatura capitolului este explicată de Magris: „Conceptul de «*Transsilvanismus*» face aluzie la o pluralitate de neamuri unite prin sentimentul de a aparține unei regiuni mixte și compozite „8. Abrogând un interval istoric secular, imaginea reconstruită a Transilvaniei este distorsionată inevitabil. Făcând loc unor concluzii tendențioase, autorul conchide: „Acest creuzet de popoare și de neînțelegeri favoriza, cum se întâmplă uneori în teritoriile mixte de graniță, apariția și a conștiinței unei apartenențe

comune, a unei identități speciale, înțesată de contraste, însă de neconfundat în această particularitate conflictuală a sa, proprie fiecăreia dintre componentele aflate în conflict” 9.

6 New York Review of Books, 1984.

7 C. Magris, op. cit., Ed. Univers, București, 1994, p. 313.

8 Ibid., p. 318.

9 Ibid., p. 317. Futilitatea argumentației „împotriva” nu se poate discuta, tezele germanistului italian fiind răspicat invalidate, cu fiecare ocazie, de către români, care 132

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Adăugând la această concluzie bizară afirmații în genul „... noua Românie care, după primul război mondial a anexat Transilvania „10, Magris devine, cu voie sau fără voie, străjerul unei cauze care nu este sub nicio formă a românilor. Simpatia cu care germanistul privește Imperiul habsburgic nu face decât să întărească această impresie: „... o conviețuire tolerantă și firesc regretată după sfârșitul său, prin comparație cu barbaria totalitară ce i-a urmat, între cele două războaie mondiale, în spațiul dunărean „1 1.

Un alt autor¹², ce tratează chestiunea central europeană, este francezul Pierre Behar, care, într-o lucrare din 1991, vorbește despre Austro-Ungaria – idee de viitor, lucrare ce are subtitlul Permanențe geopolitice central-europene. P. Behar, inspirat din măreția de odinioară a casei de Habsburg, consideră că spargerea acestei „entități geopolitice” prin tratatele de pace de după 1918 a fost un gest pripit, ce nu a dus la rezolvarea chestiunii central europene, ci dimpotrivă. Mai apoi, chestiunea central europeană a fost blocată de invazia sovietică, dar nu anulată. După 1990, unitatea sa ar trebui refăcută, răspunzând tocmai caracterului natural al regiunii central europene. Caracterul alianțelor regionale, în principal alianța austro-ungară, este naturală și, deci, indiscutabilă, de aici decurgând, chipurile, și caracterul său de permanență și legitimitate. De unde, nici mai mult nici mai puțin, necesitatea refacerii ei într-un viitor previzibil.

și-au căutat – și găsit – într-un superb traseu milenar „apartenența comună” în cu totul altă parte. Iar ea s-a numit națiunea română.

10 Ibid., p. 319.

11 Ibid., p. 24.

12 Prezentările autorilor francezi Pierre Behar și Jacques Rupnik sunt preluate din Ionel

Nicu Sava, România în structura geopolitică europeană, ms.

Galeria autorilor francezi este completată de Jaques Rupnik, cercetător la Fundația Națională Franceză de științe politice, care, întrebându-se despre rolul Germaniei în Europa Est-centrală, redescoperă Europa centrală sub o nouă ipostază. Citându-l pe Kundera, Rupnik, în ediția a doua (1990) a „The New York Review of Books”, merge mai departe decât autorul ceh, considerând că „redescoperirea Europei centrale este mai mult decât nostalgia unei inocențe pierdute, mai mult decât «inventarea unei tradiții». Este, înainte de toate, o încercare de a regândi situația foarte dificilă a unei

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

arii, dincolo de clișeele marxiste și vechi stereotipuri naționaliste. Punctul său de plecare este cel mai adesea încercarea de a recupera o lume care s-a pierdut și o cultură care a fost și a rămas în mod fundamental pluralistă, ca rezultat al interacțiunii de secole între diferite tradiții culturale „13.

Iată cum prezintă Rupnik tipul aglutinat, cosmopolit, al omului central european, utilizând în acest sens un citat din Odón von Horvath, autor al Poveștilor din pădurile vieneze (1930), prezentat de autorul francez drept exemplul tipic al mixturii central europene: „Dacă mă vei întreba care este țara mea de origine îți voi răspunde astfel: m-am născut la Fiume, am crescut în Belgrad, Budapesta, Pressburg, Vienna și München, și am un pașaport maghiar, dar nu am o patrie anume. Sunt tocmai tipul clasic al mixturii austro-ungare: sunt în același timp maghiar, croat, german și ceh; țara mea este Ungaria iar limba cu care m-am născut este germana „N.

La numărul de lucrări în creștere se adaugă numeroase conferințe, simpozioane ori colocvii organizate în sprijinul și sub egida acestei idei, cel mai consistent fiind cel desfășurat la Viena, în februarie 1988. În ciuda legăturilor, cu preponderență financiară, între țările Europei Centrale și Republica Federală Germania, dezbaterile, axate în special pe planul cultural, ocultau prudent rolul Germaniei în acest ansamblu. Prudența venea de la conotațiile expansioniste ale conceptului „Mitteleuropa” din operele doctrinarilor germani interbelici.

După reunirea Germaniei din 1990 însă, și ținând cont de

ponderea economică a noii Germanii, nu numai în Austria dar și în toate țările vecine, „chestiunea unei Europe mediane reconstituită în jurul blocului german nu mai poate fi complet îndepărtată” 15.

13 Jaques Rupnik, Central Europe or Mitteleuropa? în The New York Review of

Books, ed. 1990, p 234 – 235

14 Ibid., p. 235.

Dictionnaire de Geopolitique, Rammarion, Paris, 1993, p. 1039, de unde am extras și majoritatea informației ce vizează istoricul conceptului „Mitteleuropa”.

Practic, chestiunea Europei centrale este deschisă odată cu rezolvarea (închiderea) chestiunii germane, prin actul reunificării din 1990. Faptul că problema este pusă în dezbatere cu aproape zece ani mai devreme, indică imensul travaliu făcut de pseudodisidența anticomunistă cu scopul de a pregăti noile scenarii, cu mult înainte ca problema să fie în mod practic

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

l deschisă. Reunificarea germană și creșterea interesului cercurilor germane pentru țările central europene a creat baza logistică pentru promovarea unui interes specific în această zonă. În programul politic pe 1995 al creștin-democraților, aflați la putere, se specifică foarte clar necesitatea ca Germania să treacă la „stabilizarea prin mijloacele sale tradiționale” a țărilor Europei centrale, în cazul în care ceilalți parteneri occidentali din UE și NATO nu se arată dispuși să contribuie la acest lucru¹⁶.

În ceea ce privește interesele economice ale Germaniei, ele se intersectează nu odată cu cele revizioniste ale Ungariei. Resurecția ideii de „Mitteleuropa” pentru cea din urmă asta înseamnă în fond, în ciuda ambalajului confectionat. Sub masca abil desenată a unui „proiect cultural” sunt reînviată practic vechile ideologii imperiale cu vector politic antiromânesc. Intelectualul român este așezat în fața unei opțiuni ce depășește prin miză propriul său confort intelectual sau adeziunea la vreun curent cultural sau altul. Nu un iluzoriu proiect cultural se joacă acum, ci statutul politic, suveranitatea și unitatea propriei sale națiuni, căci miza politică a dezbaterii în jurul motivului „Mitteleuropa”, pentru mult prea mulți dintre cei implicați, poartă un singur nume: Transilvania.

2. De la „terminologie geopolitică” la „proiect politic”. Scurt

istoric al conceptului „Mitteleuropa”.

Cf. Sava, op. cit.

Conceptul de „Mitteleuropa” își are originile în secolul al XIX-lea, caracterizându-se printr-o ambiguitate geopolitică de proporții. Economistul Friedrich List o vedea ca un vast teritoriu federal din centrul Europei, bazat pe înțelegerea germano-maghiară, înglobând Danemarca, Olanda, Belgia și Elveția și constituind o barieră împotriva despotismului țarist. O mare confederație vamală – posibil autarhică – întinzându-se la nord-est și la sud-est a fost un proiect esențial al ministrului austriac Karl von Bruck. Dar într-un asemenea program națiunile rămân, cel puțin teoretic, egale în drepturi; altfel spus, problema raportului de forțe între membrii noului ansamblu nu e decât rareori abordată. Din această cauză, acțiunile pentru

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

„Mitteleuropa” nu au reușit să convingă aparatul de stat al celui de-al doilea Reich între 1871 (data unificării Germaniei sub conducere prusacă) și 1914.

Până la începutul primului război mondial, audiența promotorilor mișcării „Mitteleuropa” a fost scăzută. Dintre ei, se remarcă economiști precum Lujo Brentano, Gustav Schmoller și mai târziu Julius Wolf, inițiator al unui Comitet pentru o economie central-europeană, sau geografi precum Joseph Partsch, a cărui lucrare *Mitteleuropa*, apărută în 1904, a strâmit ecouri.

Cu totul altfel stau lucrurile după 1914. Succesul proiectului „Mitteleuropa” s-a datorat puterilor centrale, care s-au aflat în timpul războiului, datorită rarității bunurilor de consum, în situația de a „experimenta” proiectul uniunii vamale: produsele industriale germane erau schimbate contra cerealelor bazinului danubian prin operații fluviale pe Dunăre și apoi feroviare la Porțile de Fier. Se adăuga la aceasta întărirea pozițiilor casei de Habsburg. Voga în care intrase conceptul de „Mitteleuropa” vorbea despre această stare de fapt. Unii pledau pentru o federație central-europeană între Franța și Rusia; socialiștii preconizau o *Mitteleuropa* a muncitorilor contra imperialismelor britanic și rusesc; cercurile berlineze, vieneze și budapestane ale „Frățiilor de arme” se interesau îndeaproape de noul proiect. Acest curent de opinie avea să culmineze cu publicarea cărții lui Friedrich Naumann, *Mitteleuropa*, apărută în octombrie 1915 și devenită best-sellerul anului 1916 în Germania și cel mai mare succes

de librărie de la publicarea Memoriilor lui Bismarck. Din 1917, un colectiv de autori avea să înceapă publicarea hebdomadurului „Mitteleuropa”.

Un punct de divergențe legat de bazele geopolitice și organizarea Europei Centrale avea să se ridice în curând. Nici Statul Major al Armatei Germane nici Liga pangermană nici conducătorii Reichului din război, acum radicalizați, nu acceptau ideea lui Friedrich Naumann a unei Europe Centrale egalitare în care, după opinia lor, „Germania urma să se dilueze”. Din contră, proiectul lor era constituirea unui puternic bastion german înconjurat de o centură de state subordonate Germaniei, între care Austria să se mulțumească să secondeze o Germanie ce renunțase categoric la statutul de „tutore” al său. Ceilalți, agrarieni, mari proprietari de pământuri

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

prusiene respingeau orice asociație „echilibrată” cu țările Europei centrale, în care vedeau concurenți potențiali.

Până la 1918, Reichul a fost autorul unei expansiuni economice fără precedent în Balcani. El ținea posesiunea controlului căilor ferate, reclamând în plus concesiunea asupra petrolului românesc. După înfrângere, odată cu Anschluss-ul, opinia publică germană și austriacă a fost mobilizat în acest sens, deși Tratatul de la Versailles (1919) și Saint-Germain (1919) interziceau realizarea proiectului. Anii '20 sunt martorii resuscitării în spațiul german a ideii „comunități de destin” a statelor din regiune. Inițiativa viza explicit demersurile Franței care, împreună cu România, Cehoslovacia și Polonia, încercau să pună bazele unei înțelegeri antigermane în Europa. Anschluss-ul era considerat de germani ca o etapă indispensabilă și o piatră unghiulară a noii „Mitteleuropa”. Numeroși intelectuali vor fi seduși de proiect, numeroase institute de cercetare fiind deschise la Viena, Budapesta, Bino. S-a ridicat iarăși vechea problemă a rolului Germaniei în această nouă configurație și de aici dezbaterile între germani și unguri ce au dus la primul congres asupra Europei centrale, din 1925, de la Viena. Astăzi încă, Viena rămâne locul predilect al dezbaterilor consacrate motivului „Mitteleuropa”.

Reprezentanții germani care au participat la întâlnirea din 1925 au prezentat teza constituirii Mitteleuropei în jurul unei Germanii mari, înconjurată de o zonă de state satelite central-europene.

Teoreticienii germani n-au ezitat să formuleze o variantă proprie a „doctrinei Monroe” pentru Europa centrală: Reich-ul urma să obțină asupra acestor state o putere echivalentă celei a Statelor Unite asupra Americii Latine. Acesta este, în fapt, și unul dintre proiectele vehiculate intens și de Adolf Hitler și de național-socialiști.

„Ar fi o eroare să ne gândim că germanii au uitat Mitteleuropa după 1945”, ne avertizează Michel Korinman în finalul comentariului său. Un curent de idei promovat cu precădere de „Uniunea Reichului pentru Mitteleuropa”, la finele anilor '40, avea în vedere o soluție la problema germană în cadrele unei Europe centrale unificate. Scopul era constituirea unei a treia forțe central-europene care să nu fie nici capitalistă nici comunistă, aflată între Est și Vest și în care s-ar fi integrat Germania unificată și neutră. Dar această formulă politică, în ciuda deferentei față de

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

URSS pe care o conține, a fost curând blocată sub influența dominației sovietice. Eșecul a fost evident, iar debușeul proiectului a fost plasarea sa pe plan cultural (referințe literare, colecții fotografice ale unor orașe celebre: Viena, Praga, Cracovia, Vilnius, Königsberg). Referențialul ideii se schimbase, „Mitteleuropa devenise mai degrabă o idee seducătoare decât un proiect geopolitic precis”. Evenimentele din 1989—90, culminând cu dislocarea Uniunii Sovietice, au dus la resuscitarea proiectului „Mitteleuropa” în formule mult mai concrete și cu vector politic precis.

La o scurtă trecere în revistă a tendințelor reconstituirii politice a unei „Mitteleurope” sau Europe centrale, nu este greu să observăm principale sale direcții de mișcare. În raport tocmai cu mișcarea panideilor, ca și în trecut, acestea ar fi în principal trei¹⁷. Anume:

1. Mitteleuropa germană, înțeleasă ca spațiu de apartenență și influență germană în centrul Europei, cu întindere cel puțin de la Rhin, la vest, până cel mult pe linia Carpaților, către est.

2. Mitteleuropa austro-ungară, ce stabilea principalul ax de legătură de-a lungul coridorului Viena-Budapesta, cu întindere de la Oder, la vest, până la Carpați, către est. Include, alături de Austria și Ungaria, Transilvania, Croația, Slovacia, Cehia, Ucraina subcarpatică și sudul Poloniei, exclude Germania.

3. Europa centrală a națiunilor, un proiect interbelic, ce a avut ca principali promotori Polonia, România și Cehoslovacia, sprijinite în

principal de Franța. Tache Ionescu a fost unul dintre artizani.

17 Clasificarea este preluată din Sava, op. cit. 138

Din orice perspectivă am privi lucrurile, constatăm ca fiind extrem de zgomotoasă varianta a doua și ea pare relativ avantajată de sensul evenimentelor din ultimii ani: destrămarea Iugoslaviei și a Cehoslovaciei, în principal. După aceste evoluții, Austria și Ungaria, prin ponderea lor au (re) devenit principalii actori ai zonei. Eforturile de activizare a întregii zone nostalgice a fostului imperiu habsburgic au devenit evidente în ultima vreme și ele nu mai trebuie neglijate. Deocamdată, este mai mult decât clar că vechi proiecte imperiale sunt îmbrăcate în haine noi, acțiuni mai mult decât provocatoare fiind promovate în mod deschis în ultimii ani. Unul din aceste proiecte este proiectul noii-vechi Mitteleurope. Noilor deschideri

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În Europa centrală li se răspunde cu vechi proiecte imperiale, îndeosebi în cercurile revizioniste budapestane.

„Mitteleuropa” are așadar o istorie laborioasă și suficient de ambiguă pentru ca variantele preconizate pentru prezent să se revendice cu zgomot și hotărâre. Ambiguitatea conceptului, dublată de multiplele uzaje protejează dezbaterele europene actuale iscate în jurul motivului. De aici și posibilitatea celor care văd Transilvania integrată de facto Europei centrale de a-și susține tezele revizioniste și antiromânești sub o cupolă „prestigioasă”.

Presiunile frontierei maghiare în această dezbatere, operate din exterior, sunt însă „preluate” și utilizate rapid de receptorii „culturali” din spațiul românesc. Propaganda în jurul „visului Europei centrale” (Konrad György) are un traseu unic, dar centre de emisie peste tot. În aceeași măsură, aproape, dincolo și dincoace de Tisa.

3. „Mitteleuropa” în varianta autohtonă. Teze și opțiuni

Există câteva direcții frecventate cu prioritate de către adepții neaoși ai motivului „Mitteleuropa”. Ele se intersectează frecvent cu discursurile autorităților maghiare, foarte atente la a defila cu orice prilej pe muzica imperială a „Mittleuropei” și de a-și pune în piept noua insignă de „european de centru”. Școlarul cel mai silitor la această lecție în mediul românesc este UDMR-ul, al cărei discurs politic apare deja împănăt în exces cu sugestiile ce trimit explicit și somativ către „federalizare”, „regionalizare”, „autonomie etnică” etc. în fond, aplicarea proiectului „Mitteleuropei” în spațiul românesc are această

finalitate.

Alături de discursul politic – strategic cenzurat –, cel cultural devine vehiculul predilect în scopul reinventării Europei centrale. Densitatea maximă a grupurilor ce flutură publicistic subiectul o aflăm în Transilvania. Iată cum se deschide o revistă confecționată și finanțată special pentru a susține propagandistic dezideratul „Europei centrale”: „Europa centrală a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

fost, de sute de ani, o lume în sine. Între toate popoarele ei există, vrând nevrând, legături organice.

Spațiu vital pentru definirea identității românești, Transilvania are, în același timp, dreptul la identitatea ei central europeană. Prin efortul lor de construcție și dialog cultural, românii sunt, în egală măsură cu celelalte naționalități ale Ardealului (maghiari, germani, evrei, sârbi etc.) și ale Imperiului (austrieci, poloni, cehi, ucraineni, sloveni, croați, italieni), legatari legitimi ai spiritului central-european. Dar au românii transilvăneni (subl. n.) curajul de a-și asuma condiția de participanți egali la moștenirea culturală a Mitteleuropei? „n

Formulele sau argumentele frecventate de adepții Mitteleuropei nu sunt multe și pot fi clasate în ordinea gravității:

1) „Demitizarea” Unirii de la 1918, prin semnalarea obsesivă a inadvertențelor de fond dintre cele două entități – Transilvania și Vechiul Regat – „probate” de evoluția evenimentelor de după 1918. O lungă și adâncă „agonie” scriu valeții motivului „Mitteleuropei”. Așa creionează evenimentul și consecințele gestului politic de la 1918 un publicist brașovean într-un articol ce poartă un titlu lămurit: Provincia ratată și publicat în revista „Interval” 19, într-un număr dedicat în întregime Transilvaniei și Mitteleuropei. Revista este de la cap la coadă un virulent material de propagandă, cel mai compact poate din spațiul culturii române în acoperirea tuturor traseelor ce țințesc să impună motivul.

18 Extras din revista „Interval” (Brașov), nr. 7 – 8/1992, număr intitulat Transilvania și

Mitteleuropa.

19 Nr. 7 – 8/1992.

„De n-ar fi fost decât celebra grevă a tipografilor din 8 – 13 decembrie 1918 (la nici două săptămâni după Proclamația de la Alba Iulia) și tot se poate vedea că, mai pe față sau mai pe ascuns, existau

grupuri ce nu participau din toată inima la banchetul general al națiunii. (...) Felul în care făptuitorii României Mari – cei ce n-au avut norocul să moară înainte de 1945 – au sfârșit în beciuri și mizerie reprezintă, probabil, o rușine unică prin performanța ei. Vișinski e, pentru asta, o scuză slabă și

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

absolut deplorabilă. Elementul decisiv în această pagină de stupefiantă mârșăvie l-a constituit tot entuziasmul național spre abominabil (subî. n) „2°.

Aserțiuni precum cele de mai sus te lasă fără suflu. Genocidului comunist de după 1945 i se înlocuiesc autorii, iar un eveniment de amploarea celui de la 1918 este taxat în termeni derizorii sau ironici – „mitologizarea și sacralizarea” Unirii, „feeria națională prin excelență” etc. – și minimalizat prin devieri perfide de accente. Apelul disperat la asemenea tehnici țesute pe lipsa oricărui scrupul în tentativa de validare a unei teze – „Mitteleuropa” – nu indică, în definitiv, decât eșecul, neputința și falimentul moral al propovăduitorilor ei.

2) Ca o consecință directă a Unirii – vor să ne convingă adepții motivului „Mitteleuropei” de la aceeași publicație – urmează seria nesfârșită a „ratărilor” transilvane: „ratarea politică”, „administrativă”, „culturală”, „religioasă”.

Intervalul scurs după 1918 devine cadrul temporal al devierii și buimăcelii unei provincii ce și-a „ratat” propriul pariu în urma aderării la un spațiu ce-i era străin. Argumentele invocate, aberante și frizând carențe de ordin personal, anulează utilitatea oricărui comentariu. Iată „ratarea culturală”: „Constantin Noica a fost de părere că așa cum veacul trecut a culminat în Eminescu, cel în curs a culminat, la noi, prin Lucian Blaga”. Dar, suntem încredințați de articlierul brașovean: „Filosofia lui Blaga e și acum una exotică, departe de a prinde rădăcini în spiritul românesc. Poezia lui a făcut un mic epigonism după anii '60, mai degrabă un puseu de mimetism, decăzând apoi, tot mai accentuat dintre factorii catalitici ai liricii noastre. Alt triumf ardelean – proza lui Liviu Rebreanu – a rămas în fond la fel de nonproductiv... Nicio inițiativă ardeleană nu prinde rădăcini în spiritualitatea noastră. Fie că sunt de bun simț fie că sunt deșănțate ele se sting aproape imediat” 11. Iată identificată „ratarea vocației religioase a Transilvaniei”: „Altă rată dureroasă a Transilvaniei e ratarea vocației sale religioase. Ea și-a inventat o variantă de religie, greco-catolicismul, o religie care i-a

redat încrederea în sine și i-a orientat creativ energiile

20 Ibid., p. 2.

21 Ibid., p. 3.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

conștiinței naționale... Din punct de vedere religios, Transilvania e azi înainte de 1700” 22.

22 Ibid., p. 3. Un cuvânt despre maniera publicistului de la „Interval”. Cazul e tipic și revelator pentru un sindrom ce afectează năprasnic mentalul unor intelectuali români, mai cu seamă după 1989. Tentativele de acest gen sunt un soi de exorcizare. Tehnica

„Proiectării vinii asupra altuia”, mai mult chiar, a plasării propriei tale vini și neputințe asupra celuilalt (celorlalți) a fost promovată cu ardoare după 22 decembrie. O pleiadă întreagă de intelectuali români obligați, după 1989, să dea seama cu adevărat de ceea ce sunt, și-au justificat cu disperare funciara sterilitate sau mediocritate prin apelul la altceva

(națiune, comunitate etnică etc). La un alt vinovat de eșecul personal.

Publicistul în cauză a aruncat „ratarea” pe o provincie, Transilvania, anulându-i performanțele de la orice rubrică și confeționând argumente ce nu se susțin în vreun fel. Ratarea (fără ghilimele de data aceasta) se află poate la el, nu la un teritoriu ai cărui reprezentanți au izvodit valori universale în toate domeniile și s-au constituit în puncte de plecare pentru traiectorii culturale generoase, ce se acroșează lejer, prin izbânzi, în patrimoniul de valori perene ale umanității.

De-ar fi să credem exercițiului psihanalitic propus de Petre Pandrea, așa a procedat și clasa intelectualilor interbelici de tip Eugen Lovinescu, (și) aceștia aruncând mediocritatea personală în contul propriului lor popor. Este explicația pe care Petre Pandrea o conferea plămădirii tezei sincroniste a lui Lovinescu.

23 Tipică pentru această mentalitate este debila broșură propagandistică tipărită în 1995, împreună în trecut – împreună în viitor, avându-l ca autor pe János Orti și ca editor

Radiodifuziunea Maghiară, Budapesta. Lucrarea este o culegere de texte (reportaje)

difuzate la postul de radio Budapesta. Cu un limbaj insidios și bine preparat, tezele interbelice sau postbelice ale revizionismului

sunt alocate dozat pe tot cuprinsul broșurii.

Adevăruri obturate, evenimente istorice distorsionate, anexări abuzive, protecția sistematică a părții ungare și apostrofarea mai mult sau mai puțin fățișă a celei românești, tăcerea deplină față de campaniile revizionismului maghiar, promovarea tezelor istoriografice ale lui László Makkai – care vorbea despre „teritoriu anexat României în

1920”, cu referire la Transilvania sau despre faptul că „cele două popoare s-au întâlnit pe

142

3) Al treilea traseu frecventat de adepții motivului „Mitteleuropei” l-am putea denumi „omogenizarea trecutului istoric”. Accentul cade pe obturarea priorităților din spațiul ardelean, deplasând analiza relațiilor româno-maghiare și a istoriei Transilvaniei spre „istoria comună”, „zona de confluență”, „teritoriul de convergență”, etc. Propaganda – voită sau nu – emisă pe acest canal este mult mai subtilă și mai dificil de reperat. (La acest capitol s-ar putea plasa, bunăoară, lucrarea germanistului italian Claudio Magris, despre care am pomenit.) 23

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

4) în legătură evidentă cu procedura anterioară stă tehnica uzitată în analiza raporturilor româno-maghiare. Maniera predilectă este ignorarea deliberată și totală a secolelor de dominație ungurească și deplasarea insidioasă a discursului – sub pretextul „Să lăsăm trecutul, să privim spre prezent și viitor” – după 1918, marșând în special pe intervalele 1918 – 1940, 1965 – 1989. Motivul „uitării” perioadei 1940 – 1944 este seria neîntreruptă de atrocități antiromânești comise sub regimul dominației maghiare, iar ignorarea perioadei 1944 – 1960 este cauzată de prezența masivă și la nivel ierarhic ridicat a minorității maghiare în partidul comunist impus în România după '44.

O dizertație tipică pentru acest fel de a pune problema aparține lui Othmar Kolar, istoric specialist în problema minorităților (!) și este redată la loc de frunte în numărul Transilvania și Mitteleuropa al publicației amintite deja. Anulând dintr-o trăsătură de condei câteva secole de dominație maghiară, istoricul ce taxează Unirea de la 1918 în termeni de „alipirea (subl. n) Transilvaniei la România” 24 ne invită

imperturbabil: „așadar, înapoi la secolul XX. Transilvania devine, deci – în urma hotărârilor Adunării Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, a înaintării victorioase, aproape simultane a Armatei Române și, în sfârșit, a Tratatului de Pace de la Trianon – o parte a statului român, r25. Othmar Kolar nu dă niciun credit voinței românilor pentru Unire, nici din Vechiul Regat nici din Transilvania. Pentru el, factorii ce au făcut posibil evenimentul de la 1918 sunt exclusiv externi.

teritoriul Ardealului în secolul al XIII-lea” (p. 99) – toate acestea constituie substanța recenteii borșuri lansată pe piață sub o titulatură voit ambiguă, dar al cărei posibil mesaj amiabil este subminat decisiv prin opțiunile referitoare la relațiile româno-maghiare formulate în cuprinsul ei.

24 Ibid., p. 34.

25 Ibid., p. 34.

Materialul continuă printr-un rechizitoriu aspru aplicat „guvernării române a Transilvaniei”, pentru „dezavantajele minorităților ce nu se limitau doar la aspectul legislativ, ci treceau deseori și în domeniul administrativ”, sau pentru „atributul de «unitar» aplicat statului român”. Se știe astăzi că setul de concesii făcute de autoritățile române minorităților – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

etnice, religioase etc. – depășeau cu mult chiar prevederile paragrafelor privitoare la minorități din Tratatul de la Saint-Germain. Dar se pare că singura concesie deasupra oricăror critici pe care statul român ar putea-o face minorității maghiare este una singură: cedarea Transilvaniei în favoarea... Europei centrale.

Finalul articolului lui O. Kolar este o aspră punere la colț a României, care, „după dublul calvar” suferit de minorități înainte de 1989 – „...ele sufereau de două ori... nu doar asemenea tovarășilor de suferință români datorită represiunii generale, ci și sub o tot mai dură reprimare națională” 16 – continuă astăzi atacurile împotriva maghiarilor minoritari, dar și „împotriva romilor care redeșteaptă amintirea amară a progromurilor împotriva evreilor din perioada interbelică” 11. Comparația cu „pogromurile împotriva evreilor” sporește eficacitatea mesajului, căci eticheta are astăzi efecte propagandistice necruțătoare.

De-a lungul întregii dizertații – intitulată tendențios

Transilvania: O Elveție a Estului? – istoricul operează cu o grilă personală, inhibată de resentimente și epurată de orice valabilitate științifică. Nu exercițiu istoric face autorul, ci exercițiu politic, iar la acest nivel scrupulele nu intră în joc. Transilvania a fost, este și va fi o miză ce scuză, pentru unii, orice mijloace.

26 Ibid., p. 35.

27 Ibid., p. 35.

144

5) Trecerea de la discursul cultural la gestul politic efectiv trebuie operată cu prudență în fața unei majorități – cea românească – mefientă față de orice tentative de acest gen. Două procedee sunt selectate astăzi cu precădere de către soldații interesului maghiar pentru aplicarea proiectului „Europei Centrale” în România. Ele au deocamdată statut de metodologii intermediare, fără să epuizeze, evident, repertoriul sau arsenalul vehiculat în acest scop. Primul, extrem de tentant pentru auditoriu, este accentul pe avantajele economice ale unui asemenea proiect, cel de-al doilea, inexorabil legat de cel dintâi, constă în pledoariile pentru apropierea treptată și gradată, ca primă etapă, a comunităților urbane ce populează spațiul central european. Cel dintâi se plasează la nivelul simplelor afirmații nedemonstrate și imposibil de validat, ținând în fond același joc propagandistic grosolan și

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j prost camuflat. Cel de-al doilea este mult mai subtil și cu un grad de fezabilitate sporit. Apelul se îndreaptă în primul rând către orașele zise „multilingve”: Timișoara, Cluj, Târgu-Mureș, Brașov, Satu-Mare, Oradea. Teza nu e nouă, ea a fost lansată deja de un bătrân străjer al interesului maghiar, Konrad György, autorul „meditațiilor central-europene”: „Orașul se poate extinde pentru că e deschis primirii. Integrarea în Europa centrală nu este atât o integrare a națiunilor, cât mai ales, a orașelor, iar dintre acestea a acelor care au cetățenii intelectuali plurilingvi” 2.

Aspectul nu trebuie ignorat căci, dovada a fost adusă deja, o asemenea mentalitate funcționează implacabil în spațiul românesc. Sunt cunoscute tentativele unor orașe din nordul Transilvaniei de a accede la „înfrățiri regionale”, suprimând cu nonșalanță orice îngrădiri impuse de legile sau normele juridice ale statului național român.

4. „Europa centrală” față cu Europa. Cine și de ce confecționează

„Atlasul popoarelor Europei centrale”.

Imediat după 1989, relansarea în forță a motivului Mitteleuropa a necesitat susținerea logistică inerentă unei asemenea operațiuni. Eficacitatea revendicărilor pe această direcție presupunea confecționarea unei imagini adecvate spațiului vizat în discuții. Arsenalul promotorilor a fost rapid îmbogățit prin instituții, publicații, „istorii” sau dicționare fabricate după surse atent controlate. Și aici atlasele – instrumente geopolitice fundamentale – își au locul lor bine precizat. Și nu au întârziat să fie lansate pe piață.

În 1991, editura „La Découverte” tipărește în Franța Atlas des Peuples d'Europe Centrale, sub semnătura lui André și Jean Sellier. Cartea de vizită a unuia dintre autori, publicată de versoul foii de titlu, ne informează că André Sellier, profesor de istorie și diplomat, dedică lucrarea unui vechi camarad din perioada lagărelor de concentrare (Dora), Gâti fefer, mag Arar dia Budapesta. Pia A seci, nimic neobișnuit. Făptui că un cetățean francez, evreu, dedică un atlas al Europei centrale unui bun prieten

28 Fragmentul este redat în revista citată.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ungur, probabil evreu și acesta, poate apărea ca un fapt firesc. Nici amănuntul că la fiecare dintre capitolele lucrării (desemnate prin numele celor paisprezece țări ce compun zona cercetată) 29 există o rubrică permanentă cu titlul: „Soarta evreilor în... (țara respectivă)” nu mai frapează, procedura înscriindu-se deja în acea „normalitate” cu care am fost obișnuiți de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial încoace. Ceea ce nu frapează, ci de-a dreptul șochează la primul contact cu atlasul este că prietenia celor doi merge atât de departe încât, un exemplu, fragmentul consacrat Transilvaniei este așezat în capitolul intitulat... „Maghiarii” și nu, eventual, la cel dedicat „Românilor”, așa cum s-ar fi convenit. Spunem „eventual” căci însăși opțiunea de a trata la o rubrică specială „Transilvania” spune mult. În fapt, cel mai solid indiciu pentru adeziunea la Mitteleuropa (înțeleasă ca având graniță direct pe Carpați) o dau autorii tocmai prin tratarea Transilvaniei într-un spațiu separat; faptul că acesta este așezat acolo unde este așezat spulberă orice dubii cu privire la probitatea sau profesionalismul „istoricilor” rezidenți în Franța. Dar să urmărim succint travaliul celor doi.

„Cum s-au format aceste națiuni? Care sunt trăsăturile

principale care le disting astăzi? Și în ce constau memoria lor, mândria lor, așteptările lor? Atlasul popoarelor Europei centrale aduce răspunsuri la aceste întrebări, străduindu-se să suscite curiozitatea și simpatia lectorilor”. Așa scriu autorii în „Avant-propos”. „Răspunsurilor” oferite le vom încerca și noi valabilitatea, pe cazul care ne interesează, cel al românilor, iar în ceea ce privește „simpatia” lectorilor, ea va fi „suscitată”, fără îndoială, cel puțin, dacă nu în primul rând, unei categorii de public: cel unguresc. Căci în cazul publicului românesc „reacțiile suscitade” vor fi, cu siguranță, contrarii.

O primă remarcă din cel dintâi capitol, dedicat istoricului Europei centrale – „Mii de ani de istorie” – are darul de a stârni neîncrederea în competența realizatorilor. În opinia acestora, populațiile trăitoare pe aceste meleaguri „au fost convertite la creștinism în jurul anului o mie” (p. 10). Românii sunt, s-ar părea, excluși din această încadrare, despre creștinismul

29 Faptul că autorii au bunăvoința de a plasa, totuși, România în cadrul Europei centrale va păli în fața pretențiilor ulterioare legate de statutul Transilvaniei în această configurație. 146

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j bimilenar al poporului nostru neprecizându-se nimic. Este o iluzie. Atlasul ne va convinge în altă parte că românii sunt înglobați, la rândul-le, în această zonă, dar în ce fel și cu ce pondere vor decide numai cei doi Sellier.

Fragmentul despre „Creștinismul Europei centrale” lămurește definitiv. În text, românii sunt iarăși ignorați, doar o hartă amănunțită oferă informații despre zonele locuite de aceștia. Iar din desenul viu colorat aflăm că teritoriul ce corespunde Transilvaniei a fost creștinat după ritul latin, catolic, în secolele XII-XIII, mai exact o creștinare prin influență catolică maghiară, cum ne arată precis o săgeată ce indică „principalele axe de propagare a creștinismului”; iar populația românească din celelalte teritorii a fost creștinată abia în secolele... X-XI30!!!

Mergem mai departe. De-a lungul excursului prin istoria zonei, autorii îi exmatriculează pe români de la orice posibilă influență asupra acesteia, întărindu-și mai apoi opțiunea printr-un avertisment: „Românii n-au jucat, înainte de secolul al XIX-lea, decât un rol modest în istorie, înghesuiți (coincides) între vecinii lor unguri, turci și ruși” 31. Iar atunci când sunt pomeniți, românii capătă alura unui agresor

rapace și grăbit să înhațe tot ce-i cade de la masa stăpânilor Europei. Astfel că „au ocupat Basarabia” 32, „au invadat Transilvania” 33 la 1918 și „au obținut” la capătul războiului „teritoriile orientale ale Ungariei propriu-zise” 34. În 1940 urmează „revanșa Ungariei”, iar termenul folosit atunci când se invocă Diktatul de la Viena este, pentru partea maghiară, cel de „recuperare”.

30 Atlasul popoarelor Europei centrale, p. 15.

31 Ibid., p. 131.

32 Ibid., p. 32.

33 Ibid. p. 126.

34 Ibid. p. 32.

Un episod din atlas merită să fie consemnat. Este vorba despre anul 1919 în Ungaria, când la putere a ajuns comunistul evreu Bela Kuhn, omul Kominternului, susținut și implantat pentru a crea al doilea stat sovietic din istorie. Se știe ce a urmat. După tergiversări prelungite și inutile, armatele românești au trecut la ofensivă, spulberând trupele agentului leninist și stârpind de pe harta Europei un veritabil focar de infecție; și asta, chiar în

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

aplauzele și încurajările majorității populației ungurești. Iată însă cum apare acest episod în concepția autorilor: „Această «republică a consiliilor» (regimul comunist instaurat de Kuhn, n.n.) nu controla în realitate decât o parte a țării, și a trebuit să organizeze o armată populară pentru a face față trupelor cehe și române. (...) Bela Kuhn și prietenii săi au părăsit țara la 1 august 1919 și republica consiliilor s-a destrămat. Românii, care ocupau deja Ungaria orientală, au profitat pentru a intra în Budapesta la 3 august. Ei nu s-au întors decât la 15 noiembrie, nu fără a agrava cu mult ostilitatea ungarilor în ceea ce-i privește” 35. Nu s-ar fi așteptat nimeni ca cei doi autori să precizeze originea etnică a lui Bela Kuhn – cum nu o fac de altfel nici în cazul liderilor bolșevici „ruși” –, dar a nu aminti nimic despre pericolul comunist și despre ce a însemnat el cu adevărat pentru istoria europeană sună, mai ales la doi ani după ceea ce s-a petrecut în Răsăritul Europei, ca o ofensă și o necuviință la adresa popoarelor obligate să suporte regimul pe care (și astăzi) cei doi îl tratează cu mănăși.

În ceea ce privește componența etnică, Ungaria se prezintă și la acest capitol cu indici superiori, ca o țară compactă și având în plus

numeroase grupuri minoritare în afara granițelor. România este un teritoriu pestriț, „îmbogățit” și de cei peste un milion de țigani, după aprecierea celor doi autori. Trecem peste alte „scăpări” istoriografice, la fel și peste tabelele statistice, absolut defectuoase, oferite publicului.

„Chestiunea evreiască” ocupă în atlas un spațiu privilegiat. Și la acest capitol, esențial în profilarea imaginii publice într-o Europă cum este cea din ziua de azi, Ungaria iese câștigătoare, cu atât mai mult cu cât cei doi Sellier alocă numărul evreilor deportați în timpul ocupației maghiare de după 1940 tot românilor³⁶. La capătul lecturii, ai senzația clară că România, cumulând punctaje negative sau derizorii la toate probele, este de departe repetenta Europei centrale la toți indicatorii.

Apogeul Atlasului... este însă fragmentul consacrat Transilvaniei, fragment așezat la capitolul despre istoria Ungariei, „Les «nations» de Transylvanie”, din care spicuim: „regiunea... a fost locuită din timpul evului mediu de patru populații: secui, sași, unguri și români”. Românii sunt

35 Ibid., p. 126.

36 Ibid., p. 48.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

trecuți pe ultimul loc, tot acolo vor fi tratați și când se discută despre cele patru populații, impresia lăsată lectorului fiind cea a unei minorități, insignifiantă și cu statut incert, mai ales că autorii nu oferă proporțiile cantitative ale celor patru populații locuitoare ale Transilvaniei. Mai mult, la rubrica consacrată românilor ni vorbește despre „lipsa de dovezi” care să ateste existența lor pe acest teritoriu înainte de secolul al XII-lea³⁷.

Am punctat doar câteva aspecte dintr-un atlas ce ținea „să suscite curiozitatea și simpatia lectorului”. Ce a ieșit, am încercat să sugerăm. Dacă se adaugă o doză neverosimilă de înțelegere și seninătate în tratarea fenomenului bolșevic, lectorul va obține o imagine din ceea ce, în ochiul cititorului occidental, apare ca oglindă a popoarelor Europei centrale. Cât privește discuția noastră circumscrisă conceptului Mitteleuropa, exemplul este limpezitor. Cu o Românie insignifiantă și practic inexistentă, cu o Ungarie glorioasă, dar nedreptățită, cu o Transilvanie locuită de un melanj de populații în care românii sunt trecuți pe ultimul loc, trasarea frontierei Mitteleuropei pe Carpați va părea ca firească. Cu intenție sau fără, asta

au reușit în final să sugereze autorii. Și nu poți să-ți reprimi nedumerirea când constăți că promotorii acestor teze răspicat antiromânești sunt evrei – atât de atenți în legătură cu atitudinea popoarelor central-europene față de coreligionarii lor –, reprezentanți adică ai unei populații care s-a bucurat în România de cea mai eficientă și înțelegătoare protecție în perioada atât de fierbinte a sfârșitului războiului mondial. Iar eventuala și minima recunoștință s-ar fi putut exercita dezolant de simplu. Prin respectarea adevărului istoric.

5. Europa centrală și statutul Transilvaniei. Delimitări necesare.

În legătură cu dezbaterile în jurul conceptului geopolitic de Europa Centrală și a statutului cultural al Transilvaniei se cuvin în final câteva precizări.

37 Ibid., p. 135.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

1. A existat în cultura română o dezbatere geopolitică de înalt nivel

— Ce a implicat și teoreticieni occidentali – în legătură cu locul și statutul

României în zona răsăriteană. Tabăra care susținea poziția central-europeană a României număra, printre alții, nume de mare prestigiu: Nicolae Iorga, N.

Rădulescu, Minai D. David, Nicolae Seișanu etc 38. Dacă o dezbatere serioasă se va relansa în cultura română, ea va trebui obligatoriu să convoace și disputele interbelice purtate în jurul subiectului. Acestea însă nu implicau niciodată și sub nicio formă statutul separat al Transilvaniei.

România era, în concepția geopoliticienilor români, un stat central-european.

Configurația geopolitică și scenariile politice s-au schimbat după mai bine de cincizeci de ani. Dezbaterile s-au ideologizat excesiv, iar verdictul disputei va aparține, se pare, politicului. Miza motivului „Mitteleuropa” se numește acum numai Transilvania, iar România, departe de a fi în integralitatea sa un element al decupajelor geopolitice regionale, riscă să devină perdantul deciziei finale.

38 A se vedea capitolul dedicat geopoliticii românești din lucrarea de față.

39 Vezi: Dan Dungaciu – Ion I. Ionică. De la regionalismul cultural la specificul național în „Mișcarea”, an II, nr. 9 – 10 (14 – 15)

/15 August 1993, p. 8.

2. Cea de-a doua precizare obligatorie se leagă de chestiunea specificului cultural al regiunilor românești, inclusiv cel al Transilvaniei.

Problema este reală, iar după Unire ea s-a ridicat cu acuitate. Regiunile culturale proaspăt intrate în componența României – Transilvania.

Basarabia și Bucovina de Nord – aduceau, fiecare, o notă distinctă ce nu putea fi în niciun caz ignorată. Cei care au preluat interogația atunci au fost în special etnografii și folcloriștii. Teoreticianul care a încercat să ofere un unghi de abordare sociologic a fost un ardelean, Ion I. Ioniță. Sfârșitul tragic și violent, la numai 37 de ani, l-a împiedicat însă să-și ducă până la capăt proiectul 39. Împlinirea culturală a unei națiuni, scria teoreticianul român în 1935, nu se poate face ignorând „regionalismul cultural”.

constitutiv zestrei unitare. Teoreticianul Școlii lui Dimitrie Gusti și, mai târziu, unul dintre ideologii principali ai revistei „Rânduiala” pleda pentru diversitatea culturală, conferind „țărilor” (zone omogene cultural) rol de depozitar al zestrei culturale românești. Acestea – „țările” –, prin energiile

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

pe care le închid, au menirea și capacitatea de a potența întregul – „Țara”. O unitate în diversitate culturală, așadar, dar, obligatoriu, o interdependență: „Țările presupun Țara. Ele sunt moduri ale aceleiași vieți românești care ne învăluie. După cum la baza variațiilor geografice ale țării noastre stă unitatea pământului românesc, așa la temelia lor etnică și morală stă Țara” 40. Raportul dintre cei doi poli constitutivi pentru ființarea românească este indicat cu limpezime: „unul reprezintă bogăția concretă și diversitățile românești, celălalt unitatea de gând și puterea de generalitate a neamului” 41.

Cadrele teoretice desemnate de Ion I. Ioniță trebuie obligatoriu invocate în orice analiză consacrată specificului cultural transilvănean. Singurul traseu adecvat pentru decriptarea reală a poziției Transilvaniei în tabloul diversității culturale românești este acela inițiat de teoreticianul „regionalismului cultural” din perioada interbelică.

Abordarea specificului transilvan nu poate fi deci pretext pentru decupaje teritoriale, ci doar imbold pentru dezvoltarea amplă și

adecvată a unei bogății excepționale, așezate la rădăcina a ceea ce toți marii învățători ai acestui neam au denumit specific național românesc.

6. „Presiunea maghiară” și frontiera catolică. „Maghiarizarea catolicizării”.

40 Ion I. Ionică, Tară și țări în „Rânduiala”, nr. 2, 1993.

41 %\d.

„Până unde se întinde Europa?” întrebarea a suscitat încă din perioada interbelică laborioase dezbateri și opțiuni geopolitice divergente. Concepțiile se opuneau cu putere, prea puțin protejate de intruziunea unui element, cel politic, ce se insunua sistematic. Simion Mehedinți devenise atunci un veritabil purtător de cuvânt al punctului de vedere românesc, când, cu un aparat istoric și geopolitic greu de fisurat, susținea stabilirea fruntariilor răsăritene ale Europei pe Nistru.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Astăzi lucrurile par clarificate. Geografic, Europa se întinde până la Urali. Politic, preluând în calcul strategiile economice și politice ale Rusiei, CSCE, dar și interesele fostului imperiu în zona lui răsăriteană, „Europa” se vede împinsă, prin ricoșeu, până la Vladivostok sau Asia centrală.

Pe canavaua concepției dominante însă, după 1989 sunt resuscitate vechi orientări și ideologii cu reverberații dureroase în anumite zone și primejdioase pentru „stabilitatea” invocată de marile cancelarii ale politicii mondiale. Una dintre acestea este teza frontierei catolice ca limită răsăriteană a Europei. Aparatul logistic pus în slujba acestui deziderat este prodigios. Un adevărat imperiu cu centrul la Vatican își țese ițele, cu consecvență, pe această direcție.

Hărțile șterse de colbul vremii sunt rulate din nou pe mesele cancelariilor mondiale, indicând brutal următorul decupaj: o linie ce pleacă de la Adriatica, urcă spre Iugoslavia (despărțind la vest Slovenia și Croația), brăzdează teritoriul României pe linia Carpaților, își continuă itinerariul în Ucraina, lăsând la vest Galiția (catolicizată în 1596 în condiții cvasi-asemănătoare cu ale României), după care urmează o traiectorie ce coincide cu frontiera țărilor baltice – Lituania, Letonia, Estonia – și a Finlandei, lăsată la vest, atingându-și în final limita superioară la Oceanul Arctic.

42 O asemenea frontieră pare a sugera, bunăoară, și Samuel Huntington în eseul său dedicat Confruntării civilizațiilor.

43 A se vedea Dictionnaire de Geopolitique. citat mai sus, la rubricile dedicate statelor respective.

Un asemenea decupaj este exemplul tipic pentru ceea ce înseamnă abordare geopolitică cu un singur criteriu, cel religios în speță, alte considerente – etnii, state naționale etc. – fiind suprimate fără drept de apel⁴². Adepții unei asemenea delimitări marșează pe acele cazuri în care fractura după frontiera catolică este convergentă și cu celelalte criterii: cazul slovenilor, croaților, lituanienilor, letonilor, estonienilor, ungurilor etc. Datele statistice specifice respectivelor zone confirmă normalitatea unei asemenea desfășurări⁴³. În cazul Iugoslaviei, datele de pe teren probează că decupajul este în curs, deși realizarea lui nu a decurs atât de lesne cum preconizaseră, probabil, cancelariile occidentale care au permis și catalizat acest conflict.

Defecțiunile sunt însă de fond și se numesc Ucraina și, în principal, România. După catolicizarea brutală din 1596, zonele în care minoritatea catolică (uniată) subzistă încă în Ucraina sunt cele estice (Galiția orientală; Bucovina de Nord, Ucraina subcarpatică) și este aproape exclusă presupunerea că ponderea lor va permite inițierea și realizarea unui decupaj în acord cu traiectul preconizat al „frontierei catolice”. Chestiunea României este infinit mai complicată și, în cadre de referință normale, anulează din plecare orice discuție pe marginea unui posibil decupaj. Ultimul recensământ pune la dispoziție următoarele date: 1.620.199 minoritari maghiari și 228.377 credincioși ai Bisericii Greco-Catolice.

Ele sunt limpezi și desființează apriori orice suport al unei frontiere trasată artificial. Dar cum nu normalul sau firescul prezidează opțiunile geopolitice ale laboratoarelor de putere din zona Europei occidentale, orice tentativă a unui scenariu nu devine automat caducă. E limpede că adepții unui asemenea decupaj nu vibrează la argumentul decisiv, teoretic cel puțin, al datelor de pe teren.

Subiectul acestui capitol ne obligă să extragem doar un fragment din această dezbatere amplă, cel axat direct pe conexiunea între interesul catolic și cel maghiar pe teritoriul românesc. S-a spus cu îndreptățire despre catolicism că a fost „pana” cea mai puternică introdusă în spațiul românesc. Observația este perfect îndreptățită.

Precizăm că nu disputa dogmatică – catolicism versus ortodoxie – ne preocupă aici, teologii fiind cei care sunt chemați să se pronunțe în această chestiune, ci aspectul strict geopolitic pe care-l capătă, astăzi, conflictul religios.

Titulatura cea mai izbutită pe care o poate purta o lucrare consacrată acestui subiect este, din perspectiva încercată aici, cea preferată de părintele Stăniloae: Uniatismul, încercare de dezbinare a poporului român. Mai mult decât simplu fenomen de „dezbinare”, fațeta asupra căreia ne propunem să stăruim este fenomenul care s-a petrecut începând cu secolul al XVIII-lea și pe care îl vom denumi maghiarizarea catolicismului.

Logistica de care beneficiază astăzi acest veritabil imperiu cu centrul la Vatican este uriașă și greu de suportat în condițiile unui stat precum cel românesc. Evenimentele ulterioare datei de 22 decembrie 1989, când cererile reprezentanților catolici au fost virulente, o dovedesc cu precădere. Suportul logistic pus în slujba acestui țel a fost de rang înalt, instituțiile 154

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I internaționale au lansat sistematic mesaje dure, intempestive, totul dublat de o rețea internă cu filiații politice sau civile. Dublura ideologică a acestei campanii a reprezentat-o o vehementă operațiune de denigrare a clerului și ierarhiei ortodoxe.

Unul dintre nodurile chestiunii, pe care s-a marșat cu ostentație în preambulul campaniei, a fost „puntea de legătură” între români și unguri pe care o constituia religia catolică. Zonele de emisie catolice și-au devansat atribuțiile devenind rampe de lansare pentru mesajul minorității etnice maghiare. Exemplul peremptoriu este declarația făcută de Vicarul general al Diocezei de Cluj-Gherla, Tertulian Langa, declarație oferită într-un interviu lui Francesco Stassari de la Institutul Italian de presă „Îl regno”, la data de 31 august 1990. Cităm: „Răspund acum la o a doua parte a întrebării cu privire la relațiile dintre Biserica Română Unită și cea Romano-Catolică. Raporturile sunt foarte bune cu ramura românească a Bisericii Romano-Catolice. Sunt bune cu cea de limbă maghiară. (...) în perioada când am fost scoși din bisericile noastre, preoții romano-catolici au acordat generos asistență spirituală credincioșilor români care poate nu cunoșteau limba maghiară. Pentru aceasta, atât preoților romano-catolici cât și

credincioșilor greco-catolici trebuie să le apreciem capacitatea de a putea trece peste bariera pe care nu credința o pune între ei, ci opinia publică neelucidată. Și trebuie s-o spun, aș dori să găsim atâta înțelegere la preoții ortodocși, cât găsim la preoții romano-catolici” 44.

44 Apud. Grigore Nedei, *Imperialismul catolic*, Ed. Clio, București, 1993, p. 176.

45 Apud., *ibid.*, p. 185.

Miza subiectului se așază însă la nivel instituțional, iar intervenția Papei Ioan Paul al II-lea este semnificativă. Câmpul acțiunilor sale vizează catolicismul în zona răsăriteană, deci, direct sau indirect, interesul maghiar. Bunăoară, după vizita Papei în Ungaria, într-un articol apărut în ziarul francez „Liberation” se putea citi: „Papa Ioan Paul al II-lea a ales câmpul său. Soarta slovenilor și croaților catolici, luptând contra ortodocșilor, nu putea lăsa indiferent pe Suveranul Pontif, deși la Mariapoci, în Ungaria, papa a distilat savant micile fraze”. Și mai limpede, un titlu din „Le Monde”: Vizita Papei în Ungaria, având ca subtitlu: Papa Ioan Paul al II-lea ia apărarea croaților și ungurilor din Transilvania⁴⁵.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

După 1989, maghiarizarea catolicismului pare a fi adusă la apogeu. Este bine cunoscut că amploarea catolicizării cuprinsese de la început zona superioară a spectrul social politic românesc. Convertirea forțată a acestora a atras după sine, în câteva cazuri însemnate, și maghiarizarea ei. Din vechile și glorioasele familii voievodale sau boierești românești din Transilvania își vor trage rădăcinile importante familii nobiliare maghiare din Transilvania sau Ungaria. Familiile Ion Corvin din Hunedoara – devenită Huniady, Căndeș – devenită Kendeffy, Banu – devenită Banffy, Telea – devenită Teleky etc. Semnalul maghiarizării catolicismului după '89 a fost dat printr-o decizie expresă a Suveranului Pontif. Iată derularea evenimentelor ce duc la această dramatică concluzie.

La 28 mai 1991, Papa a ridicat pe Mitropolitul Bisericii Române Unite cu Roma, Alexandru Todea, la rangul de Cardinal în Curia papală. Gestul este fără precedent și extrem de semnificativ. Din anul 1701, când Vaticanul împreună cu Imperiul habsburgic au creat Biserica Greco-Catolică din Transilvania, niciun papă nu a cutezat să încalce atât de flagrant structurile organizatorice ale acestei Biserici. Prin această decizie s-a eludat grav statutul stabilit și recunoscut prin actul

de unire cu Roma din 7 noiembrie 1698 și prin a doua diplomă leopoldină din 1701. Schimbările de titulatură ale Bisericii Greco-Catolice a românilor din Transilvania – devenită ulterior Biserică Catolică de Rit bizantin și apoi Biserică Română Unită cu Roma – probează intenția Vaticanului de integrare a acesteia în Biserica Catolică Universală. Mitropolitul Alexandru Todea, înălțat cardinal, devenea astfel conducătorul ierarhic și spiritual al tuturor catolicilor din România, indiferent de apartenența etnică a membrilor acestei Biserici. Chestiunea gravă care se ridică rezidă în faptul că, prin componența credincioșilor ei, Biserica Catolică din România este preponderent maghiară, căci peste un milion de maghiari din România sunt catolici. Ei vor da coloratura acestei Biserici și, în urma conciliului II Vatican care a adus în discuție admiterea limbii vernaculare în Biserica Catolică, limba care se va impune la nivelul conducerii acestei Biserici și chiar în oficierea religioasă va putea deveni limba maghiară, limba de cult din cele mai multe biserici catolice din România.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t în aceste date se așază miza chestiunii catolice privită din unghiul nostru de abordare, strategic și geopolitic, nu din punct de vedere teologic sau dogmatic. O concluzie se impune în urma acestui excurs sumar. Dacă în anul 1919 și 1944-M6 iredentismul maghiar căpăta coloratura „internaționalismului proletar”, dacă sub Horthy tonul dobândise nuanțe și accente naziste sau rasiale, astăzi, sub un paravan abil confecționat din lozinci cu rezonanță „europeană”, iredentismul continuă să se manifeste, descoperind un traseu favorabil sub coloratura „frontierei catolice”.

Cea mai bună încheiere a unui asemenea subiect rămâne, ținând seama de conjunctura geopolitică în care este plasată România, invitația înțeleaptă făcută în 1991 de „Grupul de reflecție pentru înnoirea Bisericii” cu ocazia unui răspuns adresat Papei și dedicat fraților greco-catolici: „Îi rugăm pe frații greco-catolici să-și amintească faptul că au participat la făurirea istoriei și culturii transilvane ca Biserică Românească și că nu au dreptul să uite tocmai acum, când Transilvania are nevoie de noi toți, laolaltă” 46.

*

O frază a apologetului motivului „Mitteleuropa”, ungurul Konrad György, poate pune punct demersului nostru. În Mai e cu puțință un vis al Europei Centrale? publicistul maghiar scria: „De o mie de ani Europa

centrală nu a renunțat la suveranitate. De ce ar face-o acum?”

Opțiunea este elocventă, iar aserțiunea delimitează clar taberele și indică un conflict ce nu poate fi ostit sau soluționat prin replici firești. Argumentele vor trece pe lângă Konrad György – și cei asemenea lui – într-un aberant și inutil dialog al surzilor. Cei cu mentalitate imperială nu au putut și nu pot dialoga niciodată în mod real cu susținătorii cauzei naționale a popoarelor din această zonă a Europei.

Apud., ibid., p. 207.

Putem conchide, deci, la capătul acestui capitol, că sintagma „revizionismul și neorevizionismul ungar” aleasă drept titlu al unei lucrări citate de noi este perfect justificată și bine pliată pe realități. Temeiul acesteia îl reproducem în continuare: „Numim revizionism acțiunile

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

revanșarde care continuă politica revizionistă interbelică. În condițiile actuale, neorevizionismul are un discurs diversificat și nuanțat. Fără a renunța la obsesia modificării frontierelor (aceasta s-ar face doar pe... cale pașnică), neorevizionismul caută ca prin impunerea autonomiei, autoguvernării și a separatismului în toate domeniile de activitate (administrație, economie, învățământ etc.) să scoată de sub jurisdicția României (ori a Iugoslaviei și Slovaciei) zonele unde minoritatea maghiară deține pondere în rândul populației. Odată intrat în orbita Ungariei, respectivele teritorii ar ajunge fie să se unească cu Ungaria (prin «autodeterminarea» maghiarilor), fie să depindă economic și politic de Budapesta... O formă specifică de exprimare a neorevizionismului (mai puțin întâlnită în practica revizionismului interbelic) o constituie pretenția Ungariei de a-și asuma «apărarea» minorităților maghiare din țările vecine... inclusiv prin amestec în treburile interne ale României, Iugoslaviei, Slovaciei” 41.

Formele de înaintare ale „revizionismului și neorevizionismului maghiar”, majoritatea oculte, îi conferă azi un grad de pericolozitate sporit în raport cu cel interbelic, mai cu seamă că numeroase cercuri de influență sau instrumente logistice occidentale au fost și sunt capacitate pe această direcție. Simpla constatare devine însă un pas dar nu riposta necesară și completă. „Presiunea maghiară” n-a încetat, frontiera maghiară înaintează masiv spre România, uzând de trasee

diversioniste menite să-i taie drum. Sloganul cel mai eficace este astăzi: formula Europei unite, discreditând astfel serios o inițiativă dezirabilă și generoasă în substanța ei. Disputa se transferă pe canale pe care pot evolua cu succes doar instituții naționale bine angrenate în politica europeană. Considerațiile legate de „presiunea maghiară” se transformă astfel în trist prilej de constatări: dacă frontiera ungară este prezență abundentă și tenace în jocurile geopoliticii mondiale, frontiera românească pare a fi, practic, inexistentă.

Perdantul, dar și responsabilul principal pentru aceste grave anomalii este Statul Român.

47 M. Stratulat, op. cit., p. 7.158

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

PARTEA A IX-A

FRONTIERE NAȚIONALE ȘI FRONTIERE

IMPERIALE/

FRONTIERA RĂSĂRITEANĂ* ISTORIA AGRESIUNII RUSEȘTI

CAPITOLUL I

TERITORII ȘI FRONTIERE ÎN GEOPOLITICA STATULUI DE
DOMINAȚIE

1. Caracteristicile geopolitice ale statului de dominație

Prin state dominante, specialiștii înțeleg de obicei statele care și-au făcut din expansiunea teritorială instrumentul principal de dominație. Din această perspectivă vom încerca să trecem în revistă principalele probleme pe care le ridică analiza statelor dominante din perspectiva geopoliticii frontierei. Pentru aceste obiective, istoria expansiunilor teritoriale în Europa oferă date relevante cercetătorului numai în măsura în care există un demers analitic care să surprindă trăsături definitorii ale statului dominant, pe cazuri concrete de state.

Autorul american Geoffrey Parker¹ propune un asemenea model de dominație, analizând prezența caracteristicilor geopolitice ale unor imperii: Imperiul Otoman, Spania, Austria, Franța și Germania.

În cazul fiecăruia, autorul determină prezența sau absența a 32 de caracteristici geopolitice considerate definitorii pentru un stat dominant (Tabel 1).

G. Parker, The Geopolitics of Domination, London, 1988, p.75.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Nr. crt. Caracteristici geopolitice Imperiul Otoman Spania

Austria Franța Germania Total

1 Nucleul politic al statului situat în zona frontalieră a culturii organizate. X X X (x) X 4

2 Centrul istoric situat într-o arie relativ săracă. X X X X 4

3 Marcă de apărare situată în zona internă de frontieră. X X X X X 5

4 Cucerirea de ieșiri la mare de către statul-marcă. X X 2

5 Staul-marcă slab dezvoltat în comparație cu centrul statal. X X X (x) X 4

6 Statul-marcă este caracterizat de o structură militară de organizare, centralizat și absolutist. X X X X X 5

7 Statul-marcă își câștigă statutul de independență față de statul originar. X X X 3

8 Gravitația în jurul centrului de unde poate exercita un control. X X X X X 5

9 Achiziția rapidă a unui teritoriu valoros. X X X (x) X 4

10 Achiziția secundară a unui teritoriu valoros care devine centrul economic principal. X X X 3

11 Capitalul avansează în zona cucerită. X X X (x) X 4

12 Stabilizarea capitalului în centrul politic X X X X 4

13 Detașarea centrului politic de macro-aria culturală. X X X X X 5

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Nr. Caracteristici geopolitice Imperiul Otoman Spania Austria Franța Germania Total crt.

14 Centrul politic caracterizat de o orientare agro-feudală. x X X X X 5

15 Colonizarea teritoriului cucerit, cu populație provenind din nucleul națiunii. x X X 3

16 Diversitate etnică și culturală în zonele frontaliere din jurul centrului. X X X X 4

17 Impunerea uniformizării în regiunea centrală a statului. X X X X X 5

18 Expansiunea determinată de evenimente și presiuni externe. X X X X X 5

19 Schimbările socio-politice la nivelul națiunii preced tendința de dominație. X X 2

20 Expansiunea încurajată de golul de putere în zona frontalieră. X X X 3

21 Expansiunea justificată de atingerea „frontierelor naturale”. X X X 3

22. Control exercitat asupra macro-ariei culturale ca succesor al statului central. X X X X X 5

23 Expansiunea în regiuni joase și întinse. X X 2

24 Expansiune în regiuni cu caracteristici geofizice similare. X X X X 5

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Nr. crt. Caracteristici geopolitice Imperiul Otoman Spania
Austria Franța Germania Total

25 Un grup de populație omogenă devine centrul națiunii. X X
— X X X X

26 Tendința de dominație în 2 stadii: a) hegemonie regională; b) stat universal. X X X X X 5

27 Stadiul (b) durabil 3

(minimum două generații). X X X

28 Controlul asupra locurilor sacre” ale culturii. X X X 3

29 Impunerea ordinii asupra teritoriului controlat. X X X X 4

30 Impunerea uniformizării economice, politice și culturale. X X X X 4

31 Logica unității geografice. X X X X X 5

32 Intenția de a crea un sistem închis în aria controlată. X X X 3

Total %125 (129) 26 27 24 19 (23) 29

Total %78 (81) 81 84 75 59 (72) 91

Total caracteristici folosite în model 96 (100)

21 21 18 15 (19) 21

Apropierea de model în

0/ 01 100 100 86 71 (9) 100

o31

Câteva exemple pot fi edificatoare pentru modul de lucru al autorului. Cazul Imperiului Otoman poate fi un asemenea caz. Platoul anatolian a fost centrul de unde statul otoman declanșează expansiunea în Balcani. Trăsătura cea mai importantă a acestui platou, considerat de autor centrul original situat în zona de pionierat a culturii turcece era într-un vizibil contrast cu zona imediat învecinată a bazinului Mării Marmara. În timp ce platoul anatolian a fost mediul

geografic al unor societăți pastorale sărace, o climă

Atracția a fost evidentă iar primul pas al expansiunii a fost cucerirea țărmurilor mării, integrând întreaga zonă politico-economică în statul turc. Această „achiziție” a însemnat și s-a constituit în baza de cucerire a Balcanilor. Cazul Imperiului Otoman oferă o sugestie de analiză și pe o altă direcție, în sensul în care un rol crucial în expansiunea unor imperii este jucat de ocuparea de foarte devreme a unei regiuni care înlesnește extinderea în continuare a granițelor statului. Preluarea controlului de către otomani a regiunii economice a Mării Marmara a însemnat preluarea controlului asupra zonei balcanice puternic dependentă de prima. Tot atât de importantă este și ocuparea centrului spiritual al întregii regiuni balcanice, capitala Imperiului bizantin, Constantinopol.

Analiza din această perspectivă a unui alt caz este la fel de incitantă. Imperiul Austriac a început prin expansiunea sa din secolul XI, inițial fiind o marcă de apărare – „Ostmark” (fig.2). Între secolele XI și XVI se vor manifesta în dinamica expansiunii teritoriale două tendințe diametral opuse:

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

una spre vest, care, treptat, spre sec. XVI, va fi stopată, și cealaltă spre est, direcție mult mai semnificativă pentru definirea trăsăturii de dominație a Imperiului austriac.

Fig. 2. Centrul Geopolitic al Imperiului Austriac (după Parker)

Aceste tendințe centrifugale îl îndreptățesc pe G. Parker să observe că „Viena a fost în realitate creuzetul a două imperii contrastante: unul istoric, religios și conservator și celălalt modern și secular, amândouă legate doar de dinastia Habsburgilor. În primul, Habsburgii stăpâneau prin grația dinastiei imperiale, în al doilea austriei stăpâneau prin dreptul cuceritorului. În ciuda hegemoniei asupra întregii zone a Mitteleuropa, estul va deveni centrul atenției vizat de interesele Austriei” 1.

Cursul evoluției imperiului va ajunge în secolul al XVIII-lea în situația ca din întreaga populație de douăzeci și cinci de milioane (inițial întreaga populație a Austriei habsburgice era de aproape șapte milioane, din care peste jumătate de origine germană) numai un sfert să fie de origine germană. Cea mai larg prezentată populație negermană din imperiu era populația de origine slavă cu un puternic sentiment național, în conflict cu structura multinațională și dominată

de elementul german al Imperiului. Situația se agravează datorită prezenței în bazinul panonic, în chiar inima

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Imperiului, a populației maghiare, lucru ce va complica mai mult istoria secolul al XVIII-lea și al XIX-lea în Europa Centrală și de Est: Ne vom opri aici cu exemplele pe marginea cazurilor explicative pentru tabelul de caracteristici geopolitice ale dominației și vom prezenta în continuare modelul geopolitic sintetizat al dominației.

2. Modelul geopolitic al dominației în viziunea lui G. Parker

Din analiza incidenței itemilor din Tabelul 1, se pot trage câteva concluzii importante plecând de la analizele de caz făcute pe fiecare dintre cele cinci state analizate. Pe ansamblu, frecvența totală a prezentării caracteristicilor la toate aceste cinci state este de 66 %. Pe țări, procentajul cel mai mare îl are Germania cu 90%, Franța și Austria 72%, Spania 84% și Imperiul Otoman 81%.

Analizând incidența acestor trăsături, autorul reține douăzeci și unu de caracteristici care, prezente în toate cele cinci cazuri, vor fi folosite în construcția unui model teoretic al statului dominant. Așa cum este conceput modelul de către G. Parker, el poate fi caracterizat ca unul spațial, dinamic și stadial (având trei stadii de evoluție, de la centrul statal la câștigarea profilului de stat de dominație).

Modelul are în vedere posibilitatea interacțiunii dintre două culturi A și B. Termenul de cultură nu este definit în mod explicit dar, din ceea ce ne putem da seama, contează aici faptul că două culturi circumscriu arii culturale diferite pe baze etnice, geografice, politice și se referă în special la locația popoarelor decât la diferența culturală efectivă. Ceea ce este interesant de observat este că aria culturală are un macrocentru și o periferie din care pornesc primele tendințe de expansiune. Este cazul fazei (a) așa cum este ilustrată în fig.3, unde centrul originar (notat cu 1) de expansiune al culturii A este diferit de macrocentrul acesteia și se află la zona de contact (în fapt, o zonă frontalieră) cu cultura B. De fapt, acest centru originar este localizat într-o zonă de frontieră politică sau militară de apărare a graniței, caracterizată printr-o considerabilă fluiditate. Acest centru originar a fost creat cu scopul inițial de a stabili situația din

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

regiunea periferică și de a controla orice problemă apărută în zona frontierei.

Condus de o elită militară și

1 1 1

].

l

!

17

Culturt A

LAC

„U

n o

Mărci de apatcce în jurul

1 qrcinrhzlor OC Micro centrul cuHurii A

— Y i Centrul oriq mai al ar trj

< „Centrul istoric al ariej

e Capitala stolului extins

— \Centrul Min tăintencencontrolului foHfic religioasă, statul dispune de o economie săracă, ce a impus o structură politică centralizată și militarizată. Prin această trăsătură, tendința și efectivă cucerire în faza **b** (fig.3, Faza **b**) sau a expansiunii inițiale confirmă orientarea spre agresivitate a elitei locale. Cucerit acest prim cap de pod, are loc mișcarea spre graniță în aria în care controlul politic poate fi efectiv exercitat. În mod normal această arie are în centru zona de divergență sau convergență a râurilor sau drumurilor strategice ce sunt atât căi de comunicație cât și generatoare de resurse necesare statului în plină dezvoltare. Zona este controlată de elita dominantă, aceea care de fapt controlează centrul geopolitic al statului. Prin acest proces, statul-marcă își estompează caracteristicile de stat frontalier și devine o putere independentă în raport cu autoritatea politică centrală a macro-ariei culturale.

Fig. 3. Modelul Geopolitic al Dominatei în această nouă situație, prioritară devine problema extinderii, consolidării și dezvoltării economice.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

O altă trăsătură importantă, subliniază Parker, este aceea că persistența conflictului cu forțele culturii B, al cărei teritoriu este parțial ocupat, mențin statul dominant într-o atitudine militară și generatoare de noi cuceriri.

Acest stadiu este caracterizat prin întoarcerea statului dominant înspre teritoriul propriei sale arii culturale din care provine. Expresia spațială a acestui studiu este achiziția teritorială până la punctul în care statul câștigă o poziție dominantă, devenind stat-protector al propriei macro-arii culturale din care provine. Metaforic vorbind, acest stadiu se poate numi „întoarcerea cuceritorului”.

Evenimentul cel mai semnificativ al acestui stadiu rămâne modul în care statul, beneficiind de zone multiple de uniformitate culturală reușește să impună, în numele acestei uniformități, extinderea ei, și, prin aceasta, realizarea unui „centru al națiunii” cu un înalt grad de uniformizare culturală și lingvistică, și localizat într-o regiune care conține atât zona din care a pornit expansiunea cât și zona frontalieră cucerită inițial.

Observația pozitivă la modul în care autorul vede acest proces este legată de faptul că el reușește să identifice forțele centripete declanșate pentru a opri tendințele centrifuge caracteristice inițial pentru structurile politice din cultura A. Cu alte cuvinte, centralizarea va duce la diminuarea centrelor regionale și erodarea semnificației lor politice, economice și culturale. Semnele evidente ale acestui proces sunt reamenajarea granițelor

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

politice interioare și dezvoltarea unor rețele de comunicații care reflectă rolul prioritar al capitalei localizată în centrul politico-istoric al statului.

Tot în acest stadiu apare așa numita mișcare continuă spre atingerea „hotarelor naturale” – acele limite considerate necesare pentru buna funcționare și securitate a statului.

În concluzie, se poate spune că stadiul 2, al statului extins, reușește să unească regiuni geopolitice diferite: una ancorată în teritoriul istoric al macro-ariei culturale și cealaltă o fostă zonă frontalieră a celeilalte culturi.

În acest stadiu se va realiza impunerea, datorită

Studii ewpart-yw «««thr h Aa dominări.

— ” Frervtierel* ” nal «ol «skrh- iu> s 3 dom’ne» „+

St + în de m-en-țn rii ««to d*

— Vily ctie/ ne **» se>W, m

e Cay Ma

Nohunea principală ce („/orwjfe” ajHuneil «tf Ji ns»

Principal»!» ai «c-e cer” – poziției dominante, a unui cadru politic uniform, iar extinderea în cultura B va conduce în cele din urmă și la realizarea unor subculturi semiautonome. Aceste periferii se vor constitui în zone tampon (în state tampon) în jurul teritoriului controlat direct de statul dominant.

Se continuă în acest stadiu politica de uniformizare la care se adaugă impunerea purității ideologice a statului, acesta fiind și principalul instrument de extindere a autorității statului.

Fig. 5. Modelul Geopolitic al Dominației: Stadiul 3

Din acest punct de vedere, dominația geopolitică este definită de autorul american ca fiind „impunerea asupra întregului teritoriu al statului dominant a caracteristicilor centrului statal”. Uniformitatea structurilor politice interne sunt astfel gândite și realizate încât fiecare parte poate fi integrată în întregul sistem. Aceste părți vor fi grupate în jurul centrului

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I națiunii care rămâne central și vital pentru funcționarea sistemului: „Procesul este complet când mono-statismul și uniformizarea culturală vor triumfa asupra polistatismului și diversității culturale” 1.

Acest model îl vom urmări la lucru, aplicat pe cazul procesului de expansiune rusească.

3. Expansiunea Rusiei. Imperiul rus în perspectiva geopoliticii dominației

Succesul expansiunii ruse este rezultatul câștigării unei asemenea poziții dominante. Expansiunea a avut loc în largi cercuri concentrice, plecând din regiunea centrală moscovită (fig. 6).

Prima direcție, către nord, a fost consecința necesității de a apăra Novgorodul și cucerirea unor largi teritorii subarctice.

A doua direcție a fost în sud-vest spre Imperiul polon-lituanian. Ca o consecință, zona de frontieră se muta spre Nipru iar Kievul va face parte din nou din regatul moscovit, de data aceasta ca „bastion întărit” al Moscovei.

A treia direcție de expansiune, spre est, a fost declanșată de Ivan al IV-lea care cucerește Kazanul în 1552 și, ulterior, avansează dincolo de Volga spre Astrahan și Marea Caspică. Ceea ce urmează după aceasta este anexarea bazinelor Don și Volga și deschiderea drumului

spre Est.

Începând din secolul al XVI-lea, câteva unități geopolitice interne sunt demne de relevat. În primul rând, stabilizarea autorității asupra zonelor populate ale stepei. În al doilea rând, noua zonă frontalieră avansată ce fusese cucerită, și care se întindea de la Nipru până în Uralii de Sud, este pacificată, încorporată în statul rus și transformată treptat în zona de „hinterland economic”. Începând cu secolul al XIX-lea, această „centură sudică” va căpăta statutul de regiune economică centrală a imperiului. În al treilea rând, în primii ani ai secolului al XVIII-lea, țarul Petru I va transfera capitala la șase sute de kilometri nord-vest de Moscova, construind St. Petersburg. Această ultimă inițiativă ilustra foarte clar tendința de

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

transformare a imperiului moscovit, teocratic și tradiționalist într-un stat parțial secularizat, pe cale să se modernizeze și dorind să devină o putere maritimă.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Aceste schimbări geopolitice interne inaugura o nouă fază în procesul de expansiune ce avea ca obiective creșterea accesului la mare și consolidarea frontierelor. În acest sens, după seria de conflicte cu Suedia, în 1721, prin tratatul de la Nystadt, Rusiei i se recunoaște posesia asupra țărilor baltice. După un secol, Moscova va lua parte la împărțirile Poloniei și va ocupa bazinul râurilor Dvina și Nipru; Imperiul moscovit se legitima astfel ca succesor al regatului kievean.

În secolul al XVIII-lea, conflictele și victoriile înregistrate în războaiele cu Imperiul Otoman vor orienta spre sud expansiunea, astfel că Niprul inferior, peninsula Crimeea și coasta nordică a Mării Azov vor fi noile regiuni anexate Imperiului. Pentru prima dată Rusia își va fixa prezența și accesul la Marea Neagră prin înființarea centrului comercial Odesa și a bazei navale de la Sevastopol.

În urma victoriilor în războaiele napoleoniene, frontiera rusă va fi împinsă mult spre vest, prin cucerirea Finlandei, Basarabiei și a unei părți din fostele regiuni poloneze care reveniseră Prusiei și Austriei. Dintre toate zonele cucerite, zona dintre Marea Neagră și Marea Caspică, Caucazul, a rămas cea mai instabilă zonă, așa cum recunoaște și G. Parker.

Din cauza atitudinii ostile a populației din zona de frontieră, procesul de consolidare a graniței s-a concentrat multă vreme pe linia

râului Terek în Regiunea Caucazului de Nord. Ulterior, în secolul al XIX-lea, Rusia declanșă cucerirea zonei transcaucaziene pretextând venirea în ajutorul regatului Georgiei, confruntat cu două pericole, Imperiul Otoman și cel Persan. În 1804 Rusia anexează Georgia și, pentru protejarea acestei noi provincii, în 1830, imperiul își va stabili granița avansată pe râul Aras. Ostilitatea crescândă a popoarelor caucaziene va necesita însă deplasarea de masive forțe militare rusești pe această graniță.

Secolul al XIX-lea găsește Imperiul rus în situația de a avea vaste teritorii, o multitudine de naționalități și mari diferențe sociale și economice. Această structură politică eterogenă nu putea fi menținută numai cu naționalismul rus și cu ideologia panslavă, chiar și ideea imperială, în sensul vest-european civilizator, va avea un impact slab. La toate acestea se opunea de fapt puternica moștenire a autocrației țarului, „părintele popoarelor”, protector al ortodoxiei. Această simbioză paradoxală între Moscova tradițională „a treia Romă” și St. Petersburg „fereastră către vest”, orientat spre modernism, va caracteriza evoluția Imperiului rus.

Analizarea cazului Imperiului rus din perspectiva modelului statului dominant, poate explica paradoxala structură a acestuia. Inițial, regiunea moscovită a fost un stat tampon („frontier-state”) la contactul dintre ținuturile rusești libere ce plăteau tribut mongolilor și ținuturile rusești ocupate de Imperiul mongol. Această regiune, îndepărtată de centrul originar rus și săracă, avea o structură de conducere absolutistă cu pronunțate elemente teocratice și cu un profil agresiv al interacțiunilor. Zona moscovită devine independentă datorită colapsului ținuturilor rusești ce formau aria slavă și se extinde dirijat spre bazinul hidrografic al rutelor de schimb comerciale, și de aici își va extinde controlul asupra întregului sistem hidrografic radial. Acest pas va declanșa un bogat flux comercial și va pune la dispoziția statului resursele necesare viitoarei expansiuni.

Faza a doua a expansiunii va viza în primul rând „frontiera istorică”, apoi teritorii ale statelor învecinate, în special spre vest. Colonizarea cu populație de origine slavă a teritoriilor va asigura apropierea noilor ținuturi de centrul cultural moscovit. Orientând atât în Est cât și în Vest expansiunea, ținând cont de comunitățile etno-lingvistice slave, cât și de structura ținuturilor riverane uniforme din bazinele hidrografice, Rusia reușește, în viziunea lui Parker, să

producă contextul în care, în special, slavii estici să devină centrul viitoarei națiuni moderne ruse, blocând astfel „fluiditatea etnică” 4 caracteristică zonelor de stepă.

O schimbare geopolitică marcantă va fi cucerirea unor importante ieșiri la mare. Dacă Marea Arctică avea o valoare foarte scăzută, în schimb Marea Baltică și după aceea Marea Neagră vor consolida poziția Imperiului. Toate aceste similitudini cu modelul din tabelul 1 confirmă că 90% din caracteristicile itemizate sunt prezente în cazul rusesc de expansiune. Cu un procent mai mic decât al Germaniei, Spaniei și Imperiului Otoman, totuși Imperiul Rus depășește Austria și Franța.

Concluzia interesantă a autorului este că Imperiul rus a. fost un stat dominant latent care nu a reușit să treacă în stadiul al treilea prezentat în

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

model. Pentru a exemplifica această blocare, autorul analizează, din perspectiva modelului propus, relația cu Imperiul mongol. Ceea ce se observă este în primul rând faptul că reorientarea expansiunii ruse spre nord-vest mai mult decât spre sud se explică prin puternica rezistență impusă de această lume islamică. Prin aceasta avem de-a face cu o luare în posesie a macro-ariei culturale, atât slave cât și non-slave. Acestei noi situații geopolitice, cu mari premise pentru devenirea Rusiei ca putere maritimă (dominația în estul Mării Baltice), i se va opune situația prezentă la fața locului ce poate fi caracterizată prin aceea că în zonă exista un avans economic și comercial ce devansa Rusia ca putere economică. Din acest punct de vedere, Rusia suferă o dublă frustrație, nu numai datorită instabilității periferice din sud (în Marea Neagră și Caucaz), dar și pentru faptul de a nu putea controla bazinul baltic în totalitate.

Ca o concluzie, orientarea duală își pune amprenta asupra configurației geopolitice a Rusiei. Astfel, regiunea centrală baltică devine centrul politic, maritim și comercial al Imperiului în timp ce sudul rus riveran, extins până la Marea Neagră, Don, Caucaz, bogat în resurse naturale, rămâne baza economiei interne. Între aceste două macro-regiuni, vechiul centru moscovit, aparent uitat, rămâne încă în poziția de centru al moștenirii religioase și culturale a vechii Rusii. În

această mare slăbiciune se va găsi, după cum subliniază autorul, și cauza declinului Imperiului Rus.

Și dintr-o altă perspectivă caracterul dual al statului rus se poate observa la fel de bine. Pentru aceasta vom face recurs la teoria „ariei privotale” sau a „Heartlandului” dezvoltată de Mackinder.

Aria privotală era denumirea zonei centrale a Eurasiei cuprinse între Oceanul Arctic și Munții Himalaya. Limitele acestei zone sunt determinate de cumpăna fluviilor, dintre care o parte se varsă în ocean, spre Nord, și o altă parte spre interiorul Asiei. În acest sens, aria pivot include și zona în care cursurile de apă se varsă în Marea Caspică, incluzând bazinul fluviului Volga. În afara acestei zone rămân teritoriile ale căror fluvii se varsă în Marea Baltică și Marea Neagră. Figura 7 schițată de G. Parker ilustrează inerenta dualitate continental-maritimă a poziției geopolitice a Imperiului

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Mackinder concluziona că linia istorică a imperiului este trasată de conflictul dintre puterea maritimă și puterea continentală iar balanța câștigului a oscilat în favoarea unuia dintre acești poli. Câteva observații sunt necesare. În primul rând, exercitarea controlului asupra acestui pivot geopolitic deschide accesul spre imense resurse naturale, localizare strategică și o poziție invulnerabilă, toate acestea oferind condiții favorabile pentru a domina lumea. În al doilea rând, centrul istoric al Rusiei fiind localizat în interiorul ariei privotale, îi asigură câștig de cauză în conflictele cu țările marginale.

Factorii care au pus sub semnul întrebării succesul extinderii în Europa au fost, după autorul american: incompleta formare a centrului națiunii, eșecul în a controla macro-aria culturală, subdezvoltarea bazei industriale, lipsa de control politic asupra zonelor periferice. În acest context, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Rusia își schimbă comportamentul geopolitic, orientându-se spre Siberia, comportându-se ca o putere euro-asiatică, interesată în consolidarea controlului asupra ariei privotale.

4. Uniunea Sovietică: prelungirea imperială a unui sfârșit în 1917, ca rezultat al colapsului Imperiului Rus, configurația granițelor se schimbă (fig.8), iar tratatul din martie 1918 de la Brest-Litovsk împinge Rusia spre frontierele din perioada precedentă expansiunii lui

Petru cel Mare.

Acest lucru va dura până la înțelegerea de la Yalta, când noua configurație repune Moscova într-o situație geopolitică foarte avantajoasă. (fig.9). Aria de control sovietic era astfel extinsă de la Marea Baltică la Marea Adriatică, acaparând aproape întregul bazin al Dunării și fluviului Elba.

Puterea sovietică se exercita, în primul rând, prin prezență militară, conformare politică și ideologică și dependență economică. Trei structuri instituționale monitorizau dominația sovietică: Kominformul, creat în 1947.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc, creat în 1949 și Pactul de la Varșovia, creat în 1955.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

fsurn Ironiitri o în «Sovitl Union o-tmr World Wor

Sovni t «rritorioli gen» 1939—943

Int ar»-iolio” Oi Voniitri

(ono xon «» o occupation] 1947

T «rr. ory OI G «rmor» y 1937

Fronlur» o t Ru» ton Republic IPS SR)

Pro” IHF o* tr» «union republic* w, în rint U S S R

Mo Mo» C OW Bu Budapesi

L B «Balgrad.

K i K. «v Buc Buchorctl

Mi Min» M S Soda

V Viln. u» i» t onb ut

R, H.ga Ro Romi

T Toi 11 no Po Por i»

w Wor» O w Ma Modr id e B «rlin L L ondon

Pr Pragu» s 5 toc k h ol m

V Vanno O OR O ar mari D ar Republic

Fig. 9. Schimbările frontierei de vest survenite după cel de-al doilea război mondial

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

În contextul postbelic, noua organizare sugera direct faptul că Imperiul Rus are un continuator pe măsură. Vom lua un singur termen de comparație între Uniunea Sovietică și Imperiul Rus, politica spațială. Această dimensiune de analiză are trei aspecte geopolitice.

Primul aspect este acela al recâștigării posesiunilor teritoriale ale fostului Imperiu. În perioada postbelică frontiera politico-militară va încorpora centrul istoric al Rusiei și ieșirea baltică lărgită. În al doilea rând, avem de-a face cu o expansiune teritorială în zone până acum neacaparate vreodată de Rusia, zonele Prusiei Orientale și Galiția-Rutenia.

Ca întindere, anexările erau mici, însă reprezentau poziții strategice importante. Achiziția Prusiei Orientale oferea portul Königsberg-Kaliningrad și baza navală de la Pillan-Baltiysk de pe coasta sudică a Mării Baltice. Ocuparea Galiției și Ruteniei împingea frontiera sovietică pentru prima dată dincolo de linia strategică a munților Carpați, oferind o poziționare militară puternică pentru controlul asupra Dunării de Mijloc.

În al treilea rând, expansiunea sovietică a determinat exercitarea controlului dincolo de granița sa vestică. Acest control s-a manifestat prin crearea unei zone-tampon militară și printr-o sferă ideologică și economică de dominație. Astfel, controlul era prezent în regiunea istorică a Europei Centrale – zona Brandenburg, bazinul inferior și mijlociu al Dunării și în Câmpia Europei de Nord. Din punct de vedere economic, regiunea industrială transnațională din zona subcarpatică care se întindea în sudul Poloniei, estul Germaniei, nordul Cehoslovaciei va intra în sfera economică sovietică.

Bilanțul acestei scurte treceri în revistă ne arată că, din perspectiva euro-asiatică, Uniunea Sovietică se apropie mult mai mult de modelul statului dominant decât Imperiul Rus, dualitatea fiind atenuată prin transferarea capitalei de la Petrograd la Moscova. Aceasta reprezintă întoarcerea centrului de putere politică, după două secole, în regiunea centrală a Moscovei, în inima geografică și spirituală a țării. Tendința era aceea de a consolida, în primul rând, viitorul euroasiatic al Uniunii Sovietice.

Cu toate acestea se mențin discrepanțe între poziția Uniunii Sovietice și modelul statului dominant. Aceste diferențe sunt legate de zonele frontaliere, de aria centrală și de structura puterii interne. Legat de

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În zonele de frontieră, zona de securitate-tampon din jurul Uniunii Sovietice rămâne încă incompletă, și acest lucru este prezent în Asia, unde, după sfârșitul solidarității comuniste cu China, regiunile

sovietice periferice devin foarte vulnerabile.

În ceea ce privește aria centrală a regiunii istorice ruse, hegemonia națiunii ruse este pusă din ce în ce mai mult sub semnul întrebării, aceasta datorită în primul rând creșterii importanței din punct de vedere economic și demografic a națiunilor non-slave.

Privitor la al treilea aspect al structurii de putere internă, tendința ideologică centrifugă din zona tampon occidentală a frontierei sovietice a fragmentat puternic tendința de uniformizare, punând astfel sub semnul întrebării succesul scontat de Moscova.

Ce se întâmplă însă în interiorul granițelor sovietice este sugestiv descris de titlul unui articol al lui M. Foucher: Uniunea Sovietică și frontierele sale. Geografia armelor în exterior și a puterii în interior⁵. Analizând harta frontierelor interioare, autorul francez constata că obiectivele politico-militare își vor pune amprenta asupra politicii interne sovietice privind administrația teritoriului. Zonele interzise sunt dispuse într-o arhitectură care cuprinde regiuni cu complexe militar-industriale, zone de resurse strategice, zone de frontieră militară, centre urbane importante și capitala, Moscova. Situația geopolitică internă a întregului spațiu al URSS prezenta, până în 1989, următoarele decupaje: regiuni interzise în totalitate erau cele trei republici baltice, Kirghistanul, regiunea siberiana de nord-est, zona Extremului Orient la est de Amour și Ușuri, regiunile de graniță din Asia Centrală.

5 în „Herodote, Revue de geographie et de geopolitique”, 47, octobre-novembre, 1987, p. 59 – 84.

În jurul capitalei Moscova, perimetrul de securitate era de patruzeci de kilometri și existau numai opt rute de acces spre și dinspre capitală, existau centre urbane interzise pe teritoriul din zona Mării Negre și Mării Nordului, în Urali, în Siberia și Extremul Orient (baze și șantiere navale cum ar fi: Sevastopol, Murmanssk etc, complexe militar-industriale, Leningrad.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Tomsk, Celibinsk etc, centrele de industrie aerospațială și, nu în ultimul rând, complexul din Arhipelagul Gulag). Existau, de asemenea, regiuni cu acces limitat datorită unui oraș interzis din interiorul acestora, după cum existau regiuni accesibile numai pe cale aeriană (Alma-Ata, Așkabad).

Originându-se într-o decizie dată de Stalin în 1941, procesul de

construcție a acestor granițe interioare atingea în deceniul 9 următorul bilanț: douăzeci și opt de regiuni interzise în Rusia, șapte regiuni interzise în Ucraina, unsprezece regiuni în Kazahstan, Țările Baltice, Letonia, Lituania și Estonia. Numărul localităților nu a putut fi estimat datorită lipsei de informații. În ciuda acestui aspect de fortăreață, problema controlului asupra centrului geopolitic, în speță a perimetrului siberian (sau a ariei pivotale euroasiatice) nu a fost rezolvată pe această cale de puterea sovietică. De aceea analiștii sistemului sovietic vor surprinde o direcție de interes special în politica internă, vizând dezvoltarea acestei regiuni siberiene.

Ceea ce a înțeles puterea sovietică din experiența celui de-al doilea război mondial este că regiunea de nord-est a Asiei este singura regiune de pe glob unde se întâlnesc direct interesele strategice ale Rusiei, SUA, Chinei și Japoniei. Această situație a determinat puterea sovietică să adopte un plan special de dezvoltare și apărare strategică a regiunii. Cât de importante sunt aceste schimbări pentru politica și economia globală vom încerca, pe scurt, să sugerăm, prezentând cele mai importante teme de dezbatere legate de regiunea siberiana.

5. Dimensiuni strategice

Se consideră îndeobște că schimbarea majoră, reorientarea intereselor strategice sovietice spre Extremul Orient, a fost determinată de conflictul de graniță dintre URSS și China în 1969 și momentul de relaxare „politică” dintre SUA și China din 1972. Înainte de prezentarea succintă a planului strategic siberian 1964 – 1982 am dori să subliniem că dimensiunea strategică definește aici aspectele politice, economice și militare care au direct și indirect influență asupra opțiunilor, politicilor și soluțiilor pe care puterea sovietică le-a eliberat pentru regiunea în discuție.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I în viziunea unui autor american, Rodger Swearingen⁶, au fost opt schimbări și inițiative majore în perioada 1964 – 1982 care au influențat politica strategică în zonă:

6 Rodger Swearingen, *The Soviet Far East, East Asia, and the Pacific – Strategic Dimensions*, p. 226, în „Siberia and the Soviet Far East: Strategic Dimensions în Multinațional Perspective”, Edited by Rodger Swearingen, Stanford Univ. Hoover Institution Press, 1987.

1. Deschiderea negocierilor privind proiectele de dezvoltare sovieto-japoneze în 1966.

2. Conflictul sovieto-chinez în 1969 care va duce la creșterea numărului de trupe convenționale sovietice, de la douăzeci la cincizeci și două de divizii în Mongolia, Siberia și Extremul Orient sovietic.

3. Construcția celei de-a doua căi ferate transsiberiene, Magistrala Baikal-Amur începută în 1974 și oficial terminată în 1984, dar nefiind complet operațională.

4. Programul sovietic de achiziție a tehnologiei militare și civile din SUA, Europa de Vest și Japonia pentru dezvoltarea complexelor militar-industriale din Est.

5. Dezvoltarea bazelor militare și a sistemelor balistice din Peninsula Sahalin și Insulele Kurile, începând din 1978.

6. Dezvoltarea flotei sovietice din Pacific, atât cea militară cât și cea comercială.

7. Dezvoltarea forțelor aeriene sovietice din Pacific și amplasarea rachetelor SS-20.

8. Dezvoltarea bazei sovietice navale și aeriene din Vietnam.

O primă observație se impune. În contextul în care China va scădea cheltuielile de înarmare, acestea ajungând a patra prioritate a modernizării, Japonia alocând un simbolic 1% din produsul național brut, iar SUA făcând față cu greu „sindromului Vietnam”, URSS își va împinge sfera de influență mult dincolo de limita continentală stabilită de condițiile Păcii celui de-al doilea război mondial. Susținută prin masiva infrastructură militară, dezvoltarea regiunii siberiene dezechilibrează puternic balanța securității în Pacific și în Asia de Sud-Est și are de asemenea implicații asupra spațiului economic regional, dar și global.

Obiectivul economic prioritar urmărit în perioada 1980 – 1989 a fost, și continuă să rămână, penetrarea pieței comerciale asiatice prin dezvoltarea regiunii Siberiei de Est, în special a zonei Baikal (prin finalizarea noii magistrale Baikal-Amur). Un rol important îl joacă aici construcția infrastructurii economice a exploatării resurselor strategice: gaze, petrol, lemn, diamante, metale rare, uraniu, bauxită etc. Cât de importantă și extinsă este legătura pe care regiunea Siberiei a dezvoltat-o cu Europa se poate observa printr-o hartă (fig.10) 7 ce prezintă rețeaua conductelor de livrare a gazelor naturale în Europa de Est și de Vest. Imaginea scutește orice cititor de a face efortul să înțeleagă că fenomenul de interdependență economică a Europei de Est poate fi un model posibil de extins și la experiența economică

asiatică. Ne vom limita să semnalăm doar că, după 1989, tensiunile politice dintre Moscova și fostele republici din componența URSS sau din Tratatul de la Varșovia au fost controlate în foarte multe cazuri prin măsuri de embargou economic asupra acestor livrări de gaze din partea puterii ruse.

În condițiile în care „noua ordine mondială” vine să înlocuiască balanța geopolitică a „războiului rece” pare din ce în ce mai evident că modelul dependenței economice este considerat din ce în ce mai „viabil” față de opțiunea militară pentru controlul rusesc în Asia și Pacific.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

CAPITOLUL II NAȚIONALISM, IMPERIALISM, COLONIALISM 1.

Isometria geopolitică a conferinței de la Yalta. Frontieră și masacru

Ordinea europeană este fundamentată pe frontiere naționale. Alături de frontierele statelor naționale, trebuie consemnate și frontierele geopolitice, în genere frontierele sistemelor mondiale. Expansiunea sistemului mondial modern a generat o stratificare a spațiului planetar, astfel că diversele țări s-au „trezit” deja „cadastrate”, teritorializate, fără ca cineva să le fi prevenit măcar. A fost întrebat vreun șef de stat din sud-estul Europei (darmită un „simplu cetățean”!) în legătură cu plasarea țării lui în „semiperiferia” sistemului mondial modera? A fost întrebat guvernul de la București în legătură cu procentul influenței sovietice în România înscris de Churchill pe o hârtie mototolită întinsă lui Stalin într-una din zilele conferinței de la Yalta? „Iată, a voit a spune Churchill într-un dialog imaginat cu Stalin, eu accept ca imperiul sovieto-kominternist să-și extindă influența și să-și împingă frontiera politică, ideologică, economică și „religioasă” (căci „marxismul” era o „religie”) asupra României”. „Ce-mi garantează mie lucrul acesta?”, l-ar fi putut întreba Stalin din ungherele obscure ale vicleniei sale asiatice. „Îți dau în scris!”, i-ar fi răspuns într-o atare situație Churchill. „România contra Greciei, este o balanță geopolitică care așază înțelegerea noastră sub un sistem de garanții reciproce: eu îți conced 90% din controlul asupra României, iar tu îmi cedezi 90% din controlul (influența) asupra Greciei. Cele 10% lăsate ție în Grecia și mie în România reprezintă posibilitatea controlului reciproc”. „Dar în rest?” „În rest, vom proceda la fel: unde îți dau eu ție 50% îmi acorzi și tu mie 50%, iar dacă îți

acord eu ție undeva 75%, îmi acorzi și tu mie, în altă parte, tot 75%. Avem grijă ca această isometrie politică să ne ofere garanții sigure pentru puterea și dominația noastră geopolitică”.

Atragem atenția asupra acestei proceduri noi de a stabili frontiere geopolitice, proceduri care dezvăluie practica împărțirii lumii în „spații de

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Influență”. Isometria politică constă în proporționarea unui spațiu în zone de influență bipolară, preluate adică sub controlul unor mari puteri sub condiția împărțirii proporționale a influenței: „câtă influență ți cedează eu ție în zona ta de influență, atâta îmi cedezi tu mie în zona mea de influență”. Dar să examinăm mai îndeaproape această nouă contribuție a diplomației marilor puteri în conjunctura perioadei postbelice la știința trasării frontierelor geopolitice, contribuție pe care am denumit-o isometrie politică (sau geopolitică) (de la iso – egal și metrum = măsură).

Isometria politică, în sens larg, constă în proiectarea unei balanțe geopolitice pe harta unui teritoriu supus partajului a două sau mai multe puteri. Balanța geopolitică aflată în discuție la Yalta, în ceea ce privește raportul ruso-englez, era tocmai raportul dintre Mediterana și Marea Neagră. Anglia dorea să păstreze controlul și deci hegemonia în Mediterana Egeică și acorda Rusiei controlul în Marea Neagră balcanică. Dar să pornim de la un document al Intelligence Service-ului britanic în această chestiune pentru a avea acces chiar la termenii în care și cu care s-a lucrat efectiv la trasarea acestei isobare geopolitice.

„În legătură cu România, premierul britanic nu-și face probleme. Aceasta este în mare măsură o chestiune rusească (!), iar tratatul pe care l-a propus guvernului sovietic este rezonabil și demonstrează multă diplomatie în interesul păcii generale în viitor. Alta este situația Greciei. Marea Britanie trebuie să fie principala putere în Mediterana și speră ca mareșalul Stalin s-o lase să aibă cuvântul hotărâtor în cazul Greciei, după cum mareșalul Stalin îl va avea în cazul României” 1.

Aceștia erau termenii în care tratase Churchill (premierul britanic) chestiunea partajului în seara zilei de 9 octombrie 1944. Se vede, iată, cântarul sau balanța geopolitică cu care operau marile puteri:

Marea Mediterană VS Marea Neagră

Grecia VS România

Great Britain Record Office, London, Kew Garden, PREM, 3/4/2,
J 1 – 38.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Cât îl privește pe Stalin, acesta considera: „Pentru Marea Britanie este o problemă gravă dacă ruta mediteraneană nu se află în mâinile ei” 1.

„DI Harriman va fi binevenit la o parte a discuțiilor, însă vrea ca acest lucru să nu împiedice desfășurarea unor convorbiri particulare între el (Churchill) și mareșalul Stalin” 3.

10/90.

I

Grecia

Balanțele geopolitice capătă expresii aritmetice foarte riguroase ca acele 90/10, nenorocita „fracție” care a decis ceea ce s-a întâmplat cu România după instaurarea puterii sovietice. Această fracție, un simplu „raport”, cuprinde în ea toate nenorocirile României și anume: masacrarea celor două clase sociale: cea politico-economică (burghezia) și cea țărănească; masacrarea elitei culturale (pușcării, morți civile, indexări culturale etc). În cazul Bulgariei și Yugoslaviei, aceeași balanță capătă alte expresii: 75/25, 50/50. Iată expresia cantitativă a balanței, având la un pol Mediterana, iar la altul Marea Neagră:

50/50, 50/50, 75/25, 90/10

Ungaria Iugoslavia Bulgaria

j România

2 Ibid.

3 Ibid.

Altminteri spus, pentru a-și realiza interesele în Mediterana, Anglia a provocat o înclinare a balanței est/vest azvârlind România în „infernul comunist” și atrăgând Grecia în zona britanică. Pentru a crea o zonă britanică în Mediterana balcanică, a fost acceptat cel mai odios regim rusesc în România (zonă rusească în Marea Neagră). Schema reprezintă cele două „sfere de interes” compatibile cu „modelul de lume” proiectat de geopolitica lui Churchill. În acest model, funcția de zone de interferență revine Ungariei și Iugoslaviei. Să presupunem că Germania s-a decis să joace un rol în Balcani și s-a înțeles în acest sens cu Rusia. În câmpul geopoliticii germane, controlul ruso-german

asupra României s-a împărțit după o proporție de 50/50. Față de geopolitica engleză deci, geopolitica germană ne-ar fi mai avantajoasă. Dar să presupunem că SUA s-ar decide să

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

jocă un rol în Marea Neagră. Aceasta ar face din raportul germano-rus de 50/50 pentru România, un raport americano-rus de 90/10. Și aceasta pentru că americanii ar înțelege să-și administreze singuri interesele în Marea Neagră (chiar dacă în înțelegere cu Rusia). Prezența SUA în Marea Neagră ar fi putut reduce ponderea rusească în România de la 90/10 la 10/90. În fapt, acesta ar fi fost raportul după război dacă Anglia nu și-ar fi „păcălit” partenerul, pe SUA, folosindu-se, în acest scop, de grupurile de stânga din SUA. În fapt, în cazul României, războiul n-a fost câștigat de americani, ci de ruși și englezi (fără americani). Americanii sunt pe cale de a pierde din nou în favoarea Germaniei (și parțial a Angliei) ca urmare a folosirii aceluiași grupuri de stânga care sunt profund implicate în jocul raporturilor germano-ruse și franco-ruse (mai ales a celor franceze). Cert este că, deocamdată, axul est-vest n-a fost anulat. El continuă să fie axul generator de „reacții politice” în Balcani, chiar dacă principalii „actori” sau „mânuitori” ai axului se schimbă între ei. Poziția Rusiei ca mare putere militară în Răsărit n-a fost anihilată de Revoluțiile din 1989. Marile puteri occidentale vor „trata” tot cu Rusia și în viitor. Pentru români, este foarte importantă „penetrarea” SUA în Marea Neagră, ca și a Chinei ori a Japoniei în Balcani. Orice „înțelegere” limitată la câte doi „actori” e primejdioasă pentru România. Trebuie deschisă, de fiecare dată, „poarta” celui de-al treilea. Când n-o mai poate face, e semn că a fost înghițită din nou de o mare putere, oricare ar fi aceasta.

Stilul de a gândi prin balanțe geopolitice și etnopolitice reiese din cele spuse de Molotov; care a precizat că „Uniunea sovietică este pregătită să sprijine Marea Britanie pentru a fi puternică în Marea Mediterană, dar speră ca Marea Britanie să sprijine Uniunea Sovietică în Marea Neagră. Nici nu crede că Marea Neagră e o «mare», ci doar un «lac»”. Eden susține același lucru: „Marea Neagră este lacul Uniunii Sovietice”; „Dl Molotov a remarcat că are în vedere opinia britanică: Marea Neagră este un lac sovietic”. Acțiunea „Tolstoy” (în codificarea britanică) ne arată ce înseamnă efectul „aripii de fluture”. Jocul ca o „aripă de fluture” al lui Churchill are efecte catastrofale pe o uriașă falie geopolitică, în tot sud-estul european. Tragedia Sud-estului se

leagă de geopolitica britanică și popoarele acestea ar trebui să ceară examinarea atitudinii Marii Britanii – ca stat și clasă politică – într-un tribunal ca cele care se compun astăzi la ONU pentru cei

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ce poartă responsabilități în legătură cu marile tragedii colective (crime de război, politici cu efecte de etnoid etc.) – Churchill este, pentru sud-est europeni, tot atât de vinovat ca și Stalin. El ar trebui condamnat retroactiv de un tribunal moral al popoarelor sud-est europene. Să insistăm încă asupra isometriei geopolitice ca metodă de trasare a frontierelor geopolitice.

*

Cântarul geopoliticii britanice încerca să stabilească „greutatea” Mediteranei. Într-un anume sens, Marea Britanie cântărea Marea Neagră luând ca unitate de măsură România. Unitatea de măsură a Mării Negre era România, așa cum, pe cântarul celălalt, cu care cântăreau rușii, unitatea de măsură a Mării Mediterane era Grecia. Cât cântărea Marea Neagră pentru ruși? Cât „greutatea” României! Cât cântărea Mediterana pentru britanici? Cât „greutatea” Greciei. Cele două puteri cunoșteau exact cele două unități de măsură. Churchill știa chiar că România depășește „greutatea” geopolitică a Mării Negre cu $1/10$, astfel că va face raportul $9/10$, ceea ce vrea să spună: „Dau România în proporție de $9/10$. Restul păstrez pentru mine”. Tot astfel, Grecia în cazul rușilor: „Dau Grecia în proporție de $9/10$, restul de $1/10$ îl păstrez pentru mine”. Deci greutatea Mării Negre era de $9/10$ cât reprezenta ponderea influenței și controlului rusesc în România, plus $1/10$ cât era ponderea influenței și controlului rusesc în Grecia. Tot astfel, Mediterana conta cât $9/10$ influență și control britanic în Grecia și $1/10$ influență britanică în România. Englezii s-au păcălit, evident, fiindcă cele $1/10$ influență rusească în Grecia s-au transformat în $50/50$ influență rusească, lucru probat de anularea instituției monarhice și de preluarea puterii de către mișcări de stânga. Cât privește România, aici a fost lichidată orice influență britanică și nu întâmplător procesele politice au început cu „acuza” aruncată chiar lui Pătrășcanu de agent al Intelligence Service-ului britanic. Pentru ruși, tot ce nu era rusesc era britanic, fiindcă Churchill precizase că România trebuie cedată $9/10$ stăpânirii „Rusiei” și doar $1/10$ păstrată sub influența (implicarea) „Angliei”.

Așa se explică ideea britanică cum că România este o „chestiune

rusească". Stalin a fost extrem de șiret și brutal. A anihilat acel „1/10 influență britanică” în România și a lărgit (mărit) raportul de 1/10 influență

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

rasă în Grecia la circa 50/50, raport care a rămas valabil o vreme. Anihilarea acelor 1/10 influență britanică în România a fost echivalentă cu „masacrarea burgheziei”, distrugerea proprietății private, masacrarea țărănimii, uciderea întregii elite culturale românești. Într-un anume sens, Stalin a făcut tot ceea ce-a făcut în România cu acord și aviz britanic și deopotrivă cu avizul celorlalte puteri occidentale ale momentului. Era avizul Yaltei, pe care britanicii i-l acordaseră sub semnătura (și deci obligația) tratatului. Încălcarea lui însemna ruperea acordului și deci un alt război în Balcani. N-au mai făcut-o, fie că n-au vrut fie că n-au mai putut. De acum, acest aspect e lipsit de importanță. În orice caz însă, Marea Britanie poartă asupra ei o parte din răspunderea morală pentru crimele comunismului sovietic din România. Răspunderea morală pentru masacrarea burgheziei, a clasei țărănești și a elitei intelectuale cade greu asupra diplomației britanice și, pe urmele ei, asupra celei americane. Churchill a atras Anglia într-o uriașă „datorie” față de România care nu se va stinge decât atunci când Anglia va fi contribuit la „repararea” istorico-materială a ceea ce a „distrus”: clasa economică (burghezia), clasa țărănească și elita culturală.

2. Frontiere geopolitice. Critica raportului GDS în chestiunea etnocrației

Cel ce spune „frontiere geopolitice” trebuie să fie prevenit că îndărătul acestei expresii se află un întreg sistem de fenomene politice, economice, culturale, religioase, un aparat politic, ideologic, un întreg ansamblu de științe și procedee, cu practicile lor subiacente etc. Ce va fi înseninat frontiera colonială britanică, de pildă, în perioada maximei sale expansiuni? După Henry C. Morris, bunăoară, coloniile britanice se întindeau pe 33, 5 milioane de kilometri pătrați, teritorii pe care trăiau 393, 5 milioane de locuitori. Coloniile rusești se întindeau pe 17, 4 milioane de kilometri pătrați și includeau o populație de 33 de milioane, cele franceze aveau o întindere de 10, 6 milioane kilometri pătrați și 55, 5 milioane de oameni, cele germane doar 2, 9 milioane de kilometri pătrați și 12, 3 milioane de oameni, cele japoneze 0,3 milioane de kilometri pătrați și o populație de 19, 2 milioane, iar SUA

aveau sub control o hartă colonială de trei sute de mii de kilometri pătrați și 9, 7 milioane de locuitori (sistemul

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

colonial cel mai mic). Puterile coloniale stăpâneau 90% din pământul Africii, 56% din cel al Asiei, 99% din Polinezia, 27% din Americi și Australia la un loc. La începutul primului război mondial, aceste puteri stăpâneau 60% din populația Terrei. Practic, nu mai exista niciun teritoriu neocupat. Lumea era „politic plină” (Gallois). Aceste sisteme coloniale, raportate la teoria frontierei reprezintă un fenomen unic, chiar dacă „granițele” lor sunt diferite, țin adică de fenomenul înaintării frontierei europene, al expansiunii Europei. Aceasta a fost cea de-a doua mare expansiune a Europei, remarca generalul francez P.M. Gallois, „prima implicând marile expediții maritime ale secolului al XVI-lea” 4.

Era de așteptat ca mai degrabă ori mai târziu să apară și o știință care să studieze legile acestei expansiuni spațiale de proporții formidabile. Aceasta a fost tocmai geopolitica. Fr. Ratzel a formulat „legile expansiunii spațiale”. Ratzel era convins că întinderea, poziția și populația sunt, în cazul oricărui stat, semnele destinului său. „Statul este solul”. Populațiile care-l ocupă sunt predispuse către expansiune, spre cucerire de noi frontiere. Această expansiune teritorială capătă, se pare, două forme.

Fr. Ratzel, în genere geopolitica, nu face distincția cuvenită între ele. Prima este cea națională, care înseamnă împingerea frontierei politice până la marginea hărții etnice a unei populații. O asemenea sinteză între o populație etnic destul de omogenă și un teritoriu este statul național. A doua formă de expansiune teritorială este cea imperială, care constă în extinderea controlului asupra unor teritorii „îndepărtate, separate, distanțate unele de altele, care nu se asociază nici etnic, nici politic și cu atât mai puțin geografic, dar care țin de o singură putere” 5. Ne dăm seama că statul național este un stat cu o bază morală din punct de vedere etnologic, fiindcă nu antrenează exploatarea unor popoare de către alte popoare, dominația unui popor asupra altora. Din contră, imperiile se abat de la legea morală fiindcă, de regulă, implică supunerea unor popoare de către o națiune dominantă, astfel că imperiile capătă, în mod fatal, caracter etnocratic.

Este, din acest punct de vedere, cel puțin ciudată poziția Centrului de Studii internaționale al Grupului de Dialog Social (cu

sediul la București).

4 P.M. Gallois, *Geopolitique. Les voies de la puissance*, Paris, Pion, 1990, p. 17.

5 Ibid. p. 210.190

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

care, într-un studiu recent, considera că ideea de „patrie-mamă” și deci de teritoriu românesc reîntregit a „avut întotdeauna un conținut etnocratic”. Referindu-se la o intervenție în Parlamentul României din 14 aprilie 1994, în care se exprima speranța că Basarabia va reveni odată la „patria-mamă”, autorii raportului GDS comentează: „sintagma țara-mamă nu mai poate exprima astăzi necesități politice sau istorice (subl. n.). Ea a fost folosită în contextul elaborării obiectivelor emancipării popoarelor în perioada constituirii statelor naționale și a fost valabilă pentru acel moment istoric, dar ea a avut întotdeauna un conținut etnocratic. Societățile moderne de astăzi sunt fundamentate pe valorile naționalismului civic...” 6. Chiar dacă autorii par a recupera ideea națională în termeni civici (ceea ce practic nu înseamnă altceva decât „societate” sau „societate civilă”, încât a spune „naționalism civic” înseamnă a nu spune mai mult decât „societate civilă”), ei nu reușesc să ascundă prin acest subterfugiu ținta reală a atacului lor: „națiunea” și „naționalitatea”. Confuziile acestea pe multiple planuri trădează un sistem de gândire bine încheiat. Ele derivă dintr-o concepție mai veche care atribuia statului român o natură esențial imperialistă.

6 Cf. raportul amintit, dat publicității de Rompress la 1 noiembrie 1994, raport alcătuit de Gabriel Andreescu, Valentin Stan și Renate Weber.

Prima confuzie ține de esența etnocrațiilor. Sensul real al termenului este escamotat de către autori. Ce înseamnă acest termen? Etimologic, e compus din „etnos” care înseamnă „popor”, „rasă” și „cratos” care înseamnă „putere”. Sociologic, etnocrația este o relație prin care unul sau mai multe popoare sunt ținute sub dominația (stăpânirea) altuia (sau altora). Relația aceasta are deci o esență pur politică (nu etnică, așa cum insinuează autorii). Ea descrie acele sisteme de dominație (putere) exercitate în serviciul (beneficiul) unei rase (etnii) prin exploatarea altor popoare (deci în dezavantajul lor integral). Etnocrația descrie agresarea unor popoare de către un popor dominant în cadrul unor sisteme de dominație multinațională. Un

popor se definește, în acest caz, așa cum îl definește știința geopoliticii, ca unitatea dintre o etnie și un teritoriu, deci prin autohtonie (om al pământului, al locului). Etnocrația nu se referă așadar la relația dintre o majoritate și o minoritate etnică. Aceasta poate să fie privată de drepturi sociale (generale), dar în acest caz ea s-ar afla în aceleași

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

condiții cu majoritatea (expusă și ea acelorași nedreptăți ca și minoritatea). Statul comunist va fi avut caracter etnocratic, dar acest caracter s-a manifestat ca atare doar în cadrul relației dintre națiunea sovietică dominantă și națiunile oprite din imperiu (însă și acest caracter se va fi manifestat diferențiat, accentele etnocratice, bunăoară, fiind extrem de puternice în Basarabia). În rest, statul comunist a avut un caracter mai degrabă ideocratic (o variantă sovieto-kominteraistă a teocrației orientale). Prin urmare, dacă cineva susține că statul național românesc ar avea caracter etnocratic trebuie să dovedească mai întâi că teritoriul românesc este un teritoriu locuit de un alt popor (sau de alte popoare), căruia sau cărora le-ar aparține în mod legitim și peste care s-ar fi instaurat dominația românilor. Care ar fi acele popoare cărora românii le-ar fi smuls teritoriile?! Raportul GDS ne lasă a înțelege că acel popor asupra căruia românii emit pretenții etnocratice ar fi poporul român din Basarabia. Concepția grupului de la București înclină spre ideea că cele două popoare sunt diferite. Ceea ce este contrar atât adevărului etnologic cât și celui politic. Diferite sunt doar cele două state, nu cele două popoare care sunt amândouă, etnologic, românești. Să fi avut în vedere, autorii de la GDS, grupul maghiar? Ar trebui să dovedească, în acest caz, ori că ungurii au dreptul la două state (unul în detrimentul românilor) ori că Transilvania e integral ungară. În caz contrar, ar trebui să accepte că abia pretenția ungurilor de a stăpâni în Transilvania este de esență etnocratică.

Sub un alt unghi de privire, termenul de etnocrație descrie selecția unei elite politice în termeni pur etnologici (pe baza apartenenței etnice). Etnocrația, în sens larg și destul de cuprinzător, se referă la combinarea celor două caracteristici în cadrul unui sistem politic de dominație etnică a unui popor asupra altui (altor) popoare.

3. Naționalism, colonialism, imperialism

Etnocrația, prin urmare, nu este un concept cultural, ci un concept pur politic și deci nu se poate referi, în niciun caz, la relația de

apartenență etnică. Sintagma „țară-mamă”, în schimb, are un sens cultural, nu politic, fiindcă înclinația unei populații de a-și declara apartenența este un fapt 192

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

spiritual. Tot astfel, atracția ei către un spațiu economic și politic este un fenomen spiritual și are un profund înțeles defensiv, de autoprotecție, nu unul ofensiv, de agresare a altui popor.

Să presupunem că Basarabia ar reveni în teritoriul statului politic românesc. Care popor ar fi subjugat în urma acestui act?! Să presupunem însă că Basarabia ar admite să se integreze într-o altă unitate politică și economică decât cea a României. Relația ei cu popoarele acelui spațiu ar putea să fie confederală, etnocratică ori colonială pur și simplu. Când, bunăoară, Anglia și-a constituit Commonwealth-ul, nimeni nu și-a imaginat că țările din cadrul Commonwealth-ului britanic sunt mai mult decât „colonii” britanice și părți ale unui „imperiu” economic sau „informai”, cum a fost denumit. Când Germania de Est a revenit la „patria-mamă”, nimeni nu și-a imaginat că ea a intrat într-un sistem etnocratic, ci într-un stat-națiune reîntregit, într-o Germanie care și-a regăsit unitatea pierdută a hărții politice și a hărții etnice. Încât, același principiu – cel etnic sau național – poate fi utilizat fie într-o direcție națională curată (de reasertare a ființei etno-spirituale) fie într-o direcție etnocratică fie pur și simplu într-o direcție colonială, ca principiu de superioritate economică în raport cu ariile mai puțin dezvoltate pe care le integrează și le administrează după modelul „imperiului formal” (politic) ori al „imperiului informai” (comunitatea economică).

Principiul național înseamnă așadar egalitate națională sau „echivalența” națiunilor, tocmai fiindcă este un principiu în esența lui spiritual și singura expansiune care nu aduce vătămarea suveranității unei culturi este expansiunea culturală (spirituală).

Principiul etnocratic susține superioritatea unei etnii, dreptul ei de a domni asupra altor popoare (în zona răsăriteană, numai rușii și ungurii au exprimat o asemenea filosofie etnopolitică).

În fine, principiul colonial susține superioritatea economică (și ideologică) a unei națiuni în raport cu altele și în temeiul acestei superiorități emite dreptul de a o include pe aceea într-o unitate economică lărgită (imperiu, comunitate economică) asupra căreia își prezervă dreptul de administrare (și de exclusivitate). Prin urmare,

principiul „comunității poporului” („Volksgemeinschaft”, cu expresia lui Tonnies, și nu numai) nu

IUE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

este, în sine, nici etnocratic nici nonetnocratic. El poate primi o utilizare etnocratică, așa cum s-a întâmplat cu politica celui de-al treilea Reich, cu politica maghiară în cadrul imperiului dualist habsburgic, cu politica rusească atât în faza țaristă a imperiului cât și în cea sovietică etc. Același principiu poate căpăta însă și o pură utilizare națională, adică etno-spirituală, de reafirmare a identității culturale (spirituale) proprii și de susținere a propriului organism social și cultural. În această accepție trebuie înțeleasă precizarea extrem de pozitivă a lui Asbjörn Eide, raportor al Subcomisiei pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților a Comisiei Drepturilor Omului a ECOSOC, care era foarte ferm în a preciza că „o succintă privire asupra lumii, astăzi, indică existența a mai multor minorități care urmăresc o politică provocatoare și violentă, dusă la extrem. Câteodată, ele supralicitează, în speranța că, dacă li se întâmplă ceva rău, o putere din afară, țara-mamă sau alt factor extern va veni în ajutorul lor dacă provocările proprii vor duce la acțiunea militară pe scară largă a majorității, ce le-ar pune în pericol existența. Este un joc periculos

Autorii raportului GDS cred că găsesc aici sprijin pentru teza lor, când, în realitate, ideea raportorului comisiei europene se arată favorabilă ideii de stat național, în care se află cuprinse, prin forța împrejurărilor istorice, diverse „minorități etnice”, care n-au nicio justificare să pună în primejdie ordinea statelor naționale recurgând la ajutorul „țărilor-mamă” (adică de aceeași etnie cu ele), tocmai pentru că aceasta ar tulbura așezarea statelor actuale pe temeiul majorității etnice ca principiu de reprezentare statală a teritoriilor (provinciilor). Prin urmare, principiul majorității etnice în definirea statului (și deci al „patriei-mamă”) este reafirmat și nicidecum descurajat. Este descurajată numai utilizarea acestui principiu ca temei al dezorganizării ordinii europene actuale, ca ordine bazată pe state naționale, croite în teritoriu după principiul majorității etnice de locuire (a locuitorilor).

7 Ibid. 194

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI
CAPITOLUL III

MODELĂRI ALE SPAȚIILOR SUPRANAȚIONALE.

EXPANSIUNEA ȘI DESTRUCTURAREA IMPERIULUI SOVIETIC

Problema raportului dintre națiune și imperiu este una foarte actuală încă în spațiul românesc, ca și în contextul mai larg sud-est european. Căci această zonă a constituit timp de secole însăși spațiul de articulație (și nu de puține ori de dispută) a trei imperii; aici statele naționale s-au putut forma abia odată cu și prin dezintegrarea imperiilor, acest proces fiind determinat sau accelerat tocmai de mișcările popoarelor, ajunse în faza constituirii unei conștiințe naționale clare, programatice. Dar actualitatea chestiunii ține și de faptul că, dacă în ceea ce privește Europa occidentală, noțiunea de „imperiu” trimite la realități ale unui trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat și se asociază cu ideea de „metropolă”, în ce privește partea orientală a continentului, problematica „imperială” este bine ancorată în contemporaneitate (ultimul imperiu – cel sovietic – a sucombat oficial la 31 decembrie 1991) și se pune cu precădere din perspectiva celui aflat sub dominația unui centru de putere. Dizolvarea acestui din urmă imperiu nu s-a mai produs ca o consecință a războiului cu alte mari puteri ale lumii (precum în cazurile imperiilor otoman, austro-ungar și țarist – pentru a ne rezuma la zona Răsăritului european), însă acest proces nu a generat, în derularea sa, în mai mică măsură violență și efecte dezastruoase, din motive pe care rămâne să le analizăm.

Istoria contemporană a statelor sud-est europene este, prin urmare, profund marcată de prezența și manifestarea activă (citește: agresivă) a complexului imperial și nu poate fi înțeleasă decât printr-o perspectivă teoretică adecvată. Avem în vedere necesitatea completării oricărui discurs politologic și sociologic despre națiuni cu unul antropoculturologic, singurul care permite realizarea analizei morfologice temeinice. O astfel de

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

analiză este indispensabilă, căci, în lipsa ei, apare riscul comparatismului abstract, fără punct de plecare, un simplu „transfer de teorie” în care realitatea e somată să intre, rezultatul nemaiputând fi numit știință, ci ideologie. Nu mai explicăm faptele, ci le forțăm să ne confirme teoria preformulată.

Ar mai trebui remarcat, din punctul de vedere al relației dintre națiune și imperiu în epoca modernă, că dacă, de regulă, națiunile au

constituit „instrumentele” prin excelență de destructurare a imperiilor, URSS-ul, sau mai bine zis imperiul comunist în ansamblu, s-a voit a fi, în replică, „instrumentul” de „asanare” a națiunilor. Astăzi, putem consemna eșecul deplin al acestei tentative criminale.

1. De la sociologia imperiului la sociologia imperialismului. Tipologii ale imperialismului și limitele lor

Analizele asupra imperiului s-au făcut, în timp, din cele mai diferite puncte de vedere: de la cel teologic – care încearcă deslușirea legitimității ori a lipsei de legitimitate a acestei forme de organizare societală prin raportare la principii și norme de morală religioasă –, până la cele elaborate în câmpul științelor sociale, accentuând factori și elemente politice, economice, culturale etc. Aceste încercări de definire trebuie privite mai degrabă ca abordări complementare, cu mențiunea că foarte multe dintre ele surprind cu precădere aspectul static, structural al fenomenului și mai puțin procesele de constituire/destructurare ori evoluțiile interne ale complexelor imperiale¹.

În ultimele decenii se remarcă o încercare de trecere de la studiile analitice (morfologice) la studii de sinteză. Se trece, practic, de la sociologia imperiilor către sociologia imperialismului. În lucrarea sa *The Question of*

1 Vezi, de ex., Johan Galtung, *Structural Theory of Imperialism*, în „*African Review*”, I, 4, Apr. 1972, p. 93 – 138 sau Anouar Abdel-Malek, *Sociologie de l'imperialisme*, Paris, Anthropos, 1971.¹⁹⁶

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Imperialism², Benjamin Cohen sugerează o asemenea transformare. El face o trecere în revistă a principalelor analize asupra problematicei imperiului realizate de Paul A. Baran, Paul M. Sweezy, Richard Edwards, Jonathan Cole, Harry Magdoff etc, desfășurând o evaluare deosebit de critică asupra orientărilor neo-marxiste în care se încadrează o bună parte din aceste cercetări. Aceasta face ca maniera lor explicativă să fie cantonată în economie, lămurind, în cel mai bun caz, unele aspecte ale dependenței economice a țărilor mai slab dezvoltate de centrele industriale și financiare mondiale (cu precădere de SUA). Relația de dependență este însă mult mai complexă, căci înaintarea frontierei economice capitaliste metropolitane afectează, pe mai multe niveluri, întreaga viață socială ca și cultura din țările

confruntate cu respectivul fenomen. În fond, B. Cohen atrage atenția asupra unei perspective asupra imperialismului ce se arată limitată ca potențial explicativ datorită premiselor sale ce reiau scheme caduce, mult prea apropiate de tezele leniniste. Conceptul de imperialism trebuie redefinit pentru a putea spori forța de pătrundere a analizei.

Este ceea ce încerca să facă Josef Schumpeter³, care optase pentru o strategie analitică ce presupune riscuri mult mai mici: elaborarea unei tipologii a imperialismului pornind de la serii de exemple concrete. Istoria antică și medievală îi oferă numeroase cazuri pe care teoreticianul german le trece în revistă cu scopul de a releva cauzele – sociale (ținând de tipul de organizare socială), antropologice (de psihologie a popoarelor) ori chiar religioase – care stau la originea acestor manifestări cu vector imperialist.

2 B.J. Cohen, *The Question of Imperialism – The Political Economy of Dominance and Dependence*, Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1973.

3 în *Imperialism and Social Classes*, Augustus M. Kelley, Inc., New York, 1951.

Comparând tipurile de imperialisme antice cu cele medievale, Schumpeter evidențiază diferența dintre un imperialism popular, caracteristic primelor, care sunt în genere imperii orientale, și un imperialism al coroanei (sau dinastic într-o primă fază și monarhic absolutist în a doua), caracteristic imperiilor occidentale medievale. Această diferență provine din modul de organizare și realizare efectivă a expansiunilor teritoriale, de purtare a războaielor: în primul caz, avem de-a face cu armate alcătuite din largi majorități ale populațiilor, popoarele respective participând deci efectiv la idealul de cucerire al conducătorului politic ori spiritual (religios) și considerându-l perfect întemeiat și just; în cel de-al doilea caz, lupta se desfășoară cu o armată specializată, aflată în solda coroanei, iar țelul de cucerire este unul strict politic, de care masele țărănești sunt străine. Chiar în faza în care scopul declarat era creștinarea teritoriilor europene păgâne, avem de-a face cu o politică a Vaticanului, în folosul căreia acționa, în acel moment, imperiul.

La aceste tipuri, Schumpeter mai adaugă unul, pe care îl numește imperialism individual. Aici ar putea intra imperiile construite prin voința excepțională și calitățile militare și strategice ale unui conducător: imperiul lui Alexandru cel Mare, imperiul roman –

operă a Cezarilor, imperiul napoleonian etc.

Purtându-și apoi analiza spre perioada modernă, Schumpeter propune ipoteza că unei societăți capitaliste veritabile, care acordă o înaltă valorizare muncii și profitului, îi este specific faptul că are la dispoziție o cantitate redusă de exces de energie care să fie consumat în războaie de cucerire, acest exces fiind canalizat prioritar înspre industrie, apoi înspre știință, artă și lupta pentru soluționarea conflictelor sociale. Cu alte cuvinte, o lume autentic capitalistă nu este un teren fertil pentru impulsuri imperialiste. Aceasta nu înseamnă că în politica statelor capitaliste nu pot exista astfel de tendințe, ci, mai degrabă, că în populații se manifestă dispoziții antirăzboinice. Aceasta ar justifica curentul „pacifist” modera, ca și nevoia liderilor politici de a oferi populației justificări pentru purtarea războaielor, ceea ce nu era cazul în societățile precapitaliste. Forma în care imperialismul se manifestă în societatea capitalistă este cea a colonialismului din rațiuni preponderent economice.

Analizele teoreticianului german au o certă valoare euristică, ceea ce li se poate reproșa totuși, dincolo de faptul că unele cazuri istorice concrete nu și-ar găsi locul în tipologia propusă (puține tipologii reușesc să fie exhaustive în domeniul social), este accentul pe alocuri excesiv pe care autorul îl pune pe factorii de pură psihologie individuală sau colectivă în declanșarea manifestărilor imperialiste. Astfel de fenomene sociale de mare anvergură au întotdeauna la origine un complex de rațiuni pe care explicația psihologică nu-l epuizează nici pe departe.

IVZ\, jhoy wati M arteuguA. ZSÂÂEID i-i>o? MU

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

1) imperiul colonial – în care este pusă în evidență tendința națiunii, a statului de a se extinde dincolo de granițele lor naturale;

2) imperiul formal – în care se stabilește o ordine ierarhică între state, ce tinde să genereze conflicte între statul imperialist și forțele autonome, naționale, din imperiu. În acest caz, naționalismul capătă un caracter antagonic, de excludere, mergând către dezintegrarea imperiului;

3) imperiul informai – asimilabil unui spațiu al liberei circulații a bunurilor, informațiilor, persoanelor, în care rivalitatea politică e înlocuită cu cea economică, ceea ce îi conferă un caracter pacifist, egalitarian, internaționalist, nu de excludere reciprocă și dominație;

4) imperialismul propriu-zis – acolo unde avem de-a face cu un conflict între state pentru hegemonie. Această din urmă definiție coincide cu cea dată de Lenin fenomenului, dar care, după cum observăm, rămâne doar un caz al unei posibile perspective mai ample. Acestea patru sunt privite totodată de sociologul american și ca faze (neobligatorii) în evoluția imperiului.

Arrighi lucrează cu o schemă grafică cu două coordonate: naționalism și stat (înțeles și ca spațiu geografic dominat de o națiune), pe care le consideră caracterizate de tendințe expansionare ce pot fi antagonice sau neantagonice. El aplică această schemă în principal în explicarea evoluției istorice a imperiului britanic, în care se pot identifica cele patru faze bine delimitate istoric.

Ca o concluzie, autorul avertizează asupra necesității de a încadra istoric fenomenul naționalist, întrucât manifestările sale sunt foarte diferite în epoci și zone geopolitice diferite.

Gândirea socială franceză s-a aplecat asupra chestiunii vizate aici în special din perspectiva colonialismului, respectiv a decolonizării, analizând atât cazul propriu, al Franței, cât și al altor țări vest-europene devenite

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Imperii coloniale⁴, pentru a extrage aprecieri teoretice și concluzii generale asupra acestui tip de fenomen. Din păcate, multe dintre analizele consacrate lumii a treia poartă ca o pecete de neșters influența schemei marxiste în explicația construită, ceea ce îngustează dintru început unghiul de privire și viciază demersul⁵.

Una dintre lucrările ce au depășit acest cadru de discuție (al imperialismului de tip colonial) pentru a încerca o sinteză nu doar a teoriilor moderne asupra statului, ci și a strategiilor politice elaborate și puse în practică în secolul nostru este Concepțiile politice ale secolului XX, a lui François Châtelet și Evelyne Pisier⁶. Autorii consacră un capitol chestiunii „Statului națiune”, concept pentru care propun un tip special de definiție, care-i determină să facă legătura cu noțiunile de „imperiu” și „imperialism”: „statele națiuni sunt considerate ca niște suveranități îndreptate către exterior și angajate în relații internaționale (...) se constată că statele cele mai puternice și mai «avansate» și-au dezvoltat politica lor colonială în expansionism imperial și că inclusiv astăzi, după epoca decolonizării, împărțirea

lumii în două (sau trei) «blocuri» ascunde cu greu existența efectivă a imperiilor de tip nou” 1.

Trecând în mod explicit la discutarea „imperialismului”, autorii identifică trei etape în istoria acestui tip de politică de stat:

4 Vezi, de ex., Henri Brunschwig, *Mythes et realites de 1 imperialism colonial en France*, Paris, A. Colin, 1960; Marcel Merle și alții, *Les Églises chrétiennes et la decolonisation*, Paris, A. Colin, Cahiers FNSP, 1967.

5 Vezi, de ex., Gerald Chaliand, *Mythes revolutionnaires du Tiers Monde*, Paris, Seuil, 1967; Thomas Molnar, *Le socialisme sans visage, L'avenement du tiers-modele*, Paris, PUF, 1976.

6 *Les conceptions politiques du XXe siècle*, Paris, PUF, 1981, tradusă în românește la Ed. Humanitas, București, 1994, ediție la care ne vom referi în continuare.

7 Ibid. p. 284.200

a) un imperialism „clasic”, în care s-ar include cel antic greco-roman, dar și acela al primului val colonizator european din Renaștere până în secolul al XIX-lea;

b) un imperialism modern: „colonialismul imperial”, localizat în timp între sfârșitul secolului al XIX-lea și cel de-al doilea război mondial, care aduce cu sine o „modificare a colonizării...”. În această perioadă, cu

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j precădere în Franța, apare ideea unei expansiunii, a unei „colonizări animate de respect și de echitate (sau a uneia mai puțin spoliatoare)” *, care să aducă popoarelor coloniale și avantaje (cultural-civilizatoare etc.) menite să compenseze întrucâtva situația de subordonare în care se aflau. Aici intră, conform opiniei autorilor, și imperialismul sovietic din prima fază (1919 – al doilea război mondial);

c) noul imperialism, reprezentat de „formele și tehnicile proceselor actuale de dominație internațională” 9, respectiv în perioada polarizării lumii în cele două mari blocuri politice: socialist și capitalist, având ca lideri URSS respectiv SUA. Acest tip de imperialism are caracteristici care unesc cele două tipuri de sisteme, cum sunt: 1) „proprietatea eficace” (dominația nu mai înseamnă colonizare, ci „organizarea dinamică a stăpânirii” 10); 2) modificări în maniera de purtare a războiului (în condițiile perfecționării progresive a unui

armament mult prea periculos pentru a se mai putea produce un conflict armat la nivelul statelor-lider, războaiele se poartă prin aliați: „«Echilibrul terorii» înseamnă deci și diseminarea masacrului” 11; 3) decolonizarea. Oeasemeni, autorii consideră că se remarcă, în ambele cazuri, o disjunctie între nivelul economic (tehnolo-industrial) și cel politic al sistemului imperial.

Analiza fenomenului nu depășește totuși un nivel de suprafață și, în plus, trădează prejudecăți devenite clasice într-o bună parte a științelor sociale occidentale. Mai întâi, considerând că „statul națiune de tip clasic – liberal, progresist, democratic – este prin vocație colonialist și imperialist” 1 și extinzând realmente această aserțiune inclusiv în examinarea națiunilor decolonizate etc, autorii dovedesc incapacitatea de a ieși dintr-o perspectivă occidentală-centristă; în mod tacit este forțată realitatea foarte variată a statelor naționale (din Europa de Est, America Latină, Africa etc.) să intre în modelul teoretic derivat din studierea Europei de Vest. Rezultatele sunt, evident, nesatisfăcătoare.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Apoi, oprindu-se asupra perioadei interbelice, autorii înfierează în termenii cei mai duri imperialismul național-socialist și fascist, dar se arată surprinzător de moderați și de înțelegători atunci când e vorba de cel sovietic. „Moderație” și „înțelegere” cu care nu putem fi cătuși de puțin de acord, noi, cei plasați într-un spațiu geopolitic de unde se văd mult mai clar dimensiunile și consecințele reale ale imperialismului sovietic.

Vom mai menționa, în seria analizelor dedicate „imperialismului”, pe cea a școlii lui Immanuel Wallerstein, ce pornește de la concepția stratificării lumii în „centre”, „semiperiferii” și „periferii”, ilustrată de autori ca André Gunder Frank ori Samir Amin. Aceștia s-au oprit asupra problemelor subdezvoltării induse în țări din „lumea a treia” (și nu numai) prin intermediul capitalului transnațional, ce generează un imperialism preponderent economic. Criticile făcute acestor teorii se referă la incapacitatea lor de a oferi o explicație pentru noile stări de lucruri, cum ar fi apariția de noi state industriale etc.¹³

*

Una dintre scăderile cele mai însemnate ale teoriilor asupra imperiilor și imperialismelor, în special a celor focalizate asupra epocii

moderne, este pierderea din vedere a celui alt termen al relației; un imperiu nu se extinde (decât în foarte rare cazuri) asupra unor teritorii nelocuite, ci asupra unor spații populate, deja organizate în diferite tipuri de societăți. În epoca modernă acestea sunt națiunile, așadar o bună teoretizare a fenomenului imperialist trebuie să țină cont de acest al doilea element.

Perspectiva științei frontierei, pe care o propunem aici, are capacitatea de a integra în explicație acest element, urmărind consecințele pe care înaintarea frontierei imperiale le aduce în organizarea spațiului social cucerit, maniera în care granițele respectivei societăți (stat, regiune etc), pierzându-și calitatea de granițe externe, se păstrează ca granițe interioare ale imperiului sau se dizolvă, ca și reacțiile populațiilor la aceste fenomene etc. Din unghiul de privire al științei frontierei, sociologia și geopolitica imperiilor se completează reciproc în modul cel mai fericit.

13 O abordare mai extinsă în partea a VI-a, capitolul I. 202

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

rezultând totodată posibilități inedite de abordare mai în profunzime a întregii problematice.

Este ceea ce vom încerca în continuare în studierea unui caz concret, imperiul sovietic, de pe urma căruia se pot obține concluzii de maximă utilitate pentru buna înțelegere a întregului peisaj geopolitic al lumii contemporane și chiar a unor posibile evoluții ale acestuia.

2. De la imperiul țarist la URSS. Concepții și tehnici antinaționale în statul sovietic

Prăbușirea, în anul 1989, a cortinei de fier instituită în Europa odată cu expansiunea agresivă a sistemului comunist a avut între efectele sale mai puțin vizibile invalidarea seriilor de analize occidentale asupra „lagărului socialist” grupate sub denumirea generică de sovietologie. Este vorba despre o paradigmă ce pornea de la premise aproape exclusiv economice și militare în explicarea stărilor de lucruri și a evoluțiilor probabile din țările euro-asiatice dominate de comunism; aceasta îi asigura din start îngustarea unghiului de privire și o lipsă de flexibilitate nocivă pentru orice tip de analiză a societăților. În plus, atenția se concentra aproape exclusiv asupra URSS-ului, în speță asupra Rusiei sovietice, rezultatele fiind apoi cu dezinvoltură extrapolate la întregul „lagăr”, ignorându-se importante diferențe specifice dintre țările incluse în această

categorie. Nicio mirare, deci, că paradigma n-a avut putere de predicție și că analiștii subordonați ei s-au declarat bulversați de schimbările violente și rapide petrecute la sfârșitul deceniului nouă, ca și de complexitatea realităților din teren pe care acum aveau posibilitatea să le „observe” de aproape. Importanța acestui eșec teoretic va fi însă corect percepută numai dacă vom adăuga că sovietologia economică și militară era paradigma dominantă în Occident, lansată din amvoanele universităților și utilizată în mari institute și centre de cercetări socio-politice internaționale. Invalidarea ei vorbește despre o anumită incapacitate a societății contemporane de a-l percepe pe celălalt în mod real, fără a proiecta în acela propriile valori până la nivelul la care se

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

falsifică total imaginea construită. Mai mult decât atât, numeroase încercări explicative venite dinspre științele sociale particulare (sociologie, istorie etc.) dovedesc aceeași incapacitate de vizualizare corectă a fenomenelor din aria dominată de ideologia impusă de Moscova sovietică¹⁴. Ceea ce ne face să spunem că, de fapt, cortina de fier a acționat în bună măsură ca o oglindă.

*

14 în Gramatica civilizațiilor (apărută în românește la Ed. Meridiane, București, 1994, 2 vol.) a lui Fernand Braudel, bunăoară, utilizată în Franța ca manual în anii '60, autorul – considerat a fi unul dintre cei mai importanți istorici francezi ai acestui secol – propune o perspectivă cel puțin ciudată asupra URSS., El pornește analiza de la întrebarea dacă „socialismul a fost sau nu condiția acestui succes rapid?”, în speță în problema industrializării, această „reușită spectaculoasă” fiind „speranța țărilor subdezvoltate de astăzi” (respectiv din anii '60) – vol. II, p. 229. Urmează o trecere în revistă a istoriei marxismului de la Marx la Lenin, fără a fi pusă nicio clipă în discuție valabilitatea tezelor marxiste (!), și este realizat un portret mai mult decât laudativ al lui Lenin (vol. II, p. 255). Singura afirmație fermă a istoricului, referitoare la faptul că, după luarea puterii de către bolșevici, „partidul devine o mașină de război autonomă”, este imediat moderată prin menționarea numeroaselor „dovezi că această atitudine tactică a fost impusă de condițiile particulare ale Rusiei” (vol. II, p. 257)!!! Concluzia lui Fernand Braudel va fi cu adevărat încununarea operei: „Acum (la începutul deceniului 7. n. n), poate că, pentru prima

oară, (URSS) este liberă să-și aleagă revoluția sa, sau calea sa, pe plan intern cel puțin, căci importanța ei excepțională în politica mondială, rolul ei de lider al națiunilor socialiste îi impun de acum înaintea constrângeri de alt ordin, externe” (vol. II, p. 260). Este opinia unui autor considerat nemarxist. și prin asta semnificativ – în Franța acelei epoci! Dar Franța culturală nemarxistă – ca de altfel întreg Occidentul – nu era, în niciun caz, antimarxistă, fiind gata să acorde credit tezelor marxiste și propagandei sovietice în legătură cu revoluția mondială și internaționalismul proletar, considerate a avea o doză respectabilă de umanism... Pentru a înțelege cursul imprimat politicii mondiale de astăzi nu este, credem, lipsit de interes să remarcăm faptul că cei care în anii '60 studiau istoria europeană din astfel de manuale sunt tocmai cei care formulează la ora actuală liniile principale ale acestei politici.

204

Câteva foarte sumare elemente de istorie a imperiului rus, dezvoltat în jurul principatului Moscovei după emanciparea de sub tutela tătară (1480), sunt cu siguranță utile în lămurirea unor trăsături ale dominației

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

sovietice pe care centrala moscovită se vădește a le fi preluat dintr-o veche tradiție imperială.

Se cuvine remarcat mai întâi că imperiul rus, la rândul său, a preluat în bună măsură stilul de guvernare, organizarea de stat, tehnica militară de la cel mongol (tătar) pe care l-a înlăturat, substituindu-i-se. Aceasta pentru că, veacuri întregi, mongolii își impuseseră prestigiul necontestat asupra prinților Moscovei, prin civilizația lor mai rafinată, prin mai buna organizare a statului și o dezvoltare a economiei monetare ce vor sluji drept model statului rus¹⁵. Toleranța tătarilor (converțiți la Islam) față de popoarele supuse lor nu-i va caracteriza însă și pe țarii Moscovei, în imperiul rus stabilindu-se raporturi speciale între „centru” și „periferie”: cu toată ierarhia rigidă a nobilimii ruse și eticheta strictă căreia aceasta i se conforma, se poate spune că „periferia” începea în chiar imediata proximitate a coroanei țariste, toți cei din imperiu având același statut de supuși în mod absolut ai țarului. „Toleranța creștină” era aici o sintagmă lipsită de sens, mai ales că generalizarea creștinismului, datorată prințului Vladimir cel Sfânt, avusese o mare doză de conjunctural: „El a vrut, la un moment dat, să se convertească,

împreună cu supușii săi, la iudaism, apoi a fost orbit de frumusețea ritualurilor bizantine. În jurul anului 988 va proceda la convertirea oficială a tuturor supușilor săi (populația din Kiev a fost botezată în bloc în apele Niprului)” 16. Dar credințe și mentalități precreștine vor supraviețui timp de multe secole în imperiu, punându-și amprenta inclusiv pe marile gesturi de politică internă și externă.

15 Cf. Fernand Braudel, op. cit., vol. II, p. 242.

16 Ibid., p. 235.

Unul dintre „scopurile” vizate permanent în istoria imperiului rus a fost rusificarea popoarelor dominate, mijloacele utilizate fiind cel mai adesea din categoria măsurilor represive pentru naționalități. Expansiunea imperială și organizarea internă a zonelor dominate s-au făcut „de pe picior de forță”, printr-o politică explicit agresivă, cu tradiții ce datează cel puțin din epoca lui Ivan al IV-lea cel Groaznic. Astfel, „un ideolog din timpul lui Ivan al IV-lea cel Groaznic, Ivan Peresvetov, elaborează teoria politică a terorii (subl. n.). Se știe că opricina, sistem polițienesc pe care l-a instaurat

I

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Ivan cel Groaznic, i-a permis «să zdrobească opoziția prinților și moșierilor și să întărească centralizarea statului rus» „17.

Multe dintre aceste caracteristici le vom regăsi în modul de exercitare a puterii în cadrul URSS, însă ideologia comunistă aflată la baza construcției și expansiunii noului stat le va aspri într-o măsură extremă. Despre fostul imperiu rus, devenit sovietic, și care a fost privit de către unii analiști și oameni politici occidentali ca un imperiu colonial¹⁸, nu se poate afirma că a practicat vreun moment acel tip de „colonialism respectuos” pe care Franța și într-o măsură mai mică, Marea Britanie l-au demonstrat după primul război mondial în teritoriile subordonate acestor metropole. În plus, cazul imperiului sovietic infirmă serios ipoteza lui J. Schumpeter care considera că imperialismul tinde să dispară ca tip de manifestare datorită raționalizării progresive a vieții și intelectului și mai ales că „imperialismele ar trebui să scadă în intensitate cu cât apar mai târziu în istoria unui popor și a unei culturi”. El se referă la exemplul monarhiilor absolutiste cu vector imperialist ale secolului al XVIII-lea, făcând afirmația că „acestea sunt fără îndoială «mai civilizate» decât cele de dinaintea lor” 19. Expansiunea imperiului comunist, cu centrul

la Moscova și cu numeroase elemente de structură moștenite de la vechiul imperiu rus, va reprezenta tocmai contrariul acestui proces teoretizat de J. Schumpeter, violența și agresivitatea metodelor sale lăsând mult în urmă orice alt caz similar din istoria nu numai a Rusiei, dar a umanității întregi.

Credem că se poate afirma, de pildă, că cele mai multe imperii erau efectiv satisfăcute prin cucerirea noilor teritorii, a noilor societăți, în scopul practic al drenării bogățiilor locale ale acestora (resurse materiale și umane) către centrul metropolitan, organizarea lor internă fiind conservată din rațiuni de eficiență și eventual întărită (dublată) de delegați și funcționari ce vegheau ca interesele metropolei să nu fie prejudiciate. Imperiul sovietic nu s-a mulțumit numai cu acapararea teritoriilor statelor naționale eliberate pentru un moment din cadrele imperiale constrângătoare, ci a acționat pe o

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j direcție virulent antinațională, deci împotriva unităților etno-politice intrate în componența sa. Pe acestea, centrul puterii bolșevice intenționa în mod explicit – în acord cu ideologia sa kominternistă, internaționalistă, de care nu s-a despărțit până în cele din urmă – să le topească într-o masă informă de „populație (popor) sovietic (a)”, multiplicare la nesfârșit a unui „om comunist” depersonalizat, cu trăsături de mașină.

Iar unul dintre mijloacele cele mai însemnate pe care liderii bolșevici l-au folosit în războiul lor împotriva națiunilor – a celor din interiorul URSS, dar și a celor din așa-numitul „lagăr socialist”, în realitate tot o zonă marcată de dominația Moscovei – a fost frontiera. Procedeele cele mai frecvent utilizate au fost:

a) deportările de populații, deci extragerea lor dintre granițele firești, tradiționale, pentru a le risipi în imperiu sau a le plasa în zone aflate la mari distanțe de teritoriul lor național, lipsite de orice drepturi civile, deci fără recunoașterea calității lor de comunități naționale;

b) regionalizările, adică trasarea unor noi granițe, de cele mai multe ori arbitrar, în regiuni în care anterior nu existau și crearea, drept efect, a posibilității apariției de conflicte și tensiuni în jurul noii granițe;

c) ruperea unor spații tradițional unitare prin impunerea unor granițe despărțitoare în interiorul lor;

d) enclavările de populații, respectiv instalarea unor întregi comunități pe teritoriul aparținând altei comunități mai mari, cu sau fără trasarea de granițe juridice împrejurul enclavei astfel formate;

e) sedentarizarea forțată a unor populații nomade, deci încadrarea lor între granițe artificiale, proces însoțit de masacrarea unor mari părți din populația instinctiv refractară la noul mod de existență;

f) modificarea arbitrară a granițelor unor republici unionale în favoarea sau în defavoarea ei sau a vecinilor săi.

Deși, în mod firesc, înaintarea frontierei imperiale a atras după sine adeseori modificări ale organizării spațiilor cucerite, totuși, în istoria manifestărilor imperialiste, astfel de acțiuni de trasări și modificări arbitrare de granițe în teritoriile popoarelor dominate mai întâlnim doar în zona arabă și în Africa, unde imperiile colonialiste occidentale au fixat astfel de frontiere înainte de primul război mondial. Dar aici avem de-a face

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

cu populații tribale, nu cu națiuni încheigate, iar scopul acestor cartografieri juridice arbitrare efectuate de către metropolă pe măsura penetrării (mai mult sau mai puțin hazardate) a noilor teritorii era de a-și delimita propriile posesiuni și nu de a agresa ori distruge comunitățile locale.

Indiferent dacă în statul bolșevic a existat sau nu o concepție clară, programatică a acestui tip de agresiune antinațională prin modificările cele mai aberante ale raporturilor și regimurilor frontaliere, efectele sale nu au fost mai puțin cutremurătoare: milioane de victime omenești și distrugerii de proporții teribile ale mediului natural.

Pe de altă parte însă, tot în categoria „efectelor” trebuie să socotim și nenumăratele conflicte induse de aceste modificări în diferite zone de la periferia imperiului și care – menținute în surdină decenii de-a rândul – s-au adăugat vechilor tensiuni naționale locale și au izbucnit la cel dintâi moment prielnic, declanșând practic o veritabilă reacție în lanț a cărei forță explozivă nu a mai putut fi controlată, necum stopată, de puterea sovietică.

O privire rapidă asupra etapelor teoretice (de „nuanțări” ideologice) și practice a ceea ce a reprezentat, în fond, reconstituirea și dezvoltarea imperiului țărilor, va pune foarte clar în lumină atenția

expresă acordată de liderii comuniști națiunilor, în perspectiva, neîncetat vizată, a anihilării lor.

Concepția instrumentală asupra națiunilor elaborată de Lenin

Succesul revoluției bolșevice a însemnat preluarea puterii în Rusia de către noii lideri comuniști, în frunte cu Lenin, și totodată emanciparea popoarelor aflate sub dominația imperiului țarist. Această desprindere era într-adevăr un efect direct al revoluției, căci, la sloganul marxist cu care declanșase lupta revoluționară: „Proletari din toate țările, uniți-vă!”, Lenin adăugase unul de conjunctură, însă cu o putere mobilizatoare incomparabil mai mare: „Popoare asuprite, ridicați-vă!”. Efectul a fost năprasnic, până într-acolo încât, odată revoluția încheiată, statul sovietelor se reducea numai la teritoriul Rusiei. În acel moment, privirile Kominternului erau ațintite cu precădere asupra statelor Europei, în unele având filiale puternice prin partidele comuniste locale, și țelul său principal era declanșarea unei serii de revoluții prin intermediul cărora să ajungă la extinderea propriei sale dominații la nivelul întregului continent european.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Eșecul acestor tentative revoluționare europene l-a determinat pe Lenin să-și întoarcă atenția către țările până ieri incluse în imperiu, dar congresul popoarelor dominate din Orient, organizat în septembrie 1920 la Baku, sub auspiciile Kominternului, a evidențiat, la reprezentanții acestor popoare, o concepție total diferită asupra revoluției și asupra propriilor perspective de viitor: revoluția lor era a națiunilor oprimate, care vedeau în proletariatul european un nou posibil agresor și care-și gândeau, în consecință, destinul, în termeni naționali și anti-europeni. Acestea erau însă deformări de-a dreptul periculoase ale ideii revoluționare marxiste, încât Lenin se vede obligat să se rezume, pentru moment, la consolidarea puterii bolșevice în Rusia.

Acel „slogan auxiliar” pe care îl lansase în 1917 nu avea sensul unui interes real pentru națiuni; căci vorbind despre națiuni, Lenin nu avea în vedere entitățile naționale și respectarea specificului lor, ci înțelegea doar un fel de „clase sociale” mai largi. Într-adevăr, dacă în Rusia revoluția sovietică trebuia înfăptuită – conform concepției leniniste – cu ajutorul muncitorilor, al clasei proletare, în periferia imperiului rus forța revoluționară aveau s-o constituie națiunile.

Factorul național era deci luat în considerare pur și simplu ca mijloc de utilizat la un moment dat pentru atingerea scopului final: internaționalismul proletar. Autodeterminarea era privită doar în perspectiva reconstrucției unitare. Experiența anilor de după revoluția din Rusia îl va apropia totuși pe Lenin de o înțelegere a faptului că atingerea acestui țel se dovedește mult mai dificilă în realitate decât în teoriile părintelui său ideologic. Fără să trădeze acest ideal, Lenin își nuanțează concepția, ajungând la o „viziune pedagogică” asupra modului în care trebuie acționat asupra mentalităților și concepțiilor naționale pentru a le transforma în conștiințe naționale: cu tact și răbdare, prin comunicarea neîncetată a unor mesaje care să favorizeze integrarea. Am spune, o viziune extrem de asemănătoare cu cea practică astăzi de promotorii integrării europene și mondiale.

La începutul anilor '20, concepția leninistă „revizuită” s-a ciocnit însă puternic de cea voluntaristă a lui Stalin, care fusese numit, îndată după revoluție, comisar cu problemele naționale și al cărui punct de vedere se va impune în cele din urmă, nu atât teoretic (Constituția din 1924 reflectând obiecțiile lui Lenin), cât mai cu seamă practic, după cum vom vedea.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Etape ale înaintării frontierei sovietice. Vectorul antinațional al practicilor staliniste în 1913, Stalin definea națiunea ca „o comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită și care a luat ființă pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii. Este de ajuns ca unul singur dintre aceste elemente să lipsească și națiunea încetează să mai fie națiune (subl. n.) (...) numai prezența tuturor elementelor luate împreună dau o națiune” 20. Această subliniere este fundamentală, căci de aici va rezulta o atitudine agresiv-asimilaționistă față de acele popoare ce nu cumulau toate caracteristicile enunțate.

Destrămarea imperiului rus a însemnat pentru multe dintre țările aflate la periferie câștigarea unei independențe stabile, mai ales în zona occidentală (Finlanda, statele baltice, Polonia) ori mai puțin sigure datorită lipsei de sprijin extern și a dependenței economice (cazul periferiei orientale și extrem orientale). Ca urmare, realcătuirea unității întregului a început prin semnarea în 1920 – 1921 de tratate bilaterale economice și militare între statul sovietic (constituit în republică federativă a Rusiei) și toate republicile vecine, tratate ce

introduceau un dezechilibru clar în favoarea Rusiei în domeniile respective, în care diminuau, dacă nu anulau controlul statelor naționale. Erau moduri concrete prin care frontiera imperială își relua expansiunea. Faptul va obține, de altfel, aprobarea Occidentului, căci în 1922, la Conferința de la Genova, numai RSFSR este invitată și vorbește în numele tuturor celorlalte republici²¹. Aceasta după ce, în februarie 1921, după încercarea Georgiei de a-și prezerva independența, Armata Roșie invadase țara fără menajamente.

În 1922, Stalin, însărcinat cu elaborarea proiectului constituțional ce avea să definească federația, considera că „federația sovietică trebuie să aibă ca model RSFSR, înainte de a se constitui ea însăși în model pentru

20 I.V. Stalin, *Marxismul și chestiunea națională și colonială*, 1913, apud. F. Châtelet

& E. Pisier, op. cit., p. 333.

21 Cf. Hélène Carrère d'Encausse, *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*.

Ed. Remember – ȘIC PRESS GROUP, 1993, p. 13.210

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j federația mondială a statelor socialiste viitoare” 22. Avem aici o descriere succintă, dar extrem de limpede a direcției antinaționale de înaintare a frontierei kominternist-imperiale. Căci aceasta însemna, în fond, extinderea centralizării și diminuarea clară a drepturilor republicilor, ce urmau să beneficieze de un statut de autonomie, nu de suveranitate. Întâmpinat cu reacții de opoziție mai mult sau mai puțin deschisă la nivelul partidelor comuniste republicane, proiectul va fi condamnat și supus revizuirii, așa cum am arătat, în primul rând de către Lenin. Stalin îl va reformula, punând la bază principiul egalității juridice reale în interiorul federației. Dar modul de aplicare a acestui proiect, devenit Constituția din 1924, va ilustra grave distorsiuni ale principiilor de drept. Diferența esențială dintre drept și fapt, pe care Stalin o înțelesese foarte exact, îl făcuse să admită modificările variantei inițiale, mult mai violent antinaționale. Aceste modificări de pe hârtie au fost transpuse în realitate o perioadă foarte scurtă, după care s-a revenit, în politica internă, la concepția stalinistă originară.

Anii ce au urmat adoptării Constituției au fost martorii unor „concesii” făcute națiunilor și naționalităților, ce au fost organizate în republici federale, republici autonome, regiuni autonome ori districte

naționale²³ – formațiuni teritoriale ce le garantează – se afirmă – drepturile culturale proprii. Promovarea culturilor naționale și mai ales a limbilor naționale, în maniera în care a fost gândită la Moscova, viza, oricât ar părea de absurd, scopuri antinaționale: pe de o parte, „egalitatea drepturilor culturale, recunoscută fiecărei națiuni, va permite și sfârâmarea unor mari grupuri omenești unite de o solidaritate aparte” ²⁴ (cazul popoarelor musulmane din Caucaz sau Asia Centrală), iar pe de altă parte, cultura națională, în concepția stalinistă, avea să fie națională doar în formă (limba de exprimare), fiind însă socialistă, interaționalistă, prin conținut.

22 Ibid., p. 14.

23 Cf. ibid., p. 20.

24 Ibid., p. 22.

Putem identifica, iată, un mecanism extrem de subtil de agresiune a comunităților umane în care chiar limbile vernaculare sunt instrumentele de luptă: pe măsură ce se încuraja dezvoltarea a cât mai multe limbi și dialecte pentru fărâmițarea unor blocuri lingvistice și a unor solidarități pan – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

naționale, se introducea un „patrimoniu” cultural nou care să fie vehiculat de acestea: socialismul, valorile și țelurile sale. De altfel, controlul cultural exercitat de la centru va fi cel puțin la fel de rigid ca și cel politic.

Acest control n-a putut preveni totuși, la începutul anilor '30, apariția unor elite locale provenite din partidele comuniste, dar care relau pe cont propriu spiritul naționalist²⁵.

Reacția lui Stalin, care își înlăturase deja toți adversarii politici importanți și instalase un regim propriu de dictatură absolută, va fi necruțătoare. Liderul bolșevic se angajează „într-o operație cataclistică de transformare a societății, în care naționalismul trebuie, crede el, să-și piardă întreaga rațiune de a exista. Națiunile Uniunii sunt esențialmente formate din țărani, unele sunt încă nomade. Colectivizarea tuturor și sedentarizarea nomazilor trebuie să aibă, pe plan național, un dublu efect: suprimarea țăranului, a individualismului său, a sistemului său de valori străin noii societăți; și, în același timp, pentru ne-ruși, suprimarea tuturor rădăcinilor și tradițiilor proprii fiecărui popor, a căror conservare viața nomadă o permite cu mai multă ușurință. În plan național, atașamentul la valori particulare ne-rusești a dat rezistenței la colectivizare o forță

complementară disperată” 26. Acesta este momentul în care violența pură devine metoda prin excelență a regimului stalinist: epurările masive, aparent haotice și arbitrare, vizează, de fapt, în primul rând, elitele locale, vinovate de crima fidelității naționale. Ele vor fi înlocuite cu oameni fideli sistemului bolșevic, care vor transpune în practică noua concepție profund inegalitară în legătură cu URSS.

25 „La începutul anilor '30, Moscova descoperă că elita bielorusă formase un centru național al cărui scop era detașarea Bielorusiei din federație”, cf. ibid., p. 24.

26 Ibid., p. 24 – 25.

Această concepție, declarată oficial odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial (1945), reprezintă întoarcerea clară la vechile modalități imperiale de stabilire a raporturilor dintre națiunile dominate și Moscova. De altfel, odată cu anexările teritoriale din perioada și de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (statele baltice, părți din Finlanda, Polonia, România, Cehoslovacia) și cu stabilirea ariilor de influență în Europa central-răsăriteană, se poate afirma că imperiul atinge gradul său

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

maxim de expansiune, iar efectele înaintării frontierei imperiale de-a lungul Europei vor fi dintre cele mai dezastruoase.

Perioada postbelică cunoaște o reformă culturală foarte dură, ce va afecta nu doar popoarele din URSS, ci și pe cele din întreg lagărul socialist²⁷. Pe arii foarte largi, este impus alfabetul chirilic și începe un rapid și intens proces de rusificare a tuturor națiunilor federației. Armata, administrația și partidul vor deveni mijloacele cele mai importante în acest proces. Are loc o ierarhizare a limbilor naționale ce cuprinde patru grupe:

1. rusa, limba internațională a federației, preconizată a deveni limba comună;

2. limbile literare naționale ale republicilor federale: ucraineana, bielorusa, uzbeka, kazaha, kirghiza, turkmena, tadjika, armeană, azera, georgiana, limba molodvenească (!), letona, lituaniana, estona;

3. limbile literare ale republicilor și regiunilor autonome (tătara, oseta, bașkâra, avara, cecena etc), în total, aproximativ patruzeci de limbi;

4. limbile scrise ce îndeplineau funcții sociale doar în districtele

naționale ale unor popoare (kurzi, neneți, koriaki etc), puțin peste zece limbi²⁸.

Vezi cazul României examinat în lucrarea de față în partea a IX-a, capitolul II.

28 Cf. ibid., p. 164.

Scopul acestei ordonări stricte nu mai este însă, ca în anii '20, prezervarea limbilor naționale, ci bilingvismul (limbile naționale dublate, fiecare, de „limba tuturor popoarelor din URSS” – rusa), ca etapă în procesul de utilizare tot mai largă a limbii comune. Perioada cultivării diferențelor a trecut. Cu unele excepții, cum ar fi cazul Basarabiei, unde se fabrică și se impune cu forța ideea unei „limbi moldovenești” vorbită de o „națiune moldovenească” – fabricație la fel de artificială, dar susținută continuu pentru anihilarea conștiinței apartenenței acestei etnii la neamul românesc și limba română.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Au loc revizuiiri drastice ale istoriilor naționale, epurări masive ale culturilor, pentru înlăturarea a tot ceea ce avea caracter oricât de vag anticomunist ori național. Sensul fundamental al reinterpretării istoriei era acela care pune în lumina cea mai favorabilă Rusia, istoria și cultura ruse (valorizând pozitiv inclusiv dominația țaristă asupra popoarelor coloniale) și, prin reflecție, mențineau ca valabil în cazurile locale doar elementele ce stabileau apropiere de Rusia, confirmându-i superioritatea. Rusia devine acum „fratele mai mare”, „farul călăuzitor” al tuturor celorlalte popoare și națiuni. Realismul socialist este impus drept model cultural unic și va contribui în mare măsură la procesul de rusificare.

29 Ibid., p. 29.

30 Cf. ibid., p. 29.

31 Ibid., p. 30.

Dar măsurile cele mai dezastruoase pentru popoarele din imperiul sovietic nu au fost cele legate de impunerea brutală a modelului ideologic comunist pe locul rămas după înlăturarea elementelor specifice ale diferitelor culturi. Schimbarea profundă a politicii staliniste va însemna renunțarea definitivă la formele – chiar anemice – de egalitarism antebelic și impunerea unei ierarhii a națiunilor ce plasa pe primul loc națiunea rusă, oferind implicit puteri discreționare liderului ei. Exercițarea lor nu întârzie să se facă simțită:

„Între 1943 și iunie 1944, șase mici națiuni acuzate de trădare sunt smulse de pe pământurile natale și deportate în Asia Centrală sau Siberia. Ele se vor alătura astfel germanilor deportați în 1941” 19, măsură ce avusese caracter preventiv, vizând împiedicarea colaborării dintre aceștia și trupele Armatei Germane. Cele șase națiuni au fost cecenii (cu o populație de 407.690 de persoane), ingușii (92.074 persoane), karaciaii (75.737 persoane), kalmâcii (134.271 persoane), balkării (42.666 persoane) și tătarii din Crimeea (200.000 persoane), plus cele 380.000 de germani³⁰. Acest proces a însemnat acuzarea a mai mult de un milion de persoane de crimă colectivă, atribuită unor națiuni întregi, acuzație consfințită printr-un decret din 1946 ce preciza depozedarea acestor populații de teritoriile lor naționale. „Timp de zece ani, aceste grupuri naționale nu vor avea nicio existență legală, niciun reprezentant în Sovietul naționalităților; nu vor fi niciodată menționate nicăieri. ’01

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Astfel, fenomenul de ierarhizare a responsabilității, de difuzare a vinovățiilor, ce va fi exacerbat de Gorbaciov, își are rădăcinile în politica stalinistă postbelică.

Stalin avea să fie denunțat de către partidul-stat aflat la putere în URSS pentru crimele comise, acuzat de lichidarea elitelor naționale, de rusificarea violentă, de instaurarea centralismului excesiv etc. – toate acestea prin persoana lui Nikita Hrușciov, la Congresul al XX-lea al PCUS (1956). Era o manevră abilă, grație căreia centrul puterii bolșevice transfera întreaga vinovăție, întreaga răspundere pentru „erorile” trecutului pe umerii unui individ, continuându-și astfel „cu mâinile curate” procesul de conducere a poporului către „noua societate comunistă”. Confirmarea faptului că acel Raport secret prezentat de Hrușciov nu avea altă semnificație decât aceasta vine chiar din concluzia lui, care susținea că, totuși, în ansamblu, regimul stalinist avusese un rol pozitiv, de dezvoltare și progres în istoria URSS.

32 Acum se repun în discuție „zonele” interzise ale istoriilor naționale, se „reabilitează”.

eroi naționali, personalități ale culturilor naționale etc; au loc chiar discuții teoretice în legătură cu statutul conjunctural sau peren al națiunilor, purtate, evident, în termeni și cu argumente adaptate la discursul oficial etc.

33 Cf. ibid., p. 37.

Perioada Hrușcirov mai este importantă și pentru relativa „liberalizare” resimțită în interiorul URSS ca și în zonele din afara granițelor sale juridice, dar aflate sub directa sa influență. Ca urmare, aproape imediat se produce recrudescența voințelor naționale, favorizată și de unele schimbări în politica internă cum au fost: relativa descentralizare a puterilor și o politică de „indigenizare” a cadrelor³². Intensitatea acestor manifestări va fi suficient de mare pentru a declanșa, la cel de-al XXI-lea Congres al PCUS (1959) acuze de „șovinism local” ³³ și o revenire la promovarea explicită a internaționalismului. În 1961, Hrușcirov afirmă că statul sovietic și-a schimbat natura, devenind un stat al întregului popor, iar popoarele din uniune sunt pe cale să fuzioneze într-o comunitate istorică de tip nou – poporul sovietic. Este dovada cea mai limpede a subestimării problemei naționale și a dezinteresului persistent pentru cunoașterea datelor sale reale, cu toate că ea își impune prezența în cele mai diferite maniere, pe

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

toate palierele manifestării socio-culturale³⁴. Dar, așa cum sublinia și istoricul francez Hélène Carrère d'Encausse, pentru conducătorii sovietici „singura cale de rezolvare a problemei naționale este suprimarea deosebirilor naționale” ³⁵.

3. Revoluție comunistă și etnocid

Tezele lui Marx defineau precis necesitatea transformării așa-zisei „democrații proletare” radicale și militante într-o formulă de conducere bazată pe dictatura partidului comunist. Este ideea pe care Lenin o va dezvolta și o va aprofunda în scrierile sale de la începutul secolului al XX-lea în care teoretizează partidul „de tip nou” ca organizație revoluționară, capabilă de a exercita singură puterea în stat³⁶.

34 Raporturile demografice în republici au constituit unul dintre modurile cele mai interesante de exprimare a naționalismului. Astfel, dacă până în 1959 doar poporul rus a crescut constant în ansamblul populației, după acest an, situația se schimbă radical în detrimentul poporului rus, dar și al celorlalte popoare europene: slavi, finici etc. Din acest moment, popoarele musulmane – caracterizate anterior printr-o lungă perioadă de cădere demografică – revin spectaculos, înregistrând progrese vizibile în propriile republici.

Scăderea demografică dramatică fusese datorată, ca și în restul imperiului, luptelor cu puterea sovietelor în care fuseseră decimați fără milă, epocilor de foamete, epurărilor etc, etc. Reluarea creșterii populației era o manifestare a voinței naționale nu atât față de puterea centrală cât față de populația rusă implantată în grupuri masive pe teritoriile naționale, având un statut privilegiat și față de care ostilitățile locale nu au încetat să se manifeste în diverse forme, mai mult sau mai puțin mascate. Pentru detalii, vezi ibid., cap. II, „Un popor sovietic? Sau popoare sovietice? Revoluția demografică”.

35 Ibid., p. 40.

36 Cf. Florin Mătrescu, Holocaustul roșu, Gerom-Design Ltd., București, 1993, p. 134.

Instaurarea, la sfârșitul primului război mondial, la putere a bolșevicilor conduși de Lenin în Rusia oferea ocazia „aplicării” tezelor anterior formulate: „pentru prima oară în societatea modernă, un partid ideologic lua singur puterea într-un stat mare și-și anunța intenția ca, prin dezlănțuire de războaie civile, întreaga lume să pună-n practică previziunile

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

marxismului” 37. Și dacă programul „exportului de revoluție” eșuează în Europa, în interiorul Rusiei și foarte curând al URSS, în schimb, Lenin înțelege să fondeze instituții suport pentru susținerea proiectelor internaționaliste, kominterniste. Liderul bolșevic este întemeietorul sistemului terorii de stat exercitate prin CEKA (devenită ulterior NKVD și apoi KGB), aflându-se și la originea proiectului rețelei de lagăre ale Gulagului³⁸. Fondator al Kominternului, Lenin avea deja experiența necesară înființării instituțiilor ce aveau să slujească drept instrumente de bază ale țelurilor antinaționale bolșevice.

Sintagma „suprimarea deosebirilor naționale” utilizată de istoricul francez mai sus citat, este foarte adecvată și are cu adevărat în imperiul sovietic un sens dramatic, căci a însemnat cel mai adesea suprimarea fizică a unor mari segmente ale populațiilor naționale. „Revoluția comunistă” era scopul suprem și orice mijloc putea fi întrebuințat pentru atingerea lui, inclusiv exterminarea a milioane de oameni. Perioada de la instaurarea puterii bolșevice în Rusia și până la moartea lui Stalin a cunoscut în URSS câteva etape principale în care s-a avut în vedere suprimarea fizică a tuturor celor ce s-au opus regimului comunist, ca și a tuturor celor ce erau legați de o

spiritualitate etnică, de un specific național. În ordine cronologică, aceste etape sunt³⁹:

1) teroarea leninistă, respectiv războiul civil ce a urmat sfârșitului războiului mondial și foametea ce i-a urmat în 1921. Victimele acestui interval însumează 21.000.000 de oameni;

2) colectivizarea forțată și anii de foamete provocată de la sfârșitul deceniului trei și începutul deceniului patru (în care au fost lichidați prin înfometare, bunăoară, circa șase-șapte milioane de ucrainieni). Numărul victimelor se ridică la 22.000.000;

3) teroarea stalinistă din perioada 1935 – 1941, în care s-a avut în vedere în mod special lichidarea elitelor naționale și al cărui tragic rezultat este de 19.000.000 de morți;

37 Ernst Nolte, *Am Ende einer totalitäre! Epoche? in „Ost-West Perspektiven”*, nr. 25.

Mart.

— April. 1991, cf. *ibid.*, p. 134.

38 Cf. F. Mătrescu, *op. cit.*, p. 134.

39 Cf. *ibid.*, p. 20. Cifrele sunt preluate din aceeași lucrare.

218

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

4) cel de-al doilea război mondial, însumând un total 32.000.000 de morți;

5) represaliile nemiloase din timpul, dar mai ales de după terminarea războiului mondial, respectiv uciderea prin executare sau în cursul deportărilor pentru acuzația de „colaborare” cu germanii. Victimele au fost în număr de 9.000.000. Totalul este estimat astfel la 103.000.000 de victime, iar totalul crimelor comise în întregul imperiu comunist, incluzând deci și țările din Europa, Asia etc. aflate sub dominația sovietică, este estimat, conform cifrelor minimale din statistici la 122.000.000, iar conform cifrelor maxime la 196.510.000 de oameni exterminați⁴⁰.

Conform datelor încă incomplete cu privire la crimele comuniste în țările incluse URSS, agresiunea cea mai dură, în perioada interbelică, a fost suferită de Ucraina și apoi de Georgia, datorită faptului că în aceste două țări reacțiile anticomuniste, cu vădit substrat național, au apărut încă din anii '20 (momentul anexării forțate la noul imperiu), pentru a nu înceta decât în etapa declanșării marii terori staliniste din deceniul patru.

În teritoriile anexate la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, respectiv Basarabia și Bucovina de Nord și statele baltice, întreg programul antinațional desfășurat anterior în imperiu a fost reluat cu o și mai mare violență. Mai mult, prin aceleași „faze” au fost silite să treacă și țările europene aflate, conform înțelegerii de la Yalta, în sfera de influență a URSS. Între acestea, România s-a „bucurat” de o atenție deosebită, ca și partea sa răpită de imperiul sovietic – Basarabia.

40 Cf. F. Mătrescu, *ibid.*, p. 69.

41 Cf. *ibid.*, unde sunt citate respectiv următoarele surse: D. Novacovici, Pământuri românești, Bruxelles, Ed. Nistru, 1988, p. 293 – 294; Victor Malcoci, luare de cuvânt la conferința de presă de la Ziua Națiunilor Captive, Bonn, 15 iulie 1989; George

Ciorănescu, Fermentul național românesc în Republica Moldovenească, conferință la

„Sesiunea anuală de sărbătorire a Unirii Basarabiei cu România”, Köln, 27 martie 1989.

În ceea ce privește Basarabia, valul de deportări din perioada 28 iunie 1940 – 22 iunie 1941, numărând 300.000 de români, sau chiar 800.000 până la 1.000.000 după alte surse⁴¹, indica limpede care ar fi fost soarta provinciei odată căzută sub stăpânirea bolșevică. În 1941, Armata Română

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

avea să descopere, în înaintarea sa în interiorul Basarabiei, numeroase gropi comune cu victime ale comuniștilor⁴².

După 1944, aceste sumbre prognoze s-au adeverit la un nivel teribil, asupra populației românești din Basarabia și Bucovina de Nord (anexată Ucrainei) declanșându-se un sistematic și cumplit etnocid realizat prin toate mijloacele deja „experimentate”. Au avut loc execuții în masă, deportări și strămutări de populație: se estimează că între anii 1945 – 1954 peste 500.000 de români basarabeni și bucovineni au fost deportați în lagărele Gulagului⁴³. În interiorul Republicii Moldova, confecționată în acord cu directivele Kominternului, au fost colonizate grupuri importante aduse din restul URSS, cu precădere populație rusă, amplasată în special în orașele mari. Limba „moldovenească” avea un statut cvasi-prohibit: deși Constituția URSS prevedea dreptul popoarelor de a-și folosi limba națională ca limbă oficială în republică, în Basarabia limba oficială era rusa. A fost impus alfabetul chirilic, care

accentua procesul desfigurării limbii române și înlocuirea ei treptată cu o limbă hibridă, tot mai apropiată de rusă. Valorile fundamentale ale culturii și spiritualității naționale au fost puse sub interdicție și înlocuite cu cele sovietice, internaționaliste; istoria a fost rescrisă într-un sens care falsifica realitatea, evidențiind apartenența Basarabiei la spațiul slav, în speță rusesc.

Aceste fapte se constituie în dovezi ale procesului de rusificare a limbii și culturii naționale, de schimbare a compoziției etno-demografice a regiunii, de suprimare fizică a unei părți semnificative a populației românești din Basarabia și Bucovina de Nord. Toate acestea ne determină să conchidem că în Basarabia și Bucovina s-a aplicat integral și în forma cea mai dură programul Kominternului de distrugere a națiunilor.

42 Cf. *ibid.*, p. 20.

43 Cf. Alexandru Bidian, luare de cuvânt la conferința de presă de la Ziua Națiunilor

Captive, Bonn, 15 iulie 1989, apud. *ibid.*

O primă explicație a acestei situații ține de faptul că Basarabia, ca parte a României, era considerată de către liderii bolșevici, drept dușman al comunismului și „sanționată” ca atare, așa cum aveau să se petreacă lucrurile și cu țara-mamă. De altfel, frontiera noastră răsăriteană stabilită prin Tratatul de la Versailles nu fusese niciodată recunoscută de URSS.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Se poate formula, însă, o explicație mai generală, ținând de istoria frontierei răsăritene a României, de natură a oferi o perspectivă mai generală asupra întregului context geopolitic. Este vorba despre faptul că, odată cu ridicarea imperiului rus la rangul de mare putere europeană, deci din epoca lui Petru cel Mare, începe înaintarea frontierei acestui imperiu spre Europa, respectiv spre Țările Române. Din acel moment, nu numai Basarabia, ci întreaga Moldovă, și chiar teritoriul până la Dunăre sunt vizate de planurile expansioniste imperiale. Începe, după cum spunea Simion Mehedinți, rostogolirea masei slave spre Europa, care amenința în primul rând teritoriile românești și, mai la nord, statele baltice – cu alte cuvinte tocmai istmul ponto-baltic, al cărui rol geopolitic fundamental, de protecție a Europei, se conturează încă din secolul al XVII-lea. Istoria frontierei

noastre răsăritene moderne este istoria reacției la înaintarea frontierei imperiului rus – un imperiu de esență asiatică, ce preluase în forma de guvernare și în moravuri influența dominației tătare de două sute de ani, influență ce indusese modificări de profunzime în organizarea de stat a Rusiei, ca și în manifestările complexului imperial rusesc. Frontiera rusă a fost multă vreme stăvilită datorită acordului politic al celorlalte mari puteri europene, ce nu puteau accepta o creștere excesivă a forței imperiului rusesc. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial însă, conjunctura politică mondială s-a dovedit a fi defavorabilă acestor puteri, sau, în orice caz, slăbiciuni interne foarte importante au făcut ca Europa să nu mai fie capabilă să se opună acestei creșteri a imperiului în noua sa formulă – comunistă, iar rezultatul a fost tocmai înțelegerea de la Yalta prin care, în fapt, se ridicau orice bariere din calea expansiunii frontierei imperiale ruse. Astfel că ocuparea Țărilor Baltice și a Basarabiei și Bucovinei de Nord, plus includerea a jumătate din Europa sub dominația sovietică, reprezintă apogeul înaintării frontierei ruse pe continentul european.

44 Johann Urwich, Strigățul Golgotei Răsăritene, München, Verlag „Kommittee der Gefangenen Nationen”, 1986, apud. Mătrescu, op. cit., p. 42.

În ceea ce privește România, între primele victime ale reacției la înaintarea frontierei sovietice trebuie considerați cei 180.000 de soldați români prizonieri în lagărele din URSS și care au fost declarați „dispăruți” 44. Ocuparea țării de tancurile sovietice și impunerea la

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

conducerea statului a unei echipe fidele Moscovei s-au soldat cu înființarea unei rețele de lagăre similare celei din URSS, reprezentate de închisorile de la Gherla, Aiud, Sighet, Mislea, Ocnele Mari, Jilava, Văcărești, Pitești, Oradea, Caransebeș etc, la care se adaugă lagărele de muncă forțată de pe „șantierul comunismului”: hidrocentralele de la Bicaz, Borzești, Onești, calea ferată Bumbesti-Livezeni, minele de uraniu, cupru și aur Cavnic, Baia Sprie etc. Și mai ales Canalul Dunăre-Marea Neagră, supranumit „Canalul Morții”, în care au fost întemnițați și uciși, prin violențe repetate, prin subalimentație, lipsă de asistență medicală ori prin împușcare, sute de mii de intelectuali, țărani și muncitori⁴⁵.

Colectivizarea forțată a agriculturii a însemnat un greu tribut plătit de țărănimea română, prin distrugerea a sate întregi, prin

deportări și asasinate. Florin Mătrescu citează o apreciere a Dr. Filip Păunescu, care afirmă că tragedia colectivizării din România a afectat 12.000.000 de țărani liberi și proprietari de pământ, ducând la „mitralierea unor sate întregi, nimicite apoi cu tunurile și prin atacuri de aviație”. Cifra de 30.000 de morți în rândurile țăranimii propusă de Filip Păunescu este însă apreciată de Florin Mătrescu drept mult mai mică decât cifra reală. Cifra deținuților țărani se ridică la peste 2000.00046.

O etapă foarte importantă a reacției românești la înaintarea frontierei sovietice a constituit-o rezistența armată din munți – un veritabil război –, practic, cea mai teribilă rezistență opusă comunismului în țările europene de dincoace de cortina de fier. Participanții la această formă ultimă de reacție au fost uciși fără milă, așa cum au fost uciși sau prinși și condamnați la ani grei de temniță toți cei care le-au oferit ajutor din satele de munte.

45 Cf. Constantin Dumitrescu, Cetatea totală, apud. F. Mătrescu, op. cit., p. 44.

46 Cf. Filip Păunescu, Cunoașterea și combaterea comunismului, în „Libertatea”, an.

8, martie 1989, nr. 72, apud. Mătrescu, op. cit., p. 43.

Toate aceste forme de reacție veneau pe filon național și teribila agresiune sovietică nu a izbutit să anihileze acest factor, oricât au fost neamurile supuse celor mai crunte suferințe. Elementul național, desconsiderarea sa voită de către liderii comuniști, în acord cu teoria marxistă care „profețea” dispariția sa inevitabilă, vor constitui tocmai „defecțiunea” care va conduce, în final, la disoluția imperiului sovietic.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

provocând reculul frontierei imperiale, poate cel mai puternic recul din întreaga istorie a modernă a imperiului rus.

4. Rolul frontierelor naționale în destructurarea imperiului sovietic

„Începutul sfârșitului” l-a constituit, într-un anumit sens, explozia de la Cernobil din 26 aprilie 1986, care a avut loc la un an după venirea la conducere a lui Gorbaciov și care îl va determina pe acesta să aducă politici sale modificări radicale, pe care nu le intenționase câtuși de puțin. Căci declarațiile sale de la Congresul al XXVII-lea al PCUS, din februarie 1986, sunt elementele unei viziuni

centralizatoare asupra problemei naționale, care subordona drepturile culturilor naționale scopurilor dezvoltării economice unitare (URSS trebuie să fie un spațiu economic unificat) și internaționalismului (națiunile trebuie să se integreze într-o ideologie și un mod de viață comune – socialiste) 47. „Naționalismele înguste” se cuvin deci evitate!

Un sumar examen al declarațiilor publice gorbaciovienne de până la explozie dovedește așadar falsitatea mitului încetățenit despre Gorbaciov, cum că ar fi fost foarte lucid și ar fi avut dintru început intenția de a schimba sistemul. Dimpotrivă: el afirma constant primatul socialismului unificator asupra națiunilor și acționa – chiar în mod brutal, la nevoie – pentru înfăptuirea lui.

Cf. H. Carrère d'Encausse, op. cit. Hărțile sunt preluate din această lucrare.

După explozia de la Cernobîl, puterea sovietică a fost obligată să dezvăluie unele adevăruri, chiar parțiale, despre cumplitul eveniment, fapt ce va produce însemnate consecințe: apare evidentă slăbiciunea centralei moscovite în a controla forța tehnică (industrială și militară) de care dispune, apar la lumină nenumărate situații de subdezvoltare tehnică, catastrofe ale mediului înconjurător, secătuiuri ale resurselor din periferie etc etc, ceea ce va determina popoarele să refuze a mai lua ca atare mesajele primite dinspre Rusia. Între acestea, pe primul loc se afla imaginea unui popor sovietic unitar, punct esențial al ideologiei comuniste în URSS.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Refuzul de a mai accepta această imagine se traduce prin respingerea tot mai categorică a imperiului, atitudine ce se va face simțită progresiv, în variate formule, în mereu mai multe zone din periferie.

Această tendință se va manifesta mai întâi ca respingere a noilor conducători comuniști ruși cu care Gorbaciov îi înlocuiește pe cei naționali, acuzați de corupție, și, prin extrapolare, ca un antirusism tot mai accentuat. Situația demografică favoriza, de-acum, în toate republicile, populația autohtonă, ale cărei reacții împotriva imigranților ruși (dar și împotriva altor comunități deportate sau enclavate în teritoriile naționale) se îndesesc și capătă accente tot mai categorice. Politica restrictivă de cadre manifestată prin epurările făcute de Moscova cu precădere la periferia islamică a imperiului și

prin impunerea de primi-secretari moscoviți ai partidelor comuniste locale, ca și noile încercări de accentuare a rusificării au grăbit înlănțuirea suspiciunilor și resentimentelor. În republici au apărut violențe cu vector fățiș anti-sovietic.

Revolta de la Alma-Ata, capitala Kazahstanului, din decembrie 1986, desfășurată sub lozinca: „Kazahstanul pentru kazahi!” și sub simboluri naționaliste clare, a fost reprimată brutal, ceea ce a întunecat definitiv imaginea lui Gorbaciov în această parte a URSS. Dar „detonatorul” fusese apăsător și nicio represiune nu mai putea opri evoluția situației din Caucaz.

Regăsirea memoriei oferă substanța conflictului dintre armeni și azeri în legătură cu regiunea Nagorao-Karabah, iar ezitarea Moscovei în a găsi și oferi o soluție acestor stări de lucruri conduce la dezvoltarea, pe lângă tensiunile locale pe cale să ajungă la punctul culminant, și a unui sentiment de ostilitate față de Rusia (identificată cu URSS) și de ruși, în general. Cele două republici sfârșesc destul de rapid prin a-și da seama că trebuie să-și impună propria manieră de raportare la problemă, în pofida și chiar împotriva puterii centrale. Reacția violentă a Moscovei, venită oricum prea târziu, a atras după sine „libanizarea Transcaucaziei”, care se mobilizează inclusiv militar pentru a ieși de sub influența complexului sovietic.

Practic, frontierele interioare ale imperiului, pe care liderii bolșevici le credeau anihilate ca funcție locală, își regăsesc dintr-odată vechile semnificații geopolitice, fiind revalorizate ca atare de către popoare. Se

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

declanșează o luptă dramatică ce are ca miză tocmai recuperarea funcțiilor frontierelor naționale și, implicit, respingerea frontierei imperiale, și în care survin înclăștări și complicații dintre cele mai grave în jurul granițelor arbitrar trasate de politica stalinistă și a teritoriilor fracționate, a enclavelor nesăbuit create etc, etc.

Astfel de tensiuni interetnice vor răzbate la suprafață și în Georgia, în urma reprimării de către forțele Ministerului de interne sovietic a unei manifestații pașnice; de momentul de agitație creat profită și minoritățile abhază, osetă și azeră din republică, declanșând conflicte cu autoritățile locale: deja clasicului conflict între periferie și centru i se adaugă mai multe conflicte interetnice și interculturale în periferie. De asemeni, întreaga Asie Centrală devine focar de conflicte,

în aceste republici (Tadjikistan, Kirghizia, Turkmenia, Uzbekistan) sentimentele naționale și neliniștile economice și sociale cristalizându-se mai cu seamă în jurul problemei imigranților.

Manifestările de violență nu sunt atât de haotice și dezorganizate cum ar putea părea la o privire superficială. Fronturi populare „născute” cu „binecuvântarea” partidului comunist care le dorea a fi pârghee pentru mai buna orientare și direcționare a societății – devin surse ale unor veritabile partide politice prin care societatea își exprimă aspirația pentru întărirea existenței naționale. În acest proces de organizare, statele baltice s-au aflat în avangardă căci, anexate de Stalin în 1940, ele aveau o memorie mai proaspătă a practicilor democratice. Fronturile baltice își definesc de la început programele în termeni naționali, iar între ele se dezvoltă o legătură intuită rapid ca utilă intereselor comune, adică dobândirii unei independențe tot mai mari față de centru. Apare ideea limpede și programatică a „democrației ca însemnând soluționarea chestiunii naționale” 4*, idee ce se va impune rapid în organizațiile din periferie.

48 în vădit răspăr, în primul rând, cu sensul pe care Gorbaciov îl dădea „democrației”, sens legat de celebrii săi termeni: glasnost și perestroika, adică „transparență” și

„Restructurare” în limitele ideologiei oficiale.

Exemplul baltic e preluat în Moldova, apoi în Bielorusia, în Ucraina, în Georgia, apoi și în Transcaucazia și Asia Centrală. Republicile sovietice se organizează în mod autonom față de puterea centrală devenită incapabilă

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I s-a mai stăpânească situația. Justiția, armata și partidul comunist – cei trei stâlpi ai federalismului sovietic – vor fi progresiv dărâmați, pe măsură ce republicile își proclamă suveranitatea, pentru ca în scurt timp să vină momentul independenței, prin care reculul frontierei imperiale devenea o certitudine, frontierele naționale redobândindu-și statutul de granițe juridice. Nu era vorba, în fond, decât de o punere în aplicare a dreptului la secesiune al republicilor, consfințit de Constituțiile sovietice, dar care până în acest moment nu avusese acoperire reală. Aceasta era numai una dintre nenumăratele situații în care drepturile înscrise în Constituție nu aveau nicio acoperire reală, republicile ori indivizii, după caz, neputând să beneficieze de ele, ba chiar riscând represii în cazul în care ar fi

încercat să o facă. Este una dintre aberațiile sistemului sovietic ale cărei consecințe nu au fost încă suficient cercetate.

Reacțiile Moscovei față de această precipitare a evenimentelor vor fi în general de tergiversare, de încercare de a câștiga timp prin amânarea soluțiilor – o politică eronată într-un moment în care afirmarea popoarelor era pe cât de impetuoasă pe atât de contagioasă. O politică ce exprima paralizia metropolei blocate într-o formulă ideologică ce nu putea oferi căi de ieșire dintr-un asemenea impas și la care, pe de altă parte, era incapabilă să renunțe. Presiunile și amenințările economice sau militare – reacții „de forță” inspirate din propria istorie – nu au mai avut niciun efect.

Ibid., p. 195.

Apariția pe scena crizei naționale a Rusiei marchează un moment însemnat al procesului și reprezintă o situație cu totul particulară, căci aceasta se afla în fața provocării de a stabili o distanțare (inexistentă și imposibilă pentru cei mai mulți) față de... URSS, sau, mai exact, de puterea centrală cu sediul la Moscova. Căci dacă celelalte popoare se aflau față de Rusia în raporturile dintre periferia dominată și centrul de putere, „societatea rusă nu poate scăpa de constatarea că ea a fost victimă și călău în același timp” 49. Mai mult decât atât, voința conducătorilor comuniști de a impune ficțiunea identificării Rusiei cu URSS-ul a avut, între altele, rezultatul paradoxal al inexistenței unor instituții importante la nivel național rusesc, cum ar fi Academia de științe ori chiar partidul comunist

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

propriu (!), ca și degradarea progresivă a limbii și vulgarizarea culturii ruse. Impusă tuturor ca limbă comună, limba rusă fusese tocmai din această cauză teribil desfigurată și sărăcită prin trunchierile, simplificările, „sovietizările” la care fusese supusă pentru a o face tuturor accesibilă. Cât despre faptele poporului rus din istoria de după 1917, acestea aproape că lipsesc din cărți datorită unui efect pervers al politicii culturale bolșevice: în timp ce despre toate celelalte popoare există zeci de volume scrise în această perioadă⁵⁰, rușii sunt topiți în lucrările ori capitolele referitoare la „poporul sovietic”, neconsemnându-li-se, prin urmare, mai nimic în nume propriu! Naționalismul rusesc are deci de surmontat, la rândul său – poate într-o măsură chiar mai mare decât republicile naționale, unde prezervarea specificului reprezentase un efort și o luptă permanente,

variind doar măsura în care, dejucând apăsarea politicii oficiale și a controlului sovietic, acest efort se putuse efectiv concretiza într-o perioadă sau alta –, depozitarea de o parte a trecutului și a culturii rusești.

50 Cele mai multe subliniind, evident, elementele apropiării de imperiu, contribuția lor la făurirea URSS și la evenimentele istorice particulare din perioada sovietică etc.

Revenind la succesiunea fazelor destrucurării imperiului bolșevic, trebuie arătat că puterea centrală și republicile ajung la un moment dat să evolueze pe două linii opuse, fiecare căutând să frâneze activitatea celuilalt și s-o accelereze pe-a sa. Cea care va ceda va fi, în final, puterea sovietică, pe care nenumăratele conflicte și revendicări generate de naționalismul periferiei o vor reduce aproape la rolul de spectator al dezintegrării sistemului. Inițiativele legislative ale Moscovei nu mai sunt luate în considerare, în general instituțiile sovietice, dublate de instituții naționale la toate nivelurile și pe toate planurile, își pierd obiectul și eficiența. Experimentul statului sovietic unitar, construit pentru un popor sovietic unificat, a eșuat: ficțiunea poporului sovietic a fost înlocuită cu realitatea națiunilor, sentimentele naționale împingând proiectul comunist în istoria utopiilor moarte.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

5. Partidul-stat

Dominația sovietică n-a fost până acum examinată în cadrele firești. „Relațiile dintre Moscova și cele paisprezece republici unionale nerusești pot fi asimilate la ceea ce Smith⁵¹ a denumit colonialism federal”.⁵² Trăsăturile acestuia ar fi următoarele:

1. Imperiul sovietic a negat naționalităților „dreptul la autodeterminare, lăsând doar un minimum de manevrabilitate mașinii partidului-stat local în ceea ce privește administrarea republicii”⁵³.

2. Republicile s-au dezvoltat ca economii dependente de centru, de metropola imperială, ceea ce dezvăluie o stratificare a popoarelor din imperiu în „popoare centrale” sau metropolitane și popoare periferiale sau dependente. Între cei doi poli se interpune scara popoarelor cu o poziție intermediară.

3. Din punct de vedere cultural, teza constantă, de la Lenin și până la Gorbaciov, a fost aceea a „poporului sovietic”, ceea ce a condus la o politică de apăsare a culturilor naționale, de ștergere a

diferențelor dintre națiuni și de suprimare a identităților etnospirituale. Zona în care s-a aplicat integral acest program de deznaționalizare a fost Basarabia.

4. Încă de la început, imperiul sovietic a supus națiunile din aria lui internă și externă unui război ideologic susținut cu armate de ideocrați (recrutați în special dintre elementele alogene ale națiunilor oprimite).

51 G.E. Smith, Development, federal colonialism and the non-Russian regions, în

G. E. Smith, Planned development in the socialist world, Cambridge: Cambridge Univ.

Press, 1989, p. 68 – 81, apud. Graham Smith, The Soviet federation: from corporatist to crisis politics, în Shared Space: Divided Space – Essays on conflict and Territorial

Organization, M. Chisholm și D.M. Smith, eds., London, UNWIN HYMA. N. 1990, p. 85.

52 Graham Smith, The Soviet federation... în op. cit., p. 85.

53 Ibid., p. 85.

Relația politică s-a bazat pe mecanismul partidului-stat. Ce înseamnă „statul-partid” și ce forme a îmbrăcat controlul în cadrul imperiului intern și extern sovieto-kominternist? Vom remarca, mai întâi, că acest control a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Îmbrăcat două forme: a) forma „comunismului de război”; b) forma monopolului ideologic. Lenin a definit vehiculul revoluției mondiale drept „comunism de război”. Acesta teoretizează legitimitatea confiscărilor și a „colectărilor forțate” și culminează prin teza „colectivizării forțate”. Sistemul confiscărilor, al rechizițiilor și al colectărilor forțate (cotele) viza realizarea bazei materiale a unor regimuri absolut suspendate, fără nicio legătură reală, concretă, cu societățile locale, peste care s-au instalat ca regimuri de ocupație. Monopolul ideologic a însemnat formarea unei ideocrații, a unei „clase ideologice”, de comisari politici, propagandiști etc, care aveau misiunea să desăvârșească războiul ideologic în spațiul mental al societăților locale. La interferența dintre ideologia comunismului de război și misionarismul ideocrației comuniste s-a născut ideea „reeducării concentraționare” ca experiment de dislocare mentală a intelectualității naționale, organice. La aceste trăsături se adaugă

instrumentul folosit de pătura ideocrată pentru eliminarea inteligenței naționale: epurările. După cel de-al doilea război mondial, în țările recent ocupate de URSS ca și în cele din „lagărul socialist” sunt aplicate fazele „dure” ale politicii staliniste antinaționale, pe care republicile sovietice le parcurseseră începând cu anii '30. În acest scop, de la Moscova sunt expediați, direct în fruntea instituțiilor celor mai importante ale statelor, comisari ideologici cu funcții precise, bolșevici fideli partidului, ce aveau „experiența” necesară pentru a pune în aplicare programele kominterniste.

În România, în 1945 încep epurările în armată. În acel an sunt scoși din armată circa patruzeci și șase de generali și două sute opt ofițeri superiori, ceea ce deja însemna decapitarea armatei. În '45 încep epurările administrative (prin Legea 217/1945), în '48 încep epurările din universități, în 1949, prin Decretul 183, începe colectivizarea forțată și între 1950 – 1953 sunt arestați 80.000 de țărani. În 1948 încep arestările de preoți. În 1959—62, practic, aparatul sovieto-kominternist a fost definitiv instalat în România și statul român a fost comunizat. Democrația liberală interbelică a fost înlocuită cu statul-partid comunist și internaționalist (adică kominternist).

Care sunt caracteristicile partidului-stat? Prima caracteristică se referă la puterea discreționară a centrului imperial asupra partidelor locale. Centrul avea un control absolut asupra „sistemului nomenclaturii” (adică

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

f avea dreptul să demită, să promoveze și să cearnă funcționarii de stat, în genere toate liniile de selecție fiind astfel controlate). Același centru se putea multiplica prin difuzie spațială, devenind „centrală mobilă” în funcție de popoarele supuse, păstrându-și intacte toate proprietățile. Centrala moscovită era una și aceeași la Moscova, la București, la Berlin, Varșovia, Budapesta etc. Centrala kominternistă era, iată, una mobilă și funcționa prin sistemul rețelelor care acționau ca niște veritabile conspirații deschise, în sensul că, deși în rețea erau mai mulți, doar unul sau doi făceau parte din rețeaua de gradul al doilea, care garanta puritatea sistemului și legătura cu centrul primar. Întreaga luptă dintre Ana Pauker și Gh. Dej este legată de tensiunea creată prin acest dualism al rețelei.

Graham Smith crede că „prin controlul său asupra sistemului

nomenklaturii (aparaturii nomenklaturii), centrul este capabil să asigure loialitatea conducerii politice locale și, în plus, practica uzuală de a numi «outsideri» (de regulă ruși, în genere alogeni) în anumite poziții cheie, în special în postul de vice-prim-secretar, a cărui funcție primă este similară cu cea a proconsulului, întărește și mai mult loialitatea elitei locale și impunerea difuziunea) politicilor centrale”

54. Partidul-stat este deci o centrală mobilă și nu apare decât în raport cu un centru de guvernare globală, imperială, adică în raport cu nevoia acestuia de a-și exercita controlul asupra societăților locale (din imperiu). Acest control se exercită, cum am văzut, în prima fază, prin mobilitatea centrului și printr-un control integral asupra sistemului nomenklaturii locale, asistat de mecanismul proconsular (al reprezentantului centrului în aparatul local). În faza a doua, acest sistem este înlocuit de cel al conspirației deschise. Proconsulii (consilierii sovietici, paukeriștii etc.) au fost fie retrași fie anihilați de aparatcicii locali, astfel că s-a trecut la menținerea conspirată a unei rețele înfășurate într-o rețea desfășurată sau deschisă. Am denumit acest sistem conspirație deschisă.

Ibid., p. 86.

A doua trăsătură a partidului-stat este convertibilitatea totală a comunității etnice sau a supranațiunii imperiale într-un partid unic, care poate controla statul în exclusivitate, are adică monopolul direcției ideologice, al nomenklaturii al funcțiilor etc, etc. Această trăsătură indică

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

fie o structură etnocratică fie una ideocratică (monopol ideologic). Predispoziția sistemului politic spre o asemenea structură poate fi măsurată pe o scară cu trepte de la 0 la 100. Când voturile populației sunt puse integral în slujba unui partid etnic sau de monopol ideologic, rezultă, în primul caz o structură etnocratică, iar în al doilea una ideocratică. În aceste cazuri, avem de-a face cu un partid-stat. Altfel, nu. Dacă populația are libertatea să-și distribuie voturile în mod liber spre partide diverse (liberale, social-democrate, creștine, naționale-democrate etc.) nu se poate vorbi despre un partid-stat.

A treia trăsătură a partidului-stat constă în aceea că partidul are controlul total al promovărilor, al eliminărilor, al capilarității sociale, astfel încât logica profesională a selecției sociale este substituită de

logica politică. Circulația elitelor a îmbrăcat un caracter integral politic. Dosarul de cadre a înlocuit cu totul certificatul de competență sau de merit. Ideocrația și etnocrația ruso-alogenă au înlocuit meritocrația și tehnocrația. Recrutarea etnică și politică a elitelor au devenit criterii absolute.

6. Circulația elitelor în imperiul comunist

Asupra mecanismelor de constituire a elitelor politice în sistemul comunist s-au spus foarte multe inexactități. Primul lucru asupra căruia trebuie să ne asigurăm când vorbim de selecție sau „circulația elitelor” este criteriul sau factorul predominant care controlează recrutarea și circulația elitelor într-un sistem. Sub acest aspect, de la Pareto încoace (primul care a pus ordine în cercetarea elitelor, adică a disciplinat procesul gnoseologic în această chestiune) se știe că nu există decât patru sisteme de selecție sau de „circulație a elitelor” în raport cu cele patru cicluri de dependențe mutuale în cadrul unui sistem social. Pentru a veni în elită și pentru a rămâne în ea, trebuie să posezi caracterele necesare, adică cele cerute de determinismul dominant (nu exclusiv) al sistemului. Pareto a stabilit că există patru determinisme posibile în societate, determinisme care controlează, apoi, în primul rând circulația elitelor, astfel că selecția membrilor unei elite nu se desfășoară nici la întâmplare și nici întotdeauna la fel. Cele patru determinisme derivă din relația între cele patru elemente fundamentale din 232

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

care se compune societatea: reziduurile (a); interesele (b); derivațiile (c); circulația socială (d). Aceste elemente nu variază la întâmplare, ci într-o dependență mutuală. Dependențele mutuale se organizează în patru cicluri și instituie patru determinisme. Într-o societate dată, predomină întotdeauna unul dintre cele patru determinisme și astfel fixează (impune) modelul și strategia de selecție (circulație) a elitelor (clasei guvernante, în primul rând) din acea societate. Prin urmare, în termeni ideali putem vorbi numai de patru modele sau strategii de circulație a elitelor și în orice societate unul dintre ele este predominant și fixează profilul sociologic al elitei respective. Cu fiecare determinism ni se descrie o anumită combinație a elementelor în sistem. Iată cele patru cicluri:

I. (a) acționează asupra lui (b), (c), (d);

- II. (b) acționează asupra lui (c), (d), (a);
- III. (c) acționează asupra lui (d), (a), (b);
- IV. (d) acționează asupra lui (a), (b), (c).

Combinarea de tipul I este cea mai stabilă și furnizează sistemele cele mai largi de recrutare a elitelor (circulație sau recrutare pe baze sociale largite: din toată masa socială). În combinarea a II-a, interesele sunt predominante, în a III-a, cultura este predominantă (și deci avem o selecție culturală a elitei), iar în combinarea a IV-a, politicul este predominant, astfel că selecția elitelor este una strictamente politică.

Așadar, când în determinismul social predomină elementul (a), adică reziduurile, circulația elitelor are un profund caracter social sau societal, adică depinde în mod hotărâtor de compoziția socială a întregii societăți. Criteriul care predomină în selecția elitelor este cel social, adică acela cerut de legile și de „nevoile” de echilibru ale societății. Când dimpotrivă, într-o societate predomină elementul (c), adică derivațiile, circulația elitelor îmbracă un caracter predominant cultural. Importanța grupurilor culturale în controlul și dirijarea circulației sociale a elitelor este uriașă. Când într-o societate predomină interesele, (b), circulația capătă caracter predominant economic. Numai când în societate predomină elementul al patrulea, (d), adică cel politic (elitele însele), atunci circulația devine preponderent politică. Criteriul politic le controlează pe toate celelalte. Responsabilitatea în sistem revine atunci, în mod strict, elitei politice (de guvernare). Toate celelalte sunt anihilate. Partidul-stat poate să apară doar într-o atare stare a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

sistemului, adică în ciclul al IV-lea și numai dacă este întrunită și condiția suplimentară, aceea ca partidul să fie o centrală mobilă susținută de afară. Altfel, presiunea de jos în sus îl determină să-și schimbe caracterul și să devină partid tehnocratic (în starea a II-a, cultural în a III-a și social în prima).

Când în sistem predomină nevoia de stabilitate, este foarte probabil să se impună tipul (a) de recrutare (circulație) a elitelor, altfel sistemul își pierde stabilitatea. Avem, în acest caz, un partid cu recrutare socială largă. Îl putem denumi, convențional, „partid social”. Când într-o societate predomină elementul (b), adică interesele, se impune o recrutare preponderent economică și tehnocratică. Baza de

recrutare a partidului este sistemul de stratificare și de grupare pe grupuri de interese și pe structuri economice. Partidul care rezultă poate fi numit, convențional, partid tehnocratic sau de interese economice. Când în sistem predomină elementul (d), adică politicul, avem o recrutare strict politică a elitelor și ceea ce rezultă este partidul de monopol ideologico-politic sau, convențional desemnat, partidul „politic”.

Relația dintre aceste partide este aceasta: partidul social este și cultural și tehnocratic și politic. Partidul cu recrutare culturală este și tehnocratic și politic. Cel tehnocratic este și politic. Cel politic este doar politic și acesta este motivul pentru care el va transforma statul într-un schelet politic (de partid) și deci va deveni partid-stat. În ciclul al II-lea, al partidului tehnocratic, se va crea un dualism al puterii, în al III-lea va exista o trilaterală a puterii, iar în al IV-lea un patrulater politic. Partidele comuniste n-au reușit să depășească faza dualismului politic, adică a împărțirii puterii între o tehnocrație și o nomenklatură. Puterea ideocrației a scăzut foarte mult. Acesta a fost cazul regimurilor comuniste după 1964 în tot Răsăritul (în special în aria externă a imperiului). Cu acest moment s-a diminuat războiul ideologic și s-a înțesit „războiul civilizațiilor”. Din 1964, imperiul sovietic a preluat acest dualism și acesta i-a pregătit moartea mai mult ca orice altceva.

Prin urmare, războiul ideologic a însemnat un război între ideologia comunistă, de o parte, și cele trei specii de ideologii naționale: a) socială (care include formula democrațiilor liberale); b) culturală (care include deja riposta religioasă, în special catolică, din care a ieșit Solidarnosc, în

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Polonia); c) tehnocratică (care se poate întâlni cu ideea partidului politic în ideologia „dictaturii de dezvoltare”). Să reținem, oricum, că singurele țări în care a funcționat o recrutare (limitat) culturalistă a elitelor, în epoca comunistă, au fost doar Polonia și parțial Iugoslavia și Ungaria (în primul caz, datorită presiunii catolice, care este un factor cultural). În România, recrutarea elitei politice a fost predominant politică (controlată de partid prin pârgchia dosarului) și în mod secundar tehnocratică (ceea ce a creat dualismul real al puterii). Interesul grupului tehnocratic legat de funcționarea sistemului industrial și de loialitatea față de partid au fost singurii factori care au controlat circulația elitei. Factorii culturali și sociali

n-au avut nicio putere asupra circulației și deci selecției politice și guvernamentale. Încât teza că, în România, grupurile culturale ar fi avut vreo greutate în cadrul regimului Ceaușescu este un fals ideologic și o crasă incompetență analitică.

7. Naționalism, brejnevism, gorbaciovism

Presiunea imperiului sovieto-kominternist s-a tradus, pe plan ideologic, în utilizarea marxismului ca ideologie de război împotriva culturilor naționale. În acel moment, deja, a început în interiorul „războiului ideologiilor” și un „război al civilizațiilor”, căci au fost atacate culturile. În România, ideologia de război a îmbrăcat două sau trei forme: rolleristă, neorolleristă și internaționalistă (pseudooccidentalistă). Faza rolleristă a constatat în reprimarea valorilor și a clasei intelectuale și în falsificarea axială a întregii culturi (tezele lui Roller contestau latinitatea limbii și a poporului român etc.). Faza neorolleristă a mizat pe strategia deformării, a etichetării și a morții civile. Faza internaționalistă, care a început prin anii '80 și a cunoscut o recrudescență după '89, a așezat atacul contra culturii naționale sub ideologia internaționalistă și panoccidentalistă. Aceasta arată că încă n-am ieșit cu totul din ciclul al IV-lea al circulației elitelor.

Să revenim, în fine, la cealaltă dimensiune a relației dintre centrala imperială și diversele arii din imperiu, și anume la cea economică. Aceasta

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

este o a doua caracteristică a imperiului însuși. „Ca un produs al politicii centrale, fiecare republică nerusească și-a dezvoltat o economie dependentă de centru și eventual specializată (de la economiile bazate pe export agricol ale țărilor central-asiatice și a Moldovei, la cele puternic industrializate din republicile europene ale Ucrainei, Belarusiei și țărilor baltice) și o diviziune teritorială a muncii”. 55 Întâlnim deci, în imperiu, arii industrializate, arii agrarianizate, sub un aspect, apoi o stratificare în centre, semiperiferii și periferii, încât toată aria pare a fi un sistem economic cu propriile lui frontiere, adică o economie mondială regională. Am numit aceste economii economii imperiale, căci se bazează pe o centrală imperială (de regulă, un complex militar-industrial) și pe un sistem de exploatare fiscal-comercială. Relația economică nu putea fi decât una bazată pe obținerea unui avantaj economic, mai exact, pe transfigurarea unui avantaj militar în avantaj economic, căci cererea

complexului militar-industrial sovietic punea în mișcare industri întregi din imperiu, chiar dacă le menținea într-o stare de relativă subdezvoltare tehnologică.

55 Ibid., p. 86.

56 Cf. ibid., p. 87.

Ce putem constata? La chestiunea politică se adaugă una a decalajului economic. Țările din Asia centrală și Basarabia rămăseseră cu mult în urma celorlalte republici din imperiu. Astfel, dacă procentul celor cu un venit mai mic de 75 de ruble pe lună (în 1988) în Rusia era de 6, 3%, în Ucraina era de 8, 1%, în țările baltice în jur de 3%, în Moldova era de 13, 6%, în Armenia de 18, 1%, iar în Azerbaidjan, Turkmenistan, Tadjikistan, Kirghizia, Uzbekistan era cuprins între 33 și 58% (Georgia: 16, 3%, Kazahstan: 15, 9%) 56. Aceasta arată o incontestabilă stratificare teritorială a țărilor în imperiu. O altă trăsătură a relației imperiale este natura sa etnocratică, adică inițierea unor acțiuni de standardizare lingvistică și de deznaționalizare (foarte intensă în Basarabia). Reținem așadar aceste caracteristici ale imperiului: o economie imperială, un complex militar-industrial, un război ideologic permanent, dublat de unul cultural și o diviziune a națiunilor în „națiuni metropolitane”, națiuni dependente și națiuni periferiale. Din prima categorie fac parte: Rusia, Ucraina și Belarus, urmează cele dependente: baltice, armeană și caucaziene și cele periferiale:

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

central asiatice, în principal. Românii din Basarabia au intrat mai degrabă în categoria care face trecerea spre națiunile pe care harta federală le exclude cu totul: tătarii din Crimeea, germanii de pe Volga, turcii etc. Moldovenii erau recunoscuți ca ruaj teritorial (republică), dar contestați ca națiune. În raport cu această stratificare era predictibil ca în imperiul renovat să se redeclanșeze mai multe forme de naționalism: a) naționalismul autonomist (în special la națiunile metropolitane); b) naționalism revivalist sau fundamentalist (la națiunile reprimite ca a românilor din Basarabia); c) „naționalismul substatat” de tipul iredentei sau al diasporei⁵⁷. Iată schema lui Smith:

Tipul de naționalism Scopuri Exemple federalist autonomist.

separatist naționalitățile neruse din republicile unionale restrâns în general la statele naționale (ex.: estonieni, lituanieni,

georgieni)

Iredentist reanexarea conaționalilor într-o unitate teritorială comună armeni, karelieni, kurzi diaspora dreptul unei populații dispersate geografic de a se întoarce în patria sa de origine sau în aria considerată astfel evrei, tătarii din Crimeea, germanii de pe Volga renovator menținerea culturii și restabilirea rolului grupului majoritar național în viața socială a țării elemente ale societății ruse

La acestea se poate adăuga naționalismul revivalist sau resurecțional, adică naționalismul de trezire a ființei etnice, adormite de somnul perfid al deznaționalizării sovietice. Acest naționalism este tipic pentru românii din Basarabia și aceasta explică trăsăturile lui inconfundabile: naționalism de reafirmare a limbii materne, a literaturii și simbolurilor naționale (Ștefan cel

Cf. ibid., p. 88.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Mare și Sfânt, Mihai Eminescu etc), într-un cuvânt un naționalism de barcadă, din familia naționalismelor secolului al XIX-lea.

Să examinăm starea naționalismului în epoca brejnevistă:

a) naționalismul autonomist a fost anihilat de aparatul coercitiv al centralei politico-militare a imperiului;

b) în același timp însă, s-a renunțat la noțiunea de sliyanie, adică la teza fuziunii și deci lichidării diferențelor dintre naționalități. În locul ei a fost pus accentul pe teza „socialismului dezvoltat”, pe recunoașterea intereselor diverselor categorii și pe educarea „poporului sovietic în spiritul internaționalismului proletar” 5. Acum se afirmă ceea ce unii specialiști precum Bunce și Echols au denumit „viziunea corporatistă a societății consensuale” 59. „Corporatismul implică un sistem de reprezentare a intereselor în care un număr limitat de unități ierarhic organizate și funcțional diferențiate la eșaloanele superioare ale sistemului politic preiau monopolul reprezentării în cadrul categoriilor lor în schimbul acceptării anumitor controale asupra selecției liderilor lor și asupra articulării cererii cu suporturile”. 60 Brejnevismul a întărit, în felul său, centrul prin relansarea internaționalismului și astfel a apăsât din nou naționalismele. Singura cale de ripostă la internaționalismul brejnevist era, deci, reasertarea naționalismului, ca idee politică, deci ca autonomism politic al partidului nu ca reacție la comunismul intern. Pe

acest fond s-a afirmat ceaușismul în România. Brejnevismul a reacționat aici în forma internaționalismului deplasat spre formula unui internaționalism renovat, care a intrat în conflict total cu noua orientare insurgentă de la București.

58 Cf. *ibid.*, p. 88 – 89.

59 V. Bunce și J. Echols, *Soviet politics in the Brezhnev era: „pluralism” or*

„Corporatism”? în *„Soviet politics in the Brezhnev era.*, D. Kelly, ed., 1980, New York:

Praeger, apud. *ibidem*, p. 89.

60 P. Schmitter, *Still the century of corporatism*, în *„Review of Politics”*, nr. 36, 1974, apud. Gr. Smith, op. cit., p. 91.

Ce-a adus nou gorbaciovismul în primul rând, Gorbaciov a relansat noțiunea de „popor sovietic” (*sovetskii narod*). El a continuat să gândească, deci, în termenii ștergerii identităților naționale, deci a recunoscut (în 1986) că succesul integrării socio-economice a națiunilor nu este un factor

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

61 Cf. Gr. Smith, op. cit., p. 94.

62 *Ibid.*, p. 94.

suficient pentru ștergerea diferențelor identitare⁶¹. Gorbaciov a conferit, în acest caz, noțiunii sale de perestroika un sens mesianic prezentându-l națiunilor ca nouă cale de salvare și eliberare universală. El a crezut că noul mesianism va copleși naționalismele revivaliste din imperiu. Al treilea instrument a constatat în exportul responsabilității și al culpabilității pentru stările negative dinspre centrala imperială (și deci dinspre ideologia comunisto-marxistă) spre periferie în contul conducerilor unionale și deci al partidelor locale. „Un nou cuvânt și-a găsit întrebuințarea acum în vocabularul reformei, *razlojenie*, însemnând abuz de putere; în masa populației însemnând că cei vinovați de *razlojenie* erau aparaticii din republici și din provincie, care erau prezentați de asemenea și ca sursă de animozitate etc”. ⁶² Gorbaciov credea că astfel, prin criticismul local va salva centrala imperială și va justifica reafirmarea controlului central asupra republicilor. Aceasta a fost șansa lui (căci i-a creat o aureolă), dar și neșansa căci centralele politice locale au fost astfel slăbite, iar cei care le-au luat locul s-au recrutat din elitele naționaliste (autonomiste, în

genere), astfel că drumul confruntării între naționalism și imperiu a fost netezit. Cu acest prilej ne confruntăm, iată, cu prima tentativă de a transfera culpa pentru comunism dinspre imperiu spre aparatcii locali și, mai departe, spre naționaliștii locali și apoi spre popoarele însele. Zona în care această transferare a culpei comuniste a parcurs toate nivelurile a fost România. Doar aici s-a trecut de la învinovățirea gorbaciovistă a aparatului politic local la învinovățirea naționaliștilor și de aici la teoria culpei difuze a întregului popor român. Chestiunea în sine trebuie examinată, dar deocamdată să consemnăm că aparatul internaționalist creat în perioada brejnevistă, ca facțiune a PCR, a reușit să generalizeze această mistificație și astfel să răstoarne cu totul critica comunismului în critică a poporului român. Victima este urecheată, pusă la zid, batjocorită de către călăul însuși. Comedia românească a kominternismului este posibilă prin trădarea intelectualității. Aici, intelectualii pariază pe orice internațională doar pentru a nu paria pe cauza națională a poporului român, adică pe naționalism.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

PARTEA A X-A ÎNAINȚAREA FRONTIEREI KOMINTSRNISTE

CAPITOLUL I

GEOPOLITICA RUSEASCĂ ȘI ÎNAINȚAREA FRONTIEREI KOMINTERNISTE

1. Fondarea Kominternului. Chestiunea internaționalelor

Internaționala a III-a comunistă (Kominternul, prescurtarea titlaturii din limba rusă) s-a întemeiat în martie 1919, declarându-se continuatoarea și culminația ideologică a celorlalte două. Prima Internațională (1864 – 1876), întemeiată de Marx și Engels, își propunea unificarea și organizarea proletariatului din întreaga lume în vederea „luptei contra capitalismului”. Cea de-a doua Internațională s-a întemeiat în 1889 dar a fost abandonată în 1914, etichetată ca trădătoare, motivul fiind repudierea liniei marxiste și infuzarea masivă cu așa numitul „curent revizionist”, reformist, considerat burghez, deci intolerabil.

Eșecul cel mai grăitor a venit însă odată cu aplicarea tezei clasice marxiste după care „muncitorii nu au patrie”. În fața războiului inevitabil, muncitorimea organizată și pilotată de liderii internaționalismului proletar urma, după principiile marxiste, să fraternizeze și să se unească, indiferent de patrie. Eșecul

conducătorilor și al organizațiilor socialiste a fost total, căci muncitorii au optat pentru „apărarea patriei”, adică pentru război, dovedind că lozinca „proletari din toate țările, uniți-vă” nu avea suficientă capacitate de convingere. Mai mult, întregul context generat de războiul mondial a provocat mari zguduiri în rândurile stângii marxiste europene, pulverizând iluzoria unitate antebelică. În februarie 1919, s-a încercat la Berna o refacere a Internaționalei a II-a, socialistă, într-o conferință la care

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t au participat o sută șase delegați din douăzeci și șase de țări. Consecințele nu au fost cele scontate.

Internaționala a III-a comunistă s-a conturat deci în climatul tumultuos al Europei proaspăt ieșite dintr-un război zguduitor, având principala pretenție de a reinstaura marxismul detronat de „diversionistii” Internaționalei precedente. Acțiunile ei vor coincide în mare parte cu cele ale PCUS-ului, organizație care-i va furniza și cele mai multe cadre de conducere. Ideile fundamentale sunt cele ale lui Lenin și ale tovarășilor săi, sprijinul material venind pe direcția Rusia sovietică, dar și SUA sau Europa occidentală.

La 24 ianuarie 1919, trimișii a opt partide și organizații cu coloratură marxistă provenite din Rusia sovietică, Polonia, Ungaria, Austria germană, Letonia, Finlanda, Federația Socialistă Balcanică și SUA s-au întâlnit la Moscova, unde au stabilit bazele unui viitor „congres mondial”. Au fost invitate treizeci și nouă de partide sau grupări de stânga în vederea reconstituirii unei noi organizații mondiale. Congresul de constituire a Internaționalei comuniste s-a desfășurat la Moscova sub atenta supraveghere a lui V.I. Lenin. Data: 2 – 6 martie 1919. Se fixau atunci liniile principale de „înaintare” a ideologiei comuniste și se instituiau bazele suportului logistic al viitoarei ofensive. România a participat la ședința inaugurală în cadrul Federației Socialiste Balcanice, alături de Bulgaria, Iugoslavia și Grecia. „Reprezentantul” României era atunci faimosul Cristian Rakovski, bulgar de origine, care a activat până în 1917 în mișcarea muncitorească din România. Personajul este exemplul tipic de „cetățean universal”, a-național, el fiind la acea dată și președintele comisarilor poporului din Ucraina (prim-ministru), cumulând și funcțiile de membru al Comitetului Executiv al Partidului Socialist din România și membru în conducerea Federației Socialiste Balcanice.

Opinia sa, lansată la acea întrunire: „Partidul român s-a dezvoltat treptat în comunist și, în concordanță cu aceasta, s-a intitulat comunist”, este fundamental falsă, el referindu-se exclusiv la grupusculele

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

comuniste fabricate și finanțate de Rusia sovietică, în România existând între 1918 – 1921 doar un singur partid de această factură, Partidul Socialist.

Hotărârea adoptată la acel congres consfințează, printre altele: „Conferința comunistă internațională hotărăște să se constituie în Internaționala a III-a și să ia denumirea de Internaționala comunistă”. Comitetul executiv ales atunci cuprindea cinci membri: V.I. Lenin, C. Rakovski, G. Zinoviev, L. Troțki, F. Platten.

Constituirea și liniile de forță pe care se va așeza activitatea proaspetei organizații nu pot fi decriptate până la capăt decât plasându-le într-un cadru adecvat: cel al geografiei subterane pe care s-au mișcat Internaționalele mondiale interbelice și postbelice. Un fragment dintr-o lucrare recent apărută sugerează acest lucru, fără să împingă însă interogația până la capăt: „Trebuie spus că lovitura de stat din 1917 care, pentru aproape opt decenii, a schimbat din temelii orânduirea social-politică din Rusia, ca și înființarea Internaționalei comuniste au fost realizate pe baza unui scenariu făurit de forțe obscure mondiale, ale căror scopuri erau destabilizarea lumii postbelice și accederea în prim planul politicii mondiale a unor concepții noi, a unor personalități noi, crescute și instruite, direct sau indirect, de aceste instituții nevăzute. Scenariul realizat a durat aproape opt decenii, iar «copilul» pulverizat abia la sfârșitul anilor '80”. Că acest „copil” a fost „pulverizat” cu adevărat este deocamdată o ipoteză, iar asupra probelor care infirmă un asemenea punct de vedere vom stărui la momentul oportun.

Este limpede însă că istoria completă și reală a internaționalelor de orice fel – inclusiv a celei comuniste – nu a fost scrisă și probabil nu se va scrie niciodată. Informațiile lipsesc și sursele sunt aproape imposibil de reperat. Ceea ce se poate întreprinde este numai o tentativă de reconstituire

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I a întregului prin fragmente disparate, dar fragmente a căror sursă și validitate nu pot fi puse la îndoială. Ipoteza unor „forțe

obscure mondiale” se înfățișează deci mult mai coerent apelând la câteva informații palpabile și susținute documentar. Iată doar câteva, certificate și validate prin sursele lor de istoriografia modernă.

Documentul fundamental al comunismului este considerat „Manifestul partidului comunist” lansat de Karl Marx la Londra în 1848. Ideile de forță ale acestui document au fost emise însă cu șaptezeci de ani înainte de Adam Weishaupt, fondator al Ordinului Iluminaților din Bavaria (Germania), lojă masonică finanțată de casa familiei Rothschild, familie care va juca un rol important în finanțarea revoluției bolșevice. Marx și Engels, ei înșiși, au indicat, în ediția a doua a „Manifestului comunist” tipărit la Londra în 1862, că sarcina redactării și publicării programului a venit din direcția unei asociații așa-numite „Liga comuniștilor”. Aceasta a fost constituită în 1847 la Londra, fiind în fapt un alt nume pentru „Liga celor drekți” (League of Just Men), filială a organizației B’nai B’rith. Pe lângă Karl Marx, în această organizație activau numeroși bancheri și oameni

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

de afaceri cu pondere. Unul dintre cei mai importanți și cu aport maxim în finanțarea revoluției bolșevice a fost Iacob H. Schiff.

Iacob Schiff era directorul băncii Kuhn, Loeb & Co., bancă inclusă în sistemul financiar controlat de casa Rothschild. (Este interesant de observat că, mai târziu, inițiatorul doctrinei politice a „zonei neutrale” a Europei răsăritene – planuri de organizare care au avut la origine discuțiile lui Molotov cu Bernard Baruch de la Washington – a fost James Paul Warburg, fiul lui Paul Warburg și al Ninei Loeb, mare acționară a acestei bănci.) 6 Fundamentală devine precizarea că Iacob Schiff a fost unul dintre cei mai importanți sponsori ai lui Leiba Davidovici Bronstein (alias Leon Troțki), unul dintre inițiatorii loviturii de stat din Rusia anului 1917 și apoi comandant al Armatei Roșii. Banii primiți au folosit fără nicio îndoială la înzestrarea acestei armate.

John Schiff, nepotul bancherului Iacob Schiff, declara el însuși presei americane: „... Bătrânul a cheltuit circa douăzeci de milioane de dolari pentru triumful final al bolșevismului în Rusia ’n. Pentru a înțelege valoarea acestei sume, trebuie adăugat că salariul unui muncitor rus era atunci echivalent cu aproximativ cinci dolari americani. Cea mai bună probă este însă chiar declarația lui Iacob Schiff. O telegramă adresată lui Miliukov, ministrul Afacerilor Externe

al guvernului provizoriu rus, vorbește de la sine despre gesticulația politică a bancherului filantrop: „Permiteți-mi... să felicit prin intermediul dvs., poporul rus care a acționat atât de strălucitor și să urez succes deplin tovarășilor dvs. din guvern și dvs. personal”. Declarația este reprodusă în „New York Times”, din 10 aprilie 1917. Aportul lui Iacob F. Schiff la schimbarea de regim din Rusia este recunoscut cu mândrie de coreligionarii săi americani. În „Registrul comunității evreiești din New York” pe anii 1917 – 1918 stă scris, printre altele: „Dl Schiff este filantropul evreu prin excelență. Binefacerile sale se regăsesc în fiecare aspect al vieții evreiești. (...) Dl Schiff a folosit întotdeauna poziția și influența sa pentru marile interese ale poporului său. El a finanțat adversarii Rusiei autocratice (subl. n.) și a folosit influența sa

6 Vezi Constantin Papanace, Spre o democrație social-creștină, Ed. Brumar, 1995, p. 85.

7 „New York Journal American”, 3 Februarie 1949.244

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

financiară pentru a îndepărta Rusia de piața monetară a SUA” (p. 1018 – 1019).

*

Revenind acum la traseul nostru, vom continua cu ilustrarea etapei imediat următoare a înaintării frontierei kominterniste, etapă ce a vizat direct teritoriul României. Ea s-a derulat în 1919 și a căpătat alura violentă a conflictului armat. Una dintre țintele cele mai însemnate s-a numit Transilvania.

2. Înaintarea frontierei militare a Kominternului și geopolitica frontierei româno-maghiare între 1918 – 1919. Analiză de caz

Evaluarea geopolitică a campaniei din anii 1918 – 1919

„Vom face o revoluție comunistă mondială. Vom trece și peste România”. (dintr-o scrisoare expediată de Lenin către Bela Kuhn) **

Una dintre mizele de cea mai ridicată anvergură din istoria Europei interbelice s-a jucat în anii 1918 – 1919, în timpul confruntărilor iscate de diferendul frontalier româno-maghiar. Evenimentele au culminat atunci cu intrarea victorioasă a armatelor române în Budapesta și stârpirea unui focar de infecție apărut pe trupul vlăguit al unei Europe incapabile, atunci, chiar să-l mai recunoască ca atare: Republica Sovietică Ungară, condusă de evreul ungur Bela Kuhn. Nu doar soarta unui teritoriu – Transilvania – se

decidea în acele momente, ci destinul civilizației unui continent supus celei mai teribile agresiuni din istoria sa: agresiunea kominternistă.

8 Citat de istoricul Gheorghe Buzatu în interviul Istoria se repetă ca într-o spirală, publicat în revista „Evenimentul”, Iași, nr. 1053, ian., 1995.

Privirea istoricilor și a geopoliticienilor s-a orientat de prea multe ori eronat în evaluarea a ceea ce s-a petrecut atunci. Era vizat cu obstinație anul 1936, anul faimosului pact anti-Komintera, ignorându-se precedentul decisiv marcat de riposta românească, prima de acest fel, declanșată prompt

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

și lucid după sfârșitul primului război mondial. Chiar un geopolitician de talia germanului Karl Haushofer cade în păcatul uitării, neizbutind să deslușească până la capăt resorturile unui conflict cu premise precise: „Ideea pactului anti-Komintern este la originea unei construcții dintre cele mai îndrăznețe în politica mondială. Născându-se sub forma unui eșafodaj de oțel care acoperea toată lumea veche, între Germania și Japonia, pactul anti-Komintern nu a devenit o realitate geopolitică decât prin intrarea Italiei și fuziunea intensă a celor două puteri ale Axei în Europa”.

Linii da Ironiiri ricunotcuti Rtmiii prin Tntitul dt Alunti din 4/17 îngust 1916 Târătorii din Sârbii, Bulgaria fi Ucrainaa licuiți dt rsmiini

Teoreticianul german ignora nepermis precedentul creat cu mai bine de cincisprezece ani înainte. Căci vectorul real al acțiunii românești din 1918 – 1919 avea același substrat, doar că – fără ca aceasta să se întâmple

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

pentru prima dată în istorie – gestul ferm al unei națiuni lucide a venit prea devreme. Prea devreme pentru o Europă bulversată moral și spiritual până într-acolo încât percepția corectă a dușmanului și a direcției agresiunii a fost, se pare, obturată în proporție decisivă.

Plasând evaluarea evenimentelor la nivel geopolitic și dezvoltând fenomenul prin grila de lectură a sociologiei și geopoliticii frontierelor, miza reală a ofensivei românești – dar și a „întâmpinării” europene – va transpare cu mai multă limpezime. Ea rezidă în principal în încheștarea teribilă declanșată de riposta frontierei naționale, cea românească în acest caz, la înaintarea frontierei

imperialiste, kominterniste, spre interiorul continentului, cea din urmă, aparent paradoxal, protejată și tratată delicat de dirigitorii politici mondiali un interval exasperant de lung din filmul întreg al evenimentelor.

Contextul geopolitic între 1 Decembrie 1918 și Conferința de Pace (ian. -feb. 1919). Tensiuni și tergiversări politice în jurul frontierei româno-maghiare

„Suntem un popor mare și vrednic să se unească...” (Generalul Constantin Neculce)

Scopurile noastre nu ne îndreaptă spre deslușirea amănunțită a evenimentelor centrate pe 1 Decembrie 1918. Ne mărginim la a puncta succint câteva etape în sprijinul unghiului de abordare ce-l propunem aici, preponderent geopolitic, axat cu precădere pe evaluarea globală a ripostei românești împotriva bolșevismului, dublată de urmărirea reacției europene iscată de derularea evenimentelor.

Decizia de unire a românilor survenită la 1 Decembrie 1918 a fost comunicată rapid guvernului maghiar. După numai opt zile, la 9 decembrie 1918, guvernul Károlyi înștiința oficial partea română de refuzul său, mai mult, de „condamnarea cu asprime” a cerințelor românești. Încă de la 7 decembrie se instituise la Cluj un comisariat guvernamental pentru așa – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

numita „Ungarie de răsărit”, asociație orientată administrativ sau politic împotriva tendințelor majorității românești. Activitatea ei era atent supravegheată și de o puternică garnizoană maghiară ce funcționa în Cluj.

LINII ȘI ZONE DE DEMARCAȚIE (13.11.1918 – 15.04.1919)

CTBOSLOVACIA

— Unii dt dimarcații (Contmție militari dt li Belgrad 13.11.1918)

Linii dl dtmircitli mighiire-slimi (08.12.1918)

— Unii di demarcația mighiire-sitmi (23.12.1918)

3 = 222 u «li dl oprin privizsrie i trupiiir româna 31.12.1918 (acordul Bartholot-Apathy)

Zini neutri romino-ungiri (hitirini Consiliului Suprim interaliat 26.02.1919) Ztni niutri iugoslaft-romini (10.01.1919)

I-II-II-i Aliniamentul alini dl trupei. române li 20.01.1919

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Ca un preambul la viitoarea Conferință de Pace de la Paris, a fost declanșată o puternică campanie de propagandă anti-românească, cu sprijinul indirect al Aliaților, ce manifestau (și) atunci o îngăduință nepermisă. Toate forțele ungurești din Transilvania – episcopi calvini (protestanți), prelați, organizații confesionale, ziariști, oameni politici etc. – erau angrenate în această bătălie, sprijinite masiv de personalități politice influente din Occident, racolate special pentru acest scop. În paralel, o vie agitație bolșevică era exercitată mai cu seamă în regiunile miniere ale Transilvaniei.

Imediat după proclamarea republicii populare – la 16 noiembrie 1918 – guvernul maghiar continuase cu asiduitate aplicarea unor măsuri de reorganizare a armatei și chemarea sub arme a noi contingente de recruți. Această evoluție a evenimentelor – dublată de o incalificabilă orbire a Aliaților – avea să tensioneze peste limita suportabilității situația din zonă, anunțând parcă ceea ce avea să urmeze, respectiv „calvarul păcii” din 1919 – 1920. Consecința acestor acumulări era una singură: continuarea războiului de întregire, impusă de adversarii unității statului român.

Campania militară avea să fie declanșată în noiembrie 1918 și avea să se încheie, într-o primă etapă, în luna ianuarie a anului următor. La 24 decembrie, în ajun de Crăciun, cea mai mare parte a Transilvaniei intrase în stăpânire românească. La Cluj, generalul Constantin Neculce își încheia discursul cu câteva propoziții ce redau concis proiectul militar al campaniei românești: „Suntem un popor mare și vrednic să se unească! Trăiască România Mare! Trăiască neamul românesc!”. Între ianuarie-aprilie 1919 s-au desfășurat ample măsuri de întărire a trupelor românești din Transilvania, culminând cu constituirea celebrelor „divizii ardelene”.

Tensiunea națională la care era conectată atunci populația României devenise fără precedent. Energia sufletească declanșată de evenimentele de la 1918 a fost uriașă. Dar un element nou – amplificând sistematica opoziție

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Împrejurul granițelor noastre este îngrijorătoare (...). Situația din puncte de vedere operativ este critică (...). În special în Basarabia, fiindcă, din cauza atitudinii agresive mereu crescânde a bolșevicilor din Ucraina, toate forțele Corpului 5 Armată au fost atrase către Nistru” 13.

FRONTIERA DE VEST A ROMÂNIEI ȘI DIFERITE VARIANTE PROPUSE DE EXPERTII PUTERILOR ALIATE în perioada 1919 – 1920

1 /

CEHOSLOVACIA \ POLONIA

MÂNIA

s.

SERBIA V

Frontiera recunoscuți României în 1916 Frontiera româno-ungari fixați de experții englezi Frontiera româno-ungari fixați de experții francezi Frontiera româno-ungară fixați de experții americani Frontiere româno-ungari fiiati de experții italieni Frontiera româno-sârbi fixați de experții sârbi HH HH» Frontiera fixată prin Tratatul de ia Trianon (04 06 1920)

13 Apud. *ibid.*, p. 160.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

În cursul lunii februarie 1919, la propunerea președintelui Comitetului pentru afaceri românești este inițiată stabilirea unei „zone neutre” între părțile română și maghiară, zonă ocupată de trupele aliate.

Situația din teritoriu devenise extrem de gravă din punctul de vedere al interesului românesc. O intensă propagandă șovină, dar și revoluționar comunistă era susținută cu logistică ungurească sau rusească pe întreg teritoriul românesc.

Un raport al Marelui Cartier General adresat guvernului consemna, printre altele: „Bande de secuitori refugiați din Cluj comit în Oradea Mare și împrejurimi cele mai neomenoase jafuri, ziua chiar, sparg și pradă tot ce întâlnesc în cale. Teroarea bolșevică și comunistă răspândită prin agenții trimiși de la Budapesta crește pe fiecare zi, deoarece prin acești agenți au cumpărat pentru scopurile bolșevice gărzile ungare”. Un alt apel suna astfel: „Pentru a salva situația lor, ungurii răspândesc prin agenți ideile comuniste. Toate gărzile ungare au aderat la această mișcare”. Atitudinea condamnată în același raport, semnat de generalul Prezan: „Am intervenit de nenumărate ori pe lângă generalii Berthelot și Franchet D Espèrey, care cunosc perfect situația. N-am obținut autorizația cuvenită de a trece cu trupele dincolo de munții Apuseni. S-a promis că regiunea va fi ocupată de

trupe franceze. Deși au trecut aproape două luni, operațiunea nu s-a executat.

17 Apud. *ibid.*, p. 166.

Fac cunoscut că pe zi ce trece pericolul se agravează, fiindcă atât din cauza secătuirii sistematice a regiunii cât și din cauza propagandei agenților unguri, anarhia este în plin progres. Dacă o mișcare revoluționară izbucnește, Armata va avea tristul rol de a face represiuni sângeroase contra propriilor frați. Acesta este scopul urmărit de unguri și cred că Aliații trebuie să înțeleagă că nu este în interesul nimănui a se face jocul dușmanilor noștri”. Totul culmina cu discursul incendiar rostit la 2 martie 1919 la Satu-Mare de președintele Republicii Populare Ungare, Mihály Károlyi, în care acesta nu uita să precizeze: „Cetățenii maghiari sunt ferm decizi a elibera la nevoie țara cu armele” 11.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Reacția puterilor aliate este și de această dată paradoxală. În locul convenitelor măsuri ferme, generalul Henri M. Berthelot, în calitate sa de șef al Misiunii militare și comandant al forțelor armate din România și Rusia Meridională, va apela la o soluție derizorie, însărcinând câțiva delegați să ancheteze faptele semnalate în rapoartele românești. Concluziile sunt cele relatate în materialele ofițerilor români. Înșiși reprezentanții francezi erau obligați să consemneze, printre altele: „Este sigur că guvernul ungar uzează de toate mijloacele, mergând până la bolșevism, pentru a separa populația transilvăneană rămasă sub stăpânirea sa de cauza română”

TM.

Consecința dezbaterilor pe marginea evenimentelor a fost deci crearea așa-numitei „zone neutre”. Frontiera româno-maghiară trecea astfel în subordinea trupelor aliate, respectiv franceze, o realitate de fapt – Unirea românilor de la 1 Decembrie 1918 – continuând să nu fie validată de drept. Știrea avea să fie remisă oficialităților române la 7 martie de către generalul Berthelot: „Conferința de Pace în ședința sa din 26 februarie, în scopul de a evita orice conflict susceptibil de a-i stânjeni lucrările în curs, a decis crearea în Transilvania, între români și unguri, a unei zone neutre, liberă de orice trupe române sau ungare. Punctele principale ale acestei zone neutre vor fi ocupate de trupe franceze (în jur de două batalioane și un regiment de cavalerie, care

vor avea ca misiune să asigure menținerea bunei ordini și a liniștii în zisa zonă, având concursul, la nevoie, al unei comisii inter-aliatelor), (...) administrația teritorială rămânând supusă condițiilor fixate prin armistițiu”.

18 Apud. ibid. p. 171.

Zona neutră avea următorul traseu: la est, șoseaua Arad-Salonta, calea ferată Salonta-Oradea-Carei-Satu-Mare, respectivele orașe fiind excluse ocupației militare românești. Ignorând flagrant realitatea din teren, puterile occidentale instituiau, în fond, o soluție net favorabilă părții ungare. Compromisul ținut cu acel prilej devenea o sancțiune la adresa României. Pentru prima oară în istoria sa, României i se aplică un regim de „zonă de neutralitate” – în genul zonelor de protecție ONU care se aplică astăzi – fără

— WE BĂDESCU, DAN DUNGACIU. – a se ține seama de implicațiile ulterioare ale unui asemenea rușinos – coiriprortti5. Care implicații, se va vedea, nu vor întârzia să apară. – ” ar. Decizia Conferinței de Pace din 26 februarie 1919 a fost anunțată oficial autorităților maghiare la 20 martie. După-o reuniune de urgență, în cadrul căreia Ministerul de Război propunea, în colaborare cu comuniștii, rezistența și nesupunerea la hotărârea de la Paris, guvernul ungar va refuza să-și dea acceptul, prezentându-și demisia la 21 martie. Raportul înaintat la 24 martie 1919 de legația română de la Berna premierului Brătianu comentează evenimentele în acești termeni: „Neizbânda politiciii anglofile a lui Károly l-a adus să îndeplinească amenințările cu care el căuta să intimideze guvernele Antantei. Aruncând asupra acestora răspunderea hotărârii sale, el a predat guvernul în mâinile proletariatului și a demisionat totodată din demnitatea de președinte al Republicii Populare al Ungariei. Conform înțelegerii prealabile, guvernul comunist s-a întemeiat numaidecât la Budapesta și lumea a fost vestită printr-un manifest că el rupe orice legătură cu Puterile Antantei și întinde o mână frățască Sovietului rusesc de la Moscova. În proclamațiunea sa, noul guvern din Budapesta îndeamnă la răscoală pe muncitorii și țăranii din Boemia, România, Serbia și Croația și îi invită a încheia o alianță militară contra boierilor, marilor proprietari funciari și dinastiilor. Această nouă operă a oligarhiei maghiare constituie o efortare disperată pentru a se conserva, fie chiar cu prețul întinderii revoluțiunii sociale asupra întregii Europe, integritatea teritoriului Ungariei. Rolul României în

această nouă criză este de a impune demagogiei imperialiste ungurești respectul ordinii și ai drepturilor popoarelor ieșite de sub robia maghiară. Alianța militară, a cărei încheiere poate fi singurul răspuns dat de statele vecine amenințate în însăși existența lor de faptele necugetate ale ungarilor, este de prevăzut și de dorit: ea rezultă din logica faptelor” 10.

Preluarea puterii la 21 martie de către comunistul maghiar Bela Kuhn și instaurarea Republicii Sovietice Ungare va pecetlui o mare victorie a forțelor Kominternului consacrand Budapesta ca reper fundamental în proiectele viitoare ale forțelor comuniste. Budapesta devenise un veritabil

20 Apud. *ibid.*, p. 203.254

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

l focar de infecție care amenința să îmbolnăvească ideologic zona centrală a continentului. Anticorpii Europei erau arunși, cu o singură excepție, blocați.

Bela Kuhn și apariția celui de-al doilea stat bolșevic la granița românească;

„Guvernele burgheze erau slăbite. Acum era momentul să fie lovite, mereu și mereu, printr-un lanț de revolte, greve și insurecții”.
(Bela Kuhn)

La 20 martie 1919, Károlyi a convocat consiliul de miniștri pentru a lua o hotărâre față de somațiile Aliaților. La 21 martie 1919, Adunarea membrilor sovietelor de soldați și muncitori putea anunța satisfăcută întronarea „dictaturii proletariatului maghiar”. Fraza finală a proclamației semnate de Károlyi era redactată în termeni categorici: „Eu, președintele provizoriu al Republicii Populare Maghiare, ca urmare a hotărârii Conferinței de la Paris, mă adresez proletariatului mondial pentru a obține ajutor și dreptate. Demisionez și încredințez puterea proletariatului maghiar”. Bela Kuhn preluase puterea.

Cine era acest sinistru personaj, tipul „revoluționarului răătăcitor”, cu misiuni stricte de a declanșa revoluțiile comuniste în statele europene? După tentativa eșuată din Ungaria, îl vom regăsi în 1921 la originea primei operații de declanșare a unei revoluții în Germania. Inițiativa „acțiunii din martie” îi aparține în principal. Bela Kuhn, faimosul comunist evreu, veteran al Revoluției din Octombrie, precum și membru al Biroului Restrâns al Kominternului, considera atunci, la 1921: „Guvernele burgheze erau slăbite. Acum era momentul

să fie lovite, mereu și mereu, printr-un lanț de revolte, greve și insurecții”. Acțiunea din Germania va fi un eșec, al doilea eșec spectaculos după cel înregistrat în urma intervenției Armatei Române în 1919 în Ungaria.

Revoluția din Rusia din 1917 găsisese în închisorile Siberiei peste un milion de prizonieri aparținând celor mai variate naționalități: germani.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

cehi, slovaci, polonezi, sârbi, croați, unguri, români etc. Propaganda bolșevică în rândul acestora n-a întârziat. Mulți dintre viitorii lideri vor fi selecționați din aceste medii. Eșalonul în care politica noului regim a fost recepționată cel mai bine a fost cel unguresc: „Printre prizonieri, această propagandă a avut cel mai mare succes în rândul ungarilor. Propaganda bolșevică s-a întins asupra lor ca un incendiu într-o miriște de grâu. Maghiarii au aderat sincer în momentele cele mai critice și nu printr-un calcul oportunist. Devotamentul acestor neofiți ai revoluției a salvat regimul sovietic” 211. Cel care s-a remarcat în această întreprindere a fost Bela Kuhn. Dovedise atunci că avea toate calitățile pentru a deveni unul dintre cei mai importanți agenți bolșevici.

În perioada ofensivei germane în Ucraina, Bela Kuhn a propus să-i fie încredințată misiunea constituirii unui batalion internațional. Tentativa a fost un eșec, dar în această perioadă va deveni unul dintre oamenii de încredere ai lui Lenin. În februarie 1918, Bela Kuhn organizează un congres al prizonierilor de război, cu oarecare ecou internațional, printre participanți numărându-se și Jacques Sadoul, primul francez care a aderat la partidul comunist. Tot el va fi numit și în fruntea școlii de pregătire a agitatorilor bolșevici, alături de un alt prizonier ungar evreu, Peristein. Bela Kuhn mai deținea încă un post-cheie, fiind responsabil cu organizarea Federației trupelor comuniste, corpuri para-militare formate în străinătate și care se vor constitui în nucleele principale ale viitoarelor brigăzi internaționale.

Apogeul traseului său revoluționar se va numi Ungaria, unde Lenin îl trimite cu misiunea „de a accelera procesul de trecere de la republica burghezo-democratică la republica social-comunistă, r24. I se încredințaseră pentru această misiune 300.000 de ruble.

23 Apud. Pamfil Șeicaru, idem, p. 368 – 369.

24 Ibid.p. 371.

Activitatea sa începe prin tipărirea ziarului „Voros Ujság” (Ziarul Roșu). Succesul nu apare, era nevoie de acțiuni mai dure. Pe 1 ianuarie 1919, susținut de o mie de oameni – amestec de prizonieri ruși, dezertori, evadați din închisori – își rostește discursurile anarhiste în cazărmile militare. Iarăși eșec. Sprijinit însă de Moscova, prin directa îndrumare a lui Christian Rakovski, reușește să instaleze, după abdicarea lui Károlyi.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t

Consiliul executiv al sovietelor, așezându-l în frunte pe Garbai Sándor, personaj insignifiant în relațiile politice ale noului stat. Deși numai „comisar pentru Afacerile Externe”, conducerea politică se afla, practic, în mâna lui Bela Kuhn.

Instalarea sa la cârma unui stat central-european este deci primul mare succes al Kominternului în tentativa sa de penetrare a continentului european. Frontiera Rusiei sovietice avansa astfel amenințător.

Penetrarea frontierei comuniste spre centrul Europei. Stabilirea „barierei împotriva comunismului”.

„Eforturile depuse de misiunea de propagandă ungară de a stârni tulburări în Transilvania și România sunt sortite eșecului. Nicio țară din Europa nu a fost mai mult expusă incursiunii bolșevice, și dacă bolșevismul nu a fost în stare să câștige teren când armata rusă infestată de bolșevism era în Moldova și când poporul a îndurat greutăți de nedescris, șansele sale de succes acum sunt neglijabile”. (The Times, 11 martie 1919)

Situația României sub amenințarea înaintării frontierei bolșevice devenise extrem de gravă. Granițele erau supuse sistematic unei presiuni tot mai greu de suportat. Într-o notă diplomatică remisă premierului Clemenceau și generalului Berthelot, ministrul român de la Paris, VICtOT Antonescu, schița la data de 14 martie 1919 situația geostrategică a României în acești termeni: „Din Rusia sosesc guvernului român cele mai îngrijorătoare vești. Bande bolșevice bine organizate și comandate de ofițeri, dintre care unii sunt germani, pregătesc un atac împotriva României. Din informațiile noastre sigure rezultă că ungurii și bolșevicii sunt de acord pentru a organiza ofensiva împotriva României (...). Suntem cel din urmă zăgaz împotriva bolșevismului. În Transilvania și Ungaria, limitele zonei

neutre, care au fost fixate la 26 februarie 1919, au fost comunicate guvernului român numai la 8 martie, cu observația că trupele române nu pot să înainteze fără ordinul Comandamentului francez și că în toate cazurile trebuie să aștepte ca trupele ungurești să se fi retras mai înainte (...). Agitațiile și jafurile lor continuă și se înmulțesc. O soluție

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

urgentă se impune, pentru a-i face să înceteze și să-i oblige să restituie ceea ce au luat” 15.

În fața unor evidențe ce presau cu forță teribilă, au fost obligați să cedeze chiar și unii reprezentanți ai puterilor aliate. Doi dintre miniștrii britanici și francezi transmiteau o notă identică guvernelor lor la jumătatea lunii martie 1919: „Există (...) un interes major ca România să fie în stare să opună o rezistență puternică (ascensiunii bolșevismului, n.n.) (...). Ea a devenit, după cum am prevăzut, singura barieră contra mareei în creștere a bolșevismului; învinsă și contaminată, s-ar termina și pacea în Orient. Cauza pe care o apără în momentul de față nu este numai o cauză românească, ci o cauză europeană” 16. Iar generalul Berthelot, la rândul său, remitea premierului Clemenceau următorul mesaj: „Noi nu putem aștepta ca inamicul să fie gata și este chiar necesar de a-l devansa, dacă nu vrem să vedem dispărută ultima noastră barieră contra bolșevismului” 11.

O reacție pare să se întrezărească. În cursul ședinței Consiliului celor Patru din 25 martie, reprezentantul britanic optase pentru concentrarea frontului de apărare în România, cu scopul declarat de a fixa aici „bariera noastră contra bolșevismului”. Aceste declarații aveau să fie întărite și de mesajele lui David Lloyd George și Georges Clemenceau. Palida speranță avea să fie însă suprimată cu brutalitate. Într-o notă verbală a Consiliului Suprem Interaliat, adresată lui I.I.C. Brătianu, se vorbea despre dificultățile apărute în timpul negocierilor, dificultăți care îi împiedică pe cei „Patru Mari” să ia o decizie fermă în privința Ungariei; mai mult, aceștia emiteau chiar opinia că guvernul Garbai-Kuhn ar fi dispus să negocieze sau că acesta din urmă lansase chiar afirmația că nu va ataca România.

Reacția și atitudinea puterilor aliate a fost stupefiantă, cinismul și ridicolul fiind împinse la apogeu prin trimiterea așa numitei „misiuni Smuts”, decisă la inițiativa anglo-americană, misiune având drept sarcină de a găsi o rezolvare negociată pentru situația de la granița româno-maghiară. Misiunea a fost condusă de generalul sud-african

Jan Christian Smuts, iar impresiile stârnite la București au fost dintre cele mai neplăcute. Nota

25 Apud. Preda, Alexandrescu, Prodan, op. cit., ibid., p. 174.

26 Apud. ibid., p. 174.

27 Apud. ibid., p. 175.

258

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

ofensatoare a unei asemenea inițiative venea din conjunctura existentă la acea dată. Atacurile bolșevice pe linia Nistrului se întindeau vizibil, iar efortul organizatoric al armatelor ungurești era axat fără nicio precauție împotriva României. La Paris, atașatul militar al Belgiei era obligat să consemneze în raportul său: „România este amenințată pe două fronturi în Podolia, Transilvania și Basarabia. La vest, ungurii atacă neîncetat micile posturi românești. La nord, bolșevicii se organizează, în vederea unui apropiat atac, cu ofițerii germani și ruși. Ei desfășoară o propagandă intensă în regiunile vecine. Basarabia este deja pradă tulburărilor” 1. Presa occidentală începuse să lanseze semnale focalizate despre conjunctura în care fusese împinsă România ca urmare a ofensivei bolșevice. Iată un fragment apărut în „Le Temps” (Paris), la 30 martie 1919: „Revoluția de la Budapesta are meritul că ne-a pus în prezența unei situații nete. România e amenințată astăzi deodată din trei părți: 1. La est pe Nistru și la Nord în Bucovina de bolșevicii care au strâns 10 divizii de infanterie în regiunea Lemberg (Lvov) și forțe considerabile, neevaluate încă, în cea a Odesei. Un dublu atac pe acest front este probabil de acum până la finele lui aprilie. 2. La vest, în Transilvania, de către unguri, care dispun de-acum de 6 la 8 divizii și pot cu ușurință să sporească aceste forțe, sub pretextul de a crea o armată roșie. Atacul ungar va coincide fără îndoială cu cel al bolșevicilor. 3. În sud, de-a lungul Dunării și în Dobrogea, de către bulgari. Aceștia au păstrat depozitele lor de arme și muniții. Soldații demobilizați au fost autorizați să ia cu ei puști și cartușe. O armată bulgară poate să se reconstituie în câteva zile și să coopereze cu cele precedente. (...) Concluzia e clară. Dacă Aliații nu vor lua măsuri imediat pentru a-i dezarma pe bulgari și pe unguri, dacă ei nu vor profita de faptul că stăpânesc Marea Neagră pentru a aproviziona și echipa Armata Română, o nouă catastrofă, a treia pe care o va cunoaște România după 1916, se va pregăti” 29.

În aceste condiții, cinica misiune trimisă de puterile aliate a

înregistrat un strălucitor eșec. Guvernul ungar a respins răspicat condițiile avansate (retragerea forțelor ungare, aplicarea hotărârii Consiliului Suprem

Apud. *ibid.*, p. 176. Apud. *ibid.*, p. 176.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Aliat din 26 februarie etc.). Atitudinea României s-a dovedit în acele momente la înălțimea mizei sub care stăteau evenimentele. În fața refuzului și a tergiversărilor la care apelau autoritățile ungurești – dublate de decizia guvernului de la Budapesta de la 25 martie 1919 de a declara război tuturor vecinilor –, guvernul român, sub președinția regelui Ferdinand, stabilea în unanimitate să treacă la ofensivă pentru impunerea cu forța militară a liniei stabilite de Consiliul Suprem Aliat.

Drastica hotărâre reușea să despice apele, împărțind definitiv, independent practic de atitudinea diriguitorilor politici europeni, apărătorii și adversarii civilizației Europei în două tabere.

Riposta „frontierei naționale” la înaintarea „frontierei kominterniste”. Ofensiva armată a României și noua configurație geostrategică a zonei. Avocații bolșevismului

„Fiecare republică socialistă aliată va avea obligația de a da întregul său ajutor material celorlalte republici aliate pentru apărarea teritoriului său în lupta contra tendințelor anexioniste, imperialiste ale uneia din puterile burgheze vecine”. (din textul radiogramei lui Bela Kuhn trimisă la Moscova) Instaurarea Republicii Sfaturilor în Ungaria este un exemplu excelent (și) a ceea ce înseamnă în disputa geostrategică mondială învelirea unor obsesii politice într-un ambalaj nou, menit să camufleze și, eventual, să atenueze vehemența scopurilor propuse. Noul guvern Garbai-Kuhn și-a demonstrat de suficiente ori indolența și opoziția față de măsurile preconizate la Conferința de pace. Constituirea armatei roșii ungare este dovada cea mai peremptorie. Obsesia „Ungariei Mari” va căpăta acum alt înveliș: pretinzând că ei vor extinde și impune dominația proletariatului pe întreg teritoriul Ungariei, autoritățile vizau atunci în mod expres vechiul spațiu al fostei monarhii. Bela Kuhn practica în aceste scopuri un cinism la scară mondială. Iată ce declara în ziarul vienez Neue Freie Presse, la 30 martie 1919: „Ne ocupăm cu toată energia de organizarea Armatei Roșii. Dar această Armată Roșie nu are intenții agresive. Sarcina sa primordială

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

este aceea de a sprijini dictatura, necesară pentru asigurarea perioadei de trecere, fără vărsare de sânge”.

În condițiile eșecului generalului Smuts și ale ineficienței disputelor sau protestelor diplomatice, partea română se decide spre gestul forte. La 10 aprilie, Consiliul de Miniștri de la București, întrunit în prezența regelui, hotărăște înaintarea Armatei Române în vestul Transilvaniei. În scrisoarea transmisă personal lui Ion I.C. Brătianu, regele Ferdinand I considera, la 14 aprilie, „înaintarea noastră în Transilvania ca o necesitate absolută, atât din punctul de vedere al politicii noastre externe, cât și din acela al situației interne”. Se declanșa astfel riposta și ofensiva armată a trupelor române.

Ofensiva trupelor românești se dovedise inspirată. După serii de succese în fața trupelor lui Bela Kuhn, generalii români ajung chiar să pună problema „ocupării Budapestei”. Reacția continentului nu întârzie să se producă. Deși cauza pe care o slujea atunci Armata Română atingea prin implicații zona interesului european, vocile indignate care s-au ridicat în favoarea protejării regimului lui Bela Kuhn au venit chiar din centrul continentului. Ministrul de Externe al Franței îl informa de urgență pe Prim-ministrul român despre cererea Consiliului Suprem Aliat ca Armata Română să rămână pe Tisa. O cerere stranie și chiar periculoasă, ținând seama de noua coloratură geostrategică a zonei. În același moment – aprilie 1919 – al sosirii Armatei Române pe râul Tisa, Statul Major al Armatei roșii ucrainiene ordonase trupelor sale să pătrundă pe direcția Bucovina dublate de alte forțe ce aveau misiunea să străpungă defensiva română de pe Nistru. În această conjunctură apare și ultimatumul transmis guvernului de la București de partea rusă la 1 mai 1919, prin care acesta era somat să evacueze Basarabia în trei zile. La 5 mai a urmat un comunicat asemănător, transmis de ucrainieni și legat de data aceasta de Bucovina.

Armata roșie începea să înainteze spre Europa, devenind un focar amenințător. Partea română va cere insistent Aliaților dezarmarea armatei ungare. Răspunsul vine sec și fără alte comentarii: „O operațiune împotriva Budapestei nu este de întreprins în acest moment”.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

A doua parte a lunii mai va consemna ofensiva victorioasă a

Armatei roșii ungare în Slovacia. Ezitățile europene și absența unor măsuri ferme nu au putut fi depășite nici de această dată. Ion I.C. Brătianu era supus și hărțuit sistematic de „sfaturi” amicale, în fond, amenințări diplomatice și economice. Precizările sale: „România e nu numai în stare de război, dar în război declarat cu bolșevicii din Rusia și cu cei din Ungaria” sau: „E foarte bine să dezarmezi jandarmii, dar cu condiția de a fi dezarmat în prealabil pe briganzi”, stârneau reacții violente din partea francezilor și britanicilor. La 13 iulie, Georges Clemenceau, premierul Franței, adresa prin radio o notă guvernului român somându-l să stopeze ofensiva armatelor sale. O perfidă răsturnare a perspectivei era invocată drept pretext: „Niciun stat nu va fi răsplătit printr-o mărire de teritorii pentru că a prelungit ororile războiului”. Aceste cuvinte erau adresate statului român! Într-o dispută între bolșevism și o națiune europeană, premierul Clemenceau a decis printr-un singur gest. În plus, intenția de a invita la Conferința de Pace de la Paris reprezentanți ai guvernului bolșevic ungar era evident un pas spre validarea oficială a celui de-al doilea stat sovietic din lume.

Abia la 11 iulie 1919, sub presiunea unor comandanți lucizi mareșalul francez Ferdinand Foch – a fost analizată o posibilă strategie de stopare a agresiunilor ungurești. În pofida încordării relațiilor din zona central-răsăriteană a Europei, puterile europene se eschivează și de data aceasta. Argumentul reprezentantului Italiei merită amintit: „Bolșevicii (italieni, n.n.) ne amenință dacă intervenim pe undeva împotriva bolșevismului”. Discuțiile aveau să continue, dar în urma ședinței marilor puteri din 17 iulie 1919 delegația română a fost informată despre „eșecul încercărilor Conferinței de Pace de a se pune de acord asupra unei acțiuni comune contra Ungariei”.

România se vedea obligată să-și asume singură sarcina apărării unui continent care părea că-și uitase complet interesul și misiunea.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Ocuparea Budapestei: 4 august 1919. Tratamentul internațional aplicat României

„... Campania evreilor împotriva presupusei intoleranțe religioase a poporului nostru și influența oamenilor de afaceri internaționale...” (diplomatul român Nicolae Petrescu-Comnen, despre cauzele atmosferei internaționale nefavorabile României)

Campania românească peste Tisa a început la 30 iulie 1919. La 4 august, Armata Română avea să intre victorioasă în cea de-a doua capitală a bolșevismului mondial: Budapesta.

Unii reprezentanți ai presei internaționale se detașează de poziția politică a guvernelor occidentale, care întâmpinaseră gestul românilor cu reținere sau chiar negații. Gazetele nord-americane mergeau până la a critica poziția unor membri ai delegației SUA la Conferința de Pace, apreciată ca „prea favorabilă ungurilor și chiar bolșevicilor”.

Paralel însă, o insidioasă și covârșitoare campanie declanșată de propaganda maghiară a fost promovată pe toate meridianele și din toate direcțiile. Toate mesajele antiromânești lansate din capitala Ungariei erau preluate și retransmise cu cea mai mare atenție opiniei publice mondiale. Șicanele împotriva Armatei Române au fost atunci permanente. Culmea acestora avea să fie atinsă de decizia Conferinței de Pace de la Paris, care a refuzat României dreptul de a încheia singură armistițiul cu Ungaria, ignorând pagubele uriașe suferite de țara noastră în intervalul 1916 – 1918! Ion I.C. Brătianu, obligat să suporte ostilitățile și violențele simpatizanților internaționali ai cauzei ungurești (respectiv comuniste) va fi silit să precizeze: „Eu înțeleg să fiu la Pesta colaboratorul Aliaților, și să nu fiu tratat acolo nici ca inamic, nici ca învins”.

Dacă se poate reproșa ceva „ocupației românești” din 1919, este, privind retrospectiv, o prea mare toleranță, date fiind condițiile în care se afla Europa și presiunile la care Armata Română era supusă în acel moment. Grozăvia situației de atunci stătea în identitatea precisă a celor două tabere: pe de o parte, bolșevicii sub oblăduirea Moscovei, pe de alta, un stat național ce nu încerca decât să impună o decizie acceptată internațional.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Grija față de partea maghiară era stridentă, ridicolă și inexplicabilă privită astăzi, fără o informare adecvată asupra conjuncturii. Iar singura explicație care poate să dea seama suficient de tratamentul umilitor pe care Armata Română a fost nu o dată obligată să-l suporte în capitala ungurească ține de rațiuni politice cu logică proprie, inedită, în care adversarul se transformă nu o dată în aliat, aliatul în dușman, agresorul în agresat sau învingătorul în învins. Vom schița câteva.

Concluzii

Selecția operată în noianul de date ce ne stăteau în față a fost ghidată de facilitarea unei corecte evaluări a amplitudinii reale și a consecințelor unui fenomen precum cel din anii 1918 – 1919. Unghiul „geografic” de abordare apt să dea seama de anvergura sa este cel continental, ramificațiile lui devansând cu ușurință zona central-europeană sau răsăriteană. Câteva precizări se impun acum, la final, în marginea evenimentelor asupra cărora am stăruit aici.

1. Întreg scenariul derulat atunci stă sub semnul confruntării dramatice dintre frontiera kominternistă (imperialistă prin excelență) și frontiera națională, reprezentată atunci de riposta românească, în urma cedării semnată de Budapesta în fața presiunii comuniste.

2. Două aspecte, inevitabil interrelaționate, nu pot fi ignorate:

a) tratamentul incalificabil, prin duritate și obtuzitate, aplicat

României, ilustrat la vârf de tergiversările puterilor aliate față de atitudinea politică a autorităților de la Budapesta (fie că a fost vorba de guvernul

Károlyi fie că în joc erau interesele guvernului Garbai-Kuhn, plasat limpede în plasa intereselor Moscovei);

b) orbirea criminală a puterilor aliate față de străpungerea bolșevică înspre centrul Europei. Forțele occidentale erau capabile, la un moment dat, de suprema naivitate – dacă naivitate era – să mizeze pe guvernul impus de bolșevici. Declarând că acesta ar fi fost dispus la negocieri și așezat la un moment dat pe direcția soluționării pașnice a conflictului româno-maghiar, acestea au adus un afront de neiertat nu doar autorităților române, dar și întregii Europe civilizate. Nu trebuie uitat că organizarea misiunii generalului Smuts din 4 aprilie 1919 cu scopul inițierii de negocieri cu Bela

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Kuhn însemna, în fapt, recunoașterea implicită a legalității guvernului confecționat în laboratoarele ideologice ale Kominternului.

Un veritabil scut protector se fabrica atunci, cu material occidental, iar bolșevismul ajunsese în perioada premergătoare campaniei românești sub un veritabil protectorat european inițiat și exercitat atât din vestul cât și din estul României.

Se vehiculează două ipoteze plauzibile cu care se poate opera:

a) cea dintâi este închisă într-o formulare celebră a lui Tache

Ionescu, rostită în 1919 la Clubul Conservator bucureștean: „Va veni ceasul când se va dovedi că în atmosfera grea ce domnește asupra României sunt și câteva emanațiuni de petrol”. Șahul prelungit în care era ținută România ar fi avut drept țintă un șantaj la adresa autorităților românești, pentru a ceda în chestiunea petrolului. Ion I.C. Brătianu declara la 31 August 1919: „Astăzi

Statele Unite, pentru că noi le refuzăm petrolul nostru, obligă Conferința

(de Pace, n.n.) să ne umilească cu jigniri publice, protejând contra noastră pe unguri, fără ca niciun text oarecare să poată justifica această atitudine”;

b) justificarea obtuzității și nehotărârii puterilor aliate în fața agresiunii bolșevice capătă sens în ipoteza că Europa era deja penetrată masiv, în centrele de decizie mai cu seamă, de agenții direcți sau indirecți ai bolșevismului.

37 Apud. ibid., p. 177.

De bună seamă că cele două ipoteze nu sunt divergente, dintre marii financiari cu interese în zona petrolului existau numeroși simpatizanți, în special evrei, față de noile evoluții din URSS. Conteul Saint-Aulaire, un rafinat cunoscător al culiselor diplomatice din acele vremuri remarcă atunci: „Opresă ingenios dirijată și susținută de o parte a finanței iudaice încuraja tocmai pe cei care preluaseră frâiele puterii la Budapesta, considerându-se un avanpost al revoluției proletare mondiale” 31. Opțiunea noastră se îndreaptă spre cea de-a doua ipoteză, mult mai bine instrumentată pentru a decoda mai profund fenomenul și capabilă să o includă pe cea dintâi.

Motivul decisiv al valabilității ei răzbate și dintr-o evaluare comparativă a reactivității sau acceptabilității diverselor regiuni europene la întâlnire cu ispita (agresiunea) frontierei kominterniste. Avansarea masivă a frontierei kominterniste spre Europa nu este numai o probă despre forța uriașă ce stătea în spatele noului stat sovietic, ci, mai cu seamă, un barometru ce indica precis boala care împânzise organismul bătrân al vechiului continent. Un lucru se ignoră cu prea multă ușurătate în analizele consacrate comunismului: agresiunea kominternistă subsuma o componentă spirituală esențială, pe direcție anticreștină, aceasta deținând procent extrem de ridicat în arsenalul distructiv al bolșevismului. Or, civilizația europeană desacralizată îndelung și vlăguită spiritual nu părea a mai identifica

resurse pentru a rezista unei agresiuni descătușate pe acest palier. Deloc întâmplător – și deci predictibil – că prima formulă de ripostă organizată și conștientă, concretizată mai târziu într-o mișcare politică de dreapta s-a născut în România, teritoriu capabil atunci, prin datele sale primordiale, să se confrunte atât militar cu bolșevismul – cum a dovedit-o strălucit în campania din Ungaria – cât și spiritual. Întreaga cultură română interbelică venea să confirme această aserțiune.

Se poate concede așadar că România făcuse proba existenței unei extrem de solide frontiere spirituale, opusă funciar agresiunii adânci reprezentată de comunism, mai mult, că tocmai frontiera spirituală este „răspunzătoare” pentru riposta militară declanșată de Armata Română. Când „frontierele spirituale” ale unui popor încetează să existe în fața unui asemenea tip de agresiune, orice ripostă militară devine nu doar caducă, ci imposibilă, căci însăși agresiunea nu va mai fi resimțită ca atare.

3. Pedeapsa kominternistă. România nu a fost iertată niciodată de centrala moscovită pentru fractura produsă în 1919. Scopul agresiunii lui Bela Kuhn era să facă joncțiunea, undeva la Nordul Moldovei, cu trupele revoluționare rusești sau ucrainiene, axul militar izbutit prin asemenea manevre favorizând dezlănțuirea trupelor revoluționare spre continent. Geopolitica leninistă care urmărea închegarea unui puternic bloc comunist pe direcția URS S-Budapesta a fost stopată de Armata Română. România

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I și-a fixat atunci granița de vest pe Tisa și cea răsăriteană pe Nistru, cea din urmă nerecunoscută niciodată de Moscova. Pedeapsa kominternistă avea să continue în perioada interbelică prin etichetarea României ca „țară reacționară, imperialistă, asupritoare a minorităților naționale”. Vectorul documentelor Kominternului era îndreptat în această direcție.

Mai târziu, istoriografia marxistă, în fapt kominternistă, a făcut mare tapaj din faptul că „imperialismul burghez din România” a distrus cu armele revoluția roșie de la Budapesta. În manualele de istorie marxistă postbelice acțiunea românească din primul război mondial era taxată drept „imperialistă”, iar ocuparea Basarabiei considerată un păcat reacționar greu de iertat. Mai târziu, grupările kominterniste infiltrate la vârf în cultura română au confiscat definitiv

subiectul, manualele de istorie postbelice începând de la un moment dat să ignore războiul românesc victorios cu Ungaria bolșevică, protejând sensibilitățile Moscovei și Budapestei în jurul acestui subiect.

4. Examinatorul atent al evenimentelor din 1918 – 1919, dar mai ales al reacției Europei occidentale la adresa României va descifra un aspect cvasi-ignorat în analizele dedicate perioadei interbelice. Jalnicul spectacol politic jucat de cei ce țineau în mână frâiele Europei a fost în primul rând un foarte convingător preambul pentru ceea ce avea să se întâmple douăzeci și cinci de ani mai târziu, în preajma anului 1944, când, și de data aceasta, Europa s-a dovedit insensibilă și inconștientă în fața expansiunii agresive a bolșevismului. În ambele situații, puterile occidentale au dovedit că o condamnare hotărâtă a comunismului nu sunt capabile și dispuse să practice decât la nivelul vorbelor, nu însă la cel al faptelor. Precizare valabilă și pentru intervalul de după 1989. Dar dacă la 1944 România obedientă și încrezătoare în buna credință a aliaților s-a văzut abandonată și silită să accepte tragicul final parafat de „lumea civilizată”, la 1919 evenimentele s-au derulat într-o altă manieră. O decizie politică tranșantă și o armată fermă s-au dovedit capabile să depășească bâlbâială perfidă a unei Europe infestată deja cu un virus roșu, virus de care a dovedit că nu a mai scăpat, în fond, niciodată. Nici chiar până în ziua de astăzi.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

CAPITOLUL II

FRANȚA, BALCANII ȘI BAZA LOGISTICĂ A KOMINTERNULUI

1. Penetrarea frontierei kominterniste înspre Occident (Franța).
Constituirea structurii logistice europene a Kominternului

Capul de pod cel mai eficient pe care frontiera kominternistă l-a fixat în centrul Europei a fost Parisul. Pe fundalul tradițiilor liberale, progresiste, revoluționare ale literaților francezi, tezele moscovite vor fi cultivate sistematic și abil găsind pe malurile Senei sol prielnic. O panoramare a reliefului cultural francez la începutul secolului explică ceea ce avea să se petreacă mai târziu. Gestul de adeziune totală și necondiționată la marxism a lui Sartre de după 1944 este perfect explicabil și firesc ținând seama de evoluția culturii franceze.

Proliferarea curentului de stânga comunist în spațiul culturii franceze începuse de timpuriu. Unul dintre reperele spirituale ale

generației lui Ibrăileanu, Ralea ori Sadoveanu, deținător al premiului Nobel în 1921, Anatol France, se va alătura în ultimii ani de viață Partidului Comunist Francez (PCF). Gestul este emblematic și pune pecetea unei întregi culturi. Adeziunea acestui reprezentant ilustru înseamnă, practic, adeziunea culturi franceze la unda roșie emisă de Moscova.

Cazul lui Romain Rolland, alt aderent notoriu, este cunoscut românilor din legăturile pe care acesta le-a avut cu Panait Istrati. Rolul său în acest veritabil caz a fost uriaș. Și el laureat al premiului Nobel (1915), a devenit un aprig apărător al tezelor kominterniste, sancționându-l apoi aspru pe Panait Istrati când acesta a abandonat crezul comunist. Un fragment

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

dintr-o epistolă către scriitorului român după apariția faimoasei filipicii stratiene Spovedania unui învins, vorbește de la sine: „Nimic din ceea ce a fost scris de zece ani contra Rusiei de cei mai răi dușmani nu i-a făcut atâta rău cât îi fac paginile dumitale”. Întreaga scrisoare a literatului francez abundă în acuze la adresa autorului Chirei Chir alina Romain Rolland este cel care prezidase congresul mondial antirăzboinic la Amsterdam, alături de Barbusse, și cel care va întreprinde în 1935 o călătorie mult visată în patria idealurilor sale, URSS.

Henri Barbusse, alt nume de marcă, va deveni străjerul cel mai intransigent al liniei kominterniste. Intră în PCF în 1923, întemeind o mișcare de stânga intitulată „Clarté”, după titlul unui roman al său. Ca propovăduitor al tezelor Kominternului, va face călătorii în România și în răsăritul Europei, soldate cu apariția în 1926 a unei cărți cu titlul elocvent: Călăii. Erau înfierate aici regimurile politice din această zonă, cotate ca opresive și polițienești. Barbusse a devenit președinte al Comitetului mondial antirăzboinic și antifascist, vizitând și el de mai multe ori URSS, căreia i-a consacrat serii de articole și cărți, una în 1929, închinată Georgiei marelui conducător Stalin, alta Rusiei, în 1930. Amândouă lucrările erau replici la cartea incendiară a lui Panait Istrati. Va muri la Moscova în 1935, în patria pe care a slujit-o cu devotament și obediență mai mult de un deceniu.

Traseul lui Henri Barbusse este pilduitor și pentru tenta inedită pe care o dă romanelor sale privitoare la România: „În timp ce Panait

Istrati era în vizită în URSS (1929), Barbusse tipărește cartea Fapte diverse, unde se află patru proze inspirate din realitățile românești, dar scrise din punct de vedere comunist. În ele este condamnată categoria politicianilor «polițiști», discreditată curtea regală, exaltați comuniștii arestați la Doftana și înfățișată trezirea conștiinței revoluționare la un țăran român. Viziunea este cea din Călăii, nouă fiind tentativa lui Barbusse de a produce, în direcția realismului socialist, primele proze cu teme românești! Primul

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

realism-socialist românesc vine de pe malurile Senei! (...) Henri Barbusse a fost un soldat docil al Kominternului și a murit la datorie. El lansează, pentru stânga din România, primele rețete ideologice internaționaliste și antiromânești” 4.

Louis Aragón a fost un alt reprezentant spectaculos al comunismului în Parisul interbelic. El s-a convertit de la suprarealism la comunism în 1928, iar în 1930 va participa la conferința internațională a scriitorilor revoluționari de la Harkov, unde, printre altele, va asista la condamnarea aspră a „trădătorului” Panait Istrati. Aragón a produs în anii 1949—51 un roman, Comuniștii, după o rețetă tipică a gândirii realist-socialiste. În 1946 tipărise deja un volum în care declara emfatic: „Cine nu vede că în zilele noastre comunismul e moștenitorul, reprezentantul oricărei măreții omenеști, oricărui spirit de sacrificiu, oricărui eroism francez? „S. Titlul lucrării vorbește de la sine: Omul comunist.

O pleiadă de literați bine cotați la Paris a închinat cărți întregi URSS lului, dovadă că Moscova și marxismul ajunseseră să penetreze masiv mentalul cultural francez. Georges Douhamel este încă unul dintre aceștia. André Gide altul, acesta tipărind, în 1936, întoarcere din URSS, și un an mai târziu Corecturi la a mea întoarcere din URSS, deși Gide nu se alăturase corului simpatizanților noului regim.

O remarcă se cuvine să limpezească tabloul. Dacă în Răsărit numai ocupația militară sovietică dublată de o neiertătoare infrastructură politică au încercat să recanalizeze traiectul unor culturi naționale în direcția realismului socialist și a discursului hagiografic în marginea victoriei comuniste, stânga bolșevică franceză făcea acest lucru, cu douăzeci de ani mai devreme, fără nicio presiune politică. Lucrurile aveau să evolueze identic în cultura franceză și după 1944, fără să-și schimbe cu adevărat alura nici în zilele noastre.

*

4 Mihai Ungheanu, Panait Istrati și Kominternul, p. 39.

5 Apud. M. Ungheanu, op. cit., p. 40.270

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I

Harta geopoliticii mondiale dobândise așadar, între cele două războaie mondiale, un reper ce nu mai putea fi evitat. El se numea Franța și direcția era aceeași cu cea indicată de Moscova. Frontiera Kominternului realizase o străpungere masivă în însăși inima Europei occidentale. Baza logistică europeană era astfel îmbogățită la vârf iar agresiunea împotriva întregului continent era mult favorizată. Consecințele nu vor întârzia.

2. Documentele Kominternului și proiectul expansiunii frontierei bolșevice. Exportul de revoluție

Cel de-al doilea Congres al Internaționalei Comuniste (Moscova, 19 iulie – 7 august 1920) a însemnat o etapă nouă în planurile de expansiune ale Moscovei. Era desfășurat în urma unui eșec anterior – Budapesta 1919 – și își propunea reorganizarea forului mișcării comuniste mondiale. Între documentele fundamentale adoptate atunci se numără statutul și condițiile de primire în Komintern. Pe lângă acestea trebuie invocate noile directive pe care Lenin le prescria celor patruzeci și două de secții ale Kominternului prezente la Moscova: „demascarea imperialismului din propria țară”, respectarea disciplinei de fier în cadrul organizației, întărirea centralismului și coerenței celei de-a treia Internaționale etc. Exportul de revoluție era o cerință vitală, pe un asemenea fir ideologic și tactic inițiindu-se și acțiunea revoluționară din martie 1921 din Germania, operațiune eșuată lamentabil. (Inițiatori acesteia au fost Karl Radek și Bela Kuhn.)

Anul 1921 a fost anul organizării, al restructurării și expansiunii Internaționalei Comuniste sub forma „exportului de revoluție”. Însuși V.I. Lenin indica programatic în vara anului 1921: „Noi avem o armată comunistă în lumea întreagă. Ea este încă puțin instruită, puțin organizată. A uita acest adevăr sau a refuza să-l recunoaștem ar aduce cel mai mare prejudiciu cauzei noastre. Trebuie ca, de o manieră concretă, combătând cu cea mai mare prudență și vigoare, studiind experiența mișcării noastre proprii, să instrumentăm convenabil această armată, s-o organizăm adecvat, s-o supunem probei prin diverse manevre, în diverse lupte, în

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

operații ofensive și defensive. Fără această școală lungă și dură, victoria este imposibilă” 1.

Planul strategic pentru a justifica o atare evoluție avea la bază convingerea că revoluția sovietică nu poate rezista fără o revoluție mondială, centrul acestei revoluții mondiale fiind Europa. De aici, orientarea spre Germania în 1921.

În România, tot în 1921, în mai, Partidul Socialist s-a transformat în Partidul Comunist din România, secție a Internaționalei Comuniste. Peste un an și jumătate, la cel de-al doilea Congres de la Ploiești (3 – 4 octombrie 1922) au fost adoptate și documentele programatice ale organizației. Raportul de subordonare era total, după cum afirmă limpede primele două articole ale statutului provizoriu votat cu acel prilej: „Art. 1. Partidul Comunist din România este o secțiune a Internaționalei Comuniste. El nu are alte scopuri decât acelea ale Internaționalei căreia îi aparține. Art. 2. Tezele și hotărârile de orice fel ale Internaționalei a III-a Comunistă sunt obligatorii pentru toți membri și toate comitetele, comisiunile, grupele etc. ale Partidului Comunist”.

Următoarele două congrese ale Kominternului au avut loc între 22 iunie-12 iulie 1921 (Congresul al III-lea) și 5 noiembrie-5 decembrie 1922 la Petrograd și Moscova (Congresul al IV-lea). Și de data aceasta un aspect esențial l-a constituit factorul organizare.

7 V.I. Lenin, Opere complete, voi 45, 1, 1967, p. 316, apud. Stănescu, op. cit., p. 17.

8 Stănescu, op. cit., p. 20.

Din punctul de vedere al României, cel mai important congres al Internaționalei Comuniste a fost cel desfășurat la Moscova între 17 iunie-8 iulie 1924, respectiv cel de-al cincilea Congres. România a fost reprezentată de șase membri, dintre care doar unul de naționalitate română. Reprezentantul „român” Al. Koroși-Crișan – fost spion sovietic, condamnat de autoritățile judiciare românești, dar amnistiat în 1923 – s-a făcut la Moscova purtătorul de cuvânt al hotărârilor Federației Comuniste Balcanice (decembrie 1923, Berlin), aducând în discuție „problema națională”. În programul adoptat la respectiva conferință, fusese „recunoscut cuvântul de ordine al dreptului de autodeterminare al tuturor naționalităților până la

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

l deplina soluționare a separării” sublinia Koroși, adăugând că „partidul s-a servit cu adevărat de această soluție”. „Specialistul” în chestiunea națională nu se sfia să declare că și-a confecționat discursul pentru Congres „conform statisticii partidului maghiar din Transilvania, care, pentru noi, este mult mai competentă decât statistica oficială a statului”.

Tezele lui Koroși se înscriau perfect în planul de destrămare ce-i fusese hărăzit României de Internaționala Comunistă, mai cu seamă în urma campaniei militare din 1919. Teza de bază afirma că România este un stat „multinațional”, „imperialist și agresiv”, concluzia finală degajându-se firesc: necesitatea dezmembrării acestui „conglomerat”. Documentul esențial pentru România adoptat la Congresul al V-lea al Internaționalei Comuniste se intitulează „Problema națională în Europa centrală și balcanică”. La capitolul 9, cu titlul „Problema Transilvaniei și Dobrogei” se precizează explicit: „Congresul aprobă punerea de către PC din România a lozincilor separării statale a Transilvaniei și Dobrogei din componența României în regiuni independente”. Acțiunile PCR au fost, de fiecare dată, precise și în perfectă concordanță cu hotărârile forului superior. În urma Congresului al V-lea, membrii participanți la congresul al III-lea al PCR din august 1924, afirmau, precum soldații obedienți: „se declară complet de acord cu hotărârile, rezoluțiile și tezele votate de Congresul Kominternului (al V-lea, n.n.) și își iau angajamentul de a depune toată energia pentru aplicarea lor, pentru bolșevizarea partidului și pentru realizarea liniei politice și organizatorice fixată de Congres”. La fel se proceda în urma oricăror întruniri ierarhic superioare, la orice nivel, mondial sau numai balcanic.

Cea din urmă reuniune de anvergură a Internaționalei Comuniste a fost Congresul al VII-lea, desfășurat la Moscova între 25 iulie-20 august 1935. Delegatul bulgar prezent atunci își avertiza tovarășii: „Balcanii sunt astăzi unul din focarele războaielor imperialiste. România, Iugoslavia și Grecia au acum interesul să-și păstreze cuceririle făcute în cursul războiului imperialist din 1914”, și cerea vehement ca toți comuniștii să

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

vegheze „îndeosebi asupra intrigilor hitleriste din România care are garniță cu URSS pe 742 de kilometri”.

Docilitatea era deci maximă, iar consecințele penetrării

frontierei kominterniste pe teritoriul românesc sunt lesne de dedus. În lupta cu partidul comunist, statul român desfășura de fapt un război în sprijinul integrității sale și, se va vedea mai târziu, în sprijinul existenței proprii. Agresiunea determinată de înaintarea frontierei bolșevice nu era însă unidirecționată. Ea nu venea numai de la Moscova, căci Internaționala Comunistă avea ramificații și sprijin logistic în majoritatea teritoriilor vecine ale României. Centrele de presiune cele mai puternice se găseau, pe lângă Moscova, în Franța (Paris), Bulgaria, Ungaria și Ucraina.

Indiferent de conjunctura internațională sau de evenimentele politicii mondiale care solicitau la un moment dat agenda Kominternului, teza „România ca țară imperialistă” nu a fost abandonată niciodată. Într-o plenară desfășurată în 1932 (27 august-15 septembrie, Plenara a XII-a), când probleme principale deveniseră criza economică și posibila declanșare a unei conflagrații mondiale, reprezentanta PC din România susținea cu aceeași virulență teza consacrată a Kominternului în legătură cu statutul României. Internaționala Comunistă și-a desfășurat neîntrerupt și pe un vector precis activitatea, oficial, până la 15 mai 1943. La acea dată Prezidiul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste a adoptat hotărârea autodizolvării Kominternului. La 21 mai 1943, I.V. Stalin declara unui corespondent al agenției Reuter la Moscova că această soluție a fost adoptată pentru „a demasca hitlerismul care spune că URSS se va amesteca în treburile altor state”, pentru a întări convingerea opiniei publice mondiale că „partidele comuniste nu acționează la ordin dinafară și pentru ușurarea luptei patrioților din diferite țări, indiferent de orientările lor politice, de a ușura înfăptuirea alianței democratice a popoarelor, ceea ce va servi la consolidarea frontului unic al aliaților”. Explicația are vădit substrat politic. Ea se circumscrie cererii lui Stalin adresată de acea dată Occidentului de a deschide cel de-al doilea front împotriva Germaniei. Puterile occidentale condiționaseră acest gest de lichidarea Kominternului. Operația lui Stalin a fost formală, deoarece organizația a supraviețuit, uzând

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

În aceeași doctrină, bazându-se pe aceleași proiecte, aplicând metodele și soluțiile deja consacrate. Până și William Z. Foster, președinte de onoare al Partidului Comunist din SUA, se vedea obligat să declare în 1955: „Nașterea Internaționalei a III-a nu poate fi fixată

pur și simplu în luna martie 1915, tot așa cum nu se poate afirma că internaționalismul proletar, pe care se întemeia ea, a încetat să existe din luna iunie 1943. Deși din punct de vedere organizatoric Internaționala Comunistă a fost dizolvată, spiritul său combativ continuă să existe, ca și marele număr de partide comuniste și de cadre marxiste pe care le-a educat. Internaționala a III-a a descătușat o uriașă forță revoluționară care nu-și va înceta lupta decât odată cu lichidarea sistemului capitalist și instaurarea socialismului în întreaga lume” u.

14 W.Z. Foster, op. cit., p. 531.

Una dintre cauzele războiului rece își găsește sursa tocmai în resuscitarea Kominternului, cu ajutorul KGB-ului și a organizațiilor stângiste ce au proliferat în tot Occidentul după încheierea războiului. După 1989, sistemul edificat în laboratoarele Moscovei și ale Internaționalei a III-a s-a prăbușit. Dar peste tot în răsăritul Europei rețelele Kominternului nu au dispărut, multe dintre ele activându-se astăzi. Beneficiind de ecranul protector confecționat de forțele occidentale – căci procesul kominternismului nu a fost încă făcut –, bătrâna gardă agită din nou vechiul steag, chiar dacă stema s-a schimbată între timp. „Internaționalismul proletar” a fost înlocuit cu „internaționalismul mondial”, iar „proletarul fără patrie” cu „cetățeanul fără frontiere” al sfârșitului de secol XX. Cât timp adevăratul proces mondial al comunismului nu se va face, rețelele kominterniste nu vor dispărea, continuându-și vechile programe și mai departe, iar războiul ideologic în Răsărit va continua, în ciuda prognozelor supramediatizate ale lui Samuel Huntington.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

3. Logistica Kominternului în Balcani. Filiera răsăriteană și agresiunea ideologică împotriva României

Federația Comunistă Balcanică

Ideea colaborării interbalcanice s-a izvodit cu multă vreme înainte de apariția în zonă a presiunii kominterniste și pe cu totul alte considerente ideologice. Din această tradiție și-a tras rădăcinile și mișcarea socialistă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Reapariția Federației Balcanice a fost parafată la începutul anului 1919, cu prilejul întemeierii Internaționalei a III-a Comuniste. La 13 ianuarie 1920, la Sofia, s-a desfășurat cea de-a treia conferință

oficială a Federației Socialiste Balcanice (întemeiată în 1907), care va duce la constituirea Federației Comuniste Balcanice (FCB). Participanți: Partidul Comunist Bulgar, Partidul Muncitoresc Socialist din Iugoslavia, Partidul Muncitoresc Socialist din Grecia și Partidul Socialist din România. Întreaga istorie a acestei organizații a stat sub semnul „interesului bulgar”, în fruntea sa plasându-se sistematic comuniști din această țară.

Teza pe care o promovăm în această secțiune este aceea după care România a fost plasată în rândul inamicilor încă de la înființarea organizațiilor (balcanice sau mondiale) centrate pe ideea comunistă. Proba unei asemenea aserțiuni stă în semnalarea a ceea ce numim prima și cea mai importantă defecțiune a ideologiei comuniste, respectiv cea națională. Federația Comunistă Balcanică este o probă elocventă: comuniștii bulgari care au condus-o infirmiau decisiv tezele părintelui învățător Karl Marx, după care „muncitorii nu au patrie”, mutând accentul, de fiecare dată, pe promovarea „cauzei bulgare”, ca „țară învinsă în primul război mondial”. Aceeași strategie o vom întâlni și în cazul Internaționalei Comuniste, unde, cu precădere, comuniștii unguri jucau același rol.

Reuniunea FCB din 1920 a adoptat două rezoluții fundamentale:

1) CM privire la sarcinile partidelor comuniste și socialiste din Balcani;

2) Cu privire la Aderarea FCB la Internaționala Comunistă. Accentuăm asupra primului document pentru că acesta aduce deja prima probă irefutabilă în legătură cu ceea ce am numit „defecțiune națională”. Cităm

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t din acest material: „«în urma războiului mondial, popoarele balcanice nu numai că nu au realizat unirea și eliberarea națională, nu numai că nu au rezolvat problemele naționale și nu au înlăturat cauzele vrajbei reciproce, dar au ieșit din acest război secătuite din punct de vedere economic, falimentare cu totul și subordonate politicește marilor puteri imperialiste ale Antantei în condițiile care ascundeau în sine noi motive de învrăjbire și războaie. Pentru toate popoarele balcanice a devenit clar că, datorită războaielor, în loc să dobândească unirea națională, așa cum îi încredințau burgheziile naționale guvernante, acestea au ajuns numai la pierderea autonomiei și independenței lor, la înrobirea politică, la starea de foamete și

sărăcie în rândul maselor muncitoare». (...)

De aceea, conferința Federației Comuniste Balcanice declară că numai revoluția proletară și dictatura proletariatului, cu organizația sa de soviete de deputați ai muncitorilor, țăranilor și ostașilor roșii vor elibera țările balcanice de orice asuprire și le vor oferi posibilitatea autodeterminării libere, unindu-le în cadrul Republicii Socialiste Sovietice Balcanice (...). Principiul internaționalismului este subminat și de această dată, căci comuniștii bulgari au avut grijă să avertizeze că preconizata uniune statal balcanică se va centra în jurul Bulgariei, capitala ei urmând să devină Sofia.

Apogeul atitudinii antiromânești a acestei organizații avea să fie atins la conferința a VI-a, desfășurată în decembrie 1923 la Berlin. Deja la conferința a IV-a FCB-ul lansase vehemente atacuri împotriva titulaturii de „stat național” a României. Toate provinciile care, după 1918, s-au unit cu România erau considerate ca teritorii „cucerite” 11.

17 Cf. Stănescu, op. cit.

Conferința a VI-a adoptase trei rezoluții în legătură cu Partidul Comunist Român. Cea din urmă se intitula „Asupra problemei naționale din România”. Textul acestui document a îndreptățit în 1924 statul român să scoată în afara legii instituția care girase o asemenea infamie: Partidul Comunist Român. Proba elocventă a dependenței față de Internaționala Comunistă și URSS este materialul fundamental al întâlnirii, intitulat:

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

„Hotărârile conferinței a VI-a a FCB în problema națională”. El cuprinde patru rezoluții. A treia se intitulează „Problema națională în România” și aici se stipulează că România „și-a subordonat mari părți ale altor popoare aflate, din punct de vedere politic, economic și cultural, la un grad mai înalt de dezvoltare”. Se vorbește despre: „ocupații și suferințe”, despre „asupriri și oprimări”: „Naționalitățile din Transilvania, Dobrogea și Bucovina duc, de aceea, o luptă neîncetată și nu săracă în jertfe pentru a obține posibilitatea unei libere și nesilite determinări a sorții, ca și cele din Basarabia”. Iată fragmentul ce include chintesența lozincilor antiromânești ce pecetluiesc documentul: „Prin propaganda zilnică și activitatea sa (PCR n.n.) să arate caracterul antinațional al burgheziei române stăpânitoare (...), să ducă o luptă fără preget contra antisemitismului, să sprijine dorințele maselor muncitoare ale naționalităților, pe baza

principiilor dreptului la autodeterminare al națiunilor, până la despărțirea de corpul statului actual”TM. „Până la despărțirea de corpul statului actual”, deci. Publicarea hotărârilor conferinței a VI-a în jurul acestui subiect coincidea cu formularea pretențiilor URSS asupra Basarabiei, eveniment petrecut la conferința româno-sovietică de la Viena, din martie-aprilie 1924-19. Și întâlnirile viitoare ale FCB-ului vor bate monedă pe chestiunea națională, mai cu seamă catalizate de dezbaterile și adnotarea de către Congresul al V-lea al Internaționalei Comuniste a documentului special intitulat „Despre chestiunile naționale în Europa centrală și în Balcani”.

FCB își mută sediul în 1930 de la Viena la Berlin, în zona în care Internaționala Comunistă avea cea mai puternică secție și cea mai mare forță propagandistică. FCB și-a încheiat aici activitatea la începutul anului 1933, după venirea la putere, la 30 ianuarie, a regimului nazist.

Liga Balcanilor Liberi în rețeaua Kominternului întinsă ca o plasă (și în jurul României), a evoluat și Liga Balcanilor Liberi. Creată în 1929, cu sediul la Paris sau Berlin, și această organizație era condusă de un bulgar, iar rolul ei devenise cu precădere propagandistic. Aflată sub directa supraveghere a

18 Apud., ibid., p. 73.

19 Cf. Stănescu, op. cit.

278

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Kominternului, s-a axat pe editarea unui buletin periodic, conferințe „demascatoare” asupra „terorii” din Balcani sau „întâlniri culturale”. Discursul emis de aceasta nu ieșea cu o literă din documentele provenite de la Moscova. Activitatea ei s-a întins până după anii '45, aceasta îndeplinind, în cele aproape două decenii de existență, un rol adiacent față de celelalte organizații sau partide ce înglobau în zona lor de influență Balcanii.

Organizația Revoluționară Dobrogeană

Unul dintre vârfurile de lance ale filierei kominterniste a fost și Organizația Revoluționară Dobrogeană (ORD). Înființată în 1877—78 ca organizație naționalistă bulgară, între 1919 – 1923 ajunge să fie cucerită din interior de socialiști și apoi de comuniști. Deși subordonată formal PCR, ORD avea legături pe linie directă cu PC din Bulgaria și FCB, funcționând și ea sub umbrela Internaționalei

Comuniste. Organizația a fost în fapt un satelit moscovit lansat cu misiunea luptei pentru „autodeterminare până la despărțirea de statului român a întregii Dobroge și transformarea ei într-o republică autonomă independentă”, înglobată viitoarei republici federative din Balcani sau URSS-ului, ca a șaisprezecea republică. În 1930, declarația Comitetului Central al ORD menționa printre altele: „ORD, ca reprezentant al maselor trudite din Dobrogea, declară că duce lupta contra regimului de terorizare românesc...; ORD cheamă toată populația dobrogeană să se înscrie sub steagul său și să se pregătească pentru revoluția armată care, singură, o să pună capăt acestor sclavii”. Una dintre lozincile preferate de membrii organizației era: „Trăiască Republica Populară Dobrogeană!”

4. Partidul Comunist Român și obediența față de Komintern

După victoria loviturii de stat din Rusia, Lenin declarase: „Avem nevoie de partide noi, de altfel de partide”. Ceea ce însemnau aceste „altfel de partide” s-a văzut. Din punctul de vedere al României, toate aceste

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

formațiuni născute în laboratoarele ideologice ale Internaționalei a III-a pot fi trecute fără clipire la rubrica „dușmani”. Toate asociațiile sau grupările ce evoluau sub umbrela Moscovei au devenit virtuale sau manifeste centre logistice ale frontierei kominterniste. Cu voie sau fără voie, organizațiile culturale sau politice ce propovăduiau aceleași idei se transformă în vehicule eficiente ale celei mai agresive ideologii antiromânești. Respingerea ei de către populația românească poate fi probată cu un criteriu infailibil: covârșitoarea majoritate a membrilor acestor comandouri ideologice era provenită din rândurile minorităților (în special evrei și unguri).

Partidul Comunist „Român” nu a pregetat o clipă să-și însușească tezele livrate de Moscova. Congresul al V-lea al PCR (3 – 24 decembrie 1931, Gorkovo, Moscova) este un exemplu strălucit pentru ceea ce însemna scenariul trădării naționale, confecționat de „centru” și jucat de actorii „locali”. Stenogramele documentelor elaborate și definitive în lumina directivelor Kominternului – sub supravegherea directă a lui Bela Kuhn – fac ca această întrunire să iasă din serie prin grozăvia tezelor emise cu acest prilej.

Unul dintre vorbitori, Gheorghe Dimitrov, afirma atunci: „După război, în decursul unui șir de ani, nu am văzut ca proletariatul națiunii

dominante din România să fie mobilizat împotriva ocupării unei regiuni străine, împotriva asupririi popoarelor din Dobrogea, Basarabia, Bucovina, Transilvania... Noi am îngăduit ca șovinismul român să se întărească în rândurile proletariatului. În felul acesta, masele asuprite n-au văzut în partid un apărător împotriva imperialismului român”.

Chestiunea Transilvaniei s-a aflat, la acest congres, permanent sub vizorul lui Bela Kuhn. El aducea acolo cuvântul implacabil al

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Kominternului. În această problemă, spunea agentul leninist referindu-se la Transilvania, „noi ne vom călăuzi după lozincă noastră de bază a autodeterminării. Acestei lozinci nu trebuie să i se opună însă lozinci parțiale, ci trebuie să se formuleze și aceste revendicări, iar pe această bază să fie mobilizate masele largi, arătându-se, în același timp, că rezolvarea definitivă a problemei naționale va fi numai rezolvarea sovietică”. Rezolvare sovietică, adică autodeterminare până la despărțire.

Un fragment din rezoluția emisă atunci privind „problema națională” conține următoarele aserțiuni: „România contemporană nu reprezintă prin sine o unire a «tuturor românilor», ci un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza sistemului prădalnic de la Versailles, pe baza ocupării unor teritorii străine și pe baza înrobirii unor popoare străine. Burghezia și moșierimea din România, înfăptuind propriile lor planuri imperialiste și îndeplinind, totodată, însărcinarea puterilor imperialiste conducătoare din Europa de a crea la Nistru un avanpost împotriva URSS, au cucerit Basarabia, Transilvania, Bucovina și Banatul și supun unei asupririi naționale nemaipomenite și unei exploatare semicoloniale pe cele 8 milioane de moldoveni, unguri, ruși ucraineni, bulgari, nemți, turci și alții”. Statisticile Kominternului indicau pentru România o populație de 18 milioane, dintre care 8 milioane de neromâni. Promotorii tezei actuale a „României stat multinațional” își găsesc, iată, antecesorii. Ei sunt oamenii Kominternului, promotorii celei mai antiromânești ideologii cu care i-a fost dat acestui popor să se confrunte. Reacția anticomunistă politică și culturală din România interbelică a fost deci perfect justificată și îndreptățită. Astăzi putem constata că dreapta românească a intuit și a văzut atunci cel mai limpede.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

5. Cultura română interbelică și Kominternul. Reacții și riposte (analiză de caz)

Eșecul agresiunilor militare ale Kominternului (vezi campaniile lui B. Kuhn, diversivunile de la Tatar Bunar, proiectul republicii sovietice de la Galați etc.) nu au modificat intensitatea agresiunii asupra României, dar au antrenat mari schimbări de modalități și de strategie în ceea ce privește înaintarea frontierei bolșevice. Ideologia comunistă avea nevoie în acest scop de o nouă bază logistică pentru susținerea unei asemenea campanii în care strategiile agresiunii erau modificate. Noua bază logistică va fi constituită inițial din instituții culturale fabricate și stipendiate direct de Moscova și din grupările politice de stânga ce populau spațiul politic interbelic. Strategia Moscovei a fost destul de abilă, căci aceste instituții, grupuri de stânga, rețele internaționaliste etc. au fost difuzate în toate capitalele Europei, nu doar în cele răsăritene. Așa se face că agresiunea venea și de la Paris, nu doar de la Moscova. Revoluțiile din 1989 au anihilat rețeaua răsăriteană internațională comunistă, nu însă și pe cea occidentală, care a redeschis agresiunea contra culturilor naționale aproape de pe aceleași poziții cu cele ale rețelei Kominternului interbelic. Înfrânt în „interior” (Răsărit), comunismul e încă puternic în „exterior” (Occident).

Dacă politic influența penetrării bolșevice în România interbelică a fost minimală, în spațiul culturii au existat câteva grupuri și reviste pilot, veritabile centre de iradiere ideologică, care au marcat într-o anumită măsură polemicile timpului.

Valoarea literară a acestora a fost cvasi-inexistentă, căci scopul era cu totul altul, respectiv cel ideologic. Efectul n-a avut rezonanță la nivelul întregului, literatura și cultura română repudiind în toate etapele devenirii ei direcția stângii. O evaluare, sumară chiar, ar arăta lucrurile în adevărata lor lumină, curentul conservator (tradiționalist) fiind cel care a prevalat, cantitativ și calitativ, de la un cap la altul. Revistele care dominau spațiul

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t intelectual interbelic se chemau „Gândirea”, „Cuvântul”, „Vremea”, „Viața românească”, „însemnări sociologice”, „Criterion”, „Iconar”, „Curentul”, „Vremea”, „Predania”, „Calendar” etc. Și nu cele livrate de Moscova, susținute de cele mai multe ori cu bani și agenți

exportați odată cu instituția.

Publicațiile stângii, tribunele bolșevismului și internaționalismului proletar, nu aveau nici pe departe autoritatea sau prestigiul celor amintite. Ponderea lor a fost mult amplificată după 1944. Titlatura grăia aproape de la sine despre alura ideologică a publicației. Ele se numeau fie „Omul liber”, fie „Cugetul liber”, fie „Cuvântul liber”, fie „Era nouă”, fie „Veac nou”, fie „Vremuri noi”, chiar „Stânga”, „Bluze albastre”, „Umanitatea”, „Cultura proletară”. Profilul lor se identifica cu acela al publicațiilor stângii bolșevice franceze, având același corp doctrinar și același patron politic: Moscova. Numai scoaterea în afara legii a PCR în 1924 a împiedicat ca această titulatură să nu fie înscrisă pe frontispiciul lor.

Cazul „Cuvântul liber”.

Reperul cel mai important și cea mai activ al frontierei kominterniste a fost revista bolșevică „Cuvântul liber”. A apărut în trei serii: august 1919-mai 1921, sub conducerea lui Constantin Graur; ianuarie 1924-ianuarie 1926, condusă de Eugen Filotti și, cea din urmă, apărută la sfârșitul anului

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

1933 din inițiativa lui Constantin Graur, avându-l ca director pe Tudor Teodorescu-Braniște. O antologie voluminoasă, de 870 de pagini, a fost tipărită în 1982, sub redacția Vioricăi Florea: Cuvântul liber. În apărarea independenței și integrității României. Titlul este cel puțin straniu, având în vedere programul Kominternului, așa cum apare în textele programatice ale Partidului Comunist, și tratamentul ce se voia aplicat României – de dezmembrare și desființare. Toată floarea stângii interbelice a defilat pe la această publicație. Iată-i pe cei mai importanți: Petre Constantinescu-Iași, N.D. Cocea, Al. Sahia, M.R. Paraschivescu, G. Macovescu, Ilie Cristea, Dorina și. Gogu Rădulescu, Eugen Jebeleanu, A. Joja, Ștefan Voicu, Geo Bogza, Șerban Voinea, Demostene Botez, Maria Simionescu Râmnicăneanu, Felix Aderca, Victor Efitimu, Gheorghe Dinu. Și lista ar mai putea continua.

Revista a fost desființată în octombrie 1936, la al o sută cincizecilea număr. Programatic, publicația bolșevică își îndrepta diatribele spre marile repere culturale – personalități și publicații – ale românismului interbelic. Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Mihail Manoilescu, Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Mircea Eliade și revistele patronate de aceștia au fost numai câteva nume blamate sistematic în

paginile „Cuvântului liber”. Principalul cal de bătaie erau însă revista „Țara noastră” și directorul ei, O. Goga, pentru orientarea neted antikominternistă pe care aceștia o afirmău număr de număr. Un rol esențial în susținerea logistică a publicației l-a jucat „ajutorul roșu”, care era, alături de Moscova, una dintre sursele principale de finanțare ale „Cuvântului liber”.

Majoritatea gazetarilor și colaboratorilor organelor de presă îndrumate de Moscova și-au găsit după război locul în sferele înalte ale deciziei politice și culturale, în aparatul de stat, la unitățile de creație, în presa literară și artistică. Foștii articlieri ai „Cuvântului liber” nu fac excepție. George Ivașcu va conduce o perioadă îndelungată de timp (1967 – 1981) chiar Uniunea Scriitorilor. El va deveni directorul „României literare” (1972 – 1987). Eugen Jebeleanu și Geo Bogza sunt transformați de urgență în academicieni și instalați ca membri perpetui ai conducerii Uniunii Scriitorilor. Gogu Rădulescu va deveni unul dintre cei mai influenți

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

membri ai PCR, deținând, la un moment dat, cel mai greu cuvânt în cultura română. Anii '80 îl găsesc ca semnatar în „România literară”, ca memorialist și ideolog kominternist, respectiva publicație dovedindu-se extrem de generoasă în adăpostirea fostei gărzi leniniste ce-a controlat decenii întregi cultura română, reprimându-i personalitățile și indexându-i operele.

Tot din rândurile articlierilor stângii interbelice, cu precădere cei de la publicația „Cuvântul liber”, s-au selectat și procurorii cei mai intransigenți ai celor care au fost obligați după 1944 să ia drumul exilului: Mircea Eliade, Emil Cioran, Vintilă Horia, Pamfil Șeicaru, D. Amzăr, Eugen Ionescu etc. Locurile de direcție ale culturii române pe care aceștia le dețineau de drept au fost ocupate brutal, iar noile funcții și puteri au fost utilizate pentru a submina personalitatea celor pe care garda kominternistă i-a obligat la exil.

Astăzi, oameni care în anii '50 dădeau directive culturii române au revenit rapid în prim planul vieții culturale, la tribuna dezbaterei teoretice și ideologice post-revoluționare. Două revoluții – declarate ca diametral opuse și incompatibile ideologic –, cele din 23 august 1944 și 22 decembrie 1989, i-au găsit în aceeași postură: cea de învingători. Semn că frontiera Kominternului în cultura română n-a dispărut, chiar

dacă și-a schimbat alura și, aparent, fundamentul doctrinar.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Cazul revistei „Țara noastră”.

Una dintre revistele care au prezentat aplicat și constant formele penetrării agenților kominterniști în România a fost cea condusă de Octavian Goga, „Țara noastră”. Prin articolele strălucite ale directorului ei de conștiință, dar nu numai, publicația a reacționat prompt încă de la primele intervenții ofensatoare și agresive.

O etapă a agresiunii kominterniste s-a desfășurat în 1924, cu ocazia simulacrului de revoluție importată de leniniști la Tatar Bunar. În urma acțiunii moscovite au sosit în România cei pe care Goga avea să-i numească în excepționalele sale filipice „procurori ai umanității”.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Unul dintre cei vizați, Maurice Torres, a venit în 1925 cu această calitate, iar cinci ani mai târziu, în 1930, va deveni secretar al Partidului Comunist Francez. Intuițiile lui Goga se dovedesc exacte în cazul „procurorilor umanității”, căci acest M. Torres, bunăoară, va fi desemnat de Moscova în 1936 să controleze fluxul voluntarilor Kominternului către Spania. Octavian Goga i-a reperat deja în 1924—25 drept ceea ce erau: oameni ai Kominternului.

În urma revoltei declanșată la Tatar Bunar sub drapelul roșu sovietic – susținută și de partidul comunist din România – stânga occidentală își trimitea deci cu promptitudine „observatori” care să supravegheze desfășurarea procesului intentat celor găsiți vinovați atunci. Situația constituie precedentul celor de după 1989. Și comuniștii veniți atunci din Franța defilau cu lozinca „drepturilor omului” și aceștia sancționau statul român pentru că pedepsea o minoritate agresivă și declarat dușmană a ordinii constituționale. Trimișii de astăzi ai Europei se pot regăsi în cuvintele profetice ale lui O. Goga.

Iată ce scria acesta în urma repetatelor vizite, într-un articol intitulat sugestiv: Procurorii umanității. Henri Barbusse beneficiază aici de următorul portret: „Totdeauna ilustrul voiajor ne vorbește în numele umanității și al principiilor de dreptate imanentă. Câteodată îl interesează starea minorităților, alteori manifestă preferință pentru regimul cultelor sau pentru problema Basarabiei”. Actualitatea acestui fragment frapează, dar să citim mai departe: „Ei apar ca emisarii unor

curente distructive și se grăbesc să le înțească pe un sol unde n-au avut încă un răsunet puternic. Iată cazul celor trei procurori comuniști sosiți pe rând la București din ordinul Moscovei: **d.d.** Gurenut, Torres și Barbusse. Câteșitrei au avut aceeași conduită. Adepți declarați ai lui Lenin, s-au crezut îndreptățiți să facă investigații aici. Atitudinea lor n-a fost a unor observatori obiectivi. Politețea cu care au fost primiți au escamotat-o, ca să-și permită agitații subversive și să ia contactul cu elemente îndrumate de aceeași doctrină. Cei

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

doi dintâi întorși la Paris s-au achitat de programul inițial și ne-au înjurat de-a binelea. Al treilea s-a prezentat și el la Chișinău cu o suită de bolșevici să influențeze judecata în procesul rebelilor de la Tatar Bunar”. Și încă, într-o diatribă exemplară la adresa „arendașilor de opinie publică”: „Dacă ar fi să-i crezi pe cuvânt pe acești arendași de opinie publică, ar trebui să admiți că toți ofițerii și soldații noștri de la Nistru nu sunt decât o asociație de tâlhari, trimiși acolo să schingiuiască și să despoaie lumea. Vă întreb: ați remarcat cândva un articolăș măcar în care să se plângă un biet grănicer împușcat de soldații din batalioanele roșii sau de bandele care fac zilnice incursiuni pe teritoriul nostru? N-ați citit și nu veți citi această meritată apoteoză, fiindcă proslăvirea oștirii românești nu intră în programul unor oameni care n-au avut decât două puncte comune cu viața militară: dezertarea și amnistia...”

Concluzia lui O. Goga este de o limpezime ce scutește de alte comentarii: „Cât despre voiajorii idealului moscovit, oricâte romane ar avea la activul lor, ei se izbesc aici de conștiința militantă a unui popor întreg. Ideea națională e la noi supremul rezon al vieții de stat și în același timp digul de fier care oprește barbaria asiatică în revărsarea ei. Suntem perfect legitimați cu rostul nostru și orice altă interpretare ne e inoportună”.

Atitudinea lui O. Goga, deloc singulară în epocă, dovedea că societatea românească era avizată atât de amploarea agresiunii bolșevice cât și de traseele prin care aceasta se exercita: atât de la Răsărit cât și de la Apus. Kominternul reușise să stabilească capetele de pod în Occident, Parisul devenind în epocă cel mai important. De aici, tratamentul aplicat de presa românească falșilor „apărători ai drepturilor omului”.

Într-un articol anterior, intitulat Drepturile omului, Alexandru

Hodoș se referea, tot în „Țara noastră”, la vizita unui alt intrus occidental, Neri Gurenut. După o primă conferință susținută la București, de pe poziții partizane, kominteiniste, în care România fusese înfierată în stilul consacrat de oficinele moscovite, acesta a fost împiedicat să conferențieze a doua oară în Capitala României. În acea primă conferință se vorbea despre o „întrunire” sub egida aceleiași Ligi a drepturilor omului cu sediul la Paris, cu acel prilej cerându-se chiar „plebiscit pentru Basarabia și atenta revizuire a Tratatului de la Trianon”. Explicația pentru tratamentul aplicat

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

T

„Procurorilor umanității” este oferită tot în coloanele revistei „Țara noastră”, fiind vorba, în fapt, de amestecul flagrant în treburile interne ale României. Exemplificarea apare pe cazul lui Henri Barbusse, fluierat și huiduit, la rândul său, de publicul românesc. Iată motivul, redat de până lui Alexandru Hodoș: „Înainte de a descinde pe trotuarele barbare ale României, pe când se afla încă la Paris, în tovărășia d-lor Jean Longuet, Ernest Lafont și a altor deputați comuniști, d. Henri Barbusse iscălise împreună cu el. Victor Marguerite, autorul unei cărți foarte morale intitulată La Garçonne, un manifest ostil României, protestând împotriva monstruosului «proces» al rebeliunii de la Tatar Bunar. Substituindu-se, foarte delicat, judecătorilor noștri de la Chișinău, și anticipând asupra sentinței acestora, pripiții semnatori ai protestului constatau (pe ce dovezi?) nevinovăția completă a tuturor celor 485 de inculpați și cereau cu mult ifos grabnica lor achitare!” Alexandru Hodoș continuă explicațiile: „Odată întors la Paris, d. Henri Barbusse ne înjură, probabil, din nou. Dar fulgerele sale de mânie, oricât de bine călite în doctrina Internaționalei a III-a, nu vor mai fi în stare să scapere nicio scânteie de sinceritate”.

Cazul revistei „Țara noastră” este emblematic pentru spațiul culturii române interbelice, iar pedeapsa Kominternului va fi teribilă (și) în cazul acestei publicații. Alexandru Hodoș, director al revistei „Țara noastră” după moartea lui O. Goga, va fi condamnat în procesul ziariștilor din 1945. Sentința este de fapt o concretizare a unei condamnări anterioare și neprescrise după douăzeci de ani. Judecata aplicată de Mihai Ungheanu cazului „Țara noastră” este cea mai nimerită: „Kominternul îl condamnase pe Alexandru Hodoș în 1925.

Procesul din 1945 este doar expresia juridică formală a vechii condamnări. Dacă n-ar fi murit, prematur, Octavian Goga ar fi fost și el clientul tribunalelor «kominternului după komintern», ajuns stăpân în România. Dar s-a găsit și aici o soluție: i s-a condamnat opera poetică și cea politică. Iar când opera literară a fost scoasă de sub obroc, pentru că simboliza energia de a fi a neamului, a rămas interzisă opera politică. Cât despre revista «Țara noastră», ea a fost interzisă, așa cum ne-o arată volumul de «Publicații Interzise».

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

CAPITOLUL m

„KOMINTERNUL DUPĂ KOMINTERN”. TEORIA HOLOCAUSTULUI CULTURAL (MLHAI UNGHEANU)

1. Frontiera kominternistă după 1944. Logistica ocupantului comunist

Accepțiunea precisă asupra unei frontiere derivă deci din formele de manifestare și consecințele pe care le generează. Există frontiere care declanșează, la înaintarea lor, procese de emulație pe direcții variate: culturale, sociale, politice. Frontiera romană, bunăoară, a creat Europa. Frontiera greacă a fertilizat culturile cu care a venit în contact. Frontiera americană – în fond, un fenomen de expansiune europeană – a izvodit America. Frontiera creștină a potențat la maximum comunitățile pe care le-a întâlnit în cale, pe toate canalele lor de manifestare, și „într-o nouă sinteză... a adus răsturnarea tuturor noțiunilor de ierarhie, prin așezarea oamenilor pe aceeași treaptă de frăție umană” (N. Iorga).

Frontiera Kominternului se diferențiază net în acest tablou, ea devenind, în aceste condiții, o veritabilă limităție. Ea nu deschide orizonturile, ci le închide, nu rodește în niciun plan, ci sterilizează, ea nu zidește, ci devastează culturi, populații, rânduieli sociale. Pe toate palierele ființării unui popor frontiera kominternistă a adus dezastrul, crima fizică, interdicția culturală, schimbarea fondului etno-psihologic al comunităților pe care le-a cucerit și supus.

După fixarea frontierei kominterniste în spațiul românesc a urmat, pe plan politic, suprimarea elitelor românești, pe plan social, schimbarea compoziției și structurii unei populații, pe plan cultural, desființarea tabloului axiologic al unei culturi ce a îndrăznit să-i reziste vreme de decenii. Consecințele înaintării frontierei kominterniste în România se pot reda, în viziunea lui Mihai Ungheanu, printr-o singură

sintagmă: etnocid și holocaust cultural. Am vorbit în această lucrare despre dezastrul social pe care l-a adus după sine fixarea frontierei kominterniste în România (inclusiv

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Basarabia). Vom stăruia aici asupra aspectului cultural, în varianta instituțională și ideologică instaurate după 1944, rezemându-ne, în demonstrațiile noastre, pe tipul de abordare care-și fixează rădăcinile în teza „holocaustului cultural”, promovată în cercetările consacrate epocii postbelice de către criticul și istoricul literar citat.

În planul culturii, baza logistică a frontierei comuniste se va clădi cu rapiditate. Etapa preliminară este „curățirea terenului”, sub forma epurărilor culturale. Intervalul 1944 – 1948 este martorul primei operațiuni de comunizare a literaturii române, care se traduce în practică prin preluarea și redimensionarea condeierilor de la fostele publicații de stânga interbelice, provocarea de fracturi instituționale în geografia vieții noastre literare, atragerea de noi adepți, fie și temporari – sub forma „tovarășilor de drum” – și lichidarea din mers a adversarilor. Operațiunea s-a desfășurat fără greș, urmând pas cu pas strategia politică a ocupantului fabricată din timp pentru acest scop. Vor fi reformate sau recreate instituții, uniunile de creație – instituții de import – devenind instrumentele principale ale redimensionării și reorientării culturii române.

Instituțiile logistice confecționate în scopul impunerii și consacrării definitive a tezei ocupantului se nasc cu rapiditate: la 19 septembrie 1944 apare „Scânteia”, ce evoluează ca primadonă într-un cor cu soliști de tristă amintire: „România liberă”, „Victoria”, „Tribuna poporului”, „Scânteia tineretului” etc. Extrem de incisive și contondente se dovedesc revistele „Orizont” și „Răspântia”, cu o greutate mult mai mare decât apare la prima vedere, din aceste publicații războinice inspirându-se mai târziu „Flacăra”, în rol de organ al Uniunii Scriitorilor, precum și temuta „Gazetă literară”.

Ele dețineau cuvântul cel mai greu în viața politică și culturală. La acea vreme, distincția între politică și politică culturală era aproape imposibil de sesizat. Vor fi create și editurile care să susțină direcția

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

proaspăt apărută: Scânteia, PCR, apoi PMR, Cartea Rusă etc. Vechile organizații și instituții au fost restructurate fundamental:

Societatea Scriitorilor Români (SSR), Uniunea Ziariștilor Profesioniști (UZP) sau Academia Română. Ele urmau să dea direcția demascărilor și epurărilor din presă sau cultură și, tocmai din acest motiv, au fost nevoite să-și curețe în primul rând ograda proprie.

UZP-ul va fi prima organizație care se restructurează. Își va alege un nou comitet, din patru membri, precum și „comisia de epurație”, cu Miron Constantinescu, M. Socor și Cicerone Teodorecu în rolurile principale. Tot UZP-ul este prima organizație care se sindicalizează, primul comitet avându-i în componență pe: Ion Pas, N.D. Cocea, G. Macovescu, E. Jebeleanu, G. Ivașcu, M. Constantinescu, Nicolae Moraru ș.a.m.d. Toate celelalte bresle ale creatorilor vor fi mai apoi reunite într-o Uniune Sindicală de Artiști, Scriitori și Ziariști (USASZ), mult mai ușor astfel de controlat și manipulat.

În urma Adunării generale extraordinare a SSR, la 30 septembrie 1944, în „Scânteia”, se tipărea „Adeziunea SSR la proiectul de platformă elaborat de PCR”. Cităm din respectiva declarație: „Credincios mișcării votate de Adunarea generală din 24 Septembrie 1944, prin care scriitorul este îndemnat să părăsească izolarea de până azi și să devină un luptător pentru dreptate, un luptător și un conducător al neamului, comitetul SSR, societate în care majoritatea membrilor n-au militat pentru partidul comunist, luând cunoștință de Proiectul de platformă politică și socială al PCR, propus tuturor forțelor democratice, s-a reunit în ședință extraordinară, astăzi, 27 Septembrie 1944, și a hotărât cu unanimitate de voturi să adere la acest Proiect, fiind convins că exprimă astfel sentimentele tuturor membrilor asociațiunii noastre”.

Spectacolul grotesc al epurărilor începe la fel de rapid și se desfășoară la scara întregii culturi, susținut sistematic de întreaga presă roșie. SSR-ul lucrează fără încetare, sub ghilotina mânărită nemilos prăbușindu-se marile nume ale culturii române.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Primul lot al epurărilor îi număra, printre alții, pe I. Al. Brătescu-Voinești și Sextil Pușcariu. Momentul merită consemnat pentru reacția ce a declanșat-o imediat după derularea sa. O ripostă de un dramatism tulburător și dublată de un simț politic remarcabil apare în bătrâna „Gazeta de Transilvania”, sub o semnătură prestigioasă: N. Căliman. Editorialul este un adevărat document de epocă și desenează cu luciditate întregul traseu al viitoarei catastrofe. Pentru valoarea sa

exemplară, reproducem câteva fragmente fără alte comentarii:

„Societatea Scriitorilor, elita literaturii române, ne aduce marea veste că primul lot de scriitori a fost epurat. Între aceștia se găsesc și Sextil Pușcariu și Brătescu-Voinești.

Mare mi-a fost mâhnirea sufletească citind această știre (...), încât, dacă aș fi în rândurile scriitorilor, greu le-aș părăsi scriitoricească societate, ca să nu-i mai văd niciodată. Fiindcă scriitori care pot să se degradeze până într-atâta ca să scoată din rândurile scriitorilor pe... Sextil Pușcariu și pe Brătescu-Voinești, aceia nu mai sunt adevărați scriitori. Aceia sunt orice, dar scriitori nu. Ei nu mai sunt decât niște bieți viermi, care se târăsc în noroiul veșnic al pământului și nu pot înălța capul din mocirla vieții. Sextil Pușcariu și Brătescu-Voinești nu pot fi scoși din rândurile scriitorilor niciodată. Ei sunt și rămân scriitori; ori vreau colegii lor de scris ori nu vreau. Pot fi pedepsiți pentru faptele lor ca oameni, dacă au fapte de pedepsit, dar rămân în rândurile scriitorilor, fiindcă sunt adevărați scriitori... Azi Sextil Pușcariu și Brătescu-Voinești și alții, în al doilea lot al scriitorilor epurați ar putea cădea și Lucian Blaga, Ionel Teodoreanu și alții. (...)

Nu sunt scriitor, sunt numai un simplu privitor. Dar știu că lucrările lui Sextil Pușcariu au făcut mai mult pentru limba și neamul românesc decât toate sforăielile pigmeilor de azi, iar frumusețea limbii lui Brătescu-Voinești nu va putea fi umbrită niciodată de bâlbâielile multor scriitori de azi.

Și apoi, noi, privitori de rând, ne mai dăm cu părerea cam așa. Rolul scriitorului nu poate fi să se coboare și să se bălăcească la fel cu ceilalți muritori de rând în mocirla pământească. Menirea lui este să se ridice mereu tot mai sus și mai sus, până la cerul dumnezeirii acolo unde

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

adevărul și dreptatea stau alături de Dumnezeu. Nu să se coboare el să ridice gloata, ca aceștia să cunoască frumuseșea adevărului și dreptății.

Dar să nu dăm noi sfaturi scriitorilor. Ei, sigur, vreau binele neamului românesc. Vor proceda după criteriile adoptate mai departe la epurație. În una, două sau mai multe ședințe vor epura tot ceea ce vor să epureze. (...)

Când se va termina cu scriitorii în viață, se vor gândi poate și la cei morți. Octavian Goga va trebui scos din rândurile scriitorilor, după

criteriile domnilor scriitori. A fost el odată și în contra nemților. Dar la urmă s-a cam dat cu ei; și a fost un mare reacționar și un mare român. Și azi să fii un mare român este un păcat de neiertat (subl. n.). Trebuie epurat apoi Maiorescu și alții.

La urmă de tot va veni Mihail Eminescu. El, după criteriile adoptate, va fi scos fără nicio îndoială din rândurile scriitorilor. Întâi și-ntâi pentru că limba lui nu se mai potrivește cu scrisul de azi. Apoi a fost un conservator retrograd și un mare român sută la sută. El a spus doar: «Cine-a îndrăgit străinii, mânca-i-ar inima câinii». Aceasta nu i se poate ierta nici mort. Să i se trântască și lui o șampilă de «epurat». Alții se vor îngriji poate mai târziu să ardă ce a scris el.

Așa ne vom scăpa cu ușurință de tot balastul românesc pe care l-am putut aduna în necăjitul trecut al nostru. Și apoi... vom trăi fericiți... toți o apă și un pământ” 6.

Textul este scris la sfârșitul anului 1944 și probează o luciditate zguduitoare. Acesta a fost traseul ales de comisarii ideologici ai Kominternului: vii, apoi morții, iar după toți Eminescu. Vina principală era una singură: calitatea de român. Nu doar un regim politic se instaura atunci – și asta înțelesese publicistul de la „Gazeta de Transilvania” – ci mai cu seamă o ideologie antiromânească pregătită cu minuțiozitate în laboratoarele ideologice ale Moscovei. Kominternismul a însemnat atunci antiromânism, iar epurările masive practicate în tot teritoriul culturii și al publicisticii românești viza o asemenea stratagemă politică.

Treptat, spațiul cultural românesc se va structura, căpătând rubrici și condiționări precise. Instituțiile logistice ale ocupantului se vor diversifica.

6 Apud. Mihai Ungheanu, op. cit., fascicol II. 294

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIERC-I

câștigând în diversitate și eficacitate. La 13 Aprilie 1946 avea să reapară „Adevărul”, iar în septembrie, același an, la cererea și cu sprijinul „Scânteii”, va apărea publicația „Contemporanul”. Din 1947, politica culturală începe să se disocieze treptat de politica de partid – raporturile de subordonare păstrându-se însă – devenind apanajul unor reviste sau instituții speciale. Publicațiile „Contemporanul” și „Revista literară” erau cele care dominau atunci scena „politicii culturale”. Sunt lansați cu rapiditate noi critici literari devotați trup și

suflet cauzei pe care erau chemați s-o slujească: Ovid S. Crohmălniceanu, Paul Cornea, Al. I. Ștefănescu, Ion Vitner, Ion Călugăru, M. Moraru, J. Popper, M. Novicov, Paul Georgescu etc.

Din 1948, Societatea Scriitorilor Români va căpăta denumirea de Societatea Scriitorilor din România, odată cu intrarea masivă în această instituție mai cu seamă a minoritarilor unguri.

2. Instrumentele interdicției și decapitarea culturii române

Chintesența celor patru ani postbelici 1944—48, anii începutului dezastrului cultural românesc, o constituie volumul de Publicații interzise până la 1 Mai 1948, apărut sub egida Ministerului Artelor și Informațiilor (București, 1948). Un adevărat sechestrul a fost aplicat celor mai mari valori ale patrimoniului cultural național. Niciuna dintre cărțile ce figurau în acest volum nu putea circula fără aprobare specială, iar persoanele care le vehiculau erau pasibili de pedeapsă. Sunt zeci de cazuri în care cei care au citit sau împrumutat lucrări aflate în indexul interdicțiilor au suferit ani grei de pușcărie.

Volumul din 1948 este consecința armistițiului încheiat între URSS și România în 1944, document în care se preciza limpede că până la 1 august 1945 trebuia să fie epurată cultura română de toate publicațiile sau lucrările cu coloratură antisovietică, de dreapta. Rezultatul a depășit cele mai optimiste pronosticuri ale inițiatorilor, căci sub eticheta de „fascist”.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

frunte cu faimosul Minai Roller – fabrică noile istorii, iar tot ce s-a scris anterior în legătură cu aceste subiecte devine indezirabil și periculos. Nu vor scăpa nici cărțile românești care apărau ideea Transilvaniei românești, fiind epurate chiar tipărituri care protestau împotriva revizionismului ungaro-hitlerist sau împotriva atrocităților maghiare comise după 1940.

Cu mare atenție privește proaspătul cuceritor chestiunea evreiască, epurând cu acribie aparent inexplicabilă un lot masiv de lucrări consacrate acestei chestiuni. La acest examen au căzut, pe lângă scrierile dreptei, și cărți de istorie națională fără atingere directă cu problema. Istoriile universale vor fi controlate cu acribie urmărindu-se ca nici „o frază antievreiască să nu apară. Această interdicție a intrat și în literatură, făcând nestingherită carieră vreme de cincizeci de ani. În

realitate, numărul titlurilor interzise a fost cu mult mai mare de opt mii. După 1948, Securitatea română a operat zeci de arestări și, automat, dacă era vorba de un scriitor sau gazetar, tot ceea ce purta semnătura acestuia căpăta eticheta „interzis”, fie că figura sau nu în volumul din 1948. Așa s-a întâmplat, de pildă, cu opera istoricilor români arestați după 1948. Mai mult, cei expulzați din istoria românilor, așa cum o vedea Mihai Roller, dacă au lăsat în urmă scrieri de orice fel, deveneau scriitori interziși.

Exilul românesc s-a bucurat de o atenție deosebită, el figurând în volum la un capitol extrem de vast. Mai trebuie precizat însă că interzicerea semnăturii era numai forma „blândă” a oprobiului la care personalitățile culturii române au fost supuse după 1944. Multe dintre ele au plătit infinit mai scump aderența la un ideal politic, la un curent cultural sau la o școală teoretică. Pe drept cuvânt constata retrospectiv sociologul Henri Stahl că „Școala monografică de la București nu a murit de moarte bună. Ea a fost asasinată!” Iar o asemenea judecată era plauzibilă pentru orice domeniu al științei și culturii românești.

O spiritualitate întreagă a fost astfel arestată, înconjurată de un veritabil zid chinezesc, comisarii ideologici ai comunismului veghind ca

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

nimic să nu treacă dincolo. În cel mai bun caz, au fost lansate pe piață opere parțiale și trunchiate, niciun autor nefiind restituit integral. Nici măcar C. Dobrogeanu-Gherea. Titlurile interzise, în biblioteci sau edituri, au funcționat ca un blocaj enorm asupra culturii române și experiența actuală ne demonstrează că mai funcționează încă.

3. Rețetarul kominternist în România postbelică. Teze și motive

Una dintre cele mai eficace grile de lectură a perioadei de după 1944 și a înțelegerii tipului de acțiune a Kominternului este descifrarea tezelor și motivelor kominterniste care au structurat și remodelat acțiunea culturală în România¹⁰. S-au redefinit ierarhiile, s-au reinventat eroi, s-au confecționat personalități, s-au plăsmuit opere pentru ca uriașul gol lăsat de epurările masive și indexul necruțător să fie umplut. Viziunea kominternistă asupra României a fost principalul criteriu de selecție. „Mu vom înțelege imensul rol acordat după război criticului literar Constantin Dobrogeanu-Gherea în literatura română dacă vom face abstracție de viziunea

kominternistă asupra României. După cum nu vom înțelege ploaia de traduceri din literatura maghiară, elogiile aduse lui Petőfi și revoluției ungare de la 1848, în anii de după război. La fel, vom fi departe de înțelegerea atenției care i s-a acordat lui Nicolae Bălcescu, în primul deceniu postbelic, dacă ignorăm liniile de forță ale ideologiei kominterniste privind România. Și, iarăși, de kominternism țin judecățile extrem de favorabile lui Alexandru Sahia” n.

Gherea a fost utilizat în primul rând ca instrument pentru înlăturarea din cultură a scriitorilor antisocialiști și naționaliști. Criticul „Contemporanului”, socialist și internaționalist, era cel mai indicat pentru a face jocurile Moscovei și a fost utilizat în consecință. Apologetica revoluției ungare de la 1848, în realitate război de independență antihabsburgic și nu revoluție, își are temeiul în faptul că aristocrația maghiară care a condus acel război nu a abdicat niciodată de la revendicarea Transilvaniei de către

10 Cf. ibid.

11 Mihai Ungheanu, op. cit.

298

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Ungaria, întărind prin aceasta dictatul de la 1848. Avalanșa de traduceri din poezia ungară și cărțile despre justetea cauzei ungare, imediat după război, au avut acest vector. Ideologii kominterniști de origine maghiară au fost numeroși iar cuvântul lor decisiv. Transilvania a fost o miză uriașă mai ales în intervalul 1944 – 1946. Despre Avram Iancu nu s-a putut scrie decât foarte târziu, tema fiind blocată din aceleași motive. Trebuie remarcat că prima poziție răspicată împotriva tezelor kominterniste (ruso-maghiare) a apărut abia în 1982, iar ea s-a lovit de o furibundă campanie stârnită în Ungaria, cu repercusiuni importante și în România.

S-a produs apoi în literatura română ceea ce s-a numit „o adevărată maladie”, iscată de motivul Nicolae Bălcescu ridicat atunci în slăvi în primul rând pentru erorile în relațiile cu revoluționarii unguri. Poziția lui, internaționalistă, falimentară pentru români (chiar în cazul războiului moților), a fost masiv redată în poeme, drame, romane, povestiri, acestea proliferând masiv datorită ilustrării frăției Kossuth-Bălcescu, de natură să anuleze sau să obtureze relația mult mai drastică Iancu-Kossuth.

Preluarea lui Sahia după '44 se explică prin trecutul roșu al acestuia. El a fost un soldat obedient și devotat în slujba Kominternului, deși se pare că spre sfârșitul vieții opțiunea lui politică a fost foarte serios zguduită. De el era nevoie pentru a susține o cauză și a o legitima, de aici atenția oferită personajului.

Aspectul asupra căruia am stăruit relevă de fapt o altă fațetă a ceea ce a însemnat instalarea frontierei kominterniste în cultura românească, respectiv nu interdicția, ci favoarea: „Intervenția liniei kominterniste în cultura și literatura română este indiscutabilă. De obicei, se semnalează mai ales tratamentul dur al culturii și oamenilor de cultură, foarte ușor de demonstrat. Dar cel puțin la fel de evidentă este intervenția kominternistă în literatura română prin ceea ce ea a afirmat. Istoria politică a literaturii române postbelice are în vedere ambele laturi ale problemei, ca și

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Încercările de rezistență, de ripostă, de «reconquiștă culturală» sau de disidență”.n

4. Gherism și lovinescianism în critica literară românească postbelică

„Holocaustul culturii române” a avut executanți de calibre și ponderi diferite, mergând de la simpli contestatari remarcați doar prin tenacitate și consecvență, până la personaje mult mai subtile și pricepute în a-și îndeplini misiunea și promova tezele în orice conjunctură. Pe lângă perseverență, longevitate sau stăruință, aceștia din urmă sau remarcat printr-o abilitate tehnică de a prezenta mesajul, nuanțat și dozat în funcție de turnura politică a evenimentelor, alocat gradat, dar consecvent, sub influența schimbărilor survenite de-a lungul celor cincizeci de ani de ocupație comunistă. O analiză de sociologie a literaturii va developa filmul acestor evenimente, limpezind etape și reacții, deslușind scenarii sau traiecte ideologice camuflete sub veșmântul larg al „criticii și analizei literare”.

Evoluția curentului rollerist și neo-rollerist de contestare a căpătat în cultura română o alură precis conturată. Pe scurt, după 1944, întreaga pleiadă oficială a criticii literare repudia meritele culturii române de pe pozițiile gherismului, Titu Maiorescu și întregul curent ce i-a urmat fiind desființate cu brutalitate prin revendicări de la tezele gheriste. Volumul din 1950 de Critica criticii, purtând semnătura lui Ion Vitner, opera cu o grilă maniheică aplicată culturii

române, pe de o parte așezându-i pe Gherea și, eventual, Ibrăileanu, pe cealaltă, pe Maiorescu, Lovinescu și George Călinescu. În procesul revizuirilor care a urmat au căzut la examen, pe rând, junimismul, semănătorismul, gândirismul, cotate ca reacționare. Cultura română, deci, era negată și trecută la index aproape în totalitate în numele internaționalismului proletar, al revoluției bolșevice, al militantismului comunist.

Etapă a doua se deschide practic cu anul 1963 când începe rediscutarea lui Titu Maiorescu prin atitudinea de frondă a clujeanului Liviu Rusu. Disputa fusese aspră, dar treptat Titu Maiorescu ajunge să fie

13 M. Ungheanu, op. cit. 300

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Îl reevaluat și impus în tabloul valorilor românești. Odată cu el începe și reconsiderarea curentului și tipului de gândire pe care l-a promovat. Peisajul culturii române îl face astfel inoperant pe Gherea ca instrument de contestare și anulare. Vechea gardă a instanței bolșevice schimbă cu o sută optzeci de grade acul busolei și devine în corpore lovinesciană, adeptă adică a estetismului pur, a artei pentru artă etc. Sub acest nou veșmânt urmează o nouă reviziune a culturii române la care aceste curente cad încă o dată, judecate la fel de intransigent. De data aceasta, repudierea se face în numele estetismului, al neimplicării axiologice, al modernismului, al europenismului etc. Anexându-l pe Lovinescu, vechea gardă este la fel de agresivă ca și atunci când judeca în numele lui Gherea. Contestarea culturii române continuă deci aceeași intensitate, dar, de data aceasta, în numele internaționalismului, occidentalismului și raționalismului.

Instanța critică n-a dispărut deci în cultura română, personajele și țintele au rămas aceleași, doar instrumentarul, metoda, discursul justificativ au căpătat o nouă formă. Traiectul cultural al vechii gărzi din critica literară stă mărturie: Ovid S. Crohmălniceanu, Zigu Ornea, Ileana Vrancea etc.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Astăzi, aceiași oameni promovează aceleași idei, uzând însă de un arsenal pliat pe noile realități: „democrație”, „europenism”, „integrare europeană” etc, etc.

Vrancea, Z. Ornea, fac întoarceri de o sută optzeci de grade polemizând cu proletcultismul, dar încercând, în fond, a-l reabilita.

Practic, atât Zigu Ornea cât și Ileana Vrancea ar trebui să polemizeze cu Zigu Ornea și cu Ileana Vrancea. Dar ei ocolesc acest fatal adevăr, căutând să inventeze alte obiecte polemice. Este de pomină în istoria critică și literară românească postbelică cum I. Vrancea combate proletcultismul a cărui vestală a fost făcând din G. Călinescu campionul acestuia, când în realitate acesta a fost o victimă a proletcultismului! Nicio deosebire între Felix Aderca care refuza polemica cu ipostaza sa veche, preferând a polemiza și a-l învinovăți pe George Călinescu de antisemitism, în 1947, și Ileana Vrancea, care, oripilată și ea de necesitatea unei polemici autocritice, preferă a polemiza și a-l incrimina pe George Călinescu în 1979. Procesul sufletească este propriu mentalităților tribale și se numește exorcism. Moralmente el poate fi definit mult mai simplu: inconsecvența etică și politică este una dintre cele mai blânde”.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

CAPITOLUL IV

ROLLERISM ȘI NEOROLLERISM

1. Frontiera kominternistă și conglomeratele sale. Rollerism și neo-rollerism

Schimbările care s-au petrecut în societatea românească după Decembrie '89 au provocat așadar și un efect pervers și anume: resuscitarea conglomeratului neorollerist cu o amploare și o eficacitate neobișnuită. La ce se referă acest conglomerat ideologic și afectiv, această sumă de atitudini, concepții, procedee și instituții, în care și prin care s-a propagat în epoca postbelică întregul curent al antiromânismului în zona culturii românești?

În genere, orice nou regim politic tinde să remodeleze societatea și să dezvolte la oameni atitudini de bunăvoință și chiar de loialitate față de forțele lui. Regimul comunist, produs tipic al înaintării frontierei ruso-sovietice, a dorit să remodeleze de sus până jos societatea, să-i schimbe reperele, axele de orientare, astfel încât omul obișnuit să se înroleze în marele front al revoluției marxisto-comuniste. Ajustarea culturii române la axiomele și cerințele sistemului comunist supranaționalist (kominternist) a fost un proces dirijat și susținut fără întreruperi de uriașe forțe umane, logistice și instituționale din 1945 și până astăzi. La axiomele marxiste generale: lupta de clasă până la lichidarea burgheziei și capitalismului, rolul salvator și eliberator al proletariatului, dictatura proletară ca stat al

tranziției etc. s-au adăugat, în cazul comunismului din România, câteva axiome noi:

a) axioma sovietizării și deznaționalizării în baza căreia a fost legitimat procesul de formare a poporului nou, de tip sovietic, în care diferențele culturale, sociale și naționale trebuie să dispară;

b) axioma omogenității geo-etnice în temeiul căreia s-a formulat teza falsă că românii și slavii formează același bloc și, ca atare, rolul factorului slav în etnogeneza românilor ar fi fost decisiv, iar istoria românilor ar fi o dovadă peremptorie a armoniei slavo-române în istorie;

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

c) axioma conform căreia revoluția ruso-marxistă este o încununare a întregii istorii a românilor, a evoluției firești a societății românești și nu, cum a fost de fapt, urmarea instaurării unui regim de ocupație, impus prin cucerire militară și prin silnicie.

Ajustarea culturii române la aceste axiome, teze și repere poartă numele de rollerism. Rollerismul se referă, în esență, la răstălmăcirea întregii istorii a românilor pentru a o face compatibilă cu axiomele blocului comun ruso-român, ca bloc lingvistic, istoric, spiritual și politic și cu axiomele genezei regimului comunist prin evoluție internă a societății românești (și nu ca urmare a unui act de ocupație politico-militară). Instituțiile, teoriile, atitudinile, modelele etc. create cu scopul de a se obține o ajustare a culturii române la axiomele comuniste, sistematizate, la noi, de către Roller, alcătuiesc ceea ce am denumit conglomerat rollerist. El este alcătuit din agenți (comisari ideologici), teorii, atitudini, instituții (de la cele de cercetare la cele de presă), aparat de propagandă, manuale, antologii, tratate, practici textualiste (de la tăietura în text, la falsificarea prin trunchierea citatului ori chiar prin suprimarea părților neconforme cu doctrina etc), edituri, catedre, cercuri și cenacluri etc. Campionul acestui curent de ajustare falsificatoare a întregii istorii românești în conformitate cu exigențele programului kominteraist de mistificare a adevărului etnologic și istoric românesc a fost Mihai Roller. Conglomeratul rollerist a antrenat și practici de indexare prohibitivă a culturii, constând în crearea fondurilor secrete și în eliminarea a circa opt mii de titluri și autori din circuitul viu al culturii. A fost creată astfel cea mai spectaculoasă infrastructură a falsificării și distrugerii culturii și spiritualității unui popor.

Mihai Roller a publicat faimoasa lucrare Probleme de istorie în 1947. O a doua ediție avea să apară peste doi ani, în 1949. M. Roller va prezida toate procesele de rediscutare și rescriere a istoriei românilor, din

1947 fiind elementul principal în elaborarea manualelor la orice nivel. În

1948 va indica limpede noul „drum al revoluției noastre culturale”: „Unele programe și manuale din învățământul nostru mediu (liceu) sunt încă nesatisfăcătoare. Manualul de limba română, de geografie a României, de

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

filosofie etc. nu corespund încă cerințelor științei celei mai înaintate”. Și va aplica el însuși acest deziderat vreme de peste un deceniu. În 1956, va mai tipări un tom masiv, de peste patru sute de pagini, intitulat Studii și note privind istoria României, iar un an mai târziu, în 1957, se va ocupa de perioada interbelică, în lucrarea Scrieri istorice și social politice (între primul și al doilea război mondial). Nucleul ideatic al rollerismului, de coloratură net antiromânească, a vizat în special: negarea originii latine a poporului român și a limbii române. Rolul slavilor este amplificat până la anihilarea oricărei valori a elementului autohton, atât în manifestarea concret istorică cât și în manifestările culturale. Poporului român i se refuza un trecut istoric care-l legitimează în fața națiunilor Europei, i se lua brutal însuși dreptul la existență. După exterminarea fizică a reprezentanților spiritului românesc urma acum exmatricularea unui întreg popor și a unei întregi culturi.

Instituțiile acestea, concepția, ideologia și practicile rolleriste au rămas în mare măsură neatinse după 1964—65 (venirea lui Ceaușescu), însă strategiile utilizării complexului rollerist au fost radical modificate. Nu se mai putea opera prohibitiv în același fel (prin decizie ideologică), astfel încât opera sau omul proscris trebuiau eliminați din circulația vie a culturii pe temeiul altor procedee și tehnici. Procesul de reajustare a rollerismului la noile condiții de după 1964 a condus la o formă nouă, modernizată a sinistrului malaxor ideologic. Ceea ce a rezultat nu este mai puțin sinistru, dar este mult mai sofisticat, mai rafinat, tezele și procedeele deformatoare au căpătat o altă elaborare. Acest complex antiromânesc renovat poate fi denumit neorollerism. La rândul lui și acesta este un conglomerat, în

sensul că agenții săi se revendică din atitudini raționalizate, bine structurate ideologic și teoretic, dar acționează și pe baza unor adevăruri semiconștiente, în temeiul unor stări de cunoaștere mistificată a culturii și istoriei românești.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Îl paseiste, antioccidentaliste etc. Și forțe moderniste, urbaniste, industrialiste, prooccidentaliste etc. Această grilă maniheică a fost aplicată unor opere, personalități, curente. Astfel „semănătorismul”, „țărănismul”, Junimismul”, „poporanismul” și „gândirismul” au fost puse sub eticheta „culturii depășite”, întrucât s-ar fi aflat întoarse spre trecut, spre misticism, ortodoxism, spre ruralism și spre orientalism. Or, toate aceste caracteristici erau blamate și folosite ca etichete în procesele ideologice care au azvârlit în temniță un mare număr de intelectuali. Procedând astfel, neorollerismul a obținut un vot de abținere, mai ales din partea tinerilor, în fața acestor curente, în privința operelor create în mediul lor, și astfel, prin confuzie și teama astfel inculcate a reușit să stopeze îndreptarea către ele și să reprime accesul la ele. Ceea ce făcuseră „fondurile secrete” strict interzise, au reușit să realizeze mult mai sofisticat „etichetările” abile ale neorollerismului. Au fost scrise monografii întregi al căror scop a fost tocmai reinterpretarea culturii naționale în temeiul unei astfel de grile.

b) o a doua caracteristică a neorollerismului a constat în accentul pe stânga interbelică, prilej de nesfârșite hagiografii la adresa reprezentanților ei, mult mai prost plasați, chiar anonimi, în disputele culturale și ideologice ale epocii. De aici, cantitatea uriașă de volume ce „recuperau” zestrea interbelică a stângii românești;

c) A treia axiomă a neorollerismului a fost aceea în temeiul căreia s-a susținut că, totuși, cultura română este alcătuită din opere-conglomerat în care, pe lângă părțile rele (tradiționaliste, naționaliste, mistice, orientaliste), sunt prezente și părți bune, astfel că întreaga istorie și cultură a românilor trebuie preluată critic. S-a dezvoltat atunci, pentru uzul acestei axiome, a culturii conglomerat, ideologia moștenirii critice. Din Eminescu, după cum am văzut, ar fi trebuit să luăm unele poezii și să aruncăm publicistica, manuscrisele economice, sociologice, filosofice etc, etc. pentru că acestea ar fi expresii ale ideologiei boierești, conservatoare, antieuropene, paseist-feudale, deci ale unei adânci neînțelegeri și incapacități

funcționare a lui Eminescu de a percepe noul, modernitatea, inovația în istorie. Teza unui Eminescu inadaptat a primit, iată, o nouă interpretare prin teza unui Eminescu incapabil de aplicații teoretice raționale, reacționar din incapacitate teoretică. Inadaptarea lui Eminescu a fost interpretată ca incapacitate teoretică-metafizică de a înțelege epoca modernă cu exigențele

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

ei. De aici și până la teza de după decembrie 1989, a unui Eminescu proto-fascist, antisemit etc, etc. nu e decât un pas și conglomeratul neorollerist reactivat l-a făcut chiar la scară internațională. Când, în 1984, apărea o lucrare despre modernitatea și actualitatea gândirii sociologice a lui Eminescu, i s-a dat o teribilă ripostă. I s-au imputat autorului lucruri neadevărate, conform unei binecunoscute proceduri neorolleriste: deplasarea discuției prin inventarea unui fals pe care-l atribui adversarului pentru a-l compromite. Falsul inventat s-a referit la așa-numitul „marxism al lui Eminescu” pe care, chipurile, autorul l-ar fi atribuit poetului. În cartea respectivă se făcea demonstrație exact pe dos, dovedindu-se că Eminescu a polemizat, în teoriile lui, tocmai cu marxismul fraților Nădejde. (În plus, autorul dovedește că, pe linie marxistă, teoria eminesciană a „capitalismului periferial” a fost acreditată întâi de C.D. Gherea, nu de... Eminescu.) Toate aceste practici, poziții, atitudini, concepții, etc. au fost resuscitate încă mai aprig după 1989.

Faptul că, după 1989, conglomeratul neorollerist a renăscut cu mare eficacitate ne obligă să-l examinăm cu foarte mare atenție pentru că fenomenul atestă o tendință de ofensivă a frontierei neokominterniste în România și de coborâre a „cortinei de fier”, pentru a treia oară, între România națională și Europa apuseană. Operația este susținută logistic și financiar de forțe prea serioase ca să ne dezinteresăm de fenomen ca atare. El are amploare, bani, logistică, iar forțele care susțin cultura națională au prea puțin în afara datoriei față de adevăr și față de neamul românesc. Inaugurăm seria analizelor complexe ale conglomeratului neorollerist sub aspectul alcătuirii și al manifestărilor sale de ieri, de azi și de mâine, întrebările pe care le pune analiza sociologică a neorollerismului ar putea fi acestea:

a) care sunt formele sale;

b) cine sunt agenții săi;

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I c) care sunt ideile, ideologiile, „teoriile” etc. pe care le-a elaborat în sprijinul acțiunilor sale de bază;

d) de unde și-a procurat resursele financiare, baza logistică și instituțională de care s-a folosit ieri și azi.

Propoziția sociologică de bază pe care o formulăm în legătură cu un asemenea conglomerat se referă la baza lui de finanțare. Atâta vreme cât un asemenea conglomerat ideologic beneficiază de suportul financiar și logistic al statului spunem că el are caracter de politică de stat. Acțiunea neorollerismului în cultura română a beneficiat sistematic de suportul bugetului centralizat al statului socialist, astfel încât putem spune că el n-a încetat să se manifeste în cadrul și ca expresie a politicii culturale a statului comunist din România din primele lui faze și până după 1989, când a beneficiat din nou și în exclusivitate de finanțarea statului fesenist, adică a fost singurul complex ideologic care a fost acceptat de politicile bugetare ale statului fesenit post decembrist. De ce anume? Deocamdată, facem constatarea, cu funcție de ipoteză, că neorollerismul a fost principalul sistem ideologic la care a recurs și pe care l-a acceptat statul fesenist după 1989 pentru a-și croi platforma, a-și lămuri direcțiile și filosofia istorică în noua conjunctură creată de insurecțiile populare din 1989 în toată Europa răsăriteană. Acesta este motivul pentru care înclinăm să credem că frontiera kominternistă menține încă sub controlul ei starea generală a culturii române. Credință suficientă ca într-o carte despre frontieră să examinăm succint principalele momente ale înaintării frontierei kominterniste în România.

2. Între rollerism și doctrina national-democrată

Cuvântul de ordine al acțiunilor rolleriste a fost rostit de Molotov, care ceruse deja în 1945 „a nu permite focare de reacțiune în România”, referindu-se, în mod curent, la „sarcina imediată de a rupe cu această clică reacționară, trădătoare a partidului și a țării”. Cu această etichetă pusă de ocupant începea lunga serie a „procesului ideologic” intentat culturii

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t naționalism n-are nimic sau foarte puțin în comun cu cel aristocratic, format în mediul de influență germano-austriacă și anglo-saxonă. Acest naționalism este pe deplin sincretic cu democrația. Există, în fine, un naționalism organic, cu rădăcini creștine sau

protocreștine, ilustrat atât în România, dar și în Europa centrală, din care s-au extras doctrinele național-creștine (și curente de existențialism etnic, precum cel de la „Gândirea”).

Ar mai fi un al patrulea tip de naționalism, pe care unii îl denumesc „civic”, cu rădăcinile în Revoluția franceză, care înalță „voința generală” la condiția de organon al democrației moderne. Pentru acesta, patria este „familia cea mare”, este, deci, „patria mamă”. Din acest naționalism a ieșit la noi curentul demagogiei naționaliste sau rosettist, pe care l-a criticat Eminescu. Curiozitatea este că, pe măsură ce „urcăm” spre Europa centrală, legătura individului cu statul devine tot mai „rasială”, mistică. „Mistica statului” la unguri e o trăsătură bine marcată. Teoria „statului moral”, deci a „refacerii” „comunității morale” în cadrul și sub forma statului este o notă definitorie a gândirii sociologice în Germania epocii bismarkiene. (O linie de compromis între „naționalismul civic” francez și „naționalismul aristocratic” austro-german este teoria statului ca „armonizator al intereselor” cu care a operat și Eminescu.)

Pe măsură ce coborâm spre România, se diversifică și formula naționalismului, pentru a fi din nou agresată de doctrina nostalgică a celor două panidei în Balcani: panslavismul și panmaghiarismul. Între toate aceste naționalisme, acela al lui Iorga, la noi, este de esență wilsoniană. Concepția wilsoniană devine, iată, o componentă fundamentală a doctrinei național-democrate, (inițiată de Nicolae Iorga), care are următoarele trăsături:

a) așază naționalismul în relație de complementaritate cu democrația, socotind că democrația garantează înălțarea națiunii și trebuie să devină un mijloc al procesului de afirmare a națiunilor moderne;

b) așezând democrația în complementaritate cu comunitatea națională, ca mijloc de afirmare a acesteia, doctrina național-democrației consideră că democrația este complementară și instrumentală față de toate comunitățile elementare din care se compune națiunea.

Prin urmare, național-democrația înseamnă, în același timp, o doctrină a dezvoltării comunităților de toate felurile în armonie și în

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

devenire asimptotică cu afirmarea comunității naționale, în calitate de comunitate a tuturor comunităților de pe cuprinsul hărții

etnice a statului național;

c) expresia cea mai înaltă a național-democrației din punct de vedere juridic este statul național. Doctrina național-democrată nu se împacă așadar cu imperiile, în genere cu formațiunile supranaționale, nici cu ideologiile transnaționale ori supranaționale (de genul marxismului, a comunismului ori a cosmopolitismului mercantilist, de formulă: „ubi bene ibi patria”).

Național-democrația nu poate fi, din aceeași pricină, de acord nici cu acele pseudoreligii care-și fixează ca țintă seculară, laică, dezagregarea națiunilor într-o „Pseudobiserică” supranațională, care confiscă atributul sau prerogativa raportării neamului la Dumnezeu. Național-democrația susține ideea tradițională a înălțării neamului la rang de comunitate credincioasă;

d) Național-democrația este, implicit ori explicit, doctrină creștină și așază neamul ca mare comunitate, dimpreună cu familia și orice altă afirmare comunitară, sub doctrina și sub ascultarea ghidului creștin, adică sub autoritatea duhovnicească a Sfintei Biserici Creștine și a instituției

Patriarhiei. Tot ceea ce contravine spiritului și credinței creștine și autorității bisericești, exprimată prin sacerdoțiul suprem patriarhal, contravine național-democrației;

Prin urmare, doctrina național-democrată propune să distingem între autoritatea duhovnicească a Bisericii, care este o chestiune de libertate individuală, și autoritate eclezial-statală a Bisericii, care este o chestiune de libertate colectivă, adică de opțiune a comunității naționale. Biserica națională are și autoritate statală, alături de autoritatea duhovnicească.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

Apartenența poporului român la Biserică și religia creștin-ortodoxă este un fenomen de profunzime care poate fi înțeles prin ideea scumpă sociologiei evanghelice pașoptiste, a popoarelor apostolice, creștinate direct prin lucrarea Sfinților Apostoli. Aceasta deosebește popoarele apostolice de toate acele popoare creștinate prin decizia administrativă a unui rege. Acest aspect conferă Bisericii Ortodoxe Române preeminență absolută și deci nedisputabilă în toate chestiunile cruciale care privesc viața și destinul poporului român.

3. Neo-rollerism în cultura română (Analiză de caz)

Pentru a ilustra manifestările neorollerismului în cultura română vom recurge la prezentarea seriei sale istorice prin mijlocirea acelor lucrări în care respectivul curent s-a obiectivat la vârf. Comentariile noastre vor fi parcimonioase, ne vom mărgini a reda și sublinia elocvente pasaje din scrierile cele mai reprezentative pentru neorollerism, ilustrative pentru întreaga dezbatere propusă aici. Ele constituie, în fapt, concretizări la vârf ale axiomaticii kominterniste în cultura română, susținute rectiliniu vreme de peste trei decenii. Convergența acestor „evaluări” cu judecata politică a regimului de ocupație se ilustrează de fiecare dată.

Reproducem deci judecățile de tipar neorollerist aplicate întregii culturi interbelice românești. Sunt judecăți de etichetare și desființare a unor întregi corpuri, curente sau grupări culturale.

1960: Critica sociologiei burgheze și reformiste din România în perioada 1917 – 19248”. Formarea PCR în mai 1921 este în egală măsură o consecință și o încununare firească a marilor lupte de clasă din perioada 1917 – 1921. În fața unui avânt fără precedent al mișcării revoluționare din țara noastră, clasele stăpânitoare nu și-au mai putut menține dominația prin vechile mijloace. Regimul politic burghezo-moșieresc trăiește o criză puternică și adoptă metode noi din cele mai perfide, cu ajutorul cărora încearcă stăvilirea valului luptelor revoluționare. (...) Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, D. Gusti, V. Madgearu, St. Zeletin, Ion Petrovici etc. Își oferă

Zigu Ornea, material publicat în „Cercetări filosofice”, nr. 1, an VII, 1960, p. 123 – 146.

313

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

săritori serviciile, pledând în favoarea burgheziei. Toți acești filosofi sau sociologi părăsesc sferele eterate ale «științei pure», coboară în forum, se înregimentează în activitatea politică unde girează (...) «justețea» ideilor unuia sau altuia dintre partidele burgheze, încercând să «demonstreze» că societatea capitalistă e cea mai bună dintre lumile posibile”, (p. 124 – 125)

„Ce atitudine adoptă și pe ce poziții se situează în această luptă ideologică sociologiei burgheze? începând cu sociologiei de orientare naționalistă (care au degenerat nu peste multă vreme în fascism) și până la cei ce exprimau punctul de vedere al social-reformismului, toți își dau mâna situându-se pe platforma comună a luptei pentru

apărarea rânduielilor capitaliste, grav amenințate. Deosebirile de vederi între aceste diverse orientări sociologice burgheze își pierd acum din însemnătate, devin de ordinul nuanțelor în fața afirmării tot mai impetuoase a ideologiei marxist-leniniste. (...) înspăimântați de pericolul revoluției, sociologii burgheziei recomandă reforma ca unică soluție. Toți sociologii se întrec în a-i «demonstra» valoarea, justețea, rațiunea și eficiența. Împotriva acestor încercări de asanare și cârpire a contradicțiilor capitalismului, grupurile comuniste au luat atitudine demascând caracterul lor diversionist” (p. 128 – 129).

„Toate curente sociologice burgheze românești alături de apologetica tânguitoare a reformismului trădător, s-au ridicat într-un singur cor pentru a apăra perimata orânduire burgheză. În pofida piedicilor ridicate de burghezie, marxism-leninismul a cucerit mase tot mai mari de oameni ai muncii. Condusă de partidul Comunist din România, clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare a continuat să lupte împotriva rânduielilor burgheze, pentru instaurarea societății socialiste și a obținut victoria” (p. 143).

Am selectat aici doar câteva mostre dintr-un material ce abundă în judecăți și etichete „roșii”. Apelurile la mari personalități politice sau culturale românești au alura consacrată a „demascărilor proletare”. Se mai vorbește despre „demagogia zgomotoasă” a Partidului Liberal, despre „fals-aureolatul general Averescu”, despre „partidul așa-zis țărănesc”, despre „agitația demagogică a partidului condus de N. Iorga”, despre „reacționarul Al. Vaida-Voevod”, „trădătorul Șerban Voinea”, „sociologul reacționar S. Mehedinți”, despre „Rădulescu-Motru, adept întârziat al

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

conservatorismului”, despre „caracterul apologetic, diversionist al sociologiei lui Zeletin”, despre „ideologia fascistă” a lui Mihail Manoilescu etc., etc.

Etichetologia era atunci arma favorită a comisarului ideologic. Ea avea efectul unei veritabile morți civile pentru autorul supus unui asemenea procedeu. Lucrări, idei, curente de gândire au fost scoase astfel din circulație. Un epitet precum „reacționar” avea semnificația unui veto politic devastator peste care nu se putea trece. Nimeni nu mai avea dreptul să susțină în cultura română altceva despre cei incriminați iar opera „reacționarilor” trecea automat la index. La fel „conservatorii”, „fasciștii” etc.

Aceste metodologii vizau, deci, pe de-o parte, persoana autorului – amenințată de exterminare fizică sau privarea de libertate –, pe de alta, creația sa – pusă sub regim de interdicție. Iată mai jos alte eșantioane din arsenalul „justițiar” și „educațional” al comisarului ideologic postbelic.

1961: Caracterul reacționar și diversionist al Semănătorului:

Junimismul: „... Junimismul – purtător de cuvânt mai ales al moșierimii feudale – se ridicase cu vehemență pentru apărarea vechilor rânduiri. Pe baza tezei maioresciene cu privire la contradicția dintre fondul social și forma suprastructurală se pornise o violentă campanie împotriva înnoirilor capitaliste. Se lupta împotriva tendinței obiective spre industrializarea capitalistă și a profesiunilor industriale, împotriva capitalului străin și a instituțiilor moderne. Prin exagerarea interesată a relațiilor feudale din economie și subestimarea răuvoitoare a celor noi, capitaliste, junimismul condamna toate fenomenele de suprastructură care reflectau și apărau noile relații din economie. Instituțiile parlamentare burgheze și organizarea școlii, instituțiile de credit și cele comerciale, teatrul și instituțiile judecătorești erau în bloc denunțate drept împrumuturi

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

străine, adaptate nefiresc de către «bonjourismul» pașoptist pe un fond social-economic structural refractar unor asemenea înnoiri. Implicit și nu rareori explicit se pleda în acest fel pentru conservarea orânduirii social-economice feudale, care, chipurile, se acomodează perfect cu specificul sufletesc al «românismului» (Rădulescu-Motru, junimist întârziat, va apărea și populariza, chipurile, teoretic aceste teze retrograde chiar în anii când semănătorismul se impunea în cultura și ideologia românească drept un curent cu o precisă orientare reacționară)”. (p. 180)

Poporanismul: „... O diversiune a burgheziei având ca direcție principală, specială a luptei, antisocialismul prin imaginarea utopiceii «democrații rurale» căreia i se atribuia menirea să ocolească faza capitalistă”. (p. 175).

„Când, la sfârșitul veacului trecut, burghezia în alianță cu moșierimea pornesc ostilități organizate împotriva mișcării socialiste, se apelează, cum se știe, și la literatură. Curentul cunoscut sub numele de poporanism, cu misiunea certă de a oferi o platformă ideologică elementelor lichidatoriste, a început prin a se afirma în domeniul

culturii cu specială aplicație în literatură” (p. 177).

Semănătorismul: „Cum se știe, cu deosebire și nuanțele respective, semănătorismul preia unele din tezele junimiste, exacerbându-le în dimensiune și colorându-le cu xenofobe tente naționaliste. Mai târziu, spre sfârșitul deceniului al treilea și, mai ales, în cel de-al patrulea deceniu, ideile rasiste, antidemocratice, naționalist-șovine ca și tezele proslăvirii în spirit «tradiționalist» a primitivității rurale, specifice semănătorismului, vor fi preluate de sociologii și ideologii fasciști și folosite pe plan literar și sociologic. (...) Discuția asupra semănătorismului ar impune cu necesitate analiza concepției nocive, profund reacționară promovată de Iorga, spiritus rector recunoscut al semănătorismului” (p. 175).

„Sub acest raport, al ascunderii fondului ideologic sub veșmânt literar, semănătorismul nu a făcut deloc excepție. Ca și poporanismul, dacă nu chiar și mai accentuat, semănătorismul s-a afirmat ca un curent, ca o orientare reacționară în literatură. (...) Fără îndoială, curentul semănătorist urmărea scopuri evident diversioniste” (p. 177).

„Semănătorismul e un curent literar fundamentat pe o viziune socială și politică reacționară, răspândind, prin literatura pe care o cultiva.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Ideile sale retrograde și diversioniste. (...) Doctrinarii semănătoriști nu se înfățișau contemporanilor cu un sistem de idei teoretic organizat, ci cu un fel de corp de lozinci demagogice și găunoase, cu valoare mai mult afectivă decât rațională. (...) Semănătorismul a răspândit idei sociologice reacționare de pe pozițiile de clasă ale marilor moșieri și ale unei părți din mica burghezie... Semănătorismul a reprezentat într-o anumită perioadă o orientare distinctă în cultura și ideologia românească, și anume una reacționară și diversionistă indiferent dacă s-a manifestat pe plan literar sau sociologic, propriu-zis. (...) Strădania domolirii luptei de clasă prin apel la lozinci și deziderate xenofobe care predicau armonia socială între cei «de un neam și o credință» și ura la adresa așa-zișilor străini; diversitatea cultural-morală prin care se încerca escamotarea problematicei sociale și contracararea efectului produs de răspândirea ideilor socialiste erau tot atâtea direcții de atac ale semănătorismului”. (p. 178 – 179)

„De cele mai multe ori ideile acestea conservatoare și profund

retrograde erau răspândite mai ales prin mijlocirea literaturii... Fără preocupare pentru factorul estetic, ceea ce interesa în această pseudoliteratură creată de diverși nechemați pe care istoria literară nu i-a reținut de fel era vehicularea tezelor nocive prescrise de doctrinarii semănătoriști”. (p. 181)

„De strădania aceasta continuă a semănătorismului de a denatura, prin clișee de fabricație proprie, aspectul social al satului românesc la începutul veacului nostru se leagă și o altă dimensiune a acestei doctrine cu implicație sociologică. Și anume, diversiunea cultural-morală... Ei recomandau însă insistent abordarea în artă a trecutului istoric, compromis însă de falsificatoarele tipare semănătoriste; în istorie acordau de asemenea prioritate trecutului îndepărtat, cultivau un fals etnografism cu scopul declarat de a «demonstra» că tradiția autohtonă – «românismul» – e refractară industrialismului și luptei pentru eliberare socială; proslăveau, din aceleași nevoi, misticismul și ortodoxismul așa-zis «generator». Această orientare era neconținut însoțită de un exclusivism șovin, aproape fără de precedent, de un dispreț și de o desconsiderare naționalist-huliganică la adresa minorităților naționale și chiar a altor popoare, ajungându-se printr-o evoluție firească până la rasismul de proveniență

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

chamberlaineană, popularizat prin 1908 în «Semănătorul» de reacționarul A.C. Popovici”. (p. 187)

„Semănătorismul a îmbrățișat cu egală ardoare dimensiunea culturală, adăugându-i însă puternice note naționalist șovine, denaturând și mai mult aspectul social al realității țărănești. Ca atare, îndemnul continuu al semănătoriștilor către intelectuali și artiști de a scrie cărți pentru țărani și sfaturi către învățători și preoți, «luminătorii satelor», de a sădi în sate spiritul de «curat românism» și «frățească înțelegere» urmărea, cum am mai spus, precise interese de clasă, specifice marilor proprietari funciari. Semănătorismul a fost deci pe toate dimensiunile sale o ideologie reacționară, menită să contribuie la ofensiva forțelor sociale reacționare și în primul rând a boierimii, împotriva evoluției obiective a țării noastre, să le faciliteze interesul de clasă condamnată la pieire”. (p. 188)

Gândirismul: „Toată această moștenire (a semănătorismului, n.n.) a fost preluată și dezvoltată de fascismul gândirist care a așezat la

loc de cinste în doctrina sa atât mistica naționalistă și etnografismul denaturat după nevoi de clasă, cât și falsificarea problematicii rurale și ortodoxismul ca unic creator de valori «naționale» precum și proslăvirea primitivității satului și rasismul antidemocratic și violent huliganic... Apare așadar limpede faptul că semănătorismul – curent reacționar – face punte între junimism și gândirism, mijlocind pe plan ideologic și artistic circulația unor virulente și diversioniste teze care se pot urmări în evoluția lor de-a lungul unui întreg secol”. (p. 187)

Toate aceste curente vor fi rediscutate separat de același autor în anii '70—80 – în lucrări precum Junimismul, Țărănismul, Semănătorismul, Poporanismul, dar mai cu seamă în Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea – uzând de data aceasta, calchiate pe grila oficială, de unghiul de lectură lovinescian în locul celui gherist, proferat în anii '50—60. Rezultatul va fi identic, etichete precum „huliganism”, „reacționarism”, „curente misticoide” etc. vor popula din nou discursul exegetului cu referire precisă la aceste curente sau la personalitățile care le-au ilustrat.

Tehnica neorolleristă constă, deci, din anihilarea unor întregi grupuri culturale, cele mai importante, prin etichetare și desființare ideologică. Iată acum o cronologie a neorollerismului în intervalul '65—95.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1965: „Cultură” și „civilizație” în filosofia burgheză din România. Articolul începe cu o precizare: „Ne propunem să relevăm numai modalitatea specifică de afirmare a falselor antinomii dintre «cultură» și «civilizație» în trei din principalele curente de idei din filosofia și cultura românească: junimism, semănătorism, gândirism. (...) Se impune însă (...) să indicăm, de fapt, izvoarele primare folosite abundant de către cei care au încercat să acrediteze în filosofia românească blamul la adresa «civilizației», exaltând valorile unei «culturi» diferite și interpretate denaturat”. Sub tirul aceleiași critici nemiloase vor trece marile personalități ale culturii române: Maiorescu, Th. Rosetti, C. Rădulescu-Motru, N. Iorga, N. Crainic etc, acuzați toți de pactizare cu adepții teoriilor ce exultau spiritul național, autohtonismul, specificul etnic. Întreg plutonul teoreticienilor ce au lucrat în această direcție, cea a distincției între cultură și civilizație, de la Spengler încoace, este trecut la rubrica indezirabil. Judecata ce

încheie materialul este apăsător politică și perfect concordantă cu noul stil al ocupantului comunist: „Într-o țară ca România burghezo-moșierească, unde relațiile feudale au mai deținut poziții importante, afirmarea unui curent de idei organizat, care blama «civilizația» industrială și aducea elogiul absolut trecutului de «cultura» a îndeplinit funcții de clasă cu un fond nociv”.

1981: Nedumeriri. Catalizatorul acestui articol a fost un material publicat în același an și care trata despre Blaga, Dan Borta, Al. Busuioceanu, Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă, Constantin Noica, sugerând că opera acestora, pe urmele lui Iorga și Pârvan, a „consolidat filosofia culturii românești... relevând și ancorând în realitate etnosul nostru”. O asemenea enumerare ieșea din grilele impuse atunci de soldații neo-rollerismului. Zigu Ornea a luat imediat atitudine iar tonul articolului-replică este iarăși de judecată ideologică. Z. Ornea consideră că ceea ce a făcut semnatarul a fost „pur și simplu eliminarea brutală a întregii direcții raționaliste din filosofia culturii românești în favoarea celei opuse”. Și mai departe: „E drept să se practice un asemenea apartheid, de astă dată ideologic, eliminând din ecuație unul dintre partenerii de dialog?”

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Idiosincraziile antiraționalistilor epocii dintre războaie le aflăm transportate – ciudat! – în 1981, cu tot depozitul lor de intoleranță. Ne putem debarasa, în condițiile culturii noastre socialiste, tocmai de tradițiile direcției raționaliste din filosofia românească? Nu mutilăm prea grav istoria cugetării românești? Asemenea tentative pernicioase am mai întâlnit în ultimii ani uneori în articole sau eseuri grăbite. (...) Nedumerirea de care aminteam se transformă în motiv de neliniște. Poate și pentru că am înțeles semnificația acestei excomunicări. Ea se produce, credem, pur și simplu tocmai pentru că acești gânditori raționaliști au polemizat cu adversarii lor, contestându-le valabilitatea punctelor de vedere”.

1981: Proza politică Eminesciană. Teza kominternistă a imaturității și inconsistenței sociologiei eminesciene este reluată: „În destule pagini ale prozei sale politice aflăm veritabile frânturi de gând ale unei sociologii posibile, care însă n-a căpătat niciodată o dezvoltare teoretică coerentă”.

1981: Valorificarea moștenirii literare. „Opinia exprimată în Tezele Conferinței naționale a scriitorilor potrivit căreia valorificarea

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

dar ele au fost subsumate unui proiect precis venit de la Moscova odată cu tancurile regimului de ocupație și modelat pe parcurs în funcție de conjunctură.

Țintele ocupantului comunist au fost deci aceleași indiferent de transformările survenite la nivelul viziunii politice sau culturale, acesta modificându-și doar metodele și justificarea cu care susținea și în numele cărora declanșa procesul ideologic. Traectoria de „critic” literar a lui Zigu Ornea este perfect ilustrativă pentru ceea ce a însemnat aplicarea programului kominternist în România, mai cu seamă pentru etapa lui neorolleristă. În concluzie, putem deci să examinăm acest program, ilustrându-i evoluția și accentele prin acele scrieri care se dovedesc a fi cele mai reprezentative pentru axul și procedeele de agresare a culturii române, cum sunt, bunăoară, scrierile lui Zigu Ornea, atât înainte cât și după 1989.

1. În prima fază, spuneam, cultura română a fost judecată în numele dogmelor preferate ale marxismului: „internaționalismul proletar”, „revoluția mondială”, „poporul sovietic” ca popor ales etc. Cad la acest examen toate curentele interbelice și promotorii lor (o singură excepție o constituie publicațiile și tezele partidului comunist) și anume: junimismul, semănătorismul, gândirismul, poporanismul etc. Teoreticienii de formulă social-democrată sunt etichetați ca „trădători”, iar cărturarii democrați repudiați sub catalogarea de „burghezi” (vezi pentru ilustrare studiile lui Zigu Ornea din deceniile 5 și 6).

2. Începutul celei de-a doua etape poate fi reperat prin momentul reconsiderării lui Maioreescu (1963), care aduce după sine o schimbare fundamentală de ax, în urma căreia facțiunea kominternistă se convertește brusc la lovinescianism. Cultura română este acuzată acum de pe pozițiile „raționalismului” și „estetismului”, facțiunea kominternistă anexându-l fraudulos pe Lovinescu, chiar dacă în anii '50 îi contestase orice merit, atunci însă, în numele lui Gherea. Sunt reconsiderați din motive strategice foștii „burghezi” și „trădători”, anatema căzând acum, prin comparație, asupra „naționaliștilor”, „șovinilor”, „misticilor” etc, în special cu referire

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

la perioada interbelică (vezi studiile și volumele lui Zigu Ornea

din deceniul 9, în special volumul Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea, tipărită în 1980).

3. Etapa a treia a traiectului kominternist începe după 1989. Țintele sunt aceleași, doar probatoriul și tonul se schimbă, devenind mult mai drastice. Intră în scenă „democrația” și „europenismul” („intrarea în Europa” etc.) ca elemente principale ale actului de acuzare. Cu aceste noi instrumente se face iarăși procesul ideologic al naționalismului, conservatorismului, tradiționalismului, în general ai dreptei românești. Toți marii corifei, oameni de cultură sau oameni politici sunt așezați la stâlpul infamiei de cei care astăzi pozează nestânjeniți în „democrați” și „europeni” de cea mai pură extracție, deși în anii '50 slujeau cu sârg partidul comunist, democrația populară și Rusia sovietică. Cea mai concludentă ilustrare o face tot Zigu Ornea, în ultima sa carte, tipărită în acest an la Editura Fundației Culturale Române (unde este coleg cu Ovid S. Crohmălniceanu, alt comisar ideologic faimos al timpului): Anii treizeci. Extrema dreaptă românească. Sunt declarate aici inapte pentru democrație și Europa toate marile spirite ce au adus gloria culturii române în perioada interbelică. Lista este lungă și nu o vom reproduce în întregime. Exemplele sunt cele deja știute: Nae Ionescu, Nichifor Crainic, părintele Dumitru Stăniloae, Traian Brăileanu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Traian Herseni, Ion Ionică, Ernest Bernea, Gheorghe Brătianu, Anton Golopenția, Octavian Goga, Mircea Vulcănescu, Arșavir și Haig Acterian, C.D. Amzăr, Mircea Străinu, M. Polihroniade, Vasile Băncilă, Vintilă Horia, Mihail Manoilescu, Pan Vizirescu, Ovidiu Papadima, Sextil Pușcariu etc, etc.

Atacul din a doua fază este deci reluat, mult mai vehement, mult mai radical și mai neiertător. Cei citați, alături de mulți alții, sunt acuzați de „legionarism”, „extremism”, în general de apartenența la curente politice de dreapta. Procesul este ideologic, iar cel care se erijează în judecător este un vechi militant al extremei stângi, care ignoră fără să tresară că regimul de ocupație instaurat în România după 1944 a fost cel comunist, nu cel legionar, naționalist sau fascist. Acuzația principală adusă, bunăoară, lui Mircea Eliade, Noica sau Cioran este apartenența la Mișcarea Legionară și.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

În cazul primilor doi, faptul că nu s-au delimitat de crezul din tinerețe. Invocarea lui Noica se constituie în bun prilej de a relua

vechea teză dragă militanților kominterniști, dornici astăzi de a eluda judecata și procesul fostului regim comunist, transformându-le într-un veritabil proces al naționalismului românesc: „Iar de această publicistică militant legionară nu a înțeles să se disocieze vreodată. Nu s-a disociat critic pentru că o socotea o eroare nesemnificativă de tinerețe sau pentru că, vai, continua să nutrească mai vechile convingeri?... Constantin Noica nu s-a disociat de opiniile din tinerețe pentru că, de fapt, a continuat să creadă în ele. De aceea a fost aproape oficializat de naționalismul ceaușist, iar filosoful a făcut destui pași, în publicistică, în întâmpinarea acestui nou naționalism. Naționalismele se regăseau într-o conciliere de viziune și credință” 1.

Zigu Ornea este poate cel mai reprezentativ străjer al Kominternului dintr-o listă lungă de personaje prezente la cel mai înalt nivel în instituțiile culturii române și înainte și după 1989. Ei sunt cei care au judecat și acuzat cultura română în anii regimului comunist de ocupație, ca avocați ai idealurilor comuniste, reconvertindu-se astăzi subit în avocați ai „idealurilor europene” și „democrației”.

18 Zigu Ornea, Anii treizeci... p. 219 – 220.324

În numele și cu acceptul cui fac asta Z. Ornea și cei din gruparea lui se știe. În numele clicii kominterniste care i-a susținut și îi susține încă și cu acceptul unei rețele de stânga, internaționalistă, cosmopolită și adeseori pur comunistă din Occident și SUA, în cadrul căreia promotorii comunismului și marxismului se manifestă astăzi cu tot mai multă vehemență, sub veșmintele ideologiei internaționaliste și stângiste. O Europă a internaționalelor, care-și recrutează avocații din rândul foștilor bolșevici și comuniști, în mod nestânjenit, este „Europa” invocată de criticii culturilor naționale în numele criticii naționalismelor. Zigu Ornea și cei din facțiunea lui sunt astăzi cei care compromis în cel mai înalt grad ideea europeană și democratică în România.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

4. Războiul cu Eminescu

Regimul comunist de ocupație a declanșat rapid și fără tresărire operația de epurare a celui mai ilustru reprezentant al culturii împotriva căreia dezlănțuise represaliile. „Holocaustul” împotriva spiritualității românești își atingea astfel apogeul prin războiul cu Eminescu. El a durat neîntrerupt toată perioada regimului comunist, prelungindu-se în formule noi și astăzi. Cauza trebuie căutată în

adevărul analizelor și concluziilor politice ale lui Eminescu. Teoria „păturii superpuse” ilustra cea mai corectă și eficace grilă comprehensivă a ceea ce s-a petrecut în România înainte și după 1944. Tezele eminesciene constituiau cea mai precisă demascare. „Pătura superpusă” instalată de tancurile sovietice, în proporție covârșitoare alogenă și de coloratură antiromânească, avea o singură soluție: să-l interzică pe autorul teoriei „păturii superpuse” și a făcut-o fără tresărire.

*

Ostilitățile au început în anul 1949. Într-o anchetă realizată de revista „Flacăra”, Ion Vitner (șeful Catedrei de Literatură, director la Institutul de teorie literară, profesor universitar) dădea sentința: „Sunt obligat să explic de ce cătușele mâinilor sale au devenit și cătușe ale spiritului său. Exegeții burgheziei au plecat invariabil de la conștiința nefericită a poetului și de aci au căutat să-i determine existența, să-l explice ca om și ca poet. Noi trebuie să-l cercetăm pe Eminescu nu din punctul de vedere hegelian al unei «conștiințe» nefericite, ci din acela științific, singurul în stare să ne arate de ce poetul este în primul rând o «conștiință mistificată». (...) Trebuie să plecăm de la existența omului Eminescu, văzut în această complexă plasă a relațiilor sociale, pentru a-i putea determina conștiința”. Soldat ascultător, tânărul Ovid S. Crohmălniceanu (pe atunci „doar” conferențiar) nu se lasa mai prejos: „Suntem unul din puținele popoare care avem nenorocul că figura majoră a poeziei noastre să fie prizonieră, cu tot geniul ei, unei concepții de viață reacționare. (...) Nouă ne revine sarcina de a arăta în lumina marxism-leninismului ce e rătăcire, fugă de luptă, spaimă și dușmănie pentru progres în această pledoarie pentru neființă. Ba mai mult, demascând, combătând ce e reacționar.

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Învechit, dușmănos vieții în ideologia lui Eminescu, vom înzestra pe lector cu acea putere de a alege ceea ce semnalează că găsește ecou în sufletul meu, peste intențiile și convingerile poetului”. Alături de cei doi cerberi ai noului regim au mai fost solicitați la aceea anchetă George Călinescu și Perpessicius. Aceștia cereau restituirea operei eminesciene fără rezerve, dar părerile lor nu sunt luate în considerație. Decisive au fost cele ale lui Ion Vitner și Ov. S. Crohmălniceanu. Războiul împotriva lui Eminescu se declanșase, vizată fiind deopotrivă poezia și publicistica marelui gânditor.

În noiembrie 1949, Ion Vitner revine în forță tipărind în sinistra „Lupta de clasă” (aici publicau, printre alții, Ana Pauker, Mihai Roller, Silviu Brucan, Emil Botnăraș, Miron Constantinescu) un articol intitulat la centenarul nașterii lui Eminescu. I. Vitner începe prin înfierarea în stilul epocii a lui Titu Maiorescu și a „atitudinii reacționare a criticii și istoriei literare burgheze față de poet și opera lui”. Valabil e doar Gherea, restul exegezelor fiind taxate rătăcirii și mistificări burghezo-moșierești.

Eminescu va fi supus unei execuții roșii nemiloase. Este inculpat în primul rând pentru „șovinism”, „naționalism”, „confuzii”. Sentința Scrisorii a III-a este parafată de procurorul comunist: „... Neînțelegând fondul de clasă al luptelor politice, Eminescu alunecă în acest poem, ca și în alte părți ale operelor sale și mai cu seamă în articolele politice, pe panta naționalismului șovin. Din cauza confuziei sale ideologice cel ce denunța cu atâta vehemență înșelătoria politicianilor s-a lăsat el însuși înșelat de ideologia lor diversionistă, s-a lăsat amestecat de miasmele celei mai perfide otrăvi a dușmanilor poporului: șovinismul”.

Marele sociolog care a fost Eminescu nu ar fi avut o imagine realistă și lucidă asupra societății în care trăia. Aceasta era una dintre concluziile lui I. Vitner: „Neavând o viziune limpede a dezvoltării societății și a viitorului, nevăzând în proletariat forța conducătoare, în creștere, a luptei maselor exploatate, poetul, în căutarea unui răspuns cerut de problemele sociale ale timpului său, alunecă nu rareori în confuzie totală, în marasm, în adâncă și irezolvabilă decepție. El este copleșit de viziunea inegalității sociale, a

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I a cărei înlăturare posibilă nu o vede, e copleșit de propria mizerie a vieții sale TM.

Eminescu nu s-a dovedit capabil să perceapă marile transformări prin care trecea atunci omenirea. Este o altă acuzație: „... Vântul acesta înnoitor, care sufla și dinspre Apus și dinspre Răsărit, nu pătrundea decât foarte greu în țara noastră, unde câinii de pază ai exploatareii burgheze și moșierești instituiseră prin teroare faimosul cordon de protecție al mârșavelor lor acțiuni antipopulare”. „Vântul înnoitor” era, firește, socialismul.

Eminescu a fost un slujbaş în solda „claselor exploatatoare” naționaliste. Este un alt cap de acuzare: „El se lasă târât de ideologia claselor exploatatoare în mlaștina naționalismului și atunci uită de

jefuitorii propriului său popor, amăgit de viziunea de fată morgana a unei exploatare exercitate numai de elementele exploatoare străine. Accentele șovine care se găsesc și în poezie și în scrierile lui politice, măsoară marea sa confuzie”.

Eminescu a fost reprezentantul tipic al reacționarismului și „naționalismului șovin”. Este o altă sentință a cuceritorului comunist: „Ca un iluzionist, el merge după «traista moșierimii», împotriva burgheziei, și cântă pe notele oferite de marii latifundiați gloria feudalității și «viața tihnită» a țăranului patriarhal, scoate accentele stridente ale naționalismului șovin, m. Articolul se va sfârși – nu însă și campania – prin taxarea lui Eminescu ca „negustor de principii” și apelul proletar la valorificarea în „spirit științific” a moștenirii eminesciene.

20 Ibid., p. 95.

23 Ibid., p. 98.

Ion Vitner sau Ov. S. Crohmălniceanu erau atunci oameni de direcție și ideologii „culturali” ai partidului comunist. Când aceste personaje lansau asemenea judecăți, nu mesajul de critică literară trebuia recepționat, ci avertismentul politic intolerant că numai la acele poezii pe care le indicau ei și numai în acel mod se putea raporta de-acum înainte oricine voia să

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

comenteze opera eminesciană. Printr-un ordin, restul operei – publicistica și o parte din poezii – nu mai avea dreptul să existe.

Consecința a fost că reeditarea postbelică a poeziei va elimina una dintre capodoperele lui Eminescu, poezia Doina, pe motiv de xenofobie (ediția Nicolae Morar, 1950), iar opera politică va fi scoasă din circuit.

În 1950 se tipărește volumul Mihai Eminescu: studii și conferințe cu prilejul sărbătoririi a o sută de ani de la nașterea poetului. Se poate începe consemnarea tristului volum cu un fragment selectat din materialul lui N. Morar: „numai clasa muncitoare condusă de partidul ei, Partidul Muncitoresc Român, a creat condițiile pentru reconsiderarea operei” lui Mihai Eminescu, „făcând astfel posibilă restituirea sa poporului de care era legat” 15. Tezele și bibliografia poetului sunt răstălmăcite brutal, destinul său falsificat, iar tot ce a însemnat Junimea, în frunte cu Titu Maiorescu este înfierat după tipicele formule ale propagandei kominterniste. Semnează în volum

ideologii partidului de ocupație, convertiți subit la exegesa eminesciană.

25 Articolul Epoca lui Eminescu și literatura lui, p. 58.

26 Ibid., p. 93.

27 Ibid., p. 188.

Eugen Jebeleanu vorbește despre „Tragismul vieții lui Eminescu, rezultat al condițiilor sociale”. Mihai Beniuc despre „Eminescu – poet al poporului”. Maria Banuș, despre „Natura și dragostea în poezia lui Eminescu”, voind să înfățișeze „... un alt Eminescu decât l-am învățat în școală. Altul decât cel pe care ni l-au transmis manualele mincinos ticluite ale vechii școli burgheze” 16. Ion Vitner continuă pe tonul din „Lupta de clasă”, în capitolul „Locul lui Eminescu în literatura română”. Nestor Ignat, în „Eminescu publicist”, vorbește, la rândul-i, despre „greșeli” și „influența otrăvitoare a ideologiei moșierimii”, despre „șovinism” și „patriotism gol” în opera politică eminesciană. J. Popper, viitorul crainic al „Europei libere”, încheie volumul cu materialul „«Criticilor mei» și concepțiile despre artă ale lui M. Eminescu”, printr-un apel la „privirea clară” asupra operei eminesciene, dobândită, evident, numai „de pe pozițiile revoluționare ale clasei muncitoare” 21.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

În 1955 se tipărește noul manual de literatură. Autori: aceiași I. Vitner și Ov. S. Crohmălniceanu (George Călinescu figura pe copertă în postură de paravan pentru evoluțiile celor doi). Prin această carte, opera lui Mihai Eminescu era maltratată oficial încă o dată, o bună parte etichetată drept material compromițător și periculos, trecută la index și desființată.

Deceniile următoare sunt martorele primelor încercări de recuperare a operei poetice integrale a lui Eminescu. Bătălia s-a purtat într-o primă fază pentru ediția Maiorescu (antumele poetului în totalitatea lor), mai apoi pentru ediția Perpessicius (antume și postume, plus variantele). Regimul comunist de ocupație obturase cu precădere poezia erotică și a naturii, aproape întreaga creație poetică filosofică și politică. Poezia socială era falsificată și reconvertită aberant la noile orizonturi ideologice. Realizarea unei integrale poetice Eminescu nu s-a obținut, practic, niciodată în anii regimului comunist, poezia Doina, taxată drept xenofobă nu a ieșit niciodată de sub această

etichetă și nu a căpătat drept de tipărire decât în 1989, prin reeditarea de către Petru Creția, prin fotocopiere, a ediției Maiorescu. Edițiile cu tiraje de masă păstrau însă varianta din 1950 a poeziilor eminesciene.

28 Afirmația emisă de Katherine Verdery în lucrarea *Compromis și rezistență, consacrată „culturii române sub Ceaușescu”* (Humanitas, București, 1994), după care „pur și simplu nimeni nu-și putea permite să fie acuzat de denigrarea lor (a lui Eminescu, Blaga, Eliade – n.n.) fără riscul de a fi declarat trădător al cauzei naționale” își dovedește astfel lipsa de fundament. Șef-rabinul comunității evreiești nu numai că și-a permis „denigrarea” poetului național al românilor, dar a și cerut intempestiv „retragerea din circulație” a unui întreg volum. În altă ordine de idei, este cel puțin curios, la prima

Marea bătălie pentru Eminescu se va declanșa în jurul publicării operei sale politice. Obstrucțiile repetate și sistematice ale grupărilor kominterniste instalate la vârf în cultura română (protejate politic de Gogu Rădulescu și Cabinetul 2) vor întârzia aceste tentative. Abia în 1980 se va tipări volumul IX, seria Perpersicius, cuprinzând o parte din publicistica politică. Imediat după apariție rabinul Moses Rosen va reacționa furibund trimițând, la 12 octombrie 1980, o scrisoare adresată Academiei Române prin care îl denunță pe Eminescu ca antisemit, considerând textele poetului propagatoare a unor „idei de bază ale fascismului” și „îndemnuri la huliganism” 2. Scrisoarea șef-rabinului se încheia cu cererea intempestivă

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

„De a retrage din circulație volumul mai sus amintit”. Opoziția este eficientă, iar consecințele nu au întârziat. Volumul X, care cuprindea analiza anilor 1877 și 1878 – problema Basarabiei și a încetățenirii evreilor – este împiedicat să apară. Până în 1989 se vor tipări, la intervale neregulate, volumele XI, XII, XIII, XIV, XVI. Volumul X, deși tipărit la începutul lui 1989, este practic interzis de oficialitatea comunistă și pregătit pentru topire. Doar evenimentele din decembrie fac posibilă difuzarea explozivei cărți. Explozivă era doar prin cantitatea de adevăr conținută. Și volumul XV, la fel pregătit pentru apariție înainte de 1989, va reuși să vadă lumina tiparului abia la sfârșitul anului 1993.

Lupta pentru Eminescu a fost marcată atunci de publicarea unor lucrări ce puneau în adevărata lumină valoarea și anvergura sociologică a publicisticii sale. Afirmațiile din perioada interbelică în

legătură cu valoarea teoretică a lui Mihai Eminescu – Mircea Vulcănescu, Traian Herseni etc. – își vor afla demonstrația în două lucrări difuzate în anii '80. Ambele poartă semnătura unor sociologi: Ilie Bădescu, Sincronism european și cultură critică românească și Ion Ungureanu, Realități sociale și idealuri naționale.

vedere, că postul de radio Europa liberă n-a pomenit măcar o vorbă despre acest incalificabil gest, deși se declara și se declară arbitru intransigent și obiectiv al spațiului culturii române și observatorul vigilant al oricărui gest politic abuziv al puterii comuniste. De fapt, microfonul acestui post de radio s-a situat în acest război, mai mult sau mai puțin explicit, împotriva celor care cereau atunci un Eminescu integral. Asemenea opinii sunt susținute și astăzi de vedetele Europei libere. Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, bunăoară, afirmă și după 1989, cu orice prilej, că lucrul valabil la Eminescu rămâne numai poezia.

Revistele principale ale spațiului cultural românesc s-au polarizat în jurul disputei stârnite de cele două lucrări în funcție de traiectul ideologic pe care evoluau. „România literară”, ghidonată ideologic de vechiul kominternist Gogu Rădulescu, a avut o atitudine refractară la ideea unui Eminescu integral și valid din punct de vedere sociologic. (Sunt semnificative reacțiile politice ale lui Nicolae Manolescu și Zigu Ornea, net defavorabile și opace la volumul din 1984, sau reacția sociologului M. Dinu

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

Gheorghiu de la Iași față de lucrarea din 1988.) Revista care a susținut o asiduă și tenace campanie proeminesciană a fost publicația „Luceafărul”. Conflictul din spațiul culturii române devenise ireconciliabil și din pricina acestui nou criteriu. Eminescu a devenit, în realitate, reperul axiologic și moral care a direcționat ireversibil spațiul culturii românești, atât înainte cât și după 1989.

După revoluția din decembrie, deși pentru prima dată opera integrală Eminescu este la dispoziția cititorului, lucrurile nu au reintrat pe făgașul receptării normale, acutizându-se chiar în punctele nevralgice. Grupurile kominterniste, rolleriste sau neorolleriste, ce-au asasinat vreme de cincizeci de ani cultura română, nu au fost dislocate iar consecințele se văd. Procesul comunismului și al ideologiei kominternului nu s-a făcut după 1989, iar cei care au promovat-o și-au

ocupat locul nestingheriți în instituții. Războiul ideologic continuă încă în România, iar războiul cu Eminescu este una din ilustrările sale.

Câteva declarații de după 1989, din tabăra celor care și înainte și-au făcut o profesiune din a contesta valoarea sociologică sau morală a celei mai strălucite minți a românilor, depun mărturie.

Nicolae Manolescu: „M-aș referi la o actualitate așa-zicând negativă a unor versuri din Eminescu. Nimic nu poate fi mai iritant decât să-l vezi pe Eminescu citat de xenofobii contemporani cu versurile din Doină (sic): «Cine-au îndrăgit străinii / Mânca-i-ar inima câinii!». Există un vers, știut până și școlarilor, din Scrisoarea III și care sună așa: «Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul». Vorbește domnitorul Mircea. De câte ori am citit m-am întrebat: De ce trebuie apărute sărăcia și nevoile? Iată o ideologie la fel de izolaționistă ca și aceea din Doină (sic) / Un domnitor patriot ar trebui să urmărească civilizarea neamului, nu conservarea cu mândrie a sărăciei între frontierele istorice ale nevoilor”.

Bedros Horasangian: „Vers din Eminescu de actualitate? Poftim: Arbeit machtfrei!”

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Virgil Nemoianu: „Acum însă văd la Negoțescu și la Ileana Vrancea, la Culianu și la S. Damiân, Berindei și Vlad Georgescu, precum și la destui alții, semnele unei despărțiri, fie de Eminescu fie de descendența lui intelectual-politică.

Nu e nefiresc să fie așa. Din moștenirea politică a eminescianismului s-a constituit una din pietrele de temelie ale Mișcării Legionare: utopistă, radicală, «tiermondistă». Posibilitatea rupturii de Occident (posibilitate care, fie și în forma sa cea mai vagă, umplea de disperare anxioasă și de mâniaoasă agitație elitele românești ale secolului 1848 – 1948) era proclamată sus și tare de scoborătorii autohtoniști și tracizanți ai mitologiei eminesciene. Anti-istorismul, pasivitatea și retragerea somnolentă își găseau printre ei aprigi defensori. La etajele inferioare, de Eminescu se puteau ratașa un sentimentalism stagnant și diverse idolatrii vulgare, iar la un nivel și mai de jos, violența sângeroasă își caută justificarea în teorii a căror genealogie trimitea spre Eminescu și Iorga”.

Ion Negoțescu: „Răul este mult mai vechi la români. Începe cu Eminescu. Un mare poet, dar un om politic absolut execrabil. O confuzie primejdioasă care se face acum (probabil bine gândită) este

între genialul poet Eminescu și omul politic Eminescu (sau gazetarul Eminescu). A fost de neînțeles pentru mine că Piața Universității s-a desfășurat sub «patronajul» portretului lui Eminescu, agățat în balconul Facultății de Geologie. Chiar dacă șochez este bine să se știe că Mihai Eminescu este un proto-legionar, ideile sale stau la baza programelor politice ale lui Cuza, Nae Ionescu, Codreanu și Sima, r3A.

„Am rămas surprins că, în aprilie-iunie '90, Piața Universității s-a desfășurat sub un balcon care avea sus fotografia lui Eminescu... Dar când am aflat că ideea de a afișa poza lui Eminescu îi aparținuse lui Marian

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Munteanu și, mai ales, când am aflat orientarea naționalistă a acestuia, lucrurile mi-au devenit clare. Foarte clare, chiar., nă

Zigu Ornea: „Adevărul este – să nu ne sperie cuvântul –, că poetul a fost cam xenofob. (...) în perioada centenarului eminescian, Ion Negoieșcu – fără îndoială unul dintre cei mai avizați analiști ai poeziei eminesciene după Călinescu – într-o intervenție înțeleaptă la B.B.C., protesta împotriva nu numai a egalizării poeziei eminesciene cu publicistica sa (pe care o aprecia critic) dar, și mai abitir, a pretenției instalării acesteia din urmă deasupra poeziei. Inutil să mai insist cât de judicioasă e această apreciere a lui Ion Negoieșcu, admisă, cred, de toate spiritele cunoscătoare rezonabile”.

La toate acestea trebuie adăugat simpozionul cu tema „Mai avem nevoie de Eminescu?”, desfășurat cu mare grabă la inițiativa lui Paul Cornea, decanul Facultății de Filologie, la începutul anilor '90. Concluzia: negativă. Anti-eminescianismul a primit semnal verde chiar de la Facultatea de filologie și susținere de la reprezentanții instituțiilor culturii române.

Zigu Ornea va reveni fulminant pe aceeași temă în 1994 printr-o recenzie a cărții lui N. Murărașu, Naționalismul lui Eminescu (reeditată la editura Pacifica). Ștampila aplicată și de această dată poetului este cea a Kominternului: „Eminescu a fost un paseist potrivit evoluției țării spre o civilizație de tip industrial, respingând formele suprastructurale moderne... Opiniile lui Eminescu despre fenomenul românesc nu ne pot ajuta. Dimpotrivă” 31. Iar textul se încheie printr-o comparație cu Mein Kampf a lui Hitler. Nici mai mult nici mai puțin. Poetului național al românilor i se aplică și după 1989, încă o dată, eticheta de fascist. A făcut-o rabinul Moses Rosen înainte de 1989 și o

face Zigu Ornea după.

5. „Național-comunismul” și logistica noilor frontiere ideologice
35 „Baricada”, nr. 8, 23 feb. 1993.

37 O reeditare diletantă, în „Adevărul”, nr. 1281, 1994.

În România, procesul de dislocare logistică a grupurilor naționale a îmbrăcat forma așa-zisei lupte împotriva „național-comunismului”. Întrucât

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

procesul ține de natura contradictorie a frontierei europene, vom stăruia aici asupra chestiunii.

Postulatul „războiului logistic” împotriva naționalismului românesc își extrage legitimitatea din așa-numitul război împotriva „național-comunismului”, decretat antieuropean, neofascist, cripto-comunist și deci totalitar ascuns etc, etc. În viziunea agenților frontierei neoimperiale, totalitarismul a îmbrăcat în România forme extreme nu datorită comunismului (care, în noile teoretizări, ale unei stângi repliate din fostele țări comuniste este prezentat de-a dreptul ca o formă de umanism modern, o nouă solidaritate internațională, o filosofie deschisă etc), ci datorită naționalismului. Tentativa noilor agenți subimperialiști de a redefini comunismul din România ca fascism românesc, în spață ca naționalism extrem, este de o rară încordare. Reviste, edituri, ideologi, rețele transnaționale, care leagă Budapesta de București, Paris, Washington, New York, Viena, Berlin etc, sunt antrenate în acest proces de falsificare. „Teoreticianul” acestei tendințe este acompaniat de o gardă întreagă de foști kominteraiști români și de noi „intelectuali” cosmopoliți.

Într-un „studiu” recent, trimis de la Berlin de Vladimir Iliescu, Tracomania și protocronismul: forme extreme ale naționalismului lui Ceaușescu, miza și nucleul ideologic ale unei asemenea grupări logistice sunt clar expuse: tracomania și protocronismul, se susține în același studiu, reprezintă „formele extreme ale naționalismului lui Ceaușescu”, iar lupta în România s-a dus și încă trebuie dusă nu contra comunismului, ci împotriva acestor naționalisme „extremiste”. Autorul lasă să se subînțeleagă, deci, că dictatura lui Ceaușescu a fost un soi de „fascism” nu un comunism și că, prin urmare, noi trebuie să luptăm contra acestui fascism, nu contra comunismului. Drept urmare, crimele comunismului, pușcăriile din primele două decenii, colhozurile – adevărat ghetou al țărănimii –, asasinarea intelectualității, lichidarea

clasei burgheze, care s-au petrecut între 1945 – 1962, adică înaintea venirii la putere a lui Ceaușescu, sunt trecute sub tăcere de V. Iliescu și, în schimb, sunt scoase în prim plan, ca vinovate pentru

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

I comunismul lui Ceaușescu, protocronismul prof. Edgar Papu și tracomania absolut anonimă din ultimele două decenii. Pe cine a băgat la pușcărie protocronismul? Pe cine a lichidat civil și fizic tracomania? A distrus Ceaușescu satele ca să obțină resurse pentru tracologi și protocroniști ori pentru industria megalitică produsă de visul paranoic al comunismului planificat marxist? Au susținut protocronismul sau tracomania vreunul din proiectele industriale, agrare, de demolare și sistematizare urbană și rurală ale regimului Ceaușescu?

Procedeeul echivalării naționalismului organic cu comunismul lui Ceaușescu slujește ca punte pentru a înlocui critica comunismului cu critica naționalismului și critica doctrinei și religiei eshatologice marxiste (o parareligie) cu critica unei așa-zise doctrine naționaliste a lui Ceaușescu.

În această perspectivă, vechiul aparat criminal creat de expansiunea imperiului sovieto-kominternist (etnic eterogen, având la vârf foarte mulți evrei, deși avea în cadrul lui și țigani și unguri și români etc.) este asimilat de către Vladimir Iliescu unei simple „structuri care fusese organizată de specialiști” și unor „instituții care nu mai doreau să asculte de noile directive absurde ale «revoluției culturale» „(p. 1). Lupta dintre comunismul sovieto-ideocratic, de o parte, și comunismul lui Ceaușescu (ce-și căuta o întemeiere în doctrina „națiunii socialiste”, pe care voia s-o pună în locul vechii doctrine a „lagărului socialist”, a „popoarelor socialiste”, strâns unite în jurul „poporului sovietic eliberator” etc etc), pe de altă parte, este redefinită de V. Iliescu drept lupta între un așa-zis „aparat de specialiști” neloiali lui Ceaușescu și „aparatul de naționaliști” creat anume pentru a pune în aplicare „noile directive” absurde ale „revoluției culturale”. Într-o atare analiză, caracterul criminal, antiromânesc și de cucerire al aparatului militaro-kominternist al regimului comunist instaurat cu ajutorul acestuia în România este pur și simplu ocultat, abil filtrat prin teza rolului opoziționist pe care și l-ar fi asumat acest aparat contra „directivelor revoluției culturale” inițiată de „regimul lui Ceaușescu”. Lupta dintre facțiunea kominternistă și facțiunea ceașistă este redefinită ca luptă între un „aparat de

specialiști” și „aparatul revoluției culturale”. Caracterul comunist al celor două facțiuni este suspendat și accentul critic este mutat pe grupări culturale, precum protocroniștii și tracologii, cărora li se atribuie rolul inventat de a-l fi susținut pe Ceaușescu. De îndată ce caracterul

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

antiromânesc și criminal al acțiunilor inițiate de regimul comunist de ocupație între 1945 – 1964 (anul încheierii colectivizării forțate) este abil ocultat, vina pentru comunism (cu pușcăriile și etnocidul lui, cu „holocaustul cultural” antiromânesc) este trecută în sarcina grupărilor așa-zise „extreme” ale „naționalismului” epocii lui Ceaușescu, precum protocroniștii și tracomanii.

Lupta dintre cele două facțiuni comuniste din interiorul partidului este reală, dar ea n-are sensul falsificat pe care i-l atribuie VI. Iliescu. A fost o luptă între două facțiuni comuniste, doar că una se justifica prin recursul la doctrina internaționalistă originară, iar cealaltă se justifica prin recursul la doctrina „națiunii socialiste” suverane. Dar ambele facțiuni erau comuniste și sunt rejectabile pentru comunismul lor (trăsătura comună amândurora), nu pentru naționalismul uneia, fiindcă, în realitate, Ceaușescu s-a condus după doctrina comunistă a planului unic, după ideea eshatonului comunist (a rolului eliberator al comunismului) – idee comună marxiștilor evrei și ruși, iar, după ei, tuturor comuniștilor, indiferent de apartenență –, după doctrina proprietății indivize a statului comunist, după ateismul liber cugetătorilor din toate epocile etc etc Toate aceste trăsături erau comune celor două facțiuni aflate în lupta pentru putere în aparatul comunist din România. V. Iliescu înlocuiește critica acestor trăsături cu critica „tracomaniei” și „protocronismului” (pe care le definește, fără probe, drept „forme extreme” ale naționalismului ceaușist). În acest fel, comunismul e făcut uitat și celui căruia i se conferă caracter criminal este naționalismul în cele două expresii ale lui: tracologii (excesivi) și protocroniștii. Prin urmare, nu facțiunea kominternistă, care a adus comunismul în România, poartă vina crimelor acestuia (pușcării, asasinarea intelectualității, lichidarea clasei burgheze etc), ci protocroniștii și tracologii, adică cercetătorii performanțelor culturii române și a substratului ei tragic

Să urmărim trăsăturile caracterologice ale celor două facțiuni:

A. Trăsături comune celor două facțiuni comuniste în luptă:

1. eshaton comunist (comunismul ca orânduire și epocă postistorică de mântuire și eliberare a popoarelor);

2. cultul proletariatului;

3. planul unic (ca instrument eshatologic);

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

4. mesianism secularist (istoricist) – rolul salvator și de eliberare universală al comunismului;

5. ghetto rural (colhoz);

6. salariu și preț politic (stabilite de planificatorul socialist, nu de legea valorii);

7. dispreț față de tradiții (antițărănism, antitraditionalism);

8. ateism agresiv;

9. lupta contra bazelor creștine și istorice ale națiunii;

10. Înlocuirea ideii „națiunilor organice” și istorice cu ideea „Națiunilor socialiste”, artificiale și raționaliste, produse de noua orânduire, ieșită din mintea doctrinarilor comunismului științific (ideocrațiilor și comisarilor marxisto-sovietici).

B. Trăsături separate:

a) proprii facțiunii kominterniste (concepției „comunismului universal” și de caracter unic, dirijat dintr-o centrală unică):

1. revoluția mondială (săvârșită fie de „armata roșie” devenită „armată a revoluției universale”, ca în viziunea lui Troțki, fie prin „exportul de revoluție”, ca în proiectul kominternist al lui Lenin. În toate acestea, „poporul sovietic” apare ca „popor ales”, exemplar, eliberator etc);

2. planul ca instrument de înfăptuire a principiilor universaliste ale unei „noi ordini comuniste”;

3. desființarea națiunilor și dezintegrarea țărilor în regiuni integrabile și dezintegrabile după voința unei instanțe internaționaliste, supranaționale;

4. organizații conspirative supranaționale, subordonate unui scop internaționalist (de noua ordine comunistă);

5. ideocrație universalistă și deci cosmopolită;

6. disprețul oricăror valori naționale, religioase, al tradițiilor și al lumii țărănești, care e privită ca o „clasă reacționară”, ce trebuie desființată;

7. disprețul ideii de cultură națională și acuzația unor culturi

naționale de lipsă a creativității teoretice, de reacționarism, de antisemitism și sentimente xenofobe;

8. de vreme ce marxismul este interpretat ca fiind singura teorie științifică și expresia celei mai înalte culmi a creației teoretice a lumii, evident că toate culturile nereceptive la marxism și necreatoare în linie

337

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

marxistă erau acuzate și disprețuite ca fiind reacționare, lipsite de organ teoretic, necreative etc. Interpretând astfel culturile naționale se putea ajunge ușor la teza că, în construcția „noii societăți”, este necesară asistența unei clase speciale de consilieri politici (clasa ideocraților sau a comisarilor politici veniți din metropola comunismului universal). În România, casta consilierilor de vârf a fost compusă, în special, din evrei.

b) proprii facțiunii „indigeniste” (concepției „comunismului specific”):

1. ideea comunismului pluralist: câte popoare, atâtea experiențe specifice de construcție a comunismului (polemica cu doctrina „socialismului real”, care susținea că există o doctrină unică și un model unic de construcție a comunismului);

2. teza „națiunii socialiste” în locul tezei „lagărului socialist” și a „poporului sovietic” eliberator și posesor al singurului model valabil de construcție a comunismului;

3. respingerea tezei centrului unic (ideologic și politic);

4. tolerarea manifestării paralele a religiei (interpretată strict și falsificator ca o „ideologie”), atâta vreme cât aceasta nu se amesteca în instituțiile școlare și culturale socotite monopol al statului socialist;

5. Înlocuirea doctrinei „socialismului de lagăr” deci de „sistem unitar” și integraționist cu doctrina „națiunilor socialiste” autonome, suverane, cu propria lor „centrală comunistă” (în care, de fapt, răzbate interesul partidului comunist local de a scăpa de orice tutelă a Moscovei);

6. transferarea monopolului ideologic dinspre „centrala comunistă unică” și supranațională spre o centrală tot comunistă, dar locală, adică aflată sub controlul autonom al partidului comunist local (deci al facțiunii indigeniste).

În rest, toate celelalte trăsături comuniste generale și comune

cu cele ale facțiunii kominterniste sunt integral preluate de „comunismul indigenist”, astfel încât națiunea organică și cultura națională continuau să fie așezate în subordinea eshatologiei proletar-comuniste și a mesianismului comunisto-marxist. Această fază a luptei dintre cele două facțiuni a fost o perioadă pozitivă, căci a clătinat monoliticul lagăr socialist, l-a dezagregat, astfel că, orice încercare de a disciplina „elitele politice” sau „culturale”.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j locale ar fi trebuit să îmbrace, fatalmente, caracter militar. Lagărul comunist, ca sistem, își epuizase rezervele de energie centralistă și lucrul acesta a fost semnalizat clar la Praga, în 1968, unde readucerea elitei comuniste cehoslovace („indigeniste”) sub observața centrului comunist unic (al Moscovei) a trebuit să îmbrace caracter militar. Ceea ce altă dată putea face un grup de comisari politici, trimiși de Moscova, trebuiau să facă regimentele de tancuri, în 1968. Așa se face că „insurgentul” Ceaușescu n-a putut fi repus la locul lui. Ceea ce nu însemna că acesta era mai puțin comunist, doar că era contra ideologiei kominterniste a centralei unice (cu sediul la Moscova) și a lagărului comunist (internaționalismului proletaro-moscovit sau kominternist). Prin urmare, faza indigenistă a comunismului nu este proprie doar comunismului românesc, ci întregului sistem comunist.

Dacă ar fi să judecăm faza indigenistă sau „naționalistă” a istoriei comuniste, ar trebui să-i recunoaștem fața pozitivă de a fi zdruncinat orânduirea comunistă de lagăr și de a fi zădărnicit definitiv supremația Moscovei și deci hegemonismul centralei moscovite imperiale. Pe de altă parte, trebuie să admitem că același comunism „indigenist” a continuat să-și mențină toate laturile antiumane, caracterul de ordine megalitică, de sistem totalitar, de ateism agresiv, de raționalism dus la extrem, adică de anarho-comunism aberant, concepția și metoda planificării eshatologice și mesianismul proletar etc.

Prin urmare, încercarea de a escamota critica împotriva comunismului universalist (comun celor două facțiuni) înlocuind-o prin critica naționalismului face parte din marea diversiune post-comunistă, care se străduiește să șteargă crimele comunismului primordialist (din primele decenii) îndreptate contra popoarelor, redistribuind vina și răspunderea comunismului pe seama popoarelor

însele, a elitelor culturale naționale (și naționaliste) care s-au ridicat contra aberației comuniste cu arma rezistenței culturale, încercând să contrapună universalismului ideocratic, marxisto-comunist, istoricismul organic și național al culturilor vernaculare.

Facțiunea comunistă „indigenistă”, care se legitima prin recursul la ideea națiunii socialiste, cu toate concesiile pe care le-a făcut grupurilor culturale afirmate între timp, a continuat să întrețină un climat de respingere a valorilor naționale. Această atitudine răzbate în ideologia și teza

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

necesității preluării critice a moștenirii culturale care s-a accentuat în faza „indigenistă” (și care a fost susținută la vârf tocmai de facțiunea universalistă și internaționalistă de toate culorile, inclusiv de cea kominternistă, mai ales după 1989). Aceeași atitudine represivă a comunismului indigenist răzbate și în ideea opoziției dintre națiunea socialistă și națiunea capitalistă, la care erau asimilate clase, grupuri, școli, personalități, opere. Așa se face că, sub „oblăduirea” „comunismului național”, o masă uriașă de valori naționale, de opere și personalități au fost menținute la fonduri secrete, fiind, în continuare, scoase din circuitul viu al culturii. Marii scriitori creștini, grupuri culturale întregi, precum cel de la „Gândirea”, filosofi precum L. Blaga, C. Noica, antropologi ca M. Eliade, O. Papadima, sociologi ca Traian Brăileanu, Ion I. Ionică, toată geopolitica românească, opera politică a lui Eminescu etc, etc. (lista e foarte lungă) au continuat să fie ținuti sub o parțială interdicție, adică să fie valorificați critic, în numele națiunii socialiste, nu în numele naționalismului (cum susțin teoreticienii actuali ai „național-comunismului”). Operația aceasta de agresare a acelorași valori, de la Eminescu la Nae Ionescu (etichetați de cei care astăzi se consideră campioni democrației occidentale, de la Zigu Ornea și Radu Florian la K. Verdery), cu etichete precum cea de „fascism” a continuat încă mai intens după 1989.

Fată cu o asemenea stare a ultimilor două decenii, s-au declanșat unele reacții culturale între care și protocronismul lui Edgar Papu. Aceste reacții culturale cereau judecarea valorilor naționale după criteriul performanței europene, nu după criteriul concordanței ideologice cu axiomele orânduirii comuniste răsăritene sau internaționaliste de orice fel, cum au cerut și cer apostolii internaționalei comuniste de ieri și ai internaționalelor de toate

felurile de astăzi. La aceste resurgențe culturale au reacționat cel mai vehement ideologii facțiunii kominterniste și universaliste, care se simțea amenințată (atât în monopolul ideologic al sistemului cât și în privința adevărului istoric, căci ei participaseră la lupta de

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

reprimare a valorilor naționale în numele valorilor internaționale marxisto-comuniste).

Riposta la agresiunea internațional-comunistă ce fusese îndreptată împotriva valorilor naționale a început devreme, prin celebra polemică a lui Liviu Rusu pentru recuperarea lui Titu Maiorescu și a cunoscut o culminație prin activitatea celor două grupări culturale, aceea a lui Edgar Papu și aceea a lui C. Noica. A început însă și contrariposta. Vechii kominterniști, înveșmântați între timp în haina democraților exemplari, au ripostat, fiecare din unghiul său, contra centrilor acestei resurgențe a culturii naționale. Vechi ilegaliști au revenit pe scenă și au pozat de-a dreptul în „disidenți”, în europeniști, în democrați. Astfel s-a constituit platforma „disidenței” române: nu din lupta contra comunismului ca la Praga, la Varșovia, la Budapesta etc, ci din lupta contra naționalismului, a unor valori și personalități naționale, precum M. Eminescu, Nae Ionescu, M. Eliade, C. Noica, P. Țuțea etc. Această platformă s-a generalizat după Decembrie 1989, mai cu seamă în presa așa-zisă literară din România. Noul slogan al disidenței este lupta împotriva „național-comunismului”. Încât te întrebi dacă Ceaușescu a fost pedepsit pentru comunismul lui aberant ori pentru naționalismul (demagogic), pe care dictatorul l-a afișat fără a-l sluji de fapt. Nicăieri nu găsim ca în România acest conflict între Rezistență (grupul rezistențelor la comunism) și Disidență. Și asta pentru că în celelalte țări ex-comuniste, disidența a ieșit din rândurile Rezistenței și a avut o orientare pronățională. La noi, Disidența s-a format alături de Rezistență, recrutată fie din vechea facțiune comunistă internaționalistă fie din grupuri internaționaliste cosmopolite, de intelectuali fără legături organice (sufletești) cu poporul român. Așa se explică de ce s-a dezbinat lumea deținuților politici (fenomen aproape exclusiv românesc).

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

Astăzi, intelectualitatea românească este la răscruce: ori își va asuma programul Rezistenței la comunism, care a început ca rezistență armată în munți și a continuat ca rezistență culturală integrală (cu

toate diferențierile ei lăuntrice) ori își va asuma programul Disidenței, care-i unește de-a valma pe kominterniști, pe cosmopoliți pe unii prooccidentalști, pe internaționaliștii de toate speciile și, paradoxal, pe promotorii antiromânismului insidios sau fățiș. Program a cărui consecință va fi cu siguranță falsificarea adevărului istoric și organic al Rezistenței române la comunism. Rostul și efectul necontrolat al acestui program este să înlocuiască critica sistemului comunist cu critica naționalismului și să redistribuie răspunderea pentru crimele comuniste pe seama naționaliștilor români, a culturii și a poporului român. Aceasta ar fi cea mai strălucită diversiune politico-ideologică dintre cele cunoscute în tot secolul al XX-lea, prin care, dacă va reuși, vom avea una dintre cele mai deformatoare și mai abjecte portretizări etnologice făcute vreodată unui popor european. Rostul acestei portretizări este de a prezenta un chip monstruos și barbar pentru poporul român, înscriind o pagină nouă în practica și teoria manipulării, după aceea a sângeroasei „revoluții televizate”, și anume pagina manipulărilor etnologice de proporții enorme, în urma căreia poporul blând e prezentat ca popor barbar și crud, cultura creativă (teza protocronistă), ca o cultură leneșă, lipsită de creativitate teoretică, pur imitativă (teza sincronistă) etc, etc. Un popor de handicapați și de sălbatici, iată portretul care i se pregătește poporului român prin opera Disidenței universaliste și a internaționaliștilor de pretutindeni, care consimt spontan la acest program. Ne aflăm în fața celei mai primejdioase tentative falsificatoare.

Nu vrem să asimilăm toate rătăcirile antiromânismului la scenarii bine pregătite. Putem admite că există și un antiromânism spontan. În mod sigur, însă, o parte a manifestărilor din care se compune curentul antiromânismului sunt deliberate și, deci, elaborate cu o știință și o direcție antiromânească extrem de eficiente.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

j

CAPITOLUL V

FRONTIERA RĂSĂRITEANĂ ȘI CIRCIXAȚIA ELITELOR ÎN ROMÂNIA (ÎNAINTE ȘI DUPĂ 1989)

1. Ce este elita?

Mișcarea frontierelor răsăritene în secolul al XX-lea a influențat în mod hotărâtor circulația elitelor în societățile din această parte a Europei. Chestiunea a îmbrăcat adeseori aspecte tragice, cum s-a

întâmplat în cazul exterminării fizice a elitelor naționale din România în primii zece ani postbelici. În acel interval a fost distrusă fizic sau prin alungare (emigrare forțată) întreaga elită românească. Acele segmente ale ei care au dovedit o orientare națională marcată au fost, practic, decimate în pușcării. Este primul genocid politic din istoria României, iar în aria răsăriteană a fost precedat doar de cel săvârșit de bolșevici în Rusia (în numele Revoluției). Seria genocidului politic (exterminarea unei întregi elite) a început cu Revoluția franceză și a cunoscut o culminație în România primilor zece ani de ocupație comunistă. Problema ține de înaintarea frontierei ruso-kominterniste în România, iar resuscitarea conglomeratului neorollerist după 1989 amenință să falsifice fenomenul, astfel încât se cere ieșirea grabnică din confuzia voită ori implicită antrenată de un asemenea proces de renaștere neokominternistă. Cititorul român este, în genere, neinforma în legătură cu mecanismele procesului de „circulație a elitelor” într-o societate, ceea ce ne-a determinat să încercăm o succintă sistematizare a chestiunii.

Din capul locului, trebuie precizat că circulația elitelor nu trebuie confundată cu procesul de mobilitate socială (cum face, bunăoară, Zinoviev în analiza stalinismului din Rusia, pe care-l explică în și prin procesele de mobilitate socială antrenate de transformările comuniste ale societății ruso-sovietice). Circulația elitelor este urmarea principală a caracterului eterogen al unei societăți și, din acest punct de vedere, această circulație pare a fi același lucru cu mobilitatea socială verticală a indivizilor. În realitate însă, în circulația elitelor avem de-a face cu procesul univoc al desprinderii celor

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

cu anumite calități sau caracteristici din masa socială și cu gruparea lor într-o clasă distinctă, denumită elită, situată deasupra unei colectivități date (de la cele locale, la cele naționale, continentale și mondiale, având în vedere că tot mai mulți analiști vorbesc azi despre o guvernare mondială a lumii).

Într-un proces de circulație avem deci un dublu proces: de selecție a unor indivizi cu anumite caracteristici și de grupare a lor într-o clasă distinctă de indivizi care se consideră singura chemată să conducă o societate. Cel ce este selectat, este în același timp recunoscut de alții și, la rândul său, se crede chemat să joace un rol distinct și inaccesibil maselor.

Ce este elita în viziunea lui Vilfredo Pareto, unul dintre analiștii clasici ai chestiunii, și cum se constituie ea?

„Trăsătură principală a termenului de elită, scrie M. Kolabińska în lucrarea ei la circulation des elites en France, citată de Vilfredo Pareto, este cea de superioritate... într-un sens larg, eu înțeleg prin elita unei societăți acei oameni care posedă calități de inteligență, de caracter, de capacitate de orice gen, de direcție, de nivel remarcabil. Exclud, în același timp, integral, orice apreciere asupra meritelor și utilităților acestor clase (de oameni)”.

Analiza elitelor, deci, face abstracție de aspectele privind natura bună sau rea, utilă sau inutilă, blamabilă sau lăudabilă a diverselor caracteristici ale oamenilor, concentrându-se strict asupra „gradului, a nivelului acestor caracteristici”.

Decuparea elitei ne previne asupra restului populației, care va alcătui împreună o categorie aparte. „Avem deci două pături în populație: 1. pătura sau stratul inferior, clasa străină elitei...; 2. pătura sau stratul superior, elita, care se divide în două: a) elita guvernamentală și b) elita non-guvernamentală, îi

2 Pareto, op. cit., p. 1298.

Pentru repartizarea fiecărui individ la locul lui nu există examene. Acestea sunt „suplinite de alte mijloace: prin anumite etichete care înlocuiesc examenul... De exemplu, eticheta de avocat desemnează un om

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

care trebuie să cunoască dreptul și care adesea îl cunoaște, dar care uneori nu-l cunoaște deloc. Într-o manieră similară, într-o elită guvernamentală se găsesc toți cei care poartă eticheta funcțiilor politice de un anume rang (de exemplu: ministru, senator, deputat, șef de serviciu într-un minister, președinte al curții de apel, general, colonel etc), în afara excepțiilor inevitabile (subl. n.) ale celor care au reușit să se strecoare printre cei dintâi fără a poseda calitățile corespunzătoare etichetei pe care au obținut-o” 3.

Pareto era conștient de „puterea” etichetei de status (titlul) și de asemenea sesiza fenomenul (nou în ordinea istorică) al separării calității personale de eticheta poziției, adică de titlul deținut. Este drept că Pareto atribuie acestui fenomen un statut de excepție.

În cadrul sociologiei românești, M. Eminescu va observa că, în cazul societății românești, excepția devine regulă, astfel că guvernanții

sunt posesori de titluri (etichete) nu însă, obligatoriu, și de calitățile cerute pentru buna funcționare a titlului. Între titlu (eticheta funcției) și calitatea personală cerută de bunul exercițiu al funcției, poate să dispară orice legătură și acest fenomen îl va conduce pe Eminescu la formularea celor două idei sociologice cruciale ale concepției sale, și anume: teoria selecției negative și teoria compensației. Aceste două teorii sunt cele mai adecvate formule sociologice pentru o societate în care excepția capătă statutul regulii, îmbracă un caracter cvasiregulat (cum a fost cazul regimului comunist în prima fază).

2. Masă și elite întreaga sociologie a elitei împărtășește teza că elita este făuritoarea istoriei, iar masa suportă actul guvernării, manipularea și violența elitei. Adepții clasici ai acestei poziții sunt V. Pareto, G. Moșca, R. Michels. Ideea subiacentă, implicit împărtășită de toți adepții acestei teorii, este aceea că indiferent de modul în care s-a obținut puterea, ea este trecută în sarcina unei „elite guvernante”.

ILIE BÂDESCU, DAN DUNGACIU

Masa este definită în această perspectivă ca ceea ce este opus elitei, ca parte pasivă, manipulată, ca bază de recrutare a elitei, ca ansamblu de „publicuri” etc. Conceptul de elită reapare la A. Etzioni. Elita este purtătoarea „conștiinței active” a societății, în raport cu „publicurile” (masa). Masa (publicurile) devine „activă” dacă elita îi oferă „contexte” pentru interpretarea și folosirea informației societate. Modurile de gândire (contextele) indică tipul elitelor. Contextul „instrumental” este asociat elitelor „tehnice”, cel normativ, elitelor „intelectuale” și cel coercitiv, elitelor „politice”.

Chestiunea este altfel abordată de Ortega y Gasset în teoria sa despre „revolta maselor”. „Sufletul mediocru, știindu-se mediocru, are îndrăzneala – spune Ortega y Gasset – de a afirma drepturile mediocrității și de a le impune pretutindeni. „La Ortega y Gasset, deci, avem o definiție culturo-logică a elitei (ca fiind opusă „mediocrității maselor”) și o definiție sociologică a masei, ca fiind cea „parte mediocră revoltată”. Mediocritatea și numărul devin suportul unei reacții de mare amploare: „revolta maselor”.

Edward Shills este cel care înalță conceptul de masă la o carieră sociologică spectaculoasă în teoria sa despre geneza „societății de masă”. „Pentru prima dată în istorie, mari agregate de ființe umane, care trăiesc pe un teritoriu foarte întins, au putut să intre într-o societate relativ liberă fără a fi constrânse”. A doua trăsătură a

„societății de masă” este faptul că, pentru prima dată, grație ei, „centrul” simbolic al societății (instituțiile și valorile de legitimare) este direct și strâns legată de „periferia” socială, adică de „masa” propriu-zisă.

O altă caracteristică a societății de masă este expansiunea și deci difuzarea „culturii primare” (jocurile, spectacolele sportive, adică activități cu un conținut simbolic redus) asupra întregii societăți, chiar dacă „stratificarea culturală” a acesteia se menține: „cultura superioară” sau „centrală”, „cultura mediocră” (reproductivă, neoriginală) și „cultura primară” (săracă în conținuturi simbolice și bogată în conținuturi hedoniste).

În toate teoriile elitiste s-a lucrat cu distincția dintre o minoritate organizată și raționalizatoare și o majoritate dezorganizată din care se

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Îl compune masa. Elita, deci, are un rol pozitiv în istorie și salvator pentru mase. Eminescu a răsturnat radical perspectiva întrucât a dovedit că elita, alias „pătura superpusă”, poate deveni forța dezorganizatoare și irațională, față cu clasele pozitive și cu „țara reală”.

3. Circulația elitelor și teoria selecției sociale negative (Mihai Eminescu)

Legea circulației elitelor reglează circulația titlurilor sau, în termenii lui Pareto, a etichetelor, nu circulația capacităților. Pareto face ipoteza normală (valabilă pentru cazul normal) că între etichetă și gradul de excelență al celui care o deține ca titlu, ca funcție, în genere, ca poziție, există o relație statistic necesară ce încadrează toate abaterile în clasa excepțiilor ne semnificative.

Să ne imaginăm însă o societate în care nu funcționează corelația dintre titlu și competență (capacitățile cerute de titlu). În acest caz, legea circulației sociale nu se va bloca, dar ceea ce va circula va fi nu excedentul unei capacități, ci deficitul ei. Eminescu numește acest proces selecție socială negativă. În acest caz, elita este un loc de acumulare a deficitului social și acest deficit se rezolvă pe seama muncii necompensate și se traduce în parazitism social. Am dorit să atragem atenția asupra unui caz extrem al teoriei circulației elitelor, un caz în care în elite se selectează inși necreatori, malonești, pur speculativi etc. Evidențierea acestui fenomen este, cum vedem, o consecință teoretică a unei idei sociologice, nu pur și simplu expresia

unei stări afective de respingere. În cazul societății românești, Eminescu a dezvoltat teoria elitelor și a circulației sociale în această direcție pentru că tocmai aceasta corespundea cazului românesc. Teoria însă rămâne valabilă independent de cazul românesc pur și simplu. Ideea teoretică a selecției negative și deci a unei elite cu semnul minus nu-și pierde valabilitatea când părăsim cazul empiric al societății românești. Ea este cu adevărat o idee teoretică, nu pur și simplu o „generalizare empirică” și ca atare își păstrează valoarea teoretică indiferent de situația empirică prin care s-a „ilustrat”.

Ce este o elită cu semnul minus? Aceea în care se adună cei ai căror indici de capacitate reală se află sub nivelul indicilor de capacitate ceruți de

347

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

titlurile ocupate („etichetele” corespunzătoare locului deținut într-o clasă a societății).

Elita, în sensul sociologiei paretiene, îi cuprinde pe cei care au indici maximi de capacitate. Din acest punct de vedere, vom constata că acest concept al lui Pareto este un concept teoretic, redă, adică, un caz limită. Oricum, elita reprezintă o „clasă pozitivă” la Pareto, adică acea „clasă” care grupează cele mai înalte capacități în raport cu titlurile („etichetele”) corespunzătoare. Putem să ne imaginăm însă și cazul opus, al unei „clase negative”, care grupează, altminteri spus, indivizii cu indicii de capacitate reală sub nivelul indicilor de capacitate maximă (ideală) sau chiar cu indicii cei mai scăzuți. Când această clasă negativă devine „elită guvernamentală” ea se manifestă ca o „pătură superpusă”, care nu provine deci dintr-o circulație socială între mase și elite, ci dintr-o circulație între „elitele” sau „grupurile” aflate deasupra societății, neamestecate cu și necontrolate de către societatea locală (de către masă). Ea cuprinde persoane cu titluri, dar fără merite (capacități) și fără caracter. Acesta este sensul eminescian al „păturii superpuse”.

Prin urmare, într-o societate nu circulă doar indivizii, ci și „etichetele”, astfel că la „adăpostul” unei etichete pot circula nu „capacități”, ci „nuliități” și în felul acesta, în locul capacităților, în elită se acumulează nuliitățile. Și aceasta pentru că orice titlu are un indice de excelență care variază de la un minim la un maxim.

În viziunea lui Pareto, o elită este o mărime sociologică de

valoare pozitivă. Dar această mărime poate avea o valoare negativă dacă în elită se grupează indivizi cu indici minimi de capacitate profesională în raport cu titlurile (etichetele) deținute. Aceasta este o „clasă negativă”.

Pareto nu admite acest fenomen, al „selecției negative”, decât cu caracter de excepție. Eminescu demonstra că în România, dimpotrivă, excepția devine regulă.

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

4. Concepția lui Gaetano Moșca în concepția lui G. Moșca, există două modalități de circulație a elitelor – aristocratică și democratică – a căror sinteză poate fi regăsită în „formula heleno-italică”. În viziunea sociologului italian, „formula politică” heleno-italică promovează o „clasă politică deschisă” (circulația celor merituosi) denumită „elită virtuoasă”. Calitatea ei constă în disponibilitatea de a-i accepta în rândurile sale pe cei ridicați din clasele non-politice. În viziunea lui G. Moșca, elita cuprinde indivizi ale căror calități (psihice, intelectuale, de voință) sunt cele cerute de „formula politică” (de organizare) care se dovedește compatibilă cu organizarea morală și intelectuală a unui popor și a unei epoci. „Formula politică” scapă judecății critice, de vreme ce ea se leagă atât de organic de concepția despre lume a unui popor și a unei epoci. Nu e de mirare, deci, că superioritatea unui sistem de formare a elitelor, cel heleno-italic, derivă, implicit, din superioritatea concepției pe care o împărtășește o populație (grup de popoare), cea eleno-italică. Acest grup de popoare are meritul de a fi realizat sinteza dintre cele două căi obișnuite de admitere a „postulanților” („veleitarilor”) în elită: aristocratică și democratică. Să reținem, deci, că în viziunea lui Moșca, puterile care propulsează indivizii, îi selectează și-i organizează sub forma elitei politice se află toate sintetizate în „formula politică” a unui popor, adică în organizarea lui politică.

5. Circulația elitelor în România înainte și după 1989

Am reținut, iată, că există factori și agenți care intervin spre a stabili cine va face parte din elită, ce combinații de afecte (sentimente, înclinații) ar trebui să posede cel recrutat. Numai cel ce va corespunde unei grile anumite va fi admis în cadrul elitei, astfel că circulația elitei va depinde în mod hotărâtor de factorii și agenții care vor controla modelul omului de elită („definiția” lui socială). În sensul acesta, Pareto a evidențiat existența unor „formule politice” de care va atârna,

în chip decisiv, selecția și recrutarea membrilor elitei. În viziunea sa, există patru formule de constituire a elitelor

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

și acestea depind de cele patru elemente care predomină în jocul determinărilor sociale (și care pot fi, pe rând, „reziduul”, „interesul”, „derivația” sau „elita” însăși). Determinismul care predomină va fixa și formula de circulație a elitelor. Pareto ne lasă, astfel, să deducem patru formule de circulație a elitelor, și anume: formula socială (în care predominat este reziduul), formula culturală (în care predominante sunt „derivațiile”, adică instituțiile, „teoriile concrete”, religia, ideologiile, morala etc etc), formula economico-tehocratică (în care predomină interesul) și formula politică (în care predominantă este elita însăși).

În prima formulă, „societatea”, prin jocul influențelor (în care răzbat acele tendințe obscure, numite reziduuri), este aceea care „definește” (și deci controlează) modelul omului de elită (influențează, în chip decisiv, selecția și recrutarea lui în cadrul elitei). Societatea este aceea care reușește să impună tipul de personalitate selectată, compoziția sa mentală, configurația conduitei etc între circulația elitei și mobilitatea socială există o deplină congruență. Cei mai capabili sunt selectați din toată masa societății. Ei sunt cei mai mobili și dintre aceștia se va compune elita.

În formula predominant culturală de selecție (circulație) a elitei, dimpotrivă, rolul hotărâtor în definirea omului de elită revine culturii, cu simbolurile și instituțiile ei, în special cele școlare și cele religioase. Cultura este cea care „definește” modelul omului de elită și acesta este, apoi, selectat. Este o recrutare controlată, deci, de sistemul cultural. Elitele religioase se constituie astfel. Mandarinatul, în China veche, este un exemplu ilustrativ; castele indiene, la fel. Aristocrația britanică s-a recrutat după aceeași formulă. Sistemele burgheze ale începutului de secol XX au utilizat în mare măsură o asemenea strategie („formulă”) de circulație (selecție) a elitelor. România intervalului interbelic și, parțial, a sfârșitului de secol XIX – când un Titu Maiorescu pune un filtru cultural pentru formarea elitei – a recurs la aceeași formulă. Strategia culturală de selecție (circulație) a elitelor va fi preluată de Spiru Haret. Esența reformei sale a antrenat o transformare încă mai profundă a modelului de circulație a elitelor, care a permis tranziția de la modelul politicianist și primitiv (o adevărată contraselecție) la o

strategie culturală de selecție. De unde până atunci Maiorescu legase speranța (exigența) de salvare a României doar de

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

1

școlile occidentale și de personalități adevărate – teoria formei fără fond are la el acest înțeles – Spiru Haret va generaliza modelul cultural pe toate treptele societății (afirmării elitelor). D. Gusti va pune accent pe desăvârșirea modelului, dar îi va adăuga și o nuanță tehnocratică, mutând accentul de pe omul de cultură, în genere, pe specialist. Aceasta este tot o variantă a modelului cultural. Este, de fapt, o formulă tranzitorie între modelul cultural și cel tehnocratic și economic de selecție (circulație) a elitelor.

În modelul economic pur, criteriul unic de selecție este „interesul”. Este mai bun cel ce are mai mult. El poate „cumpăra” partidele, oamenii de stat etc. Apare fenomenul „grupului de interese” (sau de presiune) și așa anumitul fenomen al complexelor industrial-militare. Cei ce au controlul acestor „complexe” au și controlul puterii (prin sistemul lobby-urilor, al grupurilor de presiune). Este un sistem care poate să apară atât în democrațiile occidentale cât și în comunism. Fiecare dintre cele patru formule de circulație (și selecție) impune așadar un anume model de om de elită, care devine apoi tiparul și criteriul de selecție și recunoaștere interpersonală (ceea ce face că membrii elitei să se recunoască între ei în mod spontan, fără să fi făcut cunoștință în prealabil). Cele patru formule de selecție sau circulație impun patru tipare sau modele ale omului de elită: a) omul cetății sau exponentul; b) omul de cultură; c) specialistul; d) politicianul. Modelul economic a fost modelul dominant de selecție a elitelor în România după 1964, când, deja, interesele complexului industrial au precumpănit asupra criteriului strict politic. Inginerul, în genere tehnocrații (sau specialiștii), ca grup de interese au influențat decisiv strategia de recrutare a elitelor. Alături de specialistul în economie, inginerul va deține posturile cheie. Chiar și în cultură vor fi puși în funcție fie politrucii fie ingineri, iar când vor fi preferați oamenii domeniilor vor fi selectați din eșalonul doi, al așa-numiților manageri ai culturii (de regulă, scriitori de mâna a doua, dar recunoscuți ca manageri sau administratori și având, în plus, o bună vizibilitate politică). S-a creat astfel un dualism al puterii. „Tehnicienii” au învățat a se recunoaște între ei și a se deosebi de

„politrucci”. „Culturnicii” erau ei înșiși niște „oameni mediocri ai domeniilor culturale”, recunoscuți nu pentru apartenența la domeniu, ci pentru obe – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

diența față de putere. Despre acest sistem de recrutare nu se poate susține că ar fi fost cultural definit (determinat, modelat), ci tehnocratic și politic.

În fine, modelul politic de selecție este acela în care exigența maximală a selecției era cea de simplă reproducere și, oarecum, de puritate ideologică a elitei deja existente. Puritatea se decide în termeni strict politici. Tehnic vorbind, aceasta înseamnă că o elită care adoptă formula politică de selecție (recrutare a membrilor) se reproduce din ea însăși, exclude celelalte domenii din sistemul factorilor care au acces la definirea omului de elită (a modelului acestuia) și a exigențelor (cerințelor) de echilibru și de comandă ale societății. Nu sunt admise nici cultura nici economia și cu atât mai puțin societatea în clasa factorilor sau agenților cu acces la definirea omului de elită și a exigențelor la care acesta trebuie să răspundă pentru a fi recrutat. Grupul politic instaurează un monopol asupra definirii exigențelor sistemului pe care le traduce în model al omului de elită și în criterii de selecție a „cadrelor” (elitelor). Selecția sau circulația nu ține seama de alte definiții, nepolitice. Apare dosarul de cadre. Sistemul a fost adoptat, cum se știe, în sistemul de recrutare și formare a elitei comuniste. Epurările au fost prima consecință a acestui sistem de selecție. Au urmat, apoi, în numele purității ideologice a sistemului, indexarea culturii, distrugerea bibliotecilor particulare (ale marilor personalități), pușcăriile etc. A apărut o funcție specială pentru cel ce avea monopolul să definească și să difuzeze exigențele politice ale sistemului. Acesta a fost „comisarul politic” sau „propagandistul”. Tot ce nu era conform definiției politice era scos, arestat, exterminat. Purificarea s-a făcut sub etichetele de „naționalist”, „reacționar”, „legionar”, „fascist”, „mistic”, „paseist”, „reformist”, „iraționalist”, „burghez”, „gândirist”, „țăranist”, „liberal” etc. Acestea erau etichete de desemnare care atrăgeau imediat actul de excludere: epurarea, trecerea la munca de jos, arest, suspendarea drepturilor civile, moartea civilă, condamnarea la moarte etc. Uneori etichetele au fost puse pe grupuri culturale întregi astfel că acestea au fost scoase integral din circulația vie a culturii. Așa s-a întâmplat cu: „semănătorismul”, „țăranismul”, „poporanismul”, „gândirismul”, chiar

„Junimea” și „junimismul”. De regulă, grupările care fuseseră cele mai apropiate de „naționalism” și de „ortodoxie” erau cele mai puternic reprimare, atât ca fenomen cultural cât și în sfera vieții private a individualităților care aparținuseră acelor grupări. 352

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

Apartenența la partidele epocii, de la grupările legionare la partidul liberal și țărănist, era delict politic și se pedepsea cu anularea drepturilor civile sau de-a dreptul cu pușcăria.

Acest sistem este parțial reluat după 1989. Prima revistă desființată a fost revista „Luceafărul”, care a fost etichetată drept „naționalistă” și prin aceasta, fără alt argument, drept „ceaușistă”. Grupările liberale și țărăniste n-au mai fost condamnate ideologic, dar cele legionare au fost definite ca factori de primejdie „națională” și europeană inclusiv, în documente oficiale (fără dovezile probatorii ale unui organ jurisdicțional, a fost acuzată Mișcarea Legionară de acțiuni antistatale, teroriste și extremiste). În același timp, în revistele „România literară”, „Dilema”, „22”, „Cultură și societate”, foști comuniști din categoria comisarilor ideologici (kominterniști și neokominteraiști) au continuat procesul ideologic de acuzare publică și de etichetare a lui Mircea Eliade, Petre Țuțea, Eminescu, C. Noica, D. Murărașu, Nae Ionescu etc. Au fost înlăturați din viața publică mari scriitori și critici literari, recunoscuți pentru literatura lor de demistificare profundă a caracterului antiromânesc și antițărănesc al comunismului ori pentru activitățile puse în slujba relansării culturii naționale sau a editării integrale a lui Eminescu (operă politică și manuscrise). Ion Lăncrănjan, Paul Anghel, Mihai Ungheanu, D.R. Popescu, Cezar Ivănescu, Valeriu Râpeanu, Eugen Barbu etc. au fost eliminați din edituri sau de la revistele la care-și publicaseră opera. În același timp, foștilor comisari ideologici, bine cunoscuți, reintroduși rapid în sistem, li s-au creat instituții, au fost înălțați în funcții, li s-a redat direcția ideologică în reviste precum „România literară”, „Dilema” etc. Această „mică restaurație” comunistă are un caracter: îi cuprinde pe cei care au făcut dovada adeziunii la ideologia defunctului Komintern, au luptat toată viața pentru condamnarea culturii române, acuzată în prima fază pentru compromisurile ei cu burghezia, pentru antimarxismul ei, pentru misticismul ei, pentru naționalismul creatorilor săi etc. Același proces ideologic antiromânesc este reluat,

cum am arătat, în integralitate după 1989, cu o mare virulență mai cu seamă între 1991 – 1994, când foștii kominterniști au văzut că se poate, că cineva le-a dat mână liberă și au nutrit iluzia că, în scurtă vreme, vor termina cu „naționaliștii” români. Au apărut, desigur, ideologii noi și „teorii” modernizate, precum „teoria național – ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

comunismului”, a „simbiozei cu sistemul”, ideologia „anti-ceaușismului” (o falsificare ce permitea comuniștilor kominterniști să devină judecătorii comuniștilor „indigeniști” și, pe lângă ei, a „naționaliștilor”, sub acuza de „colaboraționism”. Exact ca în Franța terorii postbelice când masivul segment al stângii a reușit să-și lichideze foarte mulți adversari).

După 1989, s-a repus în funcțiune formula politică de selecție a elitelor. Operatorul și exigența care au dictat selecția au căpătat o definite și o denumire politică: „disidența”. A fost inventat chiar „certificatul de revoluționar”. Disidența în România a fost un fenomen marginal, un gest de reacție ușor reformatoare, de formulă socialistă – fie gorbaciovistă, fie ungară fie, arareori, sindicalistă în maniera Solidarnosc-ului polonez. În sensul acesta, ea a îmbrățișat o ideologie cosmopolită sau socialistă reformatoare, ceea ce nu convenea „naționaliștilor”, căci aceștia nu se puteau defini nici prin ideile cosmopolite nici prin cele gorbacioviste sau solidarist-catolice poloneze (aici lipsea forța catolică, forță care în Polonia a dat și energia, dar și armura de protecție a disidenței). Așa se explică totala neatingere, incompatibilitate dintre cel care a deconspirat sistemul în Suferința urmașilor ori în Cioampa și disidența română. Și tot astfel se înțelege agresarea sa de către „disidenți” și de către extremiștii maghiari în decembrie 1989, fără ca poliția română ori oficialii de atunci (în frunte cu foști kominterniști) să fi ridicat măcar un deget în ajutor. Mari scriitori au fost alungați din Uniunea Scriitorilor (proces ideologic și politic ce amintește formula comunistă de epurare) de către figuri obscure ale literelor române fără să se fi putut mobiliza un front de solidaritate intelectuală mai largă împotriva acestei mișelii. Gestul acela, politic în esența lui, a lichidat, de fapt, Uniunea Scriitorilor ca fenomen de esență culturală națională și ca organizație de corp a breslei literare. Publicul românesc a părăsit-o atunci fiindcă și-a dat seama că acolo se petrec lupte politice, nu selecții literare. Asociația de breaslă își pierduse astfel legitimitatea.

Selecția în elita eficientă, așadar, asculta de o exigență care se formula în afara cerințelor, nevoilor și așteptărilor societății, în afara „exigențelor” culturii și în afara cerințelor economiei. Tot intervalul de formare a sistemului pluripartidist a fost unul dominat de formula a patra – cea politică – de selecție (recrutare) și circulație a elitelor. Singurul lucru

SOCIOLOGIA ȘI GEOPOLITICA FRONTIEREI

t semnificativ care s-a petrecut atunci a fost bătălia pentru putere între FSN și „partidele istorice” (pierdută de acestea din urmă). Al doilea lucru semnificativ care s-a petrecut atunci a fost lichidarea formulei tehnocratice de selecție a elitei, care funcționase până în 1989, în ciuda controlului totalitar-comunist al lui Ceaușescu.

Întreprinderea industrială își pierduse încă din 1964 înțelesul ideologic pe care-l avusese până atunci, în cadrul definirii marxiste. Fabrica avea un sens privilegiat în doctrina marxistă grație funcției sale de eshaton proletar (din doctrina marxistă) și ca urmare a rolului „conducător” și „eliberator” atribuit, în spiritul doctrinei, industriei (a se vedea doctrina marxistă a celor trei producții și doctrina leninistă a victoriei revoluției). De aici, importanța foarte mare ce a revenit, după 1964, „clasei manageriale a inginerilor”, până acolo încât amenința prerogativele și puterea aparatului de partid (aparaticului), suveranitatea ideologică a „clasei politicienilor” și, în orice caz, amenința serios neo-monopolul puterii. După 1989, prima lovitură a fost aceea ținută asupra sistemului tehnocratic. Ideea „rolului conducător” al industriei și industrialismului a fost detronată practic și teoretic. Fabrica a fost azvârlită sub disprețul noilor ideologi fesenști. Industriile „socialiste” s-au prăbușit în procente cuprinse între 50 – 60%. Presiunea celei de-a treia formule de circulație a elitelor (cea tehnocratică) a scăzut enorm, astfel că, în cele din urmă, această formulă a fost anulată și s-a instaurat, din nou, suverană, strategia a patra de circulație și selecție dirijată de o exigență strict politică. N-au mai contat nici cultura nici specializarea nici cerințele societății. Singurul lucru care a contat a fost politica. Energiile societății n-au mai fost subordonate nici jocului de reechilibrare a societății nici cerințelor de relansare a economiei sau celor de susținere a culturii și creativității, ci numai și numai cerinței politice. Cererea politică, adică exigența formării unui nou sistem politic, bazat pe multe partide, a focalizat toate resursele, toate energiile, toate bătăliile. Celelalte

circuite, mobilitatea socială și profesională, au rămas în afara procesului de circulație a elitelor. Formula și cadrul de circulație a elitelor, deci, s-au „comprimat” atât de mult încât n-au mai putut răspunde decât cererii politice a sistemului, nu și cererilor sociale, economice și culturale. Recrutarea elitei săvârșindu-se pe temeiul cererii politice, o mare parte a

ILIE BĂDESCU, DAN DUNGACIU

elitei reale a rămas în afara acestei circulații și s-a constituit în factor de presiune formidabilă asupra sistemului politic. Așa se face că „puterea” a fost lovită și de la stânga și de la dreapta și de jos (masa) și de sus (dinspre elitele nepolitice: culturale, economice și sociale).

Circulația elitelor poate fi echivalată unui proces de mobilitate socială doar atunci când ne referim la mobilitatea în cele patru formule ale ei: socială, culturală, tehnocratică (economică) și politică. Circulația elitelor, deci, se poate desfășura doar în cele patru formule și de aceea nu poate fi confundată cu mobilitatea socială decât în prima formulă, adică în „formula socială”. Această formulă este aceea care se referă la angajarea întregii societăți în primenirea elitei sau în formarea ei (ori în schimbarea ei totală, adică în întocmirea ei). Nu acesta a fost cazul după 1989.

În raport cu criteriul completitudinii, putem spune că, după 1989, societatea a fost îndepărtată într-un grad încă mai înalt decât înainte de 1989 (și în forme mai perverse) de procesul selecției și recrutării (circulației) elitelor. Cei care conduc astăzi societatea românească sunt și mai înstrăinați (chiar dacă altfel) de cerințele și problemele reale ale societății decât cei care au condus-o ieri. Acesta este principalul paradox sociologic al fenomenului elitelor după 1989 și este prima trăsătură a noii frontiere politice a statului român în conjunctura post decembristă.

Date despre autori

Ilie Bădescu – Doctor în sociologie, profesor la Universitatea București; Șeful catedrei de Sociologie; președintele Asociației Sociologilor din România. Director al Institutului de Studii Sociocomportamentale și Geopolitice (ISOGEPI). Expert al Comisiei de politică externă a Parlamentului. În 1983 și 1990 a beneficiat de stagii de pregătire în SUA în ultima perioadă la Institutul Fernand Braudel, Binghamton. Este membru ales al acestui institut Volume publicate:

„Sincronism european și cultură critică românească” (1984), „Timp și cultură. Trei teme de antropologie istorică” (1988), „Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme” (1994), „Sociologia eminesciană” (1995) etc.

Dan Dungaciu – Licențiat al Facultății de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a Universității București, specializarea Sociologie, promoția 1995. Fondator și președinte al. Asociației Mircea Vulcănescu” a studenților sociologi. Cercetător la ISOGEp. Membru în echipa de studii pe tema „Rezistența românească la comunism (Fenomenul reeducării – Pitești, Aiud, Gherla)”, coordonată de prof. univ. dr. Ilie Bădescu. Redactor Șef al publicației Mișcarea. Studii și articole publicate în revistele: Sociologie românească, Romanian Journal of Sociology, Academica, Arhivele totalitarismului, Spirit militar modern etc.

Sandra Cristea – Licențiată a Facultății de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a Universității București, specializarea Sociologie, promoția 1995. Burse de studiu în Italia, Germania, Franța (1991 – 1993). Fondator al. Asociației Mircea Vulcănescu” a studenților sociologi. Cercetător la ISOGEp. Membră în echipa de studii pe tema „Rezistența românească la comunism (Fenomenul reeducării – Pitești, Aiud, Gherla)”. Redactor al publicației Mișcarea. Studii și articole publicate în revistele: Romanian Journal of Sociology, Arhivele totalitarismului etc.

Dan Claudiu Degeraru – Licențiat al Facultății de Sociologie, Psihologie și Pedagogie, specializarea Sociologie, promoția 1993. Bursă de studiu în Olanda (1992 – 1993). Fondator al, Asociației Mircea Vulcănescu”. Asistent-cercetător la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. Cercetător la ISOGEp. A colaborat la studiul „Dosarul Colectivizării Agriculturii în România, 1949 – 1962”, publicat de Parlamentul României, 1992. Studii publicate în Arhivele totalitarismului, Psihologia.

Radu Baltasiu – Licențiat al Facultății de Sociologie, Psihologie și Pedagogie, specializarea Sociologie, promoția 1993. Burse de studiu în Olanda (1992 – 1993) și Ungaria (1994). Fondator al. Asociației Mircea Vulcănescu”. Asistent la Catedra de Sociologie, Universitatea București. Cercetător la ISOGEp. Studii publicate în Sociologie românească.